VLADA CRNE GORE

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU

2017 - 2019

SADRŽAJ

1 Ekonomski okvir i ciljevi ekonomske politike 5

2 Makroekonomski okvir 11

2.1 Tekuća ekonomska kretanja 12

2.1.1 Bruto domaći proizvod 12

2.1.2 Inflacija 13

2.1.3 Zaposlenost i zarade 14

2.1.4 Kreditna aktivnost banaka 14

2.1.5 Eksterni sektor 15

2.1.5.1 Tekući račun 15

2.1.5.2 Kapitalni i finansijski račun 15

2.2 Makroekonomske projekcije za period 2017-2019. 17

2.2.1 Osnovni makroekonomski scenario 2017-2019. 17

2.2.1.1 Realni sektor 17

2.2.1.2 Potencijalni rast 21

2.2.1.3 Inflacija 22

2.2.1.4 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost 22

2.2.1.5 Finansijski sektor 24

2.3 Alternativni scenario 25

3 Fiskalni okvir 27

3.1 Strateški okvir fiskalne politike i srednjoročni ciljevi 27

3.2 Javne finansije u 2016. 29

3.3 Srednjoročni budžetski izgledi 32

3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficit, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav) 37

3.5 Nivo i kretanja zaduženja, analiza djelatnosti ,,ispod crte'' (below the line) i prilagođavanja tokova – stanja 38

3.5.1 Državni i javni dug tokom 2016. godine 38

3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2017 – 2019. 40

3.5.3 Scenario nižeg rasta 42

3.5.4 Stanje državnih garancija 43

3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom 44

3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije i rizike 44

3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom 45

3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okviri 45

3.8 Održivost javnih finansija 47

4 Prioriteti strukturnih reformi u periodu 2017-2019. 49

4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu 49

4.2 Pregled prioriteta reformi 51

4.3 Analiza po oblastima i prioriteti strukturne reforme 52

4.3.1 Upravljanje javnim finansijama 52

4.3.1.1 Javne nabavke 52

4.3.1.2 Unutrašnja finansijska kontrola u javnom sektoru (PIFC) 54

4.3.1.3 Eksterna revizija 55

4.3.2 Energetska, saobraćajna i telekomunikacijska tržišta 55

4.3.2.1 Energetika 55

4.3.2.2 Saobraćaj 59
4.3.3 Sektorski razvoj 63
4.3.3.1 (Razvoj industrijskog sektora i proizvodnje) 63
4.3.3.2 Sektorski razvoj (Poljoprivreda) 66
4.3.3.3 Sektorski razvoj – usluge 67
4.3.3.3.1 Razvoj turističkih usluga 67
4.3.3.3.2 Oblast razvoja finansijskih uluga 69
4.3.4 Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije 71
4.3.4.1 Unaprjeđenje poslovnog ambijenta 71
4.3.4.2 Razvoj malih i srednjih preduzeća 74
4.3.4.3 Privatizacija 78
4.3.5 Istraživanje i inovacije 78
4.3.6 Spoljna trgovina i podsticanje investicija 80
4.3.7 Obrazovanje i vještine 82
4.3.8 Zapošljavanje i tržišta rada 85
4.3.9 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti 88
5 Budžetske implikacije strukturnih reformi 92
6 Institucionalna pitanja i uključenost zainteresovanih strana 93
7 Sumarni podaci 96
8 Prilozi 174

SPISAK SKRAĆENICA

BDV - Bruto dodata vrijednost
CEFTA - Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini
CGES - Crnogorski elektroprenosni sistem AD
COSME - Program EU za konkurentnost MSP
EBRD - Evropska banka za obnovu i razvoj
EIB - Evropska investiciona banka
EIF - Evropski investicioni fond
EEN- Evropska mreža preduzeća
EFP- Ekonomsko-fiskalni program
EK - Evropska komisija
EPCG - Elektroprivreda Crne Gore
GPA-Sporazum o Vladinim nabavkama u okviru STO
IPA - Instrument za pretpristupnu pomoć
IPARD - IPA ruralni razvoj
IRFCG - Investiciono-razvojni fond Crne Gore
JP - Javno preduzeće
JPP - Javno-privatno partnerstvo
KfW - Njemačka razvojna banka
MSP - Mala i srednja preduzeća
PER - Program ekonomskih reformi
NATO-Sjevernoatlanski savez
NOK - Nacionalni okvir kvalifikacija
OECD - Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju
PEP - Pretpristupni ekonomski program
PER- Program ekonomskih reformi
PRCG 2014-2017. - Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018.
RRC - Regionalni savjet za saradnju
RUP - Rudnik uglja Pljevlja
SEETO - Obzervatorij za saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi
SDI - Strane direktne investicije
Strategija JIE 2020 - Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020.
STO - Svjetska trgovinska organizacija
TEP - Termoelektrana Pljevlja

1 EKONOMSKI OKVIR I CILJEVI EKONOMSKE POLITIKE

Program ekonomskih reformi je najvažniji dokument Crne Gore u ekonomskom dijalogu sa Evropskom komisijom i zemljama članicama EU. Istovremeno je i ključni strateški dokument zemlje za srednjoročno makroekonomsko i fiskalno programiranje, koji sadrži i prateću agendu strukturnih reformi važnih za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju sveukupne konkurentnosti zemlje. Slično kao i prethodnih godina, tematika obuhvaćena Programom ekonomskih reformi za period 2017-2019. godine bila je predmet razmatranja i analize međuresornke radne grupe koju je Vlada Crne Gore osnovala u cilju njegove izrade. Najveći dio aktivnosti u finalizaciji ovog Programa, uključujući i konsultativni proces sa svim zainteresovanim stranama, odnosi se na period decembar 2016-januar 2017. godine.

Ekonomska politika i proces evroatlanskih integracija Crne Gore

Crna Gora je napravila veliki iskorak u procesu NATO integracija. Nakon dobijanja pozivnice za članstvo u decembru 2015. godine, Crna Gora je u maju 2016. godine potpisala Protokol o pristupanju Sjevernoatlanskom savezu. Proces ratifikacije Protokola u zemljama članicama NATO-a je u toku, i njegov završetak se očekuje u prvoj polovini 2017. godine. Time će zemlja ostvariti jedan od svojih najvažnijih vanjskopolitičkih ciljeva, a to je članstvo u NATO koje obezbjedjuje dugoročnu stabilnost i bezbjednost, a donosi sa sobom i značajne ekonomske koristi.

U 2016. godini, nastavljen je i proces pregovora Crne Gore za članstvo u EU. Otvorena su još četiri pregovaračka poglavlja, odnosno ukupno 26 do kraja 2016. godine, a ukupan broj privremeno zatvorenih poglavlja ostao je nepromijenjen u odnosu na prethodnu godinu. To ukazuje da fokus procesa pristupanja sve više postaje implementacija do sada usaglašenog zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU, što je povezano sa značajnim institucionalnim izazovima, a ima i fiskalne implikacije. Crna Gora, prema Programu pristupanja EU, do kraja 2018. godine treba da postigne potpunu usaglašenost domaćeg zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU i da razvije odgovarajuće administrativne kapacitete za njegovu efikasnu primjenu, kako bi se pregovori o pristupanju mogli uspješno finalizovati.

Takođe, Crna Gora kao članica Svjetske trgovinske organizacije (STO), redovno ispunjava obaveze koje proističu iz multilateralnog trgovinskog sistema i sporazuma unutar STO, a sve u cilju pojednostavljenja trgovine i povećanja ukupne konkurentnosti. Sprovode se i mjere na pojednostavljenju trgovine unutar regiona zemalja potpisnica Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA), kao važne za rast konkurentnosti regiona kome Crna Gora pripada.

Strateški razvojni cilj za Crnu Goru u narednom sreddnjeročnom periodu i pravci ekonomske politike za njegovo ostvarenje

Strateški razvojni cilj Crne Gore definisan u Programu ekonomskih reformi 2017-2019 je održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana. Iako je, zahvaljujući dinamičnom ekonomskom rastu u deceniji od obnove nezavisnosti države, BDP per capita nominalno povećan na oko 6.000 eura, to je po paritetu kupovnih snaga trenutno na nivou od 42% EU prosjeka. Navedeno nam istovremeno ukazuje, da su Crnoj Gori neophodne više stope ekonomskog rasta i njihova održivost, kako bi BDP per capita brže konvergirao sa onim u EU i kako bi se posljedično, životni standard brže približavao životnom standardu građana EU.

Za ostvarenje prethodno navedenog strateškog cilja razvoja, Vlada Crne Gore će narednom srednjoročnom periodu kombinovati dvije grupe mjera ekonomske politike. Prva grupa mjera se odnosi na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, posebno konsolidaciju javnih finansija, kao i jačanje stabilnosti finansijskog sektora. Druga grupa mjera ekonomske politike biće usmjerena na rješavanje strukturnih problema u ekonomiji, odnosno otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok. Prethodno navedeno je značajno opredijeljeno činjenicom, da je Crna Gora mala i eurizovana ekonomija u kojoj

fiskalna politika predstavlja ključni instrument ekonomske politike. U tom smislu, jačanje fiskalne i šire makroekonomske stabilnosti nije samo preduslov za dugoročan privredni rast zemlje, nego je i ključna determinanta uslova po kojima će Crna Gora imati pristup međunarodnim finansijskim tržištima.

Usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade Crne Gore

Program ekonomskih reformi je dokument u potpunosti konzistentan sa godišnjim Zakonom o budžetu i srednjoročnim budžetskim okvirom, kao i strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore. Evropska komisija godišnje ocjenjuje reformske mjere i politike sadržane u ovom dokumentu, i u tom kontekstu su na Ministarskom dijalogu u maju 2016. godine, na osnovu Programa ekonomskih reformi za 2016. godinu date preporuke za njegovu izradu u periodu 2017-2019. godina.Riječ je o 6 preporuka sadržanih tabeli 1.1 ovog poglavlja koje se istovremeno podudaraju sa ključnim razvojnim prioritetima Crne Gore definisanim u strateškim dokumentima: Pravcima razvoja Crne Gore 2015-2018. godina; Strategiji razvoja Jugoitočne Evrope do kraja 2020. godine; Nacionalnoj Strategiji održivog razvoja do 2030. godine, kao i sektorskim razvojnim strategijama i politikama. Navedeni prioriteti podrazumijevaju: jačanje fiskalne stabilnosti i održivosti ekonomije; očuvanje predvidivog i konkurentnog poreskog sistema; jačanje fizičke infrastrukture; sistemsko smanjenje neformalne ekonomije; jačanje podrške malim i srednjim preduzećima uz diverzifikaciju proizvodne i izvozne baze; razvoj ljudskih resursa i povećanje fleksibilnosti tržišta rada; jačanje socijalne inkluzije; dalje jačanje vladavine prava.

Polazeći od navedenog, u dokumentu su predstavljeni srednjoročni makroekonomski i fiskalni sa pratećom agendom strukturnih reformi kojima Crna Gora odgovara na preporuke EU date na Ministarskom sastanku u maju 2016. godine. U narednoj tabeli su prikazane reformske mjere realizovane do kraja 2016. godine ili planirane za 2017., koje predstavljaju odgovor na preporuke sa Ministarskog sastanka iz Brisela.

Tabela 1.1: Preporuke sa Ministarskog sastanka maja 2016. i njihovo sprovođenje (već realizovano ili predviđeno za 2017.)

Preporuka Crnoj Gori	*Mjere realizovane do kraja 2016. i mjere predviđene u 2017.*
1. Da stabilizuje učešće duga u BDP kada je riječ o kapitalnim investicijama koje su već pokrenute 2016. godine, i da ovu stopu smanji u nastavku programskog perioda.	*Decembar 2016: Usvajanje petogodišnjeg Plana sanacije javnih finansija u oblasti javnog duga; njime se predviđa da će učešće javnog duga u BDP još rasti do 2019. godine (dominantno na račun zaduživanja za izgradnju autoputa), da bi nakon 2019. bio upostavljen opadajući trend.*
2. Da preduzme hitne mjere da ograniči tekuće troškove, uključujući i troškove penzija i plata u javnom sektoru. Da počne da bilježi budžetske uštede i unaprijedi naplatu prihoda, sprovede sveobuhvatnu reviziju poreskih rashoda i izuzetaka, kao i da sprovede povećanje poreza na način koji će pogodovati rastu.	*Decembar 2016: Usvajanje petogodišnjeg Plana sanacije javnih finansija u oblasti budžetskog deficita. Njima se predviđa, da zemlja eliminiše budžetski deficit do 2019. godine i to kombinacijom mjera usmjerenih na povećanje prihoda i smanjenjenje izdataka budžeta.* ***Od 2017. godine (prema usvojenom Sanacionom planu) sprovode se sljedeće mjere fisklane konsolidacije na rashodnoj strani:*** • *Smanjenje zarada javnim funkcionerima za 8%, nominalno* • *Smanjenje socijalnih izdataka po osnovu naknada za majke sa troje i više djece za 21% odnosno 25%, nominalno (izmjenama Zakona o socijalnoj I dječjoj zaštiti)* • *Odlaganje primjene odredbi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (do 1.jula 2017) koja se odnosi na isplatu dječjih dodataka djeci čiji su roditelji na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore kao nezaposleni* • *Smanjenje izdataka za finansiranje političkih partija na 0,5% tekućeg budžeta* • *Smanjenje rashoda kapitalnog budžeta izuzev rashoda za autoput* • *Od aprila 2017. godine do kraja 2018. godine: Obustavljanje obračuna minulog rada na zarade zaposlenih u javnom sektoru*

	Ukupan efekat navedenih mjera se odnosi na smanjenje budžetskih rashoda za 67,6 miliona eura u 2017 ***Na prihodnoj strani se očekuje efekat sljedećih mjera:*** • *Povećana je stopa PDV-a na promet računarske opreme sa 7% na 19%.* • *Usvojen je Zakon o odloženoj otplati poreskog duga* • *Definisane su mjere jačanja fiskalne discipline u cilju smanjenja neofrmalne ekonomije. Jedna od njih je fiskalizacija koja će dati efekte od 2018. godine.* • *Zadržana je viša poreska stopa poreza na dohodak fizičkih lica u iznosu od 11% na bruto zarade iznad 720 eura u naredne tri godine* • *Povećane su akcize na mineralna ulja na 90€/1000l* *Ukupan efekat mjera na prihodnoj strani se ogleda u projektovanom povećanju budžetskih prihoda za 59,3 miliona eura u 2017.* *Efekat mjera iz Sanacionog plana u 2017. godini je 126,9 miliona eura ili oko 3,2% projektovanog BDP-a.*
3. Da razvije sveobuhvatnu strategiju kako bi dalje podstakla odstranjivanje problematičnih kredita (NPL) od strane banaka, uz učešće svih relevantnih zainteresovanih strana, sprovodeći pritom istraživanje bankarskih kredita kako bi bolje procijenila osnovnu kreditnu dinamiku.	*Centralna banka Crne Gore je predložila izmjene Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama, koja podrazumijeva povećanja obuhvata kredita koji mogu biti predmet sporazumnog restrukturiranja I produženje primjene ovog Zakona do maja 2018. godine u cilju smanjenja učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima bankarskog sektora (čije je učešće na kraju septembra 2016. smanjeno na 10,2% u ukupnim kreditima).* *U narednom periodu nastaviće se pojačani nadzor Centralne banke nad sprovođenjem obaveza banaka koje proizilaze iz Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, što će dodatno uticati na dalje postepeno smanjenje nivoa nekvalitetnih kredita u bankama.*
4. Da osigura postojanje efikasnih, djelotvornih i nezavisnih regulatornih i bezbjednosnih organa koji će sprovesti potpuno otvaranje željezničkog i energetskog tržišta.	*U prethodnom periodu usvojeni su novi Zakon o energetici i Zakon o prekograničnom prenosu električne energije i prirodnog gasa kojim su transponovani propisi EU trećeg energetskog paketa. Navedenim zakonskim rješenjima značajno su ojačane uloge regulatora u ovom sektoru i u skladu sa direktivama i regulativama jasno su definisane obaveze i odgovornosti svih učesnika u energetskom sektoru. Takođe, realizovano je pravno odvajanje operatora distributivnog sistema električne energije, čime je stvoren preduslov za razvoj tržišta na transparentan i fer način. U toku su aktivnosti na osnivanju nacionalne berze električne energije.* *Kada je riječ o odgovoru na preporuku za oblast saobraćaja, Crna Gora će u 2017. godini izvršiti izmjene Zakona o željeznici tokom 2017. godine, kako bi novi model funkcionisanja regulatornog tijela i tijela za bezbjednost na željeznici bio usklađen sa propisima EU, od početka 2018.godine. U okviru izmjena zakona, biće razmatrana dva modela za rješavanje mjerila za zatvaranje pregovaračog poglavlja 14, koja su istovremeno odgovor na preporuku br. 4 sa Ministarskog sastanka u Briselu u maju 2016. godine. Prvi model podrazumjeva da se investicije iz Direkcije dislociraju u drugi državni organ koji radi slične poslove, dok bi Direkcija nastavila da radi kao regulatorno tijelo i kao tijelo za bezbjednost u skladu sa Direktivom 2012/34. Drugi model u dijelu premještanja poslova investicija je isti, dok bi regulatorni poslovi bili pridruženi nekoj od postojećih nezavisnih agencija, a tijelo za bezbjednost nastavilo da funkcioniše samostalno kao Direkcija za željeznice Crne Gore, a sve u cilju povećanja bezbjednosti u željezničkom saobraćaju i povećanju privrednog rasta i konkurentnosti Crne Gore.*
5. Da nastavi da olakšava sprovođenje različitih mjera finansijske i nefinansijske podrške malim i srednjim preduzećima kako bi se podstaklo učešće u global-nim lancima vrijednosti. Da	*U odgovoru na ovu preporuku, predložene su dvije prioritetne reformske mjere:* *Prioritetna reformska mjera mjera br. 13: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća* *Prioritetna reformska mjera br. 14: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća*

podrži razvoj privatnog konsultantskog tržišta.	
6. Da se produži radni vijek i smanje destimulansi za rad kroz osnaživanje veze između aktivnih mjera zapošljavanja i socijalne pomoći, kako bi se unaprijedilo učešće na tržištu dugoročno nezaposlenih, žena i mladih. Da sprovede strategije za usklađivanje obrazovanja i vještina sa potrebama na tržištu rada.	*U skladu sa navedenom preporukom, predložene su reformske mjere u oblasti obrazovanja i vještina, zapošljavanja I tržišta rada, socijalne inkluzije, smanjenja siromaštva i jednakih mogućnosti.* *To su:* *Prioritetna reformska mjera br. 17: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada* *Prioritetna reformska mjera br. 18: Usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada* *Prioritetna reformska mjera br. 19 : Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada* *Prioritetna reformska mjera br. 20: Izmjena Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti*

Makroekonomski projekcije za period 2017-2019.

Model rasta ekonomije Crne Gore, u periodu 2017-2019. godina **baziraće se na investicionoj aktivnosti koja će imati snažan uticaj na ekonomske tokove.** Druga ključna determinanta ekonomske aktivnosti u narednim godinama biće sprovođenje konsolidacije javnih finansija na osnovu Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga usvojenog decembra 2016. godine zajedno sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu.

Polazeći od svega navedenog, prema osnovnom scenariju za Crnu Goru sadržanom u ovogodišnjem Programu ekonomskih reformi, prosječna godišnja stopa realnog ekonomskog rasta u periodu 2017-2019. će biti 3,4%, odnosno 3,2% u 2017., 4,4% u 2018., i 2,6% u 2019. godini. Prema scenariju nižeg rasta, prosječna godišnja stopa realnog ekonomskog rasta u periodu 2017-2019. godina je 2%.

Fiskalni okvir u periodu 2017-2019.

Fiskalna politika Crne Gore usmjerena je na intenziviranje ulaganja u infrastrukturu i optimizaciju tekuće potrošnje. Njen cilj u periodu 2017 – 2019. godina jeste konsolidacija javnih finansija kako bi se stvorili uslovi za smanjenje deficita javne potrošnje i usporavanje rasta javnog duga.

Projekcije javnih finansija Crne Gore za naredni trogodišnji period predstavljaju dio petogodišnjeg Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017-2021., koji je Vlada Crne Gore pripremila na osnovu Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti i koji je Skupština Crne Gore, zajedno sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu usvojila u decembru 2016. godine. Srednjoročne projekcije javnih finansija Crne Gore sadržane u Planu sanacije i u Programu ekonomskih reformi za period 2017-2019. godina kao dva u potpunosti uvezana dokumenta, se temelje na pretpostavci finansiranja tekuće potrošnje iz izvornih prihoda budžeta. Prema predmetnom Sanacionom planu, na kome počivaju i fiskalne projekcije u PER-u 2017-2019. godina, sanacija, odnosno fiskalna konsolidacija se sastoji od povećanja budžetskih prihoda, sa fokusom na povećanje akciza na mineralna ulja, jačanje fiskalne discipline kroz redovnu naplatu poreskih potraživanja, reprogram zaostalog poreskog duga, ukidanje pojedinih poreskih izuzeća, nastavak progresivnog oporezivanja dohotka zadržavanjem više stope poreza na dohodak fizičkih lica (od 11%) i centralizaciju poreskih registar kasa. Na strani budžetskih izdataka, konsolidacija je koncentrisana na one izdatke koji imaju relativno manje negativan uticaj na privredni rast i životni standard, a koji se odnose na smanjenje troškova dijela zarada u javnom sektoru, smanjenje socijalnih izdataka u smislu istovremenog obezbjeđenja veće pravednosti u njihovoj raspodjeli, ali i smanjenje pojedinih troškova kapitalnog budžeta.Dakle, Sanacioni plan i sa njim usaglašen Program ekonomskih reformi za 2017-2019. predstavljaju *optimalnu kombinaciju mjera ekonomske politike koje će omogućiti stabilizaciju javnih finansija, nastavak održivog ekonomskog rasta i očuvanje nivoa socijalne zaštite najugroženijih slojeva društva*. U skladu sa navedenim, na osnovu mjera fiskalne konsolidacije sadržanih u navedenom dokumentu i posljedično u Programu ekonomskih reformi za Crnu Goru 2017-2019. godina,budžetski deficit u 2017. godini će iznositi 6,1% BDP. Da nijesu predložene navedene mjere fiskalne konsolidacije, budžetski deficit bi bio na nivou od oko 9% BDP u 2017. godini.

U tabeli *1.2. (koja je istovremeno sadržana u poglavlju 3 ovog dokumenta)* su prikazane projekcije javnih finansija Crne Gore u periodu 2017-2019. u osnovnom scenariju i scenariju nižeg rasta.

Tabela 1.2: Sažetak makroekonomskih i fiskalnih projekcija Crne Gore za period 2017-2019. godini (osnovni i scenario nižeg rasta)

Makroekonomski okvir		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2015	2016	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Makroekonomski pokazatelji	BDP nominalno (u mil.€)	3.625,6	3.729,5	3.928,5	4.176,9	4.357,8	3.874,1	4.038,5	4.152,2
	BDP, nominalni rast	4,9	2,9	5,3	6,3	4,3	3,9	4,2	2,8
	BDP, realni rast	3,4	2,4	3,2	4,4	2,6	2,0	2,7	1,3
	Inflacija (na kraju godine)	1,4	0,4	2,2	2,0	1,7	2,0	1,5	1,5
	Rast zaposlenosti (%)	1,2	1,0	2,0	1,0	0,5	0,0	0,5	0,5
	Deficit tekućeg računa (% BDP)	-13,3	-21,0	-20,8	-18,8	-16,9	-16,5	-13,3	-12,0

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2015	2016	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	42,4	45,1	44,8	43,9	42,9	44,9	44,5	43,8
	Javna potrošnja	50,9	49,0	50,8	49,4	46,7	51,5	51,1	49,0
	Deficit/Suficit	-8,4	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8	-6,6	-6,7	-5,2
	Deficit/ Suficit bez autoputa	-2,5	-3,0	-1,1	0,0	0,3	-1,6	-1,0	-0,9
	Kamate	2,4	2,2	2,6	2,3	2,4	2,6	2,4	2,5
	Primarni deficit/suficit	-6,0	-1,7	-3,5	-3,3	-1,4	-4,0	-4,3	-2,7
	Javni dug (% BDP)[1]	62,8	66,6	71,6	74,9	77,5	73,1	78,8	84,0
	Javni dug bez autoputa[2](% BDP)	60,9	61,7	60,5	57,3	54,9	61,3	59,4	57,8

Izvor:Ministarstvo finansija

Polazeći od prethodno navedenog, prema osnovnom scenariju, uz sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije, projektovan je budžetski deficit od 6,1%, 5,6% i 3,8% BDP u 2017., 2018. i 2019. godini respektivno. Istovremeno će se, usljed izgradnje prve dionice autoputa, javni dug povećavati na 71,6%, 74,9% i 77,5% BDP u 2017., 2018. i 2019. godini respektivno, nakon čega će se uspostaviti njegov opadajući trend. U ovogodišnjem Programu, urađena je srednjoročna projekcija deficita i javnog duga , odnosno napravljena simulacija kretanja glavnih fiskalnih pokazatelja uz izuzimanje troškova izgradnje autoputa sa ciljem sagledavanja razlike u njihovom kretanju sa i bez ovih troškova.U tom smislu, projekcija, prema osnovnom scenariju (u simulaciji bez autoputa), *je pokazala da se uz izuzeće zaduženja za izgradnju autoputa, budžetski deficit mnogo brže smanjuje, dok se javni dug smanjuje sa 60,5% BDP u 2017. na 54,9% BDP u 2019. godini.* Takođe, u poglavlju 3 ovog dokumenta, prikazani su fiskalni pokazatelji u scenariju nižeg ekonomskog rasta u srednjoročnom periodu.

Strukturne reforme u priodu 2017-2019.

Najbolji, ali najteže primjenljiv instrument ekonomske politike kojim se postiže konkurentnost ekonomije i održivost javnih finansija jeste primjena sveobuhvatnih i konzistentnih strukturnih reformi. Mandatar za sastav 41. crnogorske Vlade je u svom ekspozeu 28.11.2016. godine istakao:" *Strukturne reforme u kombinaciji sa fiskalnom konsolidacijom, imaju za cilj finansijsku stabilnost i rast produktivnosti i konkurentnosti ekonomije".*

Polazeći od reformskih prioriteta definisanih u ključnim razvojnim dokumentima zemlje, prepreka konkurentnosti i ekonomskom rastu idetifikovanih u poglavlju 4 ovog dokumenta, Zakona o budžetu za 2017. godinu, usvojenog Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga, kao i od preporuka sa Ministarskog dijaloga iz Brisela iz maja 2016. godine, definisane su prioritetne reformske mjere u navedenom poglavlju Programa ekonomskih reformi za period 2017-2019. godina. Ove mjere su usko povezane sa mjerama u poglavlju 3, kao i sa poglavljem 2 dokumenta, i u srednjem roku zajedno treba da imaju pozitivan makrofiskalni efekat i unaprijede konkurentnost zemlje. Dakle, u Programu ekonomskih reformi za 2017. godinu, ključni razvojni prioriteti Vlade su razrađeni u devet oblasti

[1] Iznos javnog duga u tabeli prikazan je u skladu sa EDP metodologijom po kojoj se podaci dostavljaju Eurostatu

[2] Iznos javnog duga u tabeli, prikazan je u skladu sa EDP metodologijom, po kojoj se podaci dostvaljaju Eurostatu

strukturnih reformi definisanih u Smjernicama Evropske komisije[3] za izradu PER-a 2017-2019. godina, u okviru kojih je definisano 20 prioritetnih reformskih mjera.
Implementaciju reformskih mjera iz PER-a 2017-2019, pratiće i Savjet za konkurentnost, koji Vlada planira da osnuje u 2017. godini.

[3] 1.Upravljanje javnim finansijama; 2 Energetska, saobraćajna i telekomunikacijska tržišta;
3 Sektorski razvoj; 4: Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije; 5: Istraživanje i inovacije; 6: Spoljna trgovina i podsticanje investicija; 7: Obrazovanje i vještine; 8: Zapošljavanje i tržište rada; 9: Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti.

2 MAKROEKONOMSKI OKVIR

Svjetska ekonomija je, u prvom i drugom kvartalu 2016. godine, ostvarila rast od 0,7%, što je značajno niže u odnosu na prethodne godine. Pri tome, novorastuće ekonomije su ostvarile rast od 1,0%, a razvijene rast od svega 0,4%. Nakon relativno niskih stopa rasta u prva dva kvartala od 1,2% i 2,9%, respektivno, američka ekonomija je u trećem kvartalu zabilježila snažan rast BDP-a od 3,2% na godišnjem nivou. Bolje performanse američke ekonomije kompenzovaće usporeniji rast koji su zabilježili Japan i zemlje Evropske unije. Prema podacima vodećih indikatora svjetske ekonomije (PMI4), procjena je da je svjetska ekonomija u 2016. ostvarila snažniji ekonomski rast od očekivanog.

Rast cijena nafte rezultat je dogovora između članica OPEC-a i drugih proizvođača, prije svega, Rusije. Tako je cijena brent nafte krajem 2016. godine dostigla nivo od 56 USD/barrel, dok je prosječna cijena za 2015. godinu iznosila je oko 42$/barrel, što će u značajnoj mjeri poboljšati poziciju izvoznika, odnosno ojačati ekonomski rast ovih zemalja u narednom periodu. Istovremeno, očekivani rast cijena sirovina jača potencijalni rast zemalja Latinske Amerike, Rusije i zajednice nezavisnih država (bivše članice SSSR-a). Očekuje se postepen rast novorastućih ekonomija i stabilan rast razvijenih (oko 1,8 %), što će dovesti do blagog jačanja ekonomske aktivnosti u naredne dvije godine.

U sljedećoj tabeli date su projekcije rasta BDP-a za izabrane zemlje i regione.

Tabela2.1:Projekcije rasta BDP u %

	2016.	2017.	2018.
Svijet	**3,0**	**3,4**	**3,5**
USA	1,6	2,1	1,9
Japan	0,7	0,8	0,4
EU	1,8	1,6	1,8
Razvijene ekonomije ukupno	**1,7**	**1,9**	**1,8**
Novorastuće ekonomije ukupno	**4,0**	**4,6**	**4,7**
Kina	6,6	6,2	6,0
Indija	7,4	7,4	7,5
Latinska Amerika	-0,6	1,7	2,0
Rusija	-1,0	0,6	0,8
Zemlje kandidati za ulazak u EU	**2,7**	**3,0**	**3,3**
Srbija	2,7	3,0	3,3
Bivša jugoslovenska republika Makedonija	2,1	3,2	3,3
Albanija	3,2	3,5	3,5
Crna Gora	2,7	3,4	3,1

Izvor: Evropska komisija; Prognoze jesen 2016

Identifikovani rizici za ostvarenje projektovanih stopa rasta, prije svega, se odnose na:

- uticaj politike koju sprovodi nova američka administracija u vezi fiskalnih stimulansa za domaću ekonomiju, značajnih ulaganja u infrastrukturu, odnosa prema imigraciji i uticaja na svjetsku trgovinu, odnose sa Kinom i Rusijom i dr;
- uticaj povećanja kamatnih stopa (FED-decembar 2016) na svjetska tržišta i uticaj na novorastuće ekonomije. Američke obveznice su pojeftinile, a dolar ojačao u odnosu na euro (kurs je oko 1,04), što ima negativan uticaj na kreditna zaduženja u dolarima;
- nestabilnosti na Bliskom istoku;
- neizvjesnosti u vezi uticaja Bregzita na ekonomski rast i zapošljavanje, kako u Velikoj Britaniji tako i u EU;
- neizvjesnosti izazvane ishodom decembarskog referenduma u Italiji i krize bankarskog sektora u toj zemlji, dodatno su pojačane najavom izbora u sljedećoj godini, zbog jačanja uticaja populističkih stranaka, od kojih neke najavljuju preispitivanje politike zajedničke valute.

[4] Purchasing manager indicator - Indikator očekivanja menadžera u pogledu zapošljavanja, investicija i nabavki

Tehničke pretpostavke i projekcije kursa eura, kamatnih stopa, nafte i ostalih indikatora korišćene u ovom dokumentu su preuzete iz jesenjih prognoza Evropske komisije i dio su aneksa dokumenta.

2.1 Tekuća ekonomska kretanja

2.1.1 Bruto domaći proizvod

Crnogorska ekonomija, nakon slabijeg rasta u prvom kvartalu 2016, ubrzava rast, podstaknut intenziviranjem radova na realizaciji infrastrukturnih projekata, kao i projekata u turizmu i energetici.

Prema preliminarnim podacima Monstat-a (potrošni metod), BDP je u prvom kvartalu 2016. rastao po realnoj stopi od 1,1%, dok je intenzivnija investiciona aktivnost u drugom kvartalu podstakla rast BDP-a, koji je iznosio 2,7%.U trećem kvartalu je ostvaren realan rast od 2,4%. Tako je stopa rasta za devet mjeseci 2016. godine iznosila 2,2%. Najveći uticaj na rast imali su lična potrošnja domaćinstava od 2,2%, zbog primjene nove zakonske regulative u oblasti zarada, penzija i socijalne zaštite, kao i bruto investicije u osnovna sredstva od 29,9%, što je rezultat radova na infrastrukturi, izgradnji turističkih objekata i energetskih postrojenja. Sa druge strane, visoka uvozna zavisnost investicija uticala je na značajan rast uvoza roba i usluga od 16,5%, što je, ujedno, i najveći uzrok usporenijeg rasta BDP-a u ovom periodu. Na osnovu dostupnih podataka za treći kvartal i dalje se bilježi rast investicione aktivnosti, rast prihoda od izvoza roba i usluga, ali i rast uvoza roba i usluga. Procjenjuje se da će realni rast za 2016. godinu iznositi 2,4%, uz preduslov da kretanja makroekonomskih parametara u četvrtom kvartalu budu u okvirima prva tri kvartala.

Pri tome, u poređenju sa projekcijama iz prethodnog PER-a, evidentna su značajna odstupanja. Naime, prošlogodišnjim Programom ekonomskih reformi projektovana realna stopa rasta BDP-a za 2016. godinu iznosila je 4,1%. U narednoj tabeli prikazana je razlika između prošlogodišnjih i ažuriranih projekcija BDP-a, po komponentama.

Tabela 2.2: Razlika u projekcijama rasta

Tabela 1 Razlika u procjenama PER 2016-2018 i ažuriranih projekcija	***PER 2017-2019***		
	projekcija 2016 (u%)	*procjena 2016 (u%)*	*Razlika*
Realni rast BDP-a	*4,1*	*2,4*	*1,7*
Domaća tražnja	*4,7*	*7,7*	*-3,1*
Potrošnja domaćinstava	*1,5*	*3,7*	*-2,2*
Bruto investicije	*18,7*	*28,1*	*-9,4*
Potrošnja države	*2,5*	*1,2*	*1,3*
Izvoz roba i usluga	*0,7*	*8,0*	*-7,3*
Uvoz roba i usluga	*2,8*	*16,6*	*-13,8*
Izvor: Ministarstvo finansija			

Naime, prošlogodišnjim projekcijama, potrošnja domaćinstava je bila potcijenjena, zbog nedostatka informacija o uticaju povećanja zarada u javnom sektoru i izdataka za socijalna davanja, kao i značajnog povećanja kreditnog zaduživanja stanovništva. Takođe, potcijenjen je i rast bruto investicija, usljed nedostatka detaljnijih informacija o dinamici realizacije infrastrukturnih projekata. Zbog visokog negativnog deflatora (pada cijena) u 2016, potcijenjen je i izvoz roba i usluga, što je uticalo na povećanje realne stope rasta. Istovremeno, potcijenjen je i uvoz roba i usluga, naročito u dijelu koji se odnosi na uvoz usluga, kroz angažovanje stranih kompanija na izvođenju investicionih radova. Drugi razlog potcijenjenog uvoza je negativni deflator (pad cijena uvoznih roba i usluga).

Posmatrano po proizvodnoj metodi, najznačajniji uticaj na BDP, u 2016, imali su:

Turizam (ukupni direktni i indirektni doprinos turizma i putovanja BDP-u iznosio je 22,1% u 2015, pri čemu učešće usluge pružanja smještaja i ishrane čini 9,2% bruto dodate vrijednosti - BDV). Promet u turizmu, nakon rekordne 2015, za prvih devet mjeseci 2016. bilježi umjereni rast dolazaka (5,2%) i noćenja (1,2%). Prema preliminarnim podacima Centralne banke, prihodi od turizma (noćenja stranih turista) za posmatrani period iznosili su 800,6 miliona eura, što je za 2,1% više nego u istom periodu 2015, dok su, prema procjeni Ministarstva održivog razvoja i turizma, ukupni prihodi od turizma (noćenja domaćih i stranih turista) za devet mjeseci iznosili 843,0 miliona eura ili 1,7% više u odnosu

na isti period prošle godine. U strukturi noćenja, strani turisti čine 93,9%[5], sa rastom od 1,6% u odnosu na uporedni period, dok domaći gosti, koji čine 6,1% ukupnih noćenja, bilježe pad od 3,9%. Turistički promet ima izrazito naglašen sezonski karakter, što pokazuje broj ostvarenih noćenja po mjesecima. U periodu januar-septembar 2016, najviše noćenja ostvareno je u julu i avgustu 7,2 miliona eura (66,6% ukupno ostvarenih noćenja). Izgradnjom hotelskih kapaciteta visoke kategorije mijenja se struktura turista koji dolaze u Crnu Goru, u korist onih sa većom kupovnom moći. Trenutno, u Crnoj Gori ima oko 40.184 ležaja u hotelima, apartmanima i sobama (42,0% predstavljaju ležaji u ugostiteljskim objektima sa 4 i 5 zvjezdica). U 2016. otvoreno je 20 novih hotela (preko 90% su hoteli i apartmani sa 4 i 5 zvjezdica), sa oko 2000 ležaja, što predstavlja rast od približno 5,0%.

Industrijska proizvodnja (učešće 12,9% BDV-a u 2015. godini). Industrijska proizvodnja za devet mjeseci 2016. bilježi pad od 4,2%, usljed pada proizvodnje u svim sektorima. Najveći pad zabilježen je kod sektora „vađenje rude i kamena“ (26,1%), zbog prekida proizvodnje TE Pljevlja dva puta u trajanju od preko dva mjeseca, i, s tim u vezi, niže proizvodnje Rudnika uglja Pljevlja. Najveći uticaj na pad industrije za devet mjeseci je imalo smanjenje proizvodnje u prerađivačkoj industriji, zbog njenog visokog učešća u ukupnoj industrijskoj proizvodnji (59,9%). Nakon blagog oporavka u 2015, prerađivačka industrija, u periodu januar-septembar 2016, bilježi pad od 3,2% u odnosu na uporedni period, kao rezultat smanjenja proizvodnje u gotovo svim oblastima djelatnosti. Od ukupno 17 oblasti djelatnosti samo tri, koje čine 40,0% prerađivačke industrije, bilježe rast: prehrambeni proizvodi (6,7%), proizvodi od drveta i plute (14,3%) i farmaceutski proizvodi i preparati (24,0 %). Pri tome, evidentan je trend pada učešća proizvodnje osnovnih metala i rast učešća proizvodnje farmaceutskih proizvoda i preparata.

Promet u maloprodaji (trgovina čini 14,5% BDV-a u 2015.). Promet u maloprodaji, u periodu januar-septembar (tekuće cijene) je veći za 3,9%, a u stalnim cijenama za 2,3%. Pokazatelji po mjesecima bilježe blage fluktuacije, pri čemu promet u ljetnjim mjesecima korespondira sa ostvarenim rezultatima u turizmu, sa nižim stopama rasta od ostvarenih u prethodnoj godini, zbog visoke baze iz 2015. godine.

Saobraćaj (učešće od 4,5% u BDV-a za 2015.). Prema podacima Monstat-a, u periodu januar-septembar 2016. godine, zabilježen je rast prevezene robe u željezničkom (1,2%) i drumskom (1,0%) saobraćaju i prometa robe na aerodromima (3,2%), rast prevezenih putnika u željezničkom (6,7%), vazdušnom (4,0%) i drumskom (10,7%) saobraćaju, kao i rast izvršenih usluga mobilne telefonije (1,4%). Pad bilježi prevoz robe u pomorskom saobraćaju (-22,1%) i pretovar robe u lukama (-10,5%).

Građevinarstvo (učešće od 4,6% u BDV-a za 2015.). Intenziviranje investicione izgradnje od drugog kvartala 2016, uticalo je na visok rast vrijednosti građevinskih radova za devet mjeseci (27,8%), izvršenih časova rada (14,4%) i rast broja izdatih građevinskih dozvola (28,3%).

2.1.2 Inflacija

Kao otvorena i visoko uvozno zavisna ekonomija, Crna Gora je pod snažnim uticajem kretanja na međunarodnom tržištu. Niske cijene hrane, nafte i naftnih derivata na svjetskom tržištu, tokom 2016. godine “prelivale” su se na Crnu Goru i, kroz tzv ”uvoznu inflaciju”, vršile deflatorni pritisak na kretanje cijena u našoj zemlji. Od faktora sa unutrašnjeg tržišta, blagi inflatorni pritisak imale su cijene duvana, zbog redovnog godišnjeg usklađivanja akciza, i cijene usluga smještaja, koje su rasle tokom cijelog perioda[6]. Cijene električne energije nijesu rasle tokom 2016.godine. Godišnja stopa inflacije (CPI) u septembru je iznosila -0,1%, dok je prosječna stopa za devet mjeseci 2016. iznosila -0,4%. Mjesečna dekompozicija podataka pokazuje neznatne promjene kod kategorija koje su tokom godine imale najveći uticaj na smanjenje inflacije (hrana i gorivo). Stabilan rast imale su cijena duvana, a kontinuirano blagi rast imale su cijene farmaceutskih proizvoda, odjeće i obuće i usluge smještaja, što

[5] Najviše noćenja ostvarili su gosti iz Rusije (27,3% ili 4,4% više u odnosu isti period 2015.) i Srbije (26,6% ili 4,5% manje u odnosu na isti period 2015.). Značajno i rastuće učešće imaju i gosti iz BiH, koji su ostvarili 10,1% ukupnih noćenja stranih turista, što predstavlja povećanje od 8,4% u odnosu na uporedni period.

[6] Cijene usluga smještaja imale su najveći rast u maju (11,1%)

je djelimično kompenzovalo pad cijena navedenih kategorija. Godišnja stopa inflacije, mjerena HICP-om, u septembru je iznosila 0,2%. Procijenjena godišnja stopa inflacije u 2016. iznosila je 0,4%.[7]

2.1.3 Zaposlenost i zarade

Tržište rada, uz određena poboljšanja, i dalje karakterišu visoka stopa neaktivne radne snage, niska stopa zaposlenosti, dugoročna nezaposlenost, strukturna neusklađenost ponude i tražnje i visoka stopa nezaposlenosti, posebno mladih i žena. Poseban izazov na tržištu rada predstavlja i novo zakonsko rješenje iz oblasti socijalne politike, kojim je omogućen rani izlazak sa tržišta rada određenoj kategoriji žena, stvaranje fiktivne nezaposlenosti, sa jedne i rad u sivoj zoni, sa druge strane.

Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi, u trećem kvartalu 2016. godine u Crnoj Gori broj aktivnog stanovništva bio je 279,5 hiljada, od kojih je 232,4 hiljada ili 83,1% zaposlenih i 47,1 hiljada ili 16,9% nezaposlenih lica. Broj zaposlenih, u odnosu na prethodni kvartal, veći je za 3,4% a broj nezaposlenih je smanjen za 1,1%. Stopa aktivnosti za treći kvartal 2016. godine bila je 55,9%, stopa zaposlenosti je 46,5%, a stopa nezaposlenosti je 16,9%.

Broj zaposlenih u septembru 2016, prema administrativnim izvorima, iznosio je 180.409 i veći je za 0,9% u odnosu na isti period 2015. godine. Značajnije povećanje broja zaposlenih zabilježeno je u sektorima građevinarstvo (8,0%), saobraćaj i skladištenje (4,3%) i administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (3,9%). Smanjenje zaposlenosti je zabilježeno u šest sektora, pri čemu je najveće u sektorima „vađenje ruda i kamena“ (17,3%), “poljoprivrede, šumarstva i ribarstva“ (9,7%) i „snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija“ (3,9%).

Broj nezaposlenih u septembru 2016. godine iznosio je 42.483 i veći je za 25,8% u odnosu na isti mjesec 2015. godine. Stopa registrovane nezaposlenosti, na dan 30. septembar 2016, je bila 18,3%, što je za 3,8 p.p više u odnosu na isti dan prethodne godine. U prvih devet mjeseci 2016. godine oglašeno je 26.665 slobodnih radnih mjesta, što je za 10,1% manje u odnosu na uporedni period.

Prosječna zarada, u septembru 2016. godine, iznosila je 753,0 eura i veća je za 4,6% g-n-g, a prosječna zarada bez poreza i doprinosa 501,0 eura i veća je za 5,0% g-n-g. Realne neto zarade zabilježile su pad od 1,1%.

2.1.4 Kreditna aktivnost banaka

U bankarskom sistemu Crne Gore (15 banaka), dominiraju banke u većinskom stranom vlasništvu i sa sjedištem u zemljama Evropske unije. Stepen tržišne koncentracije je umjeren, s obzirom na to da pet velikih banaka pokriva 64,5% bankarskog tržišta.

Bankarski sektor je stabilan, solventan i likvidan. Poslovanje banaka u prvih devet mjeseci karakteriše rast aktive, kredita, depozita i kapitala. Visoki parametri likvidnosti ukazuju da je kreditna aktivnost ograničena, zbog i dalje prisutne opreznosti banaka, što se reflektuje i u visokom nivou kamatnih stopa. Ipak, trend smanjenja kamatnog raspona predstavlja pozitivan signal za povećanje tražnje i oporavak kreditne aktivnosti banaka. Istovremeno, on predstavlja i faktor potencijalnog rizika za nedovoljno konkurentne banke koji bi mogao ugroziti njihovu profitabilnost, usljed većih troškova finansiranja i operativnih troškova, kao i manje baze klijenata. Ukupni depoziti banaka su na kraju septembra dostigli maksimalan iznos od 2,854milijarde, što predstavlja rast od 8,8% na godišnjem nivou. Ročna struktura depozita nije zadovoljavajuća, s obzirom na to da se na depozite po viđenju odnosi 55,5% ukupnih depozita, a na oročene depozite 44,4%. U odnosu na septembar 2015, depoziti po viđenju su zabilježili rast od 21,1%, dok su oročeni depoziti niži za 2,5%. Sa aspekta raspoloživosti dugoročnih izvora finansiranja situacija je još nepovoljnija ako se ima u vidu da kratkoročni depoziti (do jedne godine) čine 76,0% ukupnih depozita, a oročeni depoziti preko tri godine svega 3,3% ukupnih depozita.

[7] Prema podacima Monstata iz januara 2017, prosječna inflacija za 2016 iznosila je -0,2%, dok je inflacija na kraju godine iznosila 0,9%. Do ovog povećanja došlo je zbog povećanja cijena goriva u novembru i decembru prošle godine.

Ukupni krediti su na kraju septembra iznosili 2,506 miliona eura i veći su za 5,1% u odnosu na kraj prethodne godine, dok su na godišnjem nivou niži za 1,5%. Od ukupnih kredita banaka, na sektor privrede se odnosilo 916,6 miliona eura ili 36,6 %, a na sektor stanovništva 998,9 miliona eura ili 39,8%. Krediti privrede bilježe pad od 1,6%, a krediti stanovništva rast od 9,3%, na godišnjem nivou. U ročnoj strukturi ukupnih kredita dominiraju dugoročni krediti, sa 72,1%.

Kreditna aktivnost banaka značajno je povećana u posmatranom periodu. Za devet mjeseci 2016. banke su odobrile novih kredita u iznosu od 819,3 miliona eura, što je za 26,0% više u odnosu na isti period prethodne godine. Sektoru stanovništva je odobreno 352,0 miliona eura kreditnih sredstava, a privredi 361,7 miliona eura. U poređenju sa prvih devet mjeseci 2015. godine, novoodobreni krediti sektoru stanovništva u 2016, viši su za 111,4 mil.eura ili 46,3%, a privredi za 33,0 miliona eura ili 10,0%.

Nekvalitetni krediti su na kraju septembra iznosili 254,9 miliona eura, odnosno 10,2% od ukupnih kredita. I pored značajnog smanjenja od 27,5%, na godišnjem nivou, ovi krediti su i dalje predmet kontinuiranog i pojačanog supervizorskog nadzora.

Na kraju septembra 2016, od ukupno 80.334 pravnih lica i preduzetnika, nelikvidno je bilo 15.312 ili 19,1%. Vrijednost duga po osnovu izvršene blokade iznosila je 614,6 miliona eura, što je za 12,2% više u odnosu na decembar 2015. godine.

2.1.5 Eksterni sektor

2.1.5.1 Tekući račun

Deficit tekućeg računa, za devet mjeseci 2016. godine, u odnosu na isti period prošle godine, povećan je za 105,5%, zbog značajnog povećanja robnog deficita i smanjenja suficita na računima usluga i primarnog dohotka. Izvoz roba je porastao za 5,8%. Pri tome, najznačajniji izvozni proizvod je aluminijum, sa učešćem od 23,0%, čiji izvoz je povećan za 15,3%. Proizvodnja osnovnih metala je pala za 15,6% i to je najvećim dijelom dovelo do pada izvoza gvožđa i čelika za 35,7%. Uvoz proizvoda od čelika i gvožđa porastao za 71,0% odnosno sa 36,0 na 62,0 miliona eura.

Ukupni uvoz je porastao za 12,0%, što je posljedica većeg uvoza mašina i transportnih uređaja za potrebe infrastrukturnih i projekata u oblasti energetike i turizma. Tako, povećan je uvoz izolovane žice za potrebe postavljanja energetskog kabla između Italije i Crne Gore, zatim povećan je uvoz električnih generatora, zbog gradnje mini hidroelektrana i vjetroelektrana, uvoz električnih transformatora i raznih drugih električnih aparata. Završeno je postavljanje 23 vjetroelektrane na Krnovu, a vrijednost projekta je 140,0 miliona eura. Porastao je uvoz raznih metalnih konstrukcija, a uvoz mineralnih goriva smanjen je za 14,0 miliona eura. Imajući u vidu navedeno, odnosno realizaciju krupnih investicionih projekata, došlo je do očekivanog povećanja robnog deficita.

Na računu usluga ostvaren je suficit od 748,5 miliona eura, što je manje za 3,9% nego u istom periodu 2015. godine. Povećanje rashoda u odnosu na prethodnu godinu posljedica je većeg odliva po osnovu transporta, putovanja i turizma i telekomunikacionih usluga. U posmatranom periodu, obim razmjene usluga bio je veći za 7,1% u odnosu na 2015, i iznosio je 1,4 milijarde eura. Procijenjeni prihodi od putovanja-turizma za devet mjeseci 2016. iznosili su 800,6 miliona eura.

Na računu primarnih dohodaka smanjen je suficit za 72,0% u odnosu na uporedni period 2015. U posmatranom periodu zabilježeno je povećanje ukupnih rashoda za 37,4%, zbog većeg odliva po osnovu isplaćenih dividendi. Na računu sekundarnih dohodaka ostvaren je suficit, koji je za 10,2% veći nego u 2015. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je povećan za 4,4% u poređenju sa prethodnom godinom, a najveći priliv ostvaren je po osnovu ličnih transfera iz inostranstva u iznosu od 83,6 miliona eura. U istom periodu, odlivi ličnih transfera u inostranstvo su iznosili 24,2 miliona eura.

2.1.5.2 Kapitalni i finansijski račun

Tokom devet mjeseci 2016, neto priliv stranih direktnih investicija iznosio je 281,9 miliona eura ili 46,3% manje u poređenju sa istim periodom 2015. godine. Priliv stranih direktnih investicija iznosio je 551,9 miliona eura a odliv 270,0 miliona eura. Značajno smanjenje neto priliva posljedica je isplate dividende iz akumulirane dobiti iz ranijih godina, što se, prema metodologiji MMF-a, evidentira kao

povlačenje kapitala. Priliv u formi vlasničkih ulaganja iznosio je 227,4 miliona, što čini 41,2% ukupno ostvarenog priliva. U strukturi vlasničkih ulaganja, 139,5 miliona eura se odnosilo na investicije u preduzeća i banke ili 25,3% ukupnog priliva, dok je priliv po osnovu ulaganja u nekretnine iznosio 87,9 miliona eura. Priliv SDI u formi interkompanijskog duga iznosio je 135,0 miliona eura, što čini 24,5% ukupnog priliva. Priliv novčanih sredstava po osnovu povlačenja sredstava rezidenata investiranih u inostranstvu iznosio 189,5 miliona eura (34,3% ukupnog priliva).

Tabela 2.3 Eksterni sektor- Platni bilans (u milionima eura)

	I-IX '15	I-IX '16	Promjena u %
A. TEKUĆI RAČUN (1+2+3+4)	-203.5	-418.1	105,5
1. Robe	-1119.2	-1265.7	13,1
1.1. Izvoz, f.o.b.	225.0	239.8	6,6
1.2. Uvoz, f.o.b.	1344.1	1505.5	12,0
2. Usluge	779.0	748.5	-3,9
2.1. Prihodi	1060.5	1093.0	3,1
2.2. Rashodi	281.4	344.5	22,4
3. Primarni dohodak	62.7	17.5	-72,0
3.1. Prihodi	184.8	185.3	0,3
3.2. Rashodi	122.1	167. 8	37,4
4. Sekundarni dohodak	74.0	81.5	10,2
4.1. Prihodi	126.9	132.4	4,4
4.2. Rashodi	52.9	50.9	-3,7
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	-11.9	35.5	-397,8
B1. Kapitalni račun	0	0,8	
B2. Finansijski račun	-11.9	34.7	-390,8
1. Direktne investicije - neto	524.5	281.9	-46,3
1.1. Sredstva	-14.8	174.4	-1.278,4
1.2. Obaveze	539.3	107.5	-80,1
2. Portfolio investicije - neto	191.1	-2.7	-101,4
2.1. Sredstva	15.74	-43.3	-375,1
2.2. Obaveze	175.4	40.6	-76,8
3. Ostale investicije – neto	-571.9	-139.9	-75,5
3.1. Sredstva	-579.3	-229.4	-60,4
3.2. Obaveze	7.4	89.5	1.114,8
B3. Promjena rezervi CBCG	-155.6	-104.6	-32,8
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	215.4	382.7	77,7

Izvor: CBCG

Ukupan odliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2016. iznosio je 270,0 miliona eura. Najveći dio se odnosio na isplatu dividendi, dok je odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosio 15,1 miliona eura[8].

Na računu portfolio investicija zabilježen je priliv u iznosu od 431,1 miliona eura, što je smanjenje u odnosu na prethodnu godinu za 29,5%. Investicije u domaće HOV iznosile su 398,0 miliona eura, pri čemu je ulaganje u vlasničke HOV iznosilo 23,9 miliona eura, dok je ulaganje u dužničke HOV bilo znatno veće i iznosilo je 374,1 miliona eura. Najveći dio ulaganja u dužničke HOV odnosi se na emisiju euroobveznica na međunarodnom tržištu kapitala. Priliv po osnovu povlačenja sredstava uloženih u strane hartije od vrijednosti iznosio je 33,0 miliona eura Na računu portfolio investicija bilježi se povećanje odliva od 3,2%. Odliv sredstava po osnovu portfolio investicija iznosio je 433,8 miliona eura, od čega se najveći dio odnosi na refinansiranje duga po osnovu euroobveznica emitovanih ranijih godina. Investicije rezidenata u strane HOV iznosile su 76,3 miliona eura, uz ostvareni rast od 9,0% u odnosu na isti period prethodne godine. Kao rezultat pomenutih kretanja na računu portfolio investicija ostvaren je neto odliv od 2,7 miliona eura, za razliku od prethodne godine kada je ostvaren neto priliv od 191,1 miliona eura

Na računu ostalih investicija ostvaren je neto odliv u iznosu od 139,9 miliona eura. Kretanja na ovom računu karakteriše smanjenje obaveza države i banaka po osnovu uzetih kredita, dok su povećani depoziti banaka u inostranstvu, kao i obaveze ostalih sektora (privrede) po osnovu uzetih kredita.

[88] U pripremi Programa ekonomskih reformi 2017-2019. godina bili raspoloživi podaci o platnom bilansu za prvih 9 mjeseci 2016. godine. Ipak, o stranim direktnim investicijama su raspoloživi i noviji podaci. Prema preliminarnim podacima CBCG, neto priliv SDI za prvih 11 mjeseci 2016. je iznosio 312,7 miliona eura.

Značajna vrijednost pozicije Neto greške u Platnom bilansu Crne Gore, poslijedica je nemogućnosti obuhvata svih platnobilansnih transakcija. Visok stepen bezgotovinskog plaćanja, naročito u turizmu, kao i kod priliva doznaka iz inostranstva, neki su od osnovnih izvora nastanka grešaka i omaški. U pravcu boljeg obuhvata ovih podataka, formirana je radna grupa koja će pratiti trendove u oblasti turizma, na izmjenama odluka, koji se tiču prikupljanja podataka, i iznalaženju novih izvora informacija, važnih za obuhvat ovih transakcija u budućnosti.

2.2 Makroekonomske projekcije za period 2017-2019.

Model rasta ekonomije Crne Gore, u narednom periodu, zasnovan je na snažnoj investicionoj aktivnosti, koja će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove. Na kretanje ekonomske aktivnosti, uticaće i mjere konsolidacije javnih finansija (detaljno predstavljene u poglavlju 3), koji će imati stabilizirajući efekat na javne finansije i porast povjerenja investitora. Međutim, negativan efekat mjera ogleda kroz efekat istiskivanja investicija i realan pad potrošnje domaćinstava, jer će sanacione mjere (povećanje akcize na gorivo, naplata poreskih potraživanja, oporezivanje zarada funkcionera, zamrzavanje procenta minulog rada i smanjenje izdataka za socijalna davanja) smanjiti raspoloživi dohodak domaćinstava i kompanija. Nediverzifikovanost crnogorske ekonomije značajno umanjuje pozitivne efekte investicija, jer ne postoje kapaciteti za proizvodnju roba potrebnih za izvođenje investicija, pa visok uvoz koji prati investicioni ciklus, ima negativan efekat na projektovane stope rasta. Investicije imaju ograničen uticaj i na zapošljavanje, zbog neravnoteže između ponude i tražnje radne snage.

Negativan uticaj na ovako zasnovan model rasta može doći zbog nestabilnosti u spoljnjem okruženju (ekonomski ili geopolitički rizici), ali i od unutrašnjih ranjivosti ekonomije.

U nastavku ovog poglavlja su predstavljena dva makroekonomska scenarija za period 2017-2019, pri čemu oba uzimaju u obzir mjere ekonomske politike potrebne za realizaciju Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017-2021, usvojenog u decembru 2016. Osnovni scenario se zasniva na Zakonu o budžetu za 2017, a alternativni scenario razrađuje makroekonomske projekcije u slučaju kada bi privredni rast zbog eksternih i/ili internih faktora bio niži od onog koji je predviđen u osnovnom scenariju.

2.2.1 Osnovni makroekonomski scenario 2017-2019.

2.2.1.1 Realni sektor

Makroekonomski okvir, za period 2017 -2019, bazira se na pretpostavci ostvarivanja realnog rasta BDP-a od 3,2% u 2017, 4,4% u 2018. i 2,6% 2019. U periodu 2017-2019, doći će do rasta crnogorske ekonomije, usljed rasta investicione aktivnosti i angažovanja domaćih potencijala, prvenstveno u sektoru građevinarstva i transporta, ali i multiplikativnih efekata na vezane sektore. Snažan doprinos sektora građevinarstva, biće podstaknut uključivanjem domaće operative u izgradnju infrastrukture, novih turističkih kapaciteta i energetskih postrojenja. U operativnoj fazi funksionisanja ovih projekata, očekuje se značajan rast potencijala ekonomije, uz multiplikativne efekte na čitavu ekonomiju. Poseban doprinos očekuje se i od sektora poljoprivrede, s obzirom na značajna ulaganja u ovaj sektor, a efekti bi bili vidljivi kroz supstituciju uvoza hrane i povećanje izvoza. Prosječna projektovana stopa rasta BDP-a za period 2017-2019. iznosi 3,4%.

Nešto niži realni rast ekonomije u 2019, biće posljedica visoke osnove bruto investicija iz prethodnih godina. Naime, prosječan udio bruto investicija u periodu 2010-2015. godine bio je na nivou od oko 19% BDP-a, da bi u periodu 2017-2019. dostigao prosječnu vrijednost od oko 30%. Ograničenja u pogledu nedostatka domaće štednje potrebne za investiranje i fiskalna konsolidacija, nadomješteni su ili povećanim zaduživanjem ili investicijama iz inostranstva. Ovakva dinamika održava nivo investicija na preko 1,2 milijarde eura, što je izuzetno visoka vrijednost s obzirom na prethodni period od 2010-2015 kada su iznosile prosječno oko 650 miliona eura ili oko 19% BDP-a.

Procijenjemo da će fiskalna konsolidacija smanjiti realni rast za oko 1,3 procentih poena u 2017, da bi ovaj uticaj kasnije bio zanemarljiv. Mjere fiskalne konsolidacije smanjiće potrošnju domaćinstava za 0,6%, a time uticati na smanjenje BDP od 0,5%. Smanjenje investicija, kroz efekat istiskivanja, biće oko

1,7%, što će smanjiti stopu rasta BDP-a za 0,5 procentnih poena. Fiskalni multiplikator će imati uticaj (posredni efekti mjera) na smanjenje ekonomske aktivnosti od 0,3% BDP-a. Upotreba eura čini neophodnim potrebu interne devalvacije, koja se ogleda u kontroli nominalnih zarada u javnom sektoru i stagnaciju realnih zarada u ostatku ekonomije, da bi se podigla konkurentnost ekonomije i poboljšale izvozne performanse, jer je kao mala ekonomija, Crna Gora, okrenuta eksternoj tražnji. Potreba jačanja konkurentnosti je neophodan uslov da bi ekonomski rast bio održiv u srednjem i dugom roku.

Makroekonomski scenario 2017-2019. ima sljedeće komponente sa potrošne strane:

- domaća tražnja će rasti po stopi od 2,1%, ali će potrošnja domaćinstava i finalna potrošnja države imati negativan uticaj (1,3%) zbog mjera fiskalne konsolidacije, dok će doprinos investicija biti 4,9%;
- bruto investicije[9] u osnovna sredstva će rasti po prosječnoj stopi od 10,0% u srednjem roku, s tim što je prosječna stopa u prve dvije godine projektovana na nivou od 14,7%, u skladu sa procijenjenom dinamikom realizacije investicionih projekata. Stopa rasta u 2018, od 0,3% je posljedica visoke baze iz prethodnih godina;
- finalna potrošnja države će realno opadati zbog pomenutih mjera konsolidacije po prosječnoj stopi od 1,2%;
- izvoz roba i usluga će rasti po prosječnoj realnoj stopi od 2,1% u periodu 2016-2018, pri čemi se projektuje jači rast izvoza usluga (potrošnja stranih turista po nominalnoj stopi od 4,7%) od rasta izvoza roba, jer će novoizgrađeni objekti u sektoru turizma i poboljšanje lokalne infrastrukture podići kvalitet ponude, a time i generisati veće prihode;
- uvoz roba i usluga će rasti po realnoj stopi od 0,1%, uz povećanje uvoza roba, uslovljenog povećanim uvozom za potrebe investicija (uvoz građevinskih materijala i opreme), i rast uvoza usluga koji se odnosi na građevinarstvo (izgradnja autoputa i drugi projekti). Uvoz roba i usluga dostigao je rekordnu vrijednost od 68,0% BDP-a u 2016. godini (310,0 miliona eura više g-n-g), uz smanjenje vrijednosti uvoza nafte i derivata.

[9] Tabela investicija za period 2017-2019 data je u aneksu

Tabela 2.4 Osnovni makroekonomski scenario

Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2017-2019				
	2016	**2017**	**2018**	**2019**
Nominalni BDP u mil.€	3729,5	3928,5	4176,9	4357,8
Nominalni rast	2,9	5,3	6,3	4,3
Realni rast	**2,4**	**3,2**	**4,4**	**2,6**
Inflacija(na kraju godine)	0,4	2,2	2,0	1,7
		% BDP		
Glavne karakteristike:				
Deficit tekućeg računa	-21,0	-20,8	-18,8	-16,9
Izvoz roba i usluga	42,8	42,3	41,1	40,7
Uvoz roba i usluga	-67,7	-66,5	-63,2	-60,7
Ostalo	3,9	3,5	3,4	3,1
Potrošnja domaćinstava	79,5	76,2	73,8	72,9
Bruto investicije	25,2	29,0	30,4	29,7
Potrošnja države	20,1	19,1	17,9	17,3
BDP deflator	0,4	2,0	1,9	1,6
		realne stope rasta u procentima		
Realni rast BDP-a	**2,4**	**3,2**	**4,4**	**2,6**
Domaća tražnja	**7,7**	**2,9**	**2,7**	**0,8**
Potrošnja domaćinstava	3,7	-1,3	1,0	1,4
Bruto investicije	28,1	19,6	9,8	0,3
Promjena zaliha	0,0	0,0	0,0	0,0
Potrošnja države	1,2	-1,7	-1,5	-0,6
Izvoz roba i usluga	8,0	2,4	1,8	2,0
Uvoz roba i usluga	16,6	2,1	-0,5	-1,3
		Učešće u realnom rastu BDP-a u procentima		
Realni rast BDP-a	**2,4**	**3,2**	**4,4**	**2,6**
Domaća tražnja	**9,2**	**3,6**	**3,3**	**1,0**
Potrošnja domaćinstava	2,9	-1,0	0,7	1,0
Bruto investicije	5,7	4,9	2,8	0,1
Promjena zaliha	0,3	0,0	0,0	0,0
Potrošnja države	0,2	-0,3	-0,3	-0,1
Neto izvoz	**-6,8**	**-0,3**	**1,1**	**1,6**
Izvoz roba i usluga	3,4	1,0	0,7	0,8
Uvoz roba i usluga	-10,1	-1,4	0,3	0,8
Indikatori		rast u procentima ako nije naznačeno drugačije		
Rast zaposlenosti	1,0	2,0	1,0	0,5
Rast zarada	4,0	0,5	2,0	2,0
Nezaposlenost (ARS)	19,4	17,8	17,0	16,6
SDI % BDP-a	7,8	8,9	8,9	8,5
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	2,8	3,7	4,4	3,0

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Makroekonomski indikatori

- deficit tekućeg računa platnog bilansa biće prosječno 18,8% BDP-a, s tim što će se, uz pad uvoza i rast izvoza u 2018, spustiti na 16,9% BDP-a;
- procjenu stranih direktnih investicija u srednjem roku, i dalje prati, visok stepen neizvjesnosti u pogledu dinamike ulaganja u kompanije, finansijski sektor i nekretnine. Procjenjujemo da će se one kretati na nivou od oko 8,8% godišnje;
- krediti preduzećima i domaćinstvima će rasti po prosječnoj stopi od 3,7%, nešto niže u odnosu na nominalnu stopu rasta BDP-a. Rast ekonomske aktivnosti podrazumijeva

podršku finansijskog sektora, a očekuje se da ista neće izostati, imajući u vidu da se radi o projektima koji imaju zaokružene finansijske konstrukcije, a time i manji kreditni rizik;

- zaposlenost će se postepeno povećavati tokom čitavog perioda (prosječno 1,2% godišnje) kao posljedica rasta ekonomske aktivnosti, čime bi se stopa nezaposlenosti na kraju perioda trebala spustiti na 16,6%. Ova projekcija je urađena na osnovu procjene o prosječnoj stopi nezaposlenosti za 2016. godinu, koja je naglo porasla u odnosu na prethodnu godinu kao posljedica primjene izmijenjenog zakona o socijalnoj zaštiti;
- u periodu 2017-2019. Očekuje se rast zarada od prosječno 1,5% (nominalno), zbog slabog rasta u 2017. (uticaj mjera fiskalne konsolidacije i visoke stope nezaposlenosti);
- u ovom periodu očekuje se umjeren rast cijena, zasnovan na rastu cijena energenata na svjetskom tržištu i povećanju akciza na gorivo, uz stabilne cijene hrane. Prosječna vrijednost je projektovana na 2,0%. Neizvjestan je uticaj povećanja cijene energenata na tržištu u 2017, a procjena EK ukazuje na povećanje od 18% (sa 45 na 55 USD/barell 2016/2017).

Projektovani rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- projektovani realni rast u sektoru poljoprivrede u periodu 2017-2019. iznosiće prosječno 4,0%. Ovako značajan rast projektovan je na osnovu pretpostavke o povećanim ulaganjima u poljoprivredu i rastu kreditne podrške ovom sektoru u periodu 2017-2019. Ostvarenje ovih stopa rasta odrazilo bi se i na povećanje izvoza i supstituciju (smanjenje) uvoza hrane;
- sektor vađenja ruda i kamena će rasti prosječno 8,0% godišnje u srednjem roku, kao rezultat povećane tražnje za materijalima neophodnim za projekat autoputa (kamen, separati šljunka i materijala za podloge);
- prerađivačka industrija će imati rast u narednom periodu od 5,0%, uz pretpostavku da će mjere predložene u dokumentu Industrijska politika Crne Gore do 2020. godine, dati rezultate u smislu uklanjanja uskih grla i revitalizacije ovog sektora. Poseban doprinos očekujemo od rasta u podsektorima prerade hrane i mesnih prerađevina, drvnoj industriji i metalskom kompleksu;
- građevinarstvo će pod uticajem najavljenih investicija imati najveći rast, koji će u prve dvije godine prosječno iznositi oko 20%, da bi se u 2018, usporio kao posljedica visoke baze iz prethodne godine (angažovanje domaće građevinske operative imaće multiplikativni efekat na grane koje su vezane za funkcionisanje ovog sektora: trgovinu, transport, finansijske i usluge osiguranja, sitne proizvodne usluge i drugo, iako je ovaj efekat zbog strukture ekonomije, tj. nepostojanja ponude, ograničen);
- u ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 4,5%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a.

U sljedećoj tabeli dat je pregled realnih stopa rasta, doprinosa rastu i učešća u BDV-u u srednjem roku, po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 2.5 Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

	realna stopa rasta u %				*učešće u rastu BDP-u u %*				*učešće u bruto dodatoj vrijednosti u procentima(BDV)*			
	2016	*2017*	*2018*	*2019*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Poljoprivreda	*2,0*	*4,0*	*4,0*	*4,0*	*0,2*	*0,3*	*0,3*	*0,3*	*9,8*	*9,7*	*9,7*	*9,8*
Industrija	*-4,6*	*4,3*	*5,3*	*3,2*	*-0,5*	*0,4*	*0,5*	*0,3*	*12,2*	*12,1*	*12,2*	*12,3*
Građevinarstvo	*30,0*	*25,0*	*6,0*	*5,9*	*1,0*	*1,1*	*0,8*	*0,2*	*5,4*	*6,4*	*7,1*	*7,1*
Usluge[10]	*2,0*	*3,3*	*3,3*	*2,3*	*1,2*	*0,5*	*1,9*	*1,3*	*72,6*	*71,7*	*71,0*	*70,7*
-od čega usluge smještaja i ishrane									*9,0*	*9,0*	*9,0*	*9,2*
Bruto dodata vrijednost	*2,3*	*4,7*	*4,4*	*2,6*	*1,9*	*2,3*	*3,5*	*2,1*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Porezi-subvencije	*3,0*	*4,7*	*4,4*	*2,6*	*0,6*	*0,9*	*0,8*	*0,5*				
BDP	*2,4*	*3,2*	*4,4*	*2,6*	*2,4*	*3,2*	*4,4*	*2,6*				

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

[10] Usluge se odnose na sve sektore proizvodnog pristupa BDP-a, sem poljoprivrede, industrijske proizvodnje i gra

Model rasta zasnovan na investicijama, uz visoko učešće stranog kapitala u ekonomiji Crne Gore, značajno podiže stope rasta ekonomske aktivnosti, međutim, nameće i određena ograničenja:

- snažan rast realne stope BDP-a nije praćen jakim rastom potrošnje domaćinstava, zbog repatrijacije profita i zarada nerezidenata i izostanka snažnijeg rasta zarada, što za posljedicu ima smanjen raspoloživi dohodak za potrošnju;
- model rasta zasnovan na investicijama imaće ograničen uticaj na javne finansije u kratkom roku, jer naplata prihoda neće u potpunosti pratiti pojačanu ekonomsku aktivnost i stopu nominalnog rasta BDP-a, kako zbog činjenice da je nabavka neophodnih roba za investicije predmet povraćaja PDV-a, ali i oslobađanja ili umanjenja od plaćanja poreza. (Zakon o PDV-u, Zakon o akcizama, Zakon o autoputu). Međutim , neizvjesno je da li će korelacija između povećanja uvoza roba i povećanja naplate uvoznog PDV-a, biti narušena u sljedećoj godini, kroz povraćaj PDV-a;
- neadekvatna ponuda radne snage, koja se ogleda u nedostatku ponude građevinskih profila u Crnoj Gori, sprečava da jača ekonomska aktivnost značajnije smanji stopu nezaposlenosti. Zbog ovog efekta smanjuje se nezaposlenost u okolnim zemljama.

U sljedećoj tabeli dat je uporedni prikaz realnih stopa rasta Ministarstva finansija i međunarodnih institucija koje ukazuju na sagledavanje perspektive crnogorske ekonomije. Procjene rasta za 2016 su na prilično ujednačene. Projekcije za 2017 međunarodnih institucija su skoro indentične, na nivou od oko 3,5%, dok su projekcije Ministarstva finansija zasnovane na višem rastu investicione aktivnosti, a sa druge strane, uzet je u obzir, uticaj mjera fiskalne konsolidacije.

Tabela 2.6 Realne stope rasta (u%)

	2016	2017	2018	2019
MoF	2,4	3,2	4,4	2,6
EK	2,7	3,4	3,1	-
MMF	2,6	3,5	-	-
WB	3,2	3,6	3,0	-

Rizici za ostvarenje makroekonomskog scenarija:

- promjena dinamike realizacije investicija uticala bi na promjenu projekcija ekonomskog rasta u srednjem roku;
- Potreba značajnijih fiskalnih prilagođavanja na srednji rok od onih koje su predviđene predlogom sanacionog plana, dodatno bi umanjila ekonomski rast;
- potencijalna nestabilnost na finansijskim tržištima može da poveća kamate na suvereno zaduživanje ili oteža zaduživanje Crne Gore koje je potrebno za refinansiranje dospjelih obaveza;
- nepovoljne vremenske prilike mogu u značajnoj mjeri uticati na sektore turizma, poljoprivrede i proizvodnje električne energije;
- geopolitički rizici.

2.2.1.2 Potencijalni rast

Nedostupni podaci o vrijednosti kapitala u ekonomiji Crne Gore čine nemogućim procijenu potencijalnog rasta kroz dekompoziciju proizvodnih faktora. U prethodnim dokumentima programa ekonomskih reformi, prikazali smo kretanje crnogorske ekonomije (HP filter) u proteklim godinama i naglasili period buma (rast u periodu 2006-2008. prosječan rast od 8,7%) i dvostruku recesiju izazvanu finansijskom krizom (2009. - pad od 5,7%) i posljedicama krize u Eurozoni i prelivanjem na periferne zemlje (2012, pad od 2,7%). Crnogorska ekonomija je, tek u 2013. godini, dostigla nivo BDP-a koji je zabilježen 2008, što znači da je dvostruka recesija u ovom periodu anulirala ukupan ekonomski rast koji je ostvaren u tom periodu.

Grafik 2.1 Potencijalni rast BDP-a – HP filter, u mil.€

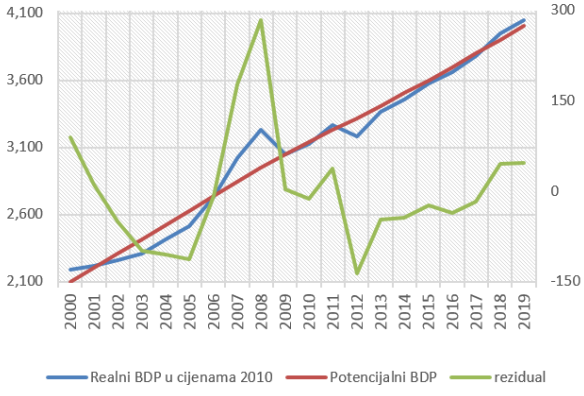

Bez obzira na nepouzdane nalaze ciklične pozicije ekonomije u Crnoj Gori, mjerene HP filterom, jasno se prepoznaju ograničenja potencijala kroz proizvodne faktore, koji se odnose na kapital i radnu snagu i ukupnu faktorsku produktivnost.

Ograničenja na strani kapitala, odnose se na nedovoljne i/ili neiskorišćene kapacitete kojima raspolažemo. U sekotru turizma se prepoznaje

nedostatak hotelskog smještaja visokih kategorija, slaba saobraćajna povezanost, niska ekološka svijest i nedostaci vezani za vanpansionsku ponudu.

Ponuda radne snage, je drugi ograničavajući faktor, jer je evidentno nepodudaranje ponude i tražnje za radnom snagom. Primjetan je, i nedostatak radne snage u građevinarstvu i turističkoj privredi, iako je stopa nezaposlenosti prešla 20% na kraju 2016. Ovi faktori usmjeravaju dinamiku ekonomije prema ekstenzivnom rastu, jer sektori koji su prepoznati kao pokretači rasta (turizam, energetika i proizvodnja hrane) ne mogu da odbace značajno više stope rasta, zbog niskog tehnološkog profila. Crna Gora je još uvijek, daleko od društva znanja koje generiše snažne stope rasta u kratkom periodu, kroz upotrebu naprednih tehnologija. Crnogorska ekonomija će se, u periodu 2017-2019, uz projektovane stope rasta, kretati uz potencijalni trend, nakon pada u 2009. i 2012. godini i umjerenih stopa rasta u periodu 2010- 2011 i 2013-2015. godini.

Prosječna stopa realnog rasta u periodu 2002-2016. iznosila je 3,2%, dok je potencijalna stopa rasta u periodu posle 2009. imala opadajući trend, nakon buma u periodu 2005-2008. Impuls rastu potencijala doći će kroz dalje sprovođenje strukturnih reformi na tržištu rada, kao i uklanjanje uskih grla za jači ekonomski rast, koje se odnose na razne vrste biznis barijera (Pogledati Poglavlje 4). Ako izuzmemo ciklični uticaj izgradnje autoputa i ostalih investicija na ekonomiju Crne Gore, dolazimo do realnije slike potencijalnog rasta, jer više stope rasta nisu posljedica unutrašnje snage crnogorske ekonomije, već je rast zasnovan na stranim investicijama, a time je za očekivati i niže efekte na raspoloživi dohodak i životni standard crnogorskih građana.

Dugoročni problem za dinamičniji ekonomski rast predstavlja i starenje stanovništva, koje ima dvostruko negativne efekte na rast ekonomske aktivnosti. Prvi se ogleda u niskoj aktivnosti radne snage, dok je drugi vezan za pritisak na održivost penzijskog i zdravstvenog sistema, koji će biti još jače izražen u budućem periodu.

2.2.1.3 Inflacija

Vođenje monetarne politike u eurizovanim ekonomijama je onemogućeno usljed odsustva emisione funkcije, neznatnog uticaja na referentne kamatne stope i devizni kurs. U takvim ograničavajućim uslovima, cilj monetarne politike Centralne banke je očuvanje i podsticanje finansijske stabilnosti, kontrola finansijskog sistema, uključujući očuvanje i podsticanje zdravog i stabilnog bankarskog sistema, pa CBCG nema mandat niti instrumente za kontrolu inflacije. S obzirom na pondere potrošačkih cijena u kojima gorivo ima učešće od 4,7%, povećanje cijene goriva sa 45 na 55USD/barrel (pretpostavke iz projekcija EK) i povećanja akcize na mineralna goriva za 0,09 eura po litru, inflacija bi porasla za 1 p.p.

Pretpostavka je da će cijene hrane biti stabilne. U projekciji su uzete pretpostavke o rastu inflacije u EU, kao glavnom trgovinskom parteru Crne Gore.

U osnovnom scenariju je projektovana inflacija od 2,2% u 2017, 2,0% u 2018 i 1,7% u 2019. Izvjestan pad cijena u 2019, je posljedica blagog pada investicione aktivnosti.

2.2.1.4 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost

Visok nivo deficita tekućeg računa platnog bilansa, koji je u 2016 procijenjen na 21,0% BDP-a, pokazuje duboku spoljnotrgovinsku neravnotežu. Glavni negativan doprinos deficitu tekućeg računa odnosi se na bilans roba, koji je u 2016. iznosio 44,4% BDP-a, ali je djelimično korigovan suficitom na računu usluga (19,6% BDP-a), i balansom na računima primarnih i sekundarnih dohodaka od 3,9% BDP-a. Deficit tekućeg računa dijelom je pokriven direktnim stranim investicijama i zaduživanjem države na međunarodnom i domaćem finansijskom tržištu. Međutim, veliki dio finansiranja tekućeg računa odnosi se na poziciju neto greške i omaške. Pozicija neto greški i omaški ukazuje na to da pojedine transakcije nijesu uopšte obuhvaćene (greške) ili su vrijednovane na neadekvatan način (omaške), a odnose se na neevidentirane prihode od turizma, doznake i druga neregistrovana gotovinska plaćanja. U slučaju Crne Gore, zbog korišćenja eura kao platežnog sredstva, kao i značajnog gotovinskog plaćanja, pogotovo u oblasti turizma, nije jednostavno obuhvatiti sve transakcije, jer ne postoji mogućnost razlikovanja domaćeg, od eura stranog porijekla.

Struktura deficita tekućeg računa i njegovog finansiranja predstavlja rizik po održivost platnobilansne pozicije, koji može da dovede do njenog pogoršanja, usljed sljedećih dešavanja:

- osnovni scenario predviđa stabilan rast prihoda od turizma u sljedećoj godini zbog rasta ponude smještajnih kapaciteta u narednom periodu, međutim, ne treba isključiti rizik u vidu nepovoljnih vremenskih prilika ili nestabilne bezbjedonosne situacije u međunarodnom okruženju, što bi moglo da dovede do značajnog pada prihoda po ovom osnovu.
- smanjenje priliva SDI zbog političkih ili finansijskih nestabilnosti u zemljama iz kojih potiče kapital, što bi uticalo na pogoršanje i smanjenje izvora finansiranja deficita tekućeg računa;
- nestabilnost na svjetskim finansijskim tržištima koja može dovesti do rasta cijene suverenog zaduživanja i smanjene tražnje za rizičnijim hartijama od vrijednosti, što bi, takođe, smanjilo izvore finansiranja deficita tekućeg računa.

Podaci o ukupnom dugu pokazuju strukturu duga i kretanje pojedinih komponenti u prethodnom periodu:

Tabela 2.7: Struktura duga i kretanje pojedinih komponenti u prethodnom periodu

Tabela 2 Ukupan spoljni dug u mil.€		*31.12.2013*	*31.12.2014*	*31.12.2015*
1.	*Država*	***1433,0***	***1561,7***	***1956,4***
	Krediti	*973,0*	*914,3*	*998,6*
	Obveznice	*460,0*	*647,4*	*957,8*
2.	*Banke*	***332,4***	***237,4***	***206,9***
	Kratkoročni krediti	*16,0*	*3,0*	*8,5*
	Dugoročni krediti	*316,4*	*234,4*	*198,4*
3.	*Ostali sektori*	***1929,5***	***1999,7***	***1813,5***
	Kratkoročni krediti	*142,0*	*149,4*	*88,1*
	Dugoročni krediti	*1787,5*	*1850,4*	*1725,4*
4.	*Interkompanijski dug*	***1157,6***	***1307,6***	***1321,1***
	Kratkoročni krediti	*114,8*	*80,9*	*47,6*
	Dugoročni krediti	*1042,8*	*1226,8*	*1273,6*
	UKUPAN SPOLJNI DUG	***3694,9***	***3798,8***	***3976,7***
	UKUPAN SPOLJNI DUG SA INTERKOMPANIJSKIM DUGOM	***4852,5***	***5106,5***	***5297,8***

Izvor: CBCG

Makroekonomski scenario 2017-2019. predviđa visok deficit tekućeg računa, prosječno 18,8% BDP-a, uzrokovan jačim rastom uvoza roba i usluga neophodnih za izvođenje investicija, uz istovremeni rast prihoda od usluga i stabilni suficit na računima primarnih i sekundarnih dohodaka. Makroekonomski scenario 2017-2019, predviđa niži priliv SDI, koji će u srednjeročnom periodu iznositi prosječno 8,8% BDP-a, što neće biti dovoljno da pokrije neravnotežu na tekućem računu.

Tabela 2.8: Odnos prihoda i broja noćenja turista

	broj noćenja stranih turista	*prihodi od turizma mil.€*	*Odnos prihoda od turizma i broja noćenja u €*
	1	*2*	*3=2/1*
2011	*7.818.803*	*619.5*	*79*
2012	*8.143.007*	*643.2*	*79*
2013	*8.414.215*	*665.6*	*79*
2014	*8.596.656*	*682.3*	*79*
2015	*10.307.371*	*813,0*	*79*
2016	*10.123.949*	*800.6*	*79*

Mjerenje konkurentnosti crnogorske ekonomije, uobičajenim indikatorima kroz realni efektivni kurs nije pouzdano, s obzirom da Crna Gora ima značajne izvore prihoda od turizma, koji je sezonske prirode, pa su ponderi za izračunavanje efektivnog kursa promjenljivi u toku godine (ponder Rusije, zbog visokog priliva prihoda od turizma u ljetnim mjesecima). Ovo ukazuje na nedostatke analize konkurentske pozicije Crne Gore mjerene REER, uključivanjem turizma, koji ima značajno učešće u ekonomiji Crne Gore, a ima naglašen sezonski karakter. Analiza REER za oblast turizma, pokazuje da je raspoloživi dohodak za potrošnju u Rusiji u 2016, opao zbog visoke inflacije od oko 7%, uz stabilan kurs rublje u odnosu na euro, dok je raspoloživi dohodak u Srbiji, na istom nivou, s obzirom na stabilan kurs

dinara i relativno nisku inflaciju. Prognoze za 2017 godinu predviđaju dalji pad kupovne moći ruskih građana, koji može imati negativne efekte na prihode od turizma.

Poređenje prihoda od turizma i broja noćenja daje konstantu (79€), što implicira stalne prosječne prihode inostranih turista. Ovo ne korenspondira sa jačanjem ponude kroz izgradnju objekata visokih kategorija (a time i očekivanja viših prosječnih prihoda po noćenju), pa ovako procjenjeni prihodi od turizma, ukazuju na mogućnost njihove značajne podcijenjenosti i mogu, djelimično objasniti, visok nivo greški i omaški u bilansu.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC)[11], pokazuje da se cjenovna konkurentnost pogoršala u 2016. zbog procijenjenog rasta zarada od 4%. Pouzdanost analize je ograničena zbog promjene izvora podataka za broj zaposlenih (2010) i borbe protiv sive ekonomije tj. legalizovanja zapošljavanja. Konkurentnost će, pri uzetim pretpostavkama o rastu zarada, zaposlenosti i BDP-a, stagnirati u srednjem roku. Analizu neto investicione pozicije u odnosima sa inostranstvom nije moguće obraditi, s obzirom da CBCG, nema potrebne podatke za takve procjene.

Grafik 2.2 Jediična cijena rada - koeficijent

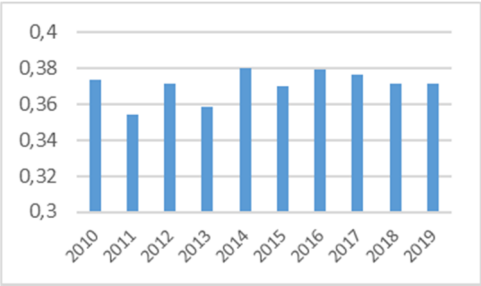

2.2.1.5 Finansijski sektor

Iako opadajućeg trenda, i dalje prisutni nekvalitetni krediti ukazuju da kreditni rizik ostaje glavni izazov bankarskog sektora u narednom periodu. Međutim, kreditni rizik je sve manje sistemski problem, a više individualni, čije rješavanje zahtijeva sprovođenje aktivnosti na racionalizaciji poslovanja i redukciji operativnih troškova pojedinih banaka.

Sveobuhvatna strategija za rješavanje nekvalitetnih kredita (NPL) u Crnoj Gori sprovodi se u okviru projekta „Podgorički pristup“ koji se bazira na dva regulatorna akta - Zakonu o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama sa primjenom u dvogodišnjem periodu (maj 2015 - maj 2017) i Odluci o izmjenama i dopunama Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, sa primjenom od januara 2014. godine. Sva izvršena restrukturiranja u ovom periodu vršena su na relaciji pojedinačna banka-klijent, bez uključivanja drugih povjerilaca u proces restrukturiranja. Nadzor Centralne banke nad primjenom predmetne Odluke kojom su banke obavezane da pripreme trogodišnje strategije za rješavanje NPL-a sa definisanim operativnim ciljevima, rezultirao je njihovim značajnim smanjenjem. Kako bi se podstaklo interesovanje privrednih subjekata i banaka za afirmaciju ovog Zakona, u decembru 2015. potpisan je Memorandum o razumijevanju između Privredne komore Crne Gore, Centralne banke Crne Gore i Ministarstva finansija Crne Gore o saradnji na implementaciji predmetnog Zakona.

Kritički sagledavajući ograničenost primjene ovog Zakona, a u cilju njegove reafirmacije, i uvažavajući zaključke sa Ministarske konferencije iz maja 2016. godine, Centralna banka je pripremila izmjene i dopune kojima bi se: produžio rok primjene Zakona do maja 2018, proširiti obuhvat kredita koji mogu biti predmet sporazumnog restrukturiranja, pojednostaviti postupak, itd. Izmjene i dopune ovog Zakona će u najkraćem roku biti dostavljene resornom ministarstvu. (Vidjeti dio 4.3.3.3.2 Finansijske usluge).

U privredi je evidentan sve veći porast međusobnih dugovanja i povećanja nelikvidnosti, što potvrđuje podatak da 19,1% od ukupno registrovanih ekonomskih subjekata ima blokirane račune. U neprekidnoj blokadi do jedne bilo je 2.065 dužnika, sa iznosom blokade od 61,6 miliona eura, što čini

[11] Model za proračun jedinične cijene rada urađen je u Ministarstvu finansija. Koeficijent pokazuje koliko je učešće bruto zarada u bruto vrijednosti proizvodnje, tj. ukupnom ekonomskom output. Koeficijent 0,37 pokazuje da na 1 euro ukupne vrijednosti proizvodnje, učešće bruto zarada 0,37 eura. Ovaj model urađen je na osnovu podataka o zaradama, zaposlenosti (ARS) i vrijednosti bruto proizvodnje koje objavljuje MONSTAT. Bruto vrijednost proizvodnje za period 2016-2019 urađen je kao ekstrapolacija zasnovana na realnoj stopi BDP-a.

10,0 % ukupnog iznosa blokade, dok je duže od godinu dana u blokadi bilo 13.247 izvršnih dužnika sa iznosom blokade od 553 miliona eura, što čini 89,9% ukupnog iznosa blokade.

Na kraju septembra 2016. prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite banaka je iznosila 7,72%, odnosno 7,61% na novoodobrene kredite. Trend opadanja prosječnih ponderisanih nominalnih i efektivnih kamatnih stopa (PPNKS i PPEKS), započet u posljednjem kvartalu 2014, nastavljen je i u tekućoj godini. Tako je na kraju septembra 2016. kamatna stopa na ukupne kredite banaka bila niža za 1,71 p.p na godišnjem nivou. Sa druge strane, i pored izražene volatilnosti u kretanju PPEKS na novoodobrene kredite banaka u posmatranom periodu, ova stopa je zabilježila pad od 2,02 p.p. na godišnjem nivou.

Navedena kretanja su, uz višegodišnji trend pada pasivnih kamatnih stopa, dovela do smanjenja kamatnog spreda, i to sa 7,61 p.p. u septembru 2015. na 6,76 p.p. na kraju septembra t.g, što se odrazilo na poslovanje pojedinih banaka. Ukoliko se ovaj trend nastavi, vršiće dodatan pritisak na profitabilnost banaka, posebno manjih, što će zahtijevati njihovo brže prilagođavanje novonastalim tržišnim uslovima putem redukcije operativnih troškova i preusmjeravanjem poslovnih aktivnosti u pravcu pružanja novih, konkurentnijih proizvoda i usluga.

2.3 Alternativni scenario

Kao mala, otvorena, a osim toga i nediverzifikovana ekonomija, Crna Gora je podložna uticajima, kako spoljašnjim, tako i unutrašnjim. U osnovnom scenariju glavni pokretač rasta zasnovan je na snažnoj investicionoj aktivnosti, korigovan mjerama fiskalne konsolidacije. Imajući u vidu potencijalne rizike, jasno je da aktiviranje bilo kojeg, može u višoj ili manjoj mjeri, ugroziti projektovane stope rasta. Uvažavajući značaj investicija za crnogorsku ekonomiju, sa jedne strane, i neizvjesnu dinamiku investicione aktivnosti, sa druge strane, a uz istovremeno i visok nivo investicija ostvaren u 2016.godini, polazna pretpostavka scenarija nižeg rasta bazirana je usporavanju investicione aktivnosti u posmatranom periodu. Dakle, ovogodišnjim alternativnim scenarijom nižeg rasta, predviđeno je da će se u periodu 2017-2019, investicije smanjiti sa visokog nivoa dostignutog u 2016. godini, zbog promjene dinamike izvođenja investicija, uz zadržavanje pretpostavki o fiskalnoj konsolidaciji kao u centralnom scenariju.

U ovakvim uslovima opravdano je razmotriti scenario koji je zasnovan na ostvarenju ovog rizika.

Pretpostavke scenarija:

- bruto investicije će se smanjiti sa visokog nivoa dostignutog u 2016. (procjena 968 miliona eura) za 6,5% u 2017. godini, i zadržale bi se na nivou od oko (877 miliona eura) u 2018. i 2019. (oko 21% BDP-a).
- Usljed povećanog opreza investitora, zbog kretanja u spoljašnjem i unutrašnjem okruženju, došlo bi do smanjenja investicija.
- Zadržana je pretpostavka o fiskalnoj konsolidaciji i svim efektima na makroekonomske indikatore, kao i u osnovnom scenariju.
-
- Kretanje komponenti BDP-a (potrošni pristup):
- potrošnja domaćinstava bi bila na gotovo istom nivou u sve tri godine (prosječan godišnji realan rast 0,4%), zbog stagnacije ili slabog rasta zarada na nivou ekonomije, smanjenja socijalnih davanja i povećanja cijene goriva. Slab rast zaposlenosti bi takođe usporavao rast potrošnje.
- bruto investicije bi bile realno niže za prosječno 7,9% u 2017, uz dodatni blagi pad u sljedeće dvije godine (1,5% realno).
- Finalna potrošnja države bi realno padala zbog pomenutih mjera konsolidacije (kao u osnovnom scenariju) po prosječnoj stopi od 1,2%.
- pretpostavke o kretanja izvoza roba i usluga su iste kao u osnovnom scenariju, tj. zadržane su pretpostavke o rastu izvoza roba i prihoda od turizma.
- uvoz roba i usluga bi zbog ovakve dinamike domaće tražnje i fiskalne konsolidacije padao prosječno 3,4%.

- ovakva dinamika uvoza i izvoza dovela bi do naglog pada deficita tekućeg računa na 12% BDP-a u 2019.godini.

Ostvarenje ovakvih pretpostavki imalo bi umjeren negativan efekat na makroekonomska kretanja, kroz nižu potrošnju domaćinstava, nižu zaposlenost, povećanje nezaposlenosti, stagnaciju realnih zarada i druge negativne efekte. A ovakav scenario, kroz niži nominalni rast BDP-a, pogoršao bi fiskalne parametre, o čemu će detaljnije biti riječi u poglavlju 3. Prosječan realan rast BDP-a prema ovom scenariju bio bi 2%.

Tabela 2.9 Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2016-19

	2016	2017	2018	2019
Nominalni BDP u mil.€	**3729,5**	**3874,1**	**4038,5**	**4152,2**
Nominalni rast	2,9	3,9	4,2	2,8
Realni rast	2,4	2,0	2,7	1,3
Inflacija(na kraju godine)	0,4	2,0	1,5	1,5
BDP deflator	0,4	1,9	1,5	1,5
		realne stope rasta		
Realni rast BDP-a	**2,4**	**2,0**	**2,7**	**1,3**
Domaća tražnja	**7,7**	**-1,9**	**-0,1**	**-0,1**
Potrošnja domaćinstava	3,7	0,0	0,6	0,5
Bruto investicije	28,1	-7,9	-1,5	-1,5
Promjena zaliha	0,0	0,0	0,0	0,0
Potrošnja države	1,2	-1,7	-1,5	-0,6
Izvoz roba i usluga	8,0	1,5	1,5	1,5
Uvoz roba i usluga	16,6	-5,4	-3,6	-1,3
Indikatori		u % ako nije naznačeno drugačije		
Rast zaposlenosti	1,0	0,0	0,5	0,5
Rast zarada	4,0	0,0	1,0	1,0
Nezaposlenost (ARS)	19,4	19,4	19,0	18,6
SDI % BDP-a	10,7	5,2	5,6	6,0
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	2,8	2,7	3,0	2,0

Izvor: Ministarstvo finansija

3 FISKALNI OKVIR

3.1 Strateški okvir fiskalne politike i srednjoročni ciljevi

Fiskalna politika Crne Gore usmjerena je na intenziviranje ulaganja u infrastrukturu i optimizaciju tekuće potrošnje. Cilj fiskalne politike u periodu 2017 – 2019. godina jeste konsolidacija javnih finansija kako bi se stvorili uslovi za smanjenje deficita javne potrošnje i usporavanje rasta javnog duga.

U prethodnom periodu, Vlada Crne Gore preduzimala je mjere kako bi ograničila osnovne fiskalne pritiske. Mjere koje su se sprovodile bile su usmjerene na osiguranje održivosti javnih finansija, unaprjeđenje poslovnog ambijenta i usklađivanje poreske politike u skladu sa obavezama iz procesa pridruživanja EU. Fiskalna politika bila je prilagođena osnovnom konceptu privrednog razvoja Crne Gore čiji je glavni cilj bio stvaranje uslova za dinamičan privredni rast iz kojeg bi se, na dugi rok, finansirao povećani javni dug.

Odluka o početku izgradnje prioritetne dionice autoputa Bar-Boljare, koji predstavlja najveću investiciju u infrastrukturu u novijoj crnogorskoj istoriji, kao i izmjene zakonske regulative u oblasti zarada zaposlenih u javnom sektoru i prava iz oblasti socijalne zaštite stvorile su dodatni pritisak na javnu potrošnju i povećale rizik od nestabilnosti javnih finansija.

Polazeći od povećanih fiskalnih rizika, ali i značajnih finansijskih potreba za zaduživanjem u narednom srednjoročnom periodu, a u cilju održavanja makroekonomske stabilnosti i jačanja konkurentnosti, uz istovremenu obavezu iz člana 21 Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, u decembru 2016. godine, usvojen je Plan sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017 – 2021. godine.

Sprovođenjem mjera sadržanih u u ovom Planu žele se postići dva strateška cilja:

- da se u narednom petogodišnjem periodu budžetski saldo smanji od deficita na nivou od 6,1% BDP-a 2017. godine, na nivo od 3,8% BDP 2019. godine, nakon čega bi prešao u zonu suficita;
- da se spriječi dalji rast rast javnog duga odnosno uspostavi njegov silazni trend nakon 2019. godine.

Implementacijom mjera fiskalne konsolidacije sadržanih u navedenom Planu, uz paralelno sprovođenje strukturnih reformi u svim oblastima sistema, obezbijediće se održiv rast u budućnosti kao i olakšati dostupnost međunarodnim finansijskim tržištima. Fiskalna konsolidacija osmišljena je tako da se ne naruši postojeći poslovni ambijent odnosno zadrži atraktivnost Crne Gore kao investicione destinacije imajući u vidu da nije došlo do povećanja PDV-a kao i da se zaštiti standard socijalno najranjivijih kategorija stanovništva.

Uvažavajući potrebu za nastavkom realizacije projekta izgradnje autoputa koji se finansira kroz kapitalnu potrošnju, akcenat sanacionih mjera stavljen je na racionalizaciju tekuće budžetske potrošnje i povećanje javnih prihoda.

U slučaju, da Vlada nije pristupila izradi Plana sanacije, što je istovremno njena obaveza na osnovu Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, odnosno u situaciji „bez promjena“ deficit javnih finansija bi u 2017. godini bio na nivou od preko 9% BDP-a.

Iako je Plan sanacije budžetskog deficita i javnog duga usvojen kao srednjoročan dokument, mjere za njegovu realizaciju su u sadašnjoj fazi precizno razrađene dominantno za 2017. godinu, dok će u prvoj polovini 2017. godine biti pripremljena Fiskalna strategija koja se donosi za period trajanja mandata Vlade. Ova Strategija će biti konzistentna sa usvojenim Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga, odnosno u njoj će biti razmotrene najvažnije ekonomske mjere koje bi dale pozitivne fiskalne efekte u srednjem roku. U skladu sa tim, tokom tekuće godine biće razmotrena potreba za redefinisanjem, prije svega, socijalne politike. U fokusu pažnje biće i optimizacija broja zaposlenih u javnoj upravi kroz implementaciju Strategije reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016 – 2020. godine uz istovremeno vođenje računa o neophodnosti jačanja administrativnih kapaciteta u procesu pregovora za članstvo u EU.

Detalniji pregled mjera za ostvarenje planirane fiskalne konsolidacije sadržanih u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga, predstavljen je Tabeli 3.2., dok su mjere detaljno obrazložene u potpoglavlju 3.3. koje govori o fiskalnim projekcijama za period 2017-2019. godina.

Tabela 3.2. Mjere fiskalne konsolidacije u 2017. godini sa procjenom fiskalnog efekta, u mil.€ i % BDP

Mjere fiskalne konsolidacije	Efekat mjera u 2017. godini
Primici	59.3
Naplata zaostalog poreskog duga	12
Ukidanje poreskih izuzeća	1.5
Jačanje fiskalne discipline poreskih obveznika	15
Smanjenje zarada javnih funkcionera	-1.2
Povećanje akcize na mineralna ulja	32
Izdaci	67.61
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca (usljed smanjenja zarada javnih funkcionera za 8% I odlaganja obračuna minulog rada za period 1. april 2017-decembar 2018.)	4.9
Prava iz oblasti socijalne zaštite (smanjenje naknada za majke i odlaganje primjene odredbe Zakona usvojene u 2016. godini, koja se odnosi na isplatu dječjeg dodatka na period do 1. jula 2017. za djecu čiji su roditelji na evidenciji ZZCG kao nezaposlena lica, a nijeus korisnici druge vrste socijalne pomoći)	15.75
Kapitalni budžet	10
Ostali rashodi	36.96
UKUPNA FISKALNA KONSOLIDACIJA	126.91
PROCIJENJENI BDP ZA 2017. godinu	3928.5
PROCENAT BDP-a	3.23%

Izvor: Ministarstvo finansija

Usvojeni Plan za sanaciju budžetskog deficita i javnog duga efikasno tretira obje ključne preporuke (br. 1 i br. 2) Crnoj Gori iz oblasti fiskalne politike koje su usvojene na Ministarskom sastanku u maju 2016. godine i koje su se jasno odražavale i u godišnjem izvještaju Evropske komisije iz oktobra iste godine. Što se tiče preporuke o budžetskom deficitu[12], mjere u okviru Sanacionog plana, fokusirane su na predloženo smanjenje tekuće potrošnje, naročito u oblasti zarada i socijalnih transfera, a dijelom i kapitalnih rashoda. Na strani budžetskih prihoda, fokus je, prije svega na povećanju akciza na mineralna ulja, zadržavanju više stope poreza na dohodak fizičkih lica (od 11%), naplati zaostalih poreskih dugova, jačanju fiskalne discipline i ukidanju nekih poreskih izuzeća. Nastojalo se da se uvedu, prije svega, mjere koje će imati što manji negativni efekat na privredni rast.

I druga preporuka sa Ministarskog sastanka iz oblasti fiskalne politike koja se odnosi na javni dug[13], je jasno tretirana u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga. Činjenica je da se zbog odluke o finansiranju autoputa javni dug u usvojenom petogodišnjem planu ne može vratiti na nivo ispod 60% BDP-a. Zbog toga je Planom predviđeno, da će javni dug rasti do 2019. godine (kada je predviđeno završavanje izgradnje prve dionice autoputa) kada će dostići i najviši nivo od oko 79,5% BDP[14], nakon čega uspostavlja silazni trend i spuštanje na 74% BDP-a u 2021. godini.

Da bi sve prethodno navedene mjere dale pune efekte intenziviraće se aktivnosti na reformi upravljanja javnim finansijama. Time će se podići spremnost Crne Gore da identifikuje, preduprijedi i upravlja fiskalnim rizicima, prekomjernim fiskalnim deficitom i makroekonomskim neravnotežama. S tim u vezi, kako bi potrošnja bila strukturirana na način da obezbijedi servisiranje svih potreba države,

[12] Da preduzme hitne mjere da ograniči tekuće troškove, uključujući i troškove penzija i plata u javnom sektoru. Da počne da bilježi budžetske uštede i unaprijedi naplatu prihoda, sprovede sveobuhvatnu reviziju poreskih rashoda i izuzetaka, kao i da sprovede povećanje poreza na način koji će pogodovati rastu.

[13] Da stabilizuje učešće duga u BDP kada je riječ o kapitalnim investicijama koje su već pokrenute 2016. godine, i da ovu stopu smanji u nastavku programskog perioda.

[14] Ova projekcija kretanja javnog duga je projekcija iz Sanacionog plana, odnosno nije projekcija po EDP metodologiji. S druge strane, projekcija kretanja duga sadržana u tabeli 3.1 je po EDP metodologiji.

sa jedne strane i da bi se maksimizovao njen razvojni uticaj, u narednom periodu, sprovodiće se aktivnosti usmjerene na:

- unaprijeđenje fiskalne discipline i predvidivost kretanja potrošnje. U tom cilju, neophodno je utvrditi srednjoročni budžetski okvir, koji će odslikavati Vladine politike i strateške ciljeve, poštujući utvrđene limite potrošnje za sve potrošačke jedinice prvog reda;
- punu implementaciju programskog budžeta, odnosno budžetiranje zasnovano na mjerenju učinka, kako bi se povećala transparentnost i efikasno trošenje javnih resursa;
- unaprijeđenje planiranja kapitalnog budžeta i monitoring, odnosno izvještavanje o realizaciji projekata od javnog interesa;
- bolju apsorpciju sredstava EU fondova, čime bi se rasteretila potrošnja u pojedinim oblastima;
- punu implementaciju ESA 2010 metodologije u statistici javnih finansija.

Istovremeno, nastaviće se implementacija već postojećih mjera u pravcu povećanja javnih prihoda, prvenstveno kroz smanjenje nivoa sive ekonomije, snaženje poreske discipline i unapređenje poreskog sistema. Takođe, očekuje se dalja stabilizacija javnih finansija na lokalnom nivou, prije svega, kroz smanjenje nivoa neizmirenih obaveza i redovno servisiranje zakonskih obaveza.

Fiskalne projekcije na bazi oba makroekonomska scenarija koje uključuju prethodno pomenute mjere iz Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga, predstavljene su u tabeli 3.1, i obrazložene u nastavku ovoga poglavlja, prije svega u potpoglavlju 3.3. (srednjoročni budžetski izgledi).

Tabela 3.1 Srednjoročni makroekonomski i fiskalni okvir

Makroekonomski okvir		*Ostvarenje*	*Procjena*	*Osnovni scenario*			*Scenario nižeg rasta*		
		2015	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	*2017*	*2018*	*2019*
Makroekonomski pokazatelji	*BDP nominalno (u mil.€)*	*3.625,6*	*3.729,5*	*3.928,5*	*4.176,9*	*4.357,8*	*3.874,1*	*4.038,5*	*4.152,2*
	BDP, nominalni rast	*4,9*	*2,9*	*5,3*	*6,3*	*4,3*	*3,9*	*4,2*	*2,8*
	BDP, realni rast	*3,4*	*2,4*	*3,2*	*4,4*	*2,6*	*2,0*	*2,7*	*1,3*
	Inflacija (na kraju godine)	*1,4*	*0,4*	*2,2*	*2,0*	*1,7*	*2,0*	*1,5*	*1,5*
	Rast zaposlenosti (%)	*1,2*	*1,0*	*2,0*	*1,0*	*0,5*	*0,0*	*0,5*	*0,5*
	Deficit tekućeg računa (% BDP)	*-13,3*	*-21,0*	*-20,8*	*-18,8*	*-16,9*	*-16,5*	*-13,3*	*-12,0*

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		*Ostvarenje*	*Procjena*	*Osnovni scenario*			*Scenario nižeg rasta*		
		2015	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	*2017*	*2018*	*2019*
Fiskalni pokazatelji	*Izvorni javni prihodi*	*42,4*	*45,1*	*44,8*	*43,9*	*42,9*	*44,9*	*44,5*	*43,8*
	Javna potrošnja	*50,9*	*49,0*	*50,8*	*49,4*	*46,7*	*51,5*	*51,1*	*49,0*
	Deficit/Suficit	*-8,4*	*-3,8*	*-6,1*	*-5,5*	*-3,8*	*-6,6*	*-6,7*	*-5,2*
	Deficit/ Suficit bez autoputa	*-2,5*	*-3,0*	*-1,1*	*0,0*	*0,3*	*-1,6*	*-1,0*	*-0,9*
	Kamate	*2,4*	*2,2*	*2,6*	*2,3*	*2,4*	*2,6*	*2,4*	*2,5*
	Primarni deficit/suficit	*-6,0*	*-1,7*	*-3,5*	*-3,3*	*-1,4*	*-4,0*	*-4,3*	*-2,7*
	Javni dug (% BDP)[15]	*62,8*	*66,6*	*71,6*	*74,9*	*77,5*	*73,1*	*78,8*	*84,0*
	Javni dug bez autoputa[16]*(% BDP)*	*60,9*	*61,7*	*60,5*	*57,3*	*54,9*	*61,3*	*59,4*	*57,8*

3.2 Javne finansije[17] u 2016.

Fiskalna politika u prethodnom periodu bila je usmjerena na osiguranje održivosti javnih finansija, unapređenje investicionog ambijenta i usklađivanje sa standardima i metodologijom EU. S tim u vezi, sprovođene su aktivnosti na racionalizaciji potrošnje, suzbijanju neformalne ekonomije i povećanju fiskalne discipline, uz i dalje zadržavanje konkurentnih poreskih stopa.

[15] Iznos javnog duga prikazan je u skladu sa EDP tabelama koje se dostavljaju Eurostatu

[16] Iznos javnog duga u tabeli, prikazan je u skladu sa EDP metodologijom, po kojoj se podaci dostvaljaju Eurostatu

[17] Strukturu javnih finansija Crne Gore čine Budžet Crne Gore, sa državnim fondovima, i budžeti lokalnih samouprava (Prijestonica Cetinje, Glavni grad Podgorica i 21 opština). Na Centralni budžet Crne Gore u 2016. godini odnosilo se 88% javnih finansija, a preostalih 12% na budžete lokalnih samouprava.

Javne finansije u 2016. godini karakteriše snažan pritisak na javnu potrošnju usljed izmjene zakonodavnog okvira u dijelu zarada i socijalnih davanja, koji je rezultirao da tekuća budžetska potrošnja dostigne rekordan nivo od 45,0% BDP-a.

U cilju povećanja poreskih prihoda, smanjenja budžetskog deficita i nivoa javnog duga u 2016. godini implementirane su mjere fiskalne konsolidacije iz prethodnih godina, koje su se odnosile na:

- oporezivanje dohotka fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11%, koja je u 2014. iznosila 15%, odnosno 13% u 2015. godini;
- nastavak primjene više stope PDV-a od 19%, pri čemu se zadržavaju niže poreske stope (0% i 7%) na određene proizvode;
- oporezivanje prometa kafe;
- oporezivanje dobitaka od igara na sreću po stopi od 15%;
- postepeno povećanje akciza na cigarete, shodno ustanovljenom „akciznom kalendaru“;
- primjenu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na nepokretnost, kojim su uvedena nova zakonska rješenja, sa ciljem povećanja prihoda od poreza na nepokretnost, što ima pozitivan efekat na budžete lokalnih samouprava.
- usklađivanje penzija prema važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima, koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija).

Sa druge strane, poreskim oslobađanjima i podrškom kapitalnim i razvojnim projektima u strateškim razvojnim granama (elitni turizam, energetika i poljoprivreda) ojačana je razvojna komponenta fiskalne politike.

Grafik 3.1 Kretanje fiskalnih parametara, u mil.€

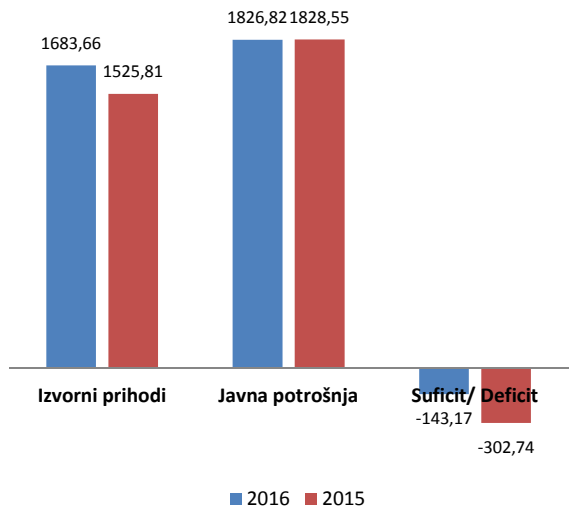

Izvorni prihodi u 2016. godini procijenjeni su na nivou od 1.683,7 miliona eura ili 45,1% procijenjenog BDP-a (3.729,5 miliona eura)[18] i u odnosu na planirane veći su za 24,4 miliona eura ili 1,5%, a za 157,9 miliona eura ili 10,3% u odnosu na ostvarene u 2015. godini. Do povećanja prihoda u odnosu na plan došlo je, prije svega, zbog rasta ekonomske aktivnosti i primjene mjera fiskalne politike. S tim u vezi, za 2016. godinu, procjenjuje se povećanje prihoda po osnovu: poreza na dohodak fizičkih lica za 20,8 miliona eura eura; poreza na dodatu vrijednost za 6,4 miliona eura (povećana naplata PDV-a na uvoz) i naknada za 50,4 miliona eura (jednokratna naplata digitalne dividende). Sa druge strane, prema procjenama, prihodi će biti niži od planiranih po osnovu doprinosa za 18,8 miliona eura i donacija za 12,0 miliona eura, zbog neizvjesnosti realizacije planiranih donacija iz EU.

Javna potrošnja u 2016. godini procijenjena je na 1.826,8 miliona eura, što predstavlja 49,0% BDP-a. Pri tome, procjenjeno je da će tekuća potrošnja biti iznad, a kapitalni izdaci značajno ispod plana, usljed sporije dinamike u realizaciji projekta izgradnje Autoputa. U tom smislu, izmijenjena je i struktura javne potrošnje u pravcu povećanja učešća mandatornih rashoda. U odnosu na prethodnu godinu, procijenjeni izdaci su niži za 1,7 miliona eura, pri čemu je tekuća potrošnja veća za 116,9 miliona eura ili 7,5%, a kapitalna manja za 118,6 miliona euraili 44,2%. U okviru tekućih rashoda, najveći rast je

[18] Prema posljednjim raspoloživim podacima, prihodi centralnog budžeta u 2016.godini naplaćeni su u iznosu od 1.486,5 miliona eura što je više za 28,0 miliona ili 1,9% u odnosu na plan, i za 159,8 miliona ili 12,0% u odnosu na 2015. godinu.

zabilježen kod „Transfera za socijalnu zaštitu“, i to za 90,7 miliona eura. Istovremeno, ukupan fond bruto zarada za 2016. godinu je veći u odnosu na prethodnu za 53,7 miliona eura, usljed primjene Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, koji je stupio na snagu u martu 2016. godine, a kojim su zarade zaposlenih u javnom sektoru, za sve kategorije poslova povećane.

Na drugoj strani, očekivana realizacija Kapitalnog budžeta manja je u odnosu na 2015. godinu imajući u vidu da je tokom 2015. godine za potrebe izgradnje Autoputa utrošeno 174,7 miliona eura, a procjenjuje se da će se u 2016. godini za te namjene povući sredstva u iznosu od 32,5 miliona eura.

U odnosu na plan za 2016. godinu, javna potrošnja biće niža za 106,3 miliona eura ili 5,5%, prije svega, zbog niže realizacije kapitalnog budžeta u odnosu na plan, i to za 222,4 miliona eura, što je i uslovilo donošenje rebalansa Budžeta za 2016. godinu. Pored toga, identifikovana su nedostajuća sredstava za implementaciju Zakona o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, čiji fiskalni efekat iznosi 74,4 miliona eura, za razliku od prvobitno planiranih 12,0 miliona eura, zatim nedostajuća sredstva za implementaciju Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, kao i potreba za planiranjem dodatnih sredstava za izmirenje obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje iz prethodnog perioda.

U toku 2016. godine nastavljena je konsolidacija javnih finansija na lokalnom nivou. Naime, jedinice lokalne samouprave, kojima je Vlada Crne Gore odobrila reprogram poreskog duga, izmiruju svoje obaveze u skladu sa dinamikom utvrđenom planom reprograma poreskog duga. S tim u vezi, smanjene su neizmirene obaveze lokalnih samouprava, prije svega, zbog realizacije sanacionih planova od strane osam jedinica lokalne samouprave, koje su se kreditno zadužile uz državnu garanciju u cilju prevazilaženja finansijskih teškoća.

Deficit javnih finansija u 2016. godini procijenjen je na 143,2 miliona eura ili 3,8% BDP-a. U odnosu na plan, deficit je manji za 130,8 miliona eura ili 47,7%. Primarni deficit javnih finansija (deficit javnih finansija umanjen za kamate) procijenjen je na 61,8 miliona eura ili 1,7 BDP-a%. Otplata duga, koja, po procjeni, do kraja godine iznosi 440,9 miliona eura ili 11,8% BDP-a, zajedno sa deficitom, finansirana je zaduživanjem na inostranom tržištu u iznosu od 446,9 miliona eura, zaduživanjem na domaćem tržištu u iznosu od 112,4 miliona eurai iz prihoda od prodaje imovine u iznosu od 6,8 miliona eura Realizacija ovih transakcija uslovila je smanjenje depozita za 15,2 miliona eura.

Tabela 3.3 Procjena ostvarenja javnih finansija u 2016. godini

Godišnji BDP (u mil.€)	*3.729,5*		*3.625,0*				*3.660,7*			
Procjena javnih finansija za 2016.	***2016***		***2015***		***Odstupanje***		***Plan 2016***		***Odstupanje***	
	mil.€	***% BDP***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***%***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***%***
Javni prihodi	*1.683,7*	*45,1*	*1.525,8*	*42,1*	*157,8*	*10,3*	*1.659,2*	*45,3*	*24,4*	*1,5*
Porez na dohodak	*153,9*	*4,1*	*135,7*	*3,7*	*18,2*	*13,4*	*133,1*	*3,6*	*20,8*	*15,6*
Porez na dodatu vrijednost	*494,4*	*13,3*	*457,1*	*12,6*	*37,3*	*8,2*	*488,1*	*13,3*	*6,3*	*1,3*
Akcize	*182,5*	*4,9*	*170,0*	*4,7*	*12,5*	*7,4*	*183,1*	*5,0*	*-0,6*	*-0,3*
Lokalni porezi	*76,5*	*2,1*	*76,0*	*2,1*	*0,5*	*0,7*	*76,9*	*2,1*	*-0,3*	*-0,4*
Doprinosi	*464,3*	*12,5*	*437,3*	*12,1*	*27,0*	*6,2*	*483,2*	*13,2*	*-18,8*	*-3,9*
Javna potrošnja	*1.826,8*	*49,0*	*1.828,6*	*50,4*	*-1,7*	*-0,1*	*1.933,2*	*52,8*	*-106,3*	*-5,5*
Bruto zarade	*482,5*	*12,9*	*428,8*	*11,8*	*53,7*	*12,5*	*463,4*	*12,7*	*19,1*	*4,1*
Kamate	*81,4*	*2,2*	*86,2*	*2,4*	*-4,9*	*-5,6*	*81,2*	*2,2*	*0,2*	*0,3*
Subvencije	*27,7*	*0,7*	*20,3*	*0,6*	*7,4*	*36,7*	*21,2*	*0,6*	*6,5*	*30,8*
Transferi za socijalnu zaštitu	*578,6*	*15,5*	*487,9*	*13,5*	*90,7*	*18,6*	*534,4*	*14,6*	*44,2*	*8,3*
Kapitalni budžet	*149,5*	*4,0*	*268,1*	*7,4*	*-118,6*	*-44,2*	*371,9*	*10,2*	*-222,4*	*-59,8*
Garancije	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*
Suficit/deficit	*-143,2*	*-3,8*	*-302,7*	*-8,4*	*159,6*	*-52,7*	*-273,9*	*-7,5*	*130,8*	*-47,7*
*Primarni suficit/deficit **	*-61,8*	*-1,7*	*-216,5*	*-6,0*	*154,7*	*-71,5*	*-192,8*	*-5,3*	*131,0*	*-68,0*
Otplata duga	*440,9*	*11,8*	*568,7*	*15,7*	*-127,8*	*-22,5*	*422,2*	*11,5*	*18,7*	*4,4*
Finansiranje	*-584,1*	*-15,7*	*-871,4*	*-24,0*	*287,3*	*-33,0*	*-696,2*	*-19,0*	*112,1*	*-16,1*
Zaduživanje u inostranstvu	*446,9*	*12,0*	*660,7*	*18,2*	*-213,8*	*-32,4*	*660,4*	*18,0*	*-213,4*	*-32,3*
Zaduživanje u državi	*112,4*	*3,0*	*219,1*	*6,0*	*-106,7*	*-48,7*	*20,1*	*0,5*	*92,3*	*459,2*
** korigovan gotovinski deficit za troškove kamata*										

3.3 Srednjoročni budžetski izgledi

Osnovni cilj fiskalne politike u Crnoj Gori u srednjem roku je smanjenje deficita javne potrošnje i usporavanje rasta javnog duga odnosno njegovo postepeno opadanje u odnosu na BDP.

U skladu sa postavljenim ciljem, na predlog Vlade, Skupština Crne Gore je krajem decembra 2016. godine, zajedno sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu, usvojene mjere konsolidacije u oblasti javnih finansija, odnosno Plan sanacije budžetskog deficita i javnog duga Crne Gore.Mjere fiskalne konsolidacije su koncipirane tako da omoguće ostvarivanje suficita tekuće budžetske potrošnje, čime će se stvoriti uslovi da se zaduživanje vrši isključivo za finansiranje kapitalnih odnosno razvojnih projekata čijom se realizacijom osigurava ekonomski rast u dugom roku. Na ovaj način stvaraju se uslovi za usporavanje učešća javnog duga u BDP-u, imajući u vidu da isti ne može biti smanjen ispod nivoa od 60% u predmetnom periodu projekcije, usljed realizacije projekta izgradnje autoputa.

Plan Plan sanacije budžetskog deficita i javnog duga Crne Gore, sadrži kombinaciju mjera koje imaju za cilj ubrzani rast javnih prihoda kao i usporavanje i stavljanje pod kontrolu rashoda.

Definisane mjere fiskalne konsolidacije sadržane u Planu sanacije, odnose se na:

- naplatu zaostalog poreskog duga;
- jačanje fiskalne discipline poreskih obveznika;
- povećanje akcize na mineralna ulja;
- ukidanje poreskih izuzeća za računarsku opremu, povećanjem stope PDV-a na promet računarske opreme na 19%;
- centralizaciju poreskih registar kasa (efekti se očekuju od 2018. godine);
- oporezivanje dohotka fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11% i u narednom trogodišnjem periodu;
- smanjenje zarada javnim funkcionerima za 8% (za grupe poslova A, B i C definisanih Zakonom o zaradama zaposlenih u javnom sektoru);
- neusklađivanje visine bruto zarada po osnovu radnog staža (minulog rada) za period april-decembar 2017. i 2018. godinu za sve zaposlene u javnom sektoru;
- smanjenje izdataka po osnovu socijalnih davanja u dijelu naknada za majke sa troje i/ili više djece i odlaganja primjene odredbe Zakona o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, prema kojoj dijete koje pohađa osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da mu roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu, a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljanje kao nezaposlena lica, ostvaruje pravo na dječiji dodatak, do 01. 07. 2017. godine;
- racionalizaciju Kapitalnog budžeta, u dijelu koji se ne odnosi na izgradnju prioritetne dionice autoputa Bar-Boljare;
- legalizaciju neformalno izgrađenih objekata i izdavanje ekonomskog državljanstva;
- smanjenje ostalih diskrecionih rashoda u budžetu, a koji neće dovesti u pitanje efikasno funkcionisanje potrošačkih jedinica i ispunjenje zakonskih obaveza;
- usklađivanje penzija po važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija);
- racionalizaciju odnosno optimizaciju broja zaposlenih u javnoj upravi, u skladu sa Strategijom reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016 – 2020. godine.

Shodno definisanim mjerama, u 2017. godini, planirano je fiskalno prilagođavanje u nominalnom iznosu od 126,9 miliona eura, što predstavlja 3,2% procijenjenog BDP-a, od čega efekat mjera na strani prihoda iznosi 59,3 miliona eura, odnosno 1,5% BDP-a, a efekat mjera na strani rashoda 67,6 miliona eura, odnosno 1,7% BDP-a.

Fiskalno prilagođavanje omogućiće da tekuća javna potrošnja bude finansirana iz izvornih javnih prihoda u svim godinama projekcije čime se ispunjava jedno od osnovnih pravila prikom planiranja fiskalne politike. Sa druge strane, javni dug imaće tendenciju rasta, i u 2019. godini dostići će najveći nivo, a nakon toga će se kontinuirano smanjivati.

Javni prihodi , koji dakle, sa uključenim efektima mjera fiskalne konsolidacije, u 2017. godini planirani su u iznosu od 1.758,0 miliona eura ili 44,8% BDP-a i, u odnosu na procjenu za 2016. godinu, veći su za 74,4 miliona eura ili 4,4%. Pri tome, najveći rast se planira kod prihoda od PDV-a i to po osnovu naplate zaostalog poreskog duga, povećanja osnovice za obračun PDV-a na mineralna ulja i povećanja stope PDV-a na promet računarske opreme na 19%. Istovremeno, povećaće se prihodi po osnovu akciza, zbog povećanja akcize na mineralna ulja od 90€/1000l, doprinosa, zbog očekivane naplate poreskog duga i redovnijeg izmirenja obaveza po ovom osnovu, kao i donacija, imajući u vidu najavljenu budžetsku podršku MUP-u, te finansiranju projekata prekogranične saradnje i donacije koje će se realizovati kroz kapitalni budžet.

Projekcija prihoda za 2017. godinu urađena je na osnovu kretanja makroekonomskih indikatora, koji su u korelaciji sa prihodima budžeta, i korigovana promjenama zakonske regulative, na osnovu aktuelnih i planiranih mjera fiskalne konsolidacije, sadržanih u Sanacionom planu. Osim povećanja prihoda po osnovu efekata mjera predloženih na prihodnoj strani budžeta za 2017. godinu, očekuje se i povećanje prihoda po osnovu očekivanog rasta BDP-a.

Planirano je da ukupan efekat mjera fiskalne konsolidacije na projekcije prihoda za 2017. godinu iznosi 59,3 miliona eura, kroz:

- Naplatu zaostalog poreskog duga, koji je planiran u iznosu od 12,00 miliona euraTime će se povećati prihodi po osnovu poreza na dohodak fizičkih lica za 1,3 miliona eura, doprinosa za 5,5 miliona eura i PDV-a za 3,1 miliona eura, dok će prihodi po osnovu poreza na dodatu vrijednost, poreza na promet nepokretnosti, koncesija i ostalo biti povećani u kumulativnom iznosu za 2,2 miliona eura;
- Redovnije izmirenje obaveza i legalizaciju zapošljavanja, čime će se povećati prihodi po osnovu poreza na dohodak fizičkih lica za 2,8 miliona eura i doprinosa za socijalno osiguranje za 12,2 miliona eura;
- Povećanje akcize na mineralna ulja od 90€/1000l, usloviće povećanje prihoda po osnovu akciza za 25,0 miliona eura. Pored toga, povećaće se i osnovica za obračun PDV-a, i po tom osnovu prihodovati 7,0 miliona eura;
- Porez na dodatu vrijednost, uvođenjem osnovne stope PDV-a, od 19%, na promet računarske opreme ostvariće se prihod od oko 1,5 miliona eura;
- Smanjenje zarada funkcionerima za 8% usloviće smanjenje poreza i doprinosa za zarade za 1,2 miliona eura.

Javna potrošnja, sa uključenim efektima mjera fiskalne konsolidacije, u 2017. godini planirana je u iznosu od 1.996,2 miliona eura, odnosno 50,8% BDP-a. Najveće povećanje rashoda, u odnosu na procjenu njihovog ostvarenja za 2016. godinu, planirano je kod Kapitalnog budžeta, i to u dijelu sredstava namijenjenih za izgradnju prioritetne dionice Autoputa, koja su planirana na nivou od 194,3 miliona eura. Takođe, izdaci za kamate biće veće za 20,0 miliona eura a bruto zarade za 4,4 miliona eura.

Smanjenje rashoda, u odnosu na njihovu procjenu za 2016. godinu, rezultat je mjera fiskalne konsolidacije čiji efekat na rashodnoj strani iznosi 67,6 miliona eura, i to u dijelu:

- Izdataka po osnovu bruto zarada i doprinosa na teret poslodavca, kroz linearno smanjenje zarada javnih funkcionera za 8% (grupe poslova A,B i C) i neusklađivanja osnovne zarade po osnovu godina radnog staža (minulog rada) za sve zaposlene u javnom sektoru u periodu april-decembar 2017. i 2018. godini. S tim u vezi, ukupan fond bruto zarada biće manji za 4,9 miliona eura u odnosu na iznos koji bi bio opredijeljen bez preduzetih mjera;
- Izdataka po osnovu određenih kategorija socijalnih davanja. Ovom mjerom, iznos pojedinačne naknade za žene koje rode troje ili više djece, smanjuje se sa 336 eura na 264 eura, odnosno sa 193 eura na 144eura, čime se ostvaruje godišnja ušteda od 14,9 miliona eura. Pored toga, odlaže se primjena odredbe po kojoj dijete koje pohađa osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da mu roditelji ne primaju socijalna ili materijalna davanja po bilo kom osnovu, a pritom se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena

lica, ostvaruje pravo na dječiji dodatak od 01. jula 2017. godine. Na ovaj način, ostvariće se ušteda od oko 0,9 miliona eura u 2017. godini.

- Racionalizaciju kapitalnog budžeta, smanjenjem izdataka iz opštih prihoda za 10,0 miliona eura u 2017. godini, 6,0 miliona eura u 2018. i 2,0 miliona eurau 2019. godini, pri čemu je kao bazna uzeta 2016. godina;
- Racionalizaciju ostalih diskrecionih rashoda, koja neće dovesti u pitanje efikasno funkcionisanje potrošačkih jedinica i redovno servisiranje zakonskih obaveza. Ukupno prilagođavanje na strani ostalih rashoda planirano je na 37,0 miliona eura.

Jedna od glavnih karakteristika Budžeta Crne Gore je niska fleksibilnost rashoda, imajući u vidu visoki udio mandatornih rashoda u ukupnim budžetskim rashodima. Najveći dio budžetskih izdataka determinisan je zakonskim okvirom, koji reguliše njihovu visinu i obuhvat, te su planirane mjere fisklane konsolidacije zahtijevale prethodnu izmjenu odgovarajuće zakonske regulative.Tako je, u cilju sprovođenja ovih mjera, Skupština Crne Gore, u decembru 2016. godine, pored usvajanja Zakona o budžetu za 2017. godinu i Zakona o reprogramu poreskog potraživanja usvojila i izmjene i dopune: Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, Zakona o akcizama, Zakona o porezu na dodatu vrijednost, , Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti.

Shodno srednjoročnom okviru, javni prihodi će se kretati u rasponu od 1.758,0 miliona eura u 2017. do 1.868,6 miliona eurau 2019. godini. Uprkos nominalnom rastu prihoda, očekuje se da će, zbog većeg rasta BDP-a, prihodi sa 44,8% BDP-a u 2017. pasti na 42,9% BDP-a u 2019. godini. Glavni stubovi prihoda ostaju porez na dodatu vrijednost i doprinosi, koji čine prosječno oko 58% javnih prihoda. Porez na dodatu vrijednost će se kretati od 524,8 miliona eura u 2017.godini do 574,8 miliona eura u 2019. godini, dok će se doprinosi povećati sa 492,2 miliona eura na 515,6 mil.€. Takođe, prihodi od poreza na dohodak fizičkih lica će imati značajan udio u ukupnim prihodima, dok će akcize bilježiti rast, što je u funkciji usaglašavanja akcizne politike Crne Gore sa politikom Evropske unije.

Istovremeno, planirano je povećanje izvornih prihoda lokalne samouprave, i to sa 5,25% BDP-a u 2017. godini na 5,40% BDP-a u 2019. godini.

Javna potrošnja, u narednom trogodišnjem periodu, ostaće na relativno visokom nivou, uzimajući u obzir da će kroz kapitalni budžet centralnog nivoa vlasti biti finansirana izgradnja prioritetne dionice autoputa Bar - Boljare. Potrošnja će se kretati od 50,8% do 46,7% procijenjenog BDP-a za 2017, odnosno 2019. godinu. Mjerama fiskalne konsolidacije rashodi su stavljeni pod kontrolu, odnosno usporen je njihov rast, tako da rezidual tekuće potrošnje, počevši od 2017. godine, bilježi silazni trend a budžetski deficit generiše isključivo kapitalna potrošnja.

Deficit javnih finansija u narednom periodu biće relativno visok i kretaće se između 6,1% u 2017. godini i 3,8% u 2019. godini. Nivo deficita, u najvećoj mjeri, uslovljen je potrebom finansiranja projekta Autoputa te se nakon njegovog završetka projektuje ostvarivanje suficita javnih finansija.

Grafik 3.2 Kretanje fiskalnih parametara u srednjem roku[19]

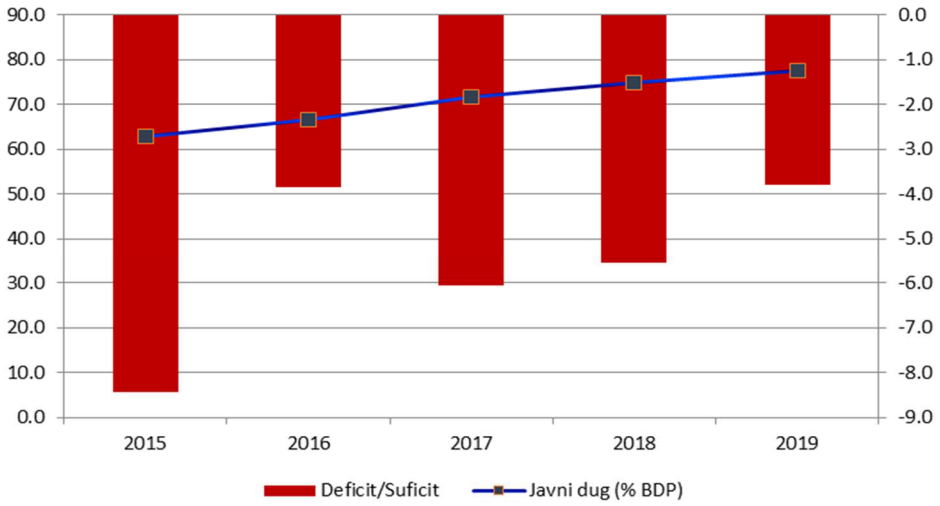

[19] Projekcija javnog duga je po EDP metodologiji

Tabela 3.4 Kretanje javnih finansija u periodu 2016 – 2019. godine

Godišnji BDP (u mil.€)	*3.625,0*		*3.729,5*		*3.928,5*		*4.176,9*		*4.357,8*		*3.874,1*		*4.038,5*		*4.152,2*	
			procjena				*osnovni scenario*				*scenario nižeg rasta*					
Procjena javnih finansija za 2017-2019.	***2015***		***2016***		***2017***		***2018***		***2019***		***2017***		***2018***		***2019***	
	mil.€	***% BDP***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***%***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***%***	***mil.€***	***%***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***%***
Javni prihodi, od čega:	*1.525,8*	*42,1*	*1.683,7*	*45,1*	*1.758,0*	*44,8*	*1.833,0*	*43,9*	*1.868,6*	*42,9*	*1.739,6*	*44,9*	*1.795,0*	*44,4*	*1.816,7*	*43,8*
Porez na dohodak	*135,7*	*3,7*	*153,9*	*4,1*	*161,2*	*4,1*	*165,1*	*4,0*	*168,7*	*3,9*	*158,8*	*4,1*	*160,8*	*4,0*	*163,0*	*3,9*
Porez na dodatu vrijednost	*457,1*	*12,6*	*494,4*	*13,3*	*524,7*	*13,4*	*556,5*	*13,3*	*574,8*	*13,2*	*520,1*	*13,4*	*545,1*	*13,5*	*558,9*	*13,5*
Akcize	*170,0*	*4,7*	*182,5*	*4,9*	*210,5*	*5,4*	*215,1*	*5,2*	*217,9*	*5,0*	*209,3*	*5,4*	*212,2*	*5,3*	*213,6*	*5,1*
Lokalni porezi	*76,0*	*2,1*	*76,5*	*2,1*	*77,7*	*2,0*	*79,2*	*1,9*	*80,8*	*1,9*	*77,7*	*2,0*	*79,2*	*2,0*	*80,8*	*1,9*
Doprinosi	*437,3*	*12,1*	*464,3*	*12,5*	*492,2*	*12,5*	*504,6*	*12,1*	*515,6*	*11,8*	*482,9*	*12,5*	*487,7*	*12,1*	*493,4*	*11,9*
Javna potrošnja, od čega:	*1.828,6*	*50,4*	*1.826,8*	*49,0*	*1.996,2*	*50,8*	*2.064,5*	*49,4*	*2.033,2*	*46,7*	*1.996,2*	*51,5*	*2.064,5*	*51,1*	*2.033,2*	*49,0*
Bruto zarade	*428,8*	*11,8*	*482,5*	*12,9*	*486,8*	*12,4*	*487,0*	*11,7*	*490,6*	*11,3*	*486,8*	*12,5*	*487,0*	*12,1*	*490,6*	*11,8*
Kamate	*86,2*	*2,4*	*81,4*	*2,2*	*101,4*	*2,6*	*95,4*	*2,3*	*104,2*	*2,4*	*101,4*	*2,6*	*95,4*	*2,4*	*104,2*	*2,5*
Subvencije	*20,3*	*0,6*	*27,7*	*0,7*	*25,9*	*0,6*	*26,5*	*0,6*	*27,5*	*0,6*	*25,9*	*0,7*	*26,5*	*0,7*	*27,5*	*0,7*
Transferi za socijalnu zaštitu	*487,9*	*13,5*	*578,6*	*15,5*	*574,2*	*14,6*	*581,1*	*13,9*	*590,9*	*13,6*	*574,2*	*14,8*	*581,1*	*14,4*	*590,9*	*14,2*
Kapitalni budžet	*268,1*	*7,4*	*149,5*	*4,0*	*318,1*	*8,1*	*378,4*	*9,1*	*330,9*	*7,6*	*318,1*	*8,2*	*378,4*	*9,4*	*330,9*	*8,0*
Garancije	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*
Suficit/deficit	*-302,7*	*-8,4*	*-143,2*	*-3,8*	*-238,2*	*-6,1*	*-231,5*	*-5,5*	*-164,6*	*-3,8*	*-256,6*	*-6,6*	*-269,5*	*-6,7*	*-216,5*	*-5,2*
Primarni suficit/deficit	*-216,5*	*-6,0*	*-61,8*	*-1,7*	*-136,8*	*-3,5*	*-136,1*	*-3,3*	*-60,4*	*-1,4*	*-154,9*	*-4,0*	*-174,1*	*-4,3*	*-112,3*	*-2,7*
Otplata duga	*568,7*	*15,7*	*440,9*	*11,8*	*253,4*	*6,5*	*221,2*	*5,3*	*585,6*	*13,4*	*253,4*	*6,5*	*221,2*	*5,5*	*585,6*	*14,1*
Finansiranje, od čega:	*-871,4*	*-24,0*	*-584,1*	*-15,7*	*-491,6*	*-12,5*	*-452,7*	*-10,8*	*-750,1*	*-17,2*	*-510,0*	*-13,2*	*-490,7*	*-12,2*	*-802,0*	*-19,3*
Zaduživanje u inostranstvu	*660,7*	*18,2*	*446,9*	*12,0*	*363,2*	*9,2*	*376,3*	*9,0*	*627,7*	*14,4*	*363,3*	*9,4*	*414,3*	*10,3*	*679,6*	*16,4*
Zaduživanje u državi	*219,1*	*6,0*	*112,4*	*3,0*	*110,0*	*2,8*	*60,0*	*1,4*	*110,0*	*2,5*	*110,0*	*2,8*	*60,0*	*1,5*	*110,0*	*2,6*

3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficit, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Strukturni bilans javne potrošnje pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, koji zavise od kretanja ekonomske aktivnosti, trenutnog položaja ekonomije u biznis ciklusu, ali i izvora prihoda, kao i rashoda oslobođenih jednokratnih efekata. Strukturni bilans je razlika prihoda i rashoda javne potrošnje, pri čemu su prihodi umanjeni za jednokratnu naplatu prihoda (naplata digitalne dividende u iznosu od 50,7 miliona eura i prihoda po osnovu premije osiguranja za nabavku protivpožarnog aviona 2,2 miliona eura u budžetu za 2016), prilagođenih cikličnoj poziciji ekonomije, a rashodi umanjeni za jednokratne rashode, subvencije i sredstva za tehnološke viškove (automatski stabilizatori).Vrijednost potencijalne stope rasta i vrijednost potencijalnog BDP-a, neophodnih za kalkulaciju, objašnjena je i izračunata u makroekonomskom poglavlju, korišćenjem *Hodrick–Prescott* filtera. Prihodi su, tokom perioda ekonomskog rasta veći od strukturnih, dok su u toku tzv. donje strane biznis ciklusa niži. Javni prihodi u periodima ekonomske ekspanzije rastu više od stope rasta ekonomije i obratno. Isto se može reći i za rashode u periodu ekspanzije, ali treba naglasiti da u periodima slabije ekonomske aktivnosti rashodi rastu u skladu sa aktiviranjem automatskih fiskalnih stabilizatora kao pomoći realnom sektoru ekonomije u periodima otežanog poslovanja. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija. Rezultati (*grafik 3.3*) pokazuju da javne finansije, izuzimajući ciklične komponente i poziciju u biznis ciklusu, pokazuju visoke vrijednosti u srednjem roku. Na visoke vrijednosti deficita utiču troškovi za izgradnju prioritetne dionice Autoputa, što se može i vidjeti na grafiku, jer u 2019. godini, kada je planiran i završetak projekta (srednom godine), uočava se da deficit iznosi 3,8%, dok strukturni bilans prelazi u zonu suficita u iznosu od 0,2%. Imajući u vidu značajno učešće troškova izgradnje Autoputa u deficitu javnih finansija u posmatranom periodu, kako bi se pratilo kretanje javnih finansija u srednjem roku, izračunat je i strukturni deficit u slučaju kada se iz procjene strukturnih rashoda isključi uticaj izgradnje prioritetne dionice Autoputa (*grafik 3.4*), budući da se radi o jednokratnim rahodima u srednjem roku.

Grafik 3.3 Strukturni deficit

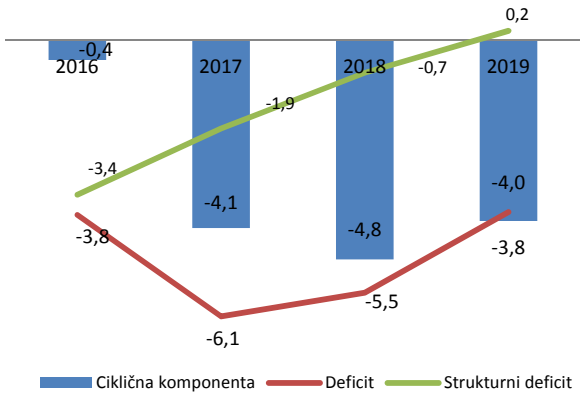

Grafik 3.4 Strukturni deficit bez troškova autoputa

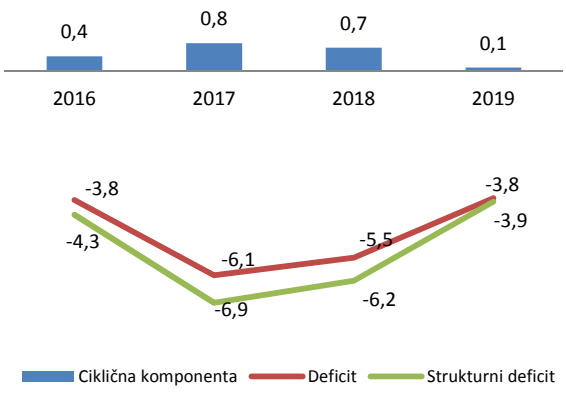

3.5 Nivo i kretanja zaduženja, analiza djelatnosti ,,ispod crte'' (below the line) i prilagođavanja tokova – stanja

3.5.1 Državni i javni dug tokom 2016. godine

Državni dug, na kraju trećeg kvartala 2016. godine, iznosio je 2.272,12 miliona eura ili 60,92% procijenjenog BDP-a. Na kraju istog perioda, državni depoziti iznosili su 111,63 miliona eura ili 2,99% BDP-a, usljed čega je državni dug, na kraju trećeg kvartala, iznosio 2.160,49 miliona eura ili 57,93% BDP-a.Upoređujući sa prethodnom godinom, na kraju 2015. godine, državni dug iznosio je 2.239,78 miliona ili 61,79% BDP-a, odnosno 60,21% BDP-a uključujući depozite.

Javni dug na kraju 2015. godine, iznosio je 2.381,96 mil.€ ili 65,71% BDP-a, dok su depoziti iznosili 57,25 miliona eura ili 1,58% BDP-a, što je uticalo da ukupan javni dug na kraju 2015. godine, iznosi 2.324,71 miliona eura ili 64,13% BDP-a. Prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija, javni dug na kraju 2016. godine, iznosiće 2.485.4 miliona eura ili 66,6% BDP-a. Depoziti Ministarstva finansija iznosiće oko 10 miliona eura, i usljed toga očekuje se da će javni dug, na kraju 2016. godine, iznositi 2.475,4 milionaili 66,4% BDP-a . Na kraju 2016. godine, u odnosu na kraj prethodne godine, predviđa se ukupno povećanje javnog duga, u iznosu od oko 103,0 miliona eura.

Tabela 3.5 Kretanje državnog i javnog duga, u mil.€ i % BDP[20]

	31.12.2015.	31.03.2016.	30.06.2016.	30.9.2016	31.12.2016.**
BDP	3.625,00	3.729,50	3.729,50	3.729,50	3.729,50
UKUPNO INO DUG	1.956,35	2.223,59	2.034,57	1.995,97	1.993,48
UKUPNO INO DUG/BDP u %	53,97%	59,62%	54,55%	53,52%	53,45%
UKUPNO UNUTRAŠNJI DUG	281,16	283,83	286,27	274,29	347,88
UKUPNO UNUTRAŠNJI DUG/BDP u %	7,76%	7,61%	7,68%	7,35%	9,33%
Državne kompanije	2,27	2,16	1,99	1,86	1,86
UKUPNO DRŽAVNI DUG	2.239,78	2.509,58	2.322,83	2.272,12	2.343,22
UKUPNO DRŽAVNI DUG – BDP u %	61,79%	67,29%	62,28%	60,92%	62,83%
Depoziti u mil.	57,25	297,88	54,72	111,63	10,00
Depoziti/BDP u %	1,58%	7,99%	1,47%	2,99%	0,27%
UKUPNO DRŽAVNI DUG (uključujući depozite)	2.182,53	2.211,70	2.268,11	2.160,49	2.333,22
UKUPNO DRŽAVNI DUG/BDP u % (uključujući depozite)	60,21%	59,30%	60,82%	57,93%	62,56%
Dug lokalne samouprave *	142,18	142,18	142,18	142,18	142,18
UKUPNO JAVNI DUG u mil.	2.381,96	2.651,76	2.465,01	2.414,30	2.485,40
UKUPNO JAVNI DUG/BDP u %	65,71%	71,10%	66,09%	64,74%	66,64%
UKUPNO JAVNI DUG (uključujući depozite)	2.324,71	2.353,88	2.410,29	2.302,67	2.475,40
UKUPNO JAVNI DUG/BDP u % (uključujući depozite)	64,13%	63,12%	64,63%	61,74%	66,37%

**Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu*

***Prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija*

Ukupan javni dug na kraju trećeg kvartala 2016. godine, u odnosu na kraj 2015. godine, uvećao se za oko 32,0 miliona eura. Razlog značajnog povećanja duga, predstavlja emisija euroobveznica na međunarodnom tržištu, u visini od 300,0 miliona eura, koje su izdate na period od 5 godina, uz kamatnu stopu 5,75%, kao i povlačenje sredstava po osnovu kredita, u iznosu od oko 21,0 miliona eura. Tokom prva tri kvartala 2016. godine, spoljni dug je povećan za 39,62 miliona eura u odnosu na kraj 2015. godine, dok je unutrašnji dug smanjen za 7,28 miliona eura.Tokom prva tri kvartala 2016.

[20] Podaci su u skladu sa EDP metodologijom.

godine, povučeno je oko 21,56 miliona eurakreditnih sredstava za realizaciju drugih infrastrukturnih projekata, kao što su projekti Svjetske banke (WB) za unapređenje zemljišne administracije, poljoprivrede, energetske efikasnosti i obrazovanja; zatim Evropske investicione banke (EIB) za izgradnju i obnovu putne infrastrukture; Njemačke banke za razvoj (KfW) za potrebe izgradnje sistema vodosnadbijevanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda, i energetske efikasnosti; Razvojne banke Savjeta Evrope (CEB) za Projekat socijalnog stanovanja 1000+.

U istom periodu otplata spoljnjeg duga iznosila je 274,94 miliona eura pri čemu je izvršena i otplata preostalog dijela euroobveznica izdatih u 2011. godini, u visini od 141,79 miliona eura. Posmatrano po strukturi spoljnjeg duga prema kreditorima, krediti po osnovu aranžmana sa Međunarodnim finansijskim institucijama (WB, Pariski klub povjerilaca, EIB, EBRD, KfW, CEB, EU) čine 14,53% BDP-a; „meki" krediti (obaveze prema Vladama drugih zemalja) iznose oko 1,7% BDP-a; krediti za potrebe finansiranja budžeta (Credit Suisse, Deutsche Bank, Erste Bank) oko 3,57% BDP-a; obaveze po osnovu emisije euroobveznica oko 29,22% BDP-a; dok obaveze po osnovu kineskog kredita za realizaciju izgradnje autoputa iznose oko 4,51% BDP-a.

PROJEKAT IZGRADNJE AUTOPUTA BAR-BOLJARE

U oktobru mjesecu 2014. godine, potpisan je kreditni aranžman sa kineskom Exim bankom, u iznosu od 943.991.500,00 američkih dolara, za finansiranje izgradnje autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Mataševo. Navedeni iznos kredita predstavlja 85% ukupne vrijednosti projekta, koji iznosi oko 809,0 miliona eura. Preostalih 15% biće obezbijeđeno kroz budžet, bilo kroz ostvarene prihode ili kroz obezbjeđivanje sredstava putem aranžmana sa finansijskim institucijama ili izdavanjem obveznica ili državnih zapisa. Navedeni kredit zaključen je na period od 20 godina, uz kamatnu stopu od 2,0% i grace period od 6 godina.

Tokom 2015. godine, za potrebe izgradnje autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Uvač - Mateševo, povučene su dvije tranše koje predstavljaju dvije avansne isplate sredstava kredita kineske EXIM banke, u ukupnom iznosu od 172,8 miliona eura[21] (188,0 miliona USD). U novembru 2016. godine, za navedeni projekat, povučen je iznos od 2,0 miliona eura (2,1 miliona USD), i do kraja 2016. godine, povučen je iznos od oko 8,37 miliona eura (8,73 miliona USD).[22] Domaći dug je tokom tri kvartala 2016. godine, smanjen za 7,28 miliona eura i iznosi 276,15 miliona eura. Dug je smanjen najviše zbog otplate duga po osnovu stare devizne štednje u iznosu od 12,95 miliona eura, otplate domaćih obveznica od oko 10,78 miliona eura i otplate obveznica fonda rada u iznosu od oko 1,29 miliona eura€. U četvrtom kvartalu 2016. godine, dolazi do uvećanja domaćeg duga, prvenstveno zbog emitovanja domaćih obveznica, u iznosu od 80,4 miliona eura i povlačenja revolving kredita, u iznosu od 20 miliona eura. Navedeno uvećanje domaćeg duga, i pored otplate domaćeg i ino duga, u poslednjem kvartalu 2016. godine, u iznosu od oko 55,0 miliona eura, uticaće na uvećanje državnog, odnosno javnog duga, na kraju 2016. godine.

Po osnovu trenutnog stanja duga, oko 88,29 % iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da u ovom momentu ne postoji valutni rizik, odnosno ne može doći do značajnog povećanje obaveza usljed kursnih promjena na tržištu *(tabela 3.6).*

Tabela 3.6 Krediti u ino valutama preračunati u €[23]

KREDITOR	Iznos u €
Pariski klub povjerilaca	28.76
IDA	55.71
Eurofima	13.33
Kineska Exim banka	168.25
Ukupno krediti u drugim valutama	266.05
Udio drugih valuta u ukupnom državnom dugu	11,71
Udio drugih valuta u ukupnom javnom dugu	11,02

[21] Prema kursu na dan 31.12.2015. godine

[22] Prema kursu na dan 22.12.2016. godine

[23] Stanje na dan 30.09.2016. godine.

U pogledu daljeg kretanja duga u drugim valutama, imajući u vidu buduće povlačenje kreditnih sredstava za potrebe izgradnje autoputa, iz kredita kineske Exim banke, očekuje se da će navedeni odnos bit promijenjen, tako da će sredstva izražena u drugim valutama imati veće učešće u stanju duga. Zbog rizika koji može imati za kretanje duga, kao i otplatu obaveza, u narednom periodu biće preduzete aktivnosti kako bi se na najbolji način obezbijedila zaštita od valutnog rizika, kroz zaključenje „hedging" aranžmana.

U skladu sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, od kraja 2014. godine, u izvještavanju su uvedene definicije državnog i javnog duga. U državni dug ne ulazi dug lokalne samouprave, dok dug državnih preduzeća postaje sastavni dio državnog duga. U javni dug, pored državnog duga uključuje se i dug lokalne samouprave i opštinskih preduzeća. Ministarstvo finansija je u obavezi, u skladu sa Zakonom, da kvartalno izvještava o državnom dugu, dok se o javnom dugu izvještava jednom godišnje, u roku od 90 dana od dana završetka fiskalne godine. Takođe, pomenutim zakonom utvrđena su i fiskalna pravila u oblasti javnog duga, odnosno definisano je da se planiranje i izvršavanje budžeta vrši na način da javni dug ne pređe iznos od 60% BDP-a. Istovremeno, Zakon definiše i aktivnosti koje je potrebno preduzeti u slučaju da javni dug pređe definisani limit od 60% BDP-a.

Vlada Crne Gore je, u aprilu mjesecu 2015. godine, usvojila Strategija upravljanja javnim dugom, koja se bazira na smjernicama makroekonomske i fiskalne politike za period od 2015. – 2018. godine. Navedena strategija obuhvata centralnu Vladu Crne Gore i dug opština, uključuje analizu postojećeg duga, projekcije kretanja duga za period 2015. – 2018. godine, analizu troškova i rizika koji prate potencijalna zaduživanja, kao i smjernice za dalju politiku upravljanja zaduživanjem i dugom.

U prvom kvartalu 2018. godine, planirana je izrada nove Strategije upravljanja javnim dugom, za period 2018-2021. godine.

3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2017 – 2019.

Na osnovu Zakona o budžetu za 2017. godinu planirano je zaduživanje u iznosu od 454,3 miliona eura. Od pomenutog iznosa, za potrebe finansiranja otplate duga, biće potrebno 220,4 miliona eura, dok će za potrebe finansiranja troškova izgradnje autoputa biti potrebno obezbijediti oko 200,0 miliona eura(od čega 85,% obezbjeđeno je iz kredita Exim banke, a 15% iz budžeta). Od planiranog zaduženja, u iznosu od 454,3 miliona eura, za potrebe finansiranja deficita i stvaranja fiskalne rezerve biće potrebno oko 33,9 miliona eura.

Pored navedenog zaduživanja za 2017. godinu, prema planu otplate obaveza, iznos potreban za otplatu duga u 2018. godini, je značajno niži, i iznosi 187,2 miliona eura, dok se za 2019. godinu, taj iznos povećava na 549,5 miliona eura. Povećanje obaveza u 2019. godini je prvenstveno zbog otplate Eurobonda iz 2014. godine, u iznosu od 280,0 miliona eura. Međutim, imajući u vidu visok nivo planiranih sredstava za finansiranje kapitalnog budžeta, za navedene godine, sredstva koja će nedostajati za finansiranje budžeta iznose oko 416,0 miliona eura u 2018. godini, odnosno 719,0 miliona eura u 2019. godini. Od navedenog iznosa, oko 230,0 miliona eura u 2018. godini i oko 178,0 miliona eura u 2019. godini, odnosi se na potrebna sredstva za finansiranje izgradnje autoputa, pri čemu su ista već obezbijeđena kroz zaključeni kreditni aranžman sa EXIM bankom.

Imajući u vidu potrebe finansiranja budžeta, za 2017. godinu, sredstva za potrebe otplate duga, stvaranje fiskalne rezerve, i plaćanje obaveza po osnovu izgradnje autoputa, biće obezbijeđena kroz aranžman sa kineskom EXIM bankom i putem emisije obveznica na inostranom tržištu, kao što je to bio slučaj u 2016. godini. U toku 2017. godine, razmotriće se mogućnosti na koji način će sredstva biti obezbijeđena za 2018. i 2019. godinu, imajući u vidu da će deficit za pomenute godine biti prvenstveno sačinjen od izdataka koje je potrebno izdvojiti za finansiranje kapitalne potrošnje.

Kredit Exim banke će se, u pomenutom periodu 2017. – 2019. godine, realizovati do visine izvršenja, odnosno dinamike realizacije projekta, i svako povlačenje sredstava tokom godine biće evidentirano u

stanje duga. U periodu 2017 – 2019. godine, predviđa se i povlačenje oko 315,1 miliona eura sredstava za finansiranje infrastrukturnih i drugih projekata. Najveći uticaj na kretanje javnog duga u periodu 2017 – 2019. godine, imaće povlačenje sredstava za realizaciju projekta autoputa Bar – Boljare. Prema projekciji, predviđeno je da će sredstva biti povlačena u iznosu od prosječno po 200,0 miliona eura godišnje.

Tabela 3.7 Kretanje državnog i javnog duga za period 2016-2019 - osnovni scenario[24]

Godina	2016	2017	2018	2019
BDP	3.729,50	3.928,50	4.176,90	4.357,80
Domaći dug	347,88	274,75	243,74	216,28
Ino dug	1.993,48	2.394,25	2.741,72	3.017,65
Državne kompanije	1,86	1,86	1,86	1,86
Ukupno državni dug	2.343,22	2.670,86	2.987,32	3.235,79
Ukupno državni dug/BDP	62,83%	67,99%	71,52%	74,25%
Dug lokalne samouprave	142,18	142,18	142,18	142,18
Ukupno javni dug	2.485,40	2.813,04	3.129,50	3.377,97
Ukupno javni dug/BDP	66,64%	71,61%	74,92%	77,52%

Napomena: U decembru 2016. godine, ugovoreno dodatnih 20 mil.€ revolving kredita, koji će biti otplaćeni u 2019. godini, dok će zaduženje od 20 mil.€ po osnovu revolving kredita, koje je bilo planirano da bude izmireno u 2016. godini, biti izmireno u 2018. godini.. Prema poslednjim projekcijama, u iznos domaćeg duga su uključena zaduženja od 3 mil.€ u 2017. godini, 15. mil € u 2018., 14 mil.€ u 2019., 8 mil.€ u 2020. godini, i 9,5 mil.€ u 2021. godini

Kao što se može vidjeti u tabeli, na kraju 2016. godine, očekuje se da će državni dug, bez depozita, iznositi 62,8% BDP-a, dok bi sa depozitima, za koje je procjenjeno da će iznositi oko 10 miliona eura, državni dug biti na nivou od oko 62,6% BDP-a. Na kraju posmatranog perioda, javni dug iznosiće 66,6% BDP-a, bez depozita, dok bi sa depozitima, javni dug iznosio 66,4% BDP-a.

U 2017. godini, očekuje se dalji rast duga, zbog troškova izgradnje autoputa, tako da se očekuje da će državni dug na kraju perioda iznositi 68,0% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 71,6% BDP-a. Što se tiče stanja duga za 2018. i 2019. godinu, prema projekcijama, koje podrazumijevaju takođe velike izdatke za potrebe izgradnje autoputa, državni dug će iznositi, 71,5%, odnosno 74,3% BDP-a, dok bi javni dug iznosio 74,9%, odnosno 77,5% BDP-a. Takođe, prikazana dinamika kretanja javnog duga, pored već navedenog, uzrokovana je sljedećim:

- Planirana je otplata kamata za kredite sa varijabilnom kamatnom stopom prema marginama aktuelnim krajem 2016. godine, dok je kod kredita sa fisknom kamatnom stopom korišćena poslednja kamatna stopa kod finansisjkih institucija kod kojih su uzeti krediti.
- Za kredite koji su u neeurskim valutama, korišćeni su poslednji aktuelni kursevi.
- U prikazanom periodu planirano je održavanje depozita na nivou od oko 20 miliona eura.

Zbog značajnog rasta duga, u periodu 2017 – 2019. godine, potrebno je sprovoditi fiskalnu politku koja će biti usmjerena na zaduživanje samo za potrebe kapitalnih projekata, a sve u cilju podsticanja privrednog rasta. Kao što je već navedeno, Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti propisana su numerička fiskalna pravila. Uzimajući u obzir da je dug prešao iznos od 60% BDP-a, u decembru 2016. godine, usvojen je dokument Mjere sanacije budžetskog defcita i javnog duga za period 2017-2021, koji je sastavni dio Zakona o budžetu za 2017. godinu.

Usljed potencijalnih rizika procjenjuje se da bi moglo doći do povećanja cijene zaduživanja, koja bi za nekih 1 p.p do 2 p.p povećala troškove izdavanja obveznica, što ne bi dovelo u pitanje obezbjeđivanje sredstava na tržištu. Takođe, kako bi se smanjila izloženost međunarodnom tržištu, istovremeno se

[24] Projekcija državnog duga je data po EDP tabelama koje se dostavljaju Eurostatu

vode pregovori i sa međunarodnim bankama oko zaključenja bilateralnih aranžmana, kao i analiza domaćeg tržišta, kao rezervni plan u slučaju da dođe do nemogućnosti pristupa tržištu.

*Tabela 3.8 Kretanje duga za period 2015-2019 – osnovni scenario – bez autoputa**

	2015	2016	2017	2018	2019
BDP	3.625,00	3.729,50	3.928,50	4.176,90	4.357,80
Domaći dug	282,95	347,88	274,75	243,74	216,28
Ino dug	1.783,56	1.808,09	1.956,42	2.007,78	2.030,49
Državne kompanije	1,86	1,86	1,86	1,86	1,86
Ukupno državni dug	2.068,37	2.157,83	2.233,03	2.253,38	2.248,63
Ukupno državni dug/BDP	57,06%	57,86%	56,84%	53,95%	51,60%
Dug lokalne samouprave	142,18	142,18	142,18	142,18	142,18
Ukupno javni dug	2.210,55	2.300,01	2.375,21	2.395,56	2.390,81
Ukupno javni dug/BDP	60,98%	61,67%	60,46%	57,35%	54,86%

** izvještaj je konzistentan sa EDP tabelama koje se dostavljaju Eurostatu*

*** U iznos državnog duga ulazi dug državnih kompanija, dok je u iznos javnog duga uključen i dug lokalne samouprave*

U prethodnoj tabeli je prikazan trend duga za period 2015-2019 godine, u slučaju da nema zaduženja za Projekat finansiranja izgradnje autoputa – prioritetne dionice Smokovac-Mateševo. Prema ovoj projekciji, kretanje duga bi se dosta razlikovalo u odnosu na postojeći osnovni scenario, i na kraju posmatranog perioda, u 2019. godini, javni dug iznosio bi 2.390,8 miliona eura, odnosno 54,8% BDP-a.

3.5.3 Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, navedene promjene uticaće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedio nedostatak sredstava za finansiranje deficita.

*Tabela 3.9 Kretanje duga za period 2016-2019 – scenario nižeg rasta**

Godina	2016	2017	2018	2019
BDP	3.729,50	3.874,10	4.038,50	4.152,20
Domaći dug	347,88	274,75	243,74	216,28
Ino dug	1.993,48	2.411,25	2.794,72	3.126,65
Državne kompanije	1,86	1,86	1,86	1,86
Ukupno državni dug	2.343,22	2.687,86	3.040,32	3.344,79
Ukupno državni dug/BDP	62,83%	69,38%	75,28%	80,55%
Dug lokalne samouprave	142,18	142,18	142,18	142,18
Ukupno javni dug	2.485,40	2.830,04	3.182,50	3.486,97
Ukupno javni dug/BDP	66,64%	73,05%	78,80%	83,98%

** izvještaj je konzistentan sa EDP tabelama koje se dostavljaju Eurostatu*

*** U iznos državnog duga ulazi dug državnih kompanija, dok je u iznos javnog duga uključen i dug lokalne samouprave*

U slučaju da nema zaduženja za Projekat finansiranja izgradnje autoputa – prioritetne dionice Smokovac-Mateševo, prema scenariju nižeg rasta, i pored smanjenja nivoa prihoda i sporijeg ekonomskog rasta, trend duga za period 2015-2019 godine, ne bi se puno razlikovao u odnosu na osnovni scenario. [25] Prema ovoj projekciji, javni dug bi, u posmatranom periodu, došao do najviše tačke u 2017. godini, kada bi iznosio 61,3% BDP-a, nakon čega bi se kretao silaznom putanjom, i u 2019. godini, dostigao nivo od 57,8% BDP-a.

[25] Kretanje duga za period 2015-2019 – osnovni scenario – bez autoputa

*Tabela 3.10 Kretanje duga za period 2015-2019 – scenario nižeg rasta – bez autoputa**

	2015	2016	2017	2018	2019
BDP	3.625,00	3.729,50	3.874,10	4.038,50	4.152,20
Domaći dug	282,95	347,88	274,75	243,74	216,28
Ino dug	1.783,56	1.808,09	1.956,42	2.010,78	2.038,49
Državne kompanije	1,86	1,86	1,86	1,86	1,86
Ukupno državni dug	2.068,37	2.157,83	2.233,03	2.256,38	2.256,63
Ukupno državni dug/BDP	57,06%	57,86%	57,64%	55,87%	54,35%
Dug lokalne samouprave	142,18	142,18	142,18	142,18	142,18
Ukupno javni dug	2.210,55	2.300,01	2.375,21	2.398,56	2.398,81
Ukupno javni dug/BDP	60,98%	61,67%	61,31%	59,39%	57,77%

** izvještaj je konzistentan sa EDP tabelama koje se dostavljaju Eurostatu*

*** U iznos državnog duga ulazi dug državnih kompanija, dok je u iznos javnog duga uključen i dug lokalne samouprave*

3.5.4 Stanje državnih garancija

Ukupne državne garancije na 30. septembar 2016. godine, iznosile su 337,21 miliona eura ili 9,04% BDP-a. Od navedenog iznosa, oko 285,06 mil. eura (7,64% BDP-a) iznosile su ino garancije, dok su domaće garancije iznosile 52,14 miliona eura (1,40% BDP-a).

Iako je Zakonom o budžetu za 2016. godinu bilo planirano izdavanje garancija u ukupnom iznosu od 26,0 miliona eura, od čega je za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW), za projekat izgradnje elektroenergetske infrastrukture na poluostrvu Luštica, planiran iznos do 20,0 miliona eura, i za kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture Crne Gore AD i Evropske investicione banke, za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unaprjeđenje željezničke infrastrukture, u iznosu do 6,0 miliona eura, ovi aranžmani nijesu potpisani u 2016. godini.

Zakonom o budžetu za 2015. godinu, planirano je izdavanje garancija opštinama, u visini od 107,0 miliona eura, kako bi pojedine opštine bile u mogućnosti da otplate svoje obaveze i izmire dugove, da refinansiraju postojeće kreditne obaveze i za racionalizaciju uprave, i to: 1) za opštinu Kolašin u iznosu od 7,0 miliona eura; 2) za ostale opštine koje koriste sredstva Egalizacionog fonda u iznosu do 100,0 miliona eura. Od navedenog iznosa, u 2015. godini je obezbjeđeno 42,9 miliona eura, dok u 2016. godini nije bilo izdavanja garancija.

Zakonom o budžetu za 2017. godinu, predviđeno je izdavanje garancija u ukupnom iznosu do 48,0 miliona eura, i to:

1) za kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture AD i Evropske investicione banke (EIB), za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unaprjeđenje željezničke infrastrukture, za koji je predviđen kreditni aranžman u iznosu od 20 miliona eura, od kojih će u 2017. godini biti efektivan iznos do 7,0 miliona eura;

2) za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW) za Projekat izgradnje elektroenergetske infrastrukture na poluostrvu Luštica, u iznosu do 20,0 miliona eura;

3) za kreditni aranžman između Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje i Erste banke, u iznosu do 8,0 miliona eura, u cilju zamjene postojeće garancije izdate Abu Dabi Fondu, za kreditni aranžman između Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje i Abu Dabi Fonda.

3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom

3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije i rizike

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija, bilo politički ili ekonomski, mogu se negativno odraziti na javne finansije. Pregled rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 3.9 Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

	Pozitivni	*Negativni*
Politički	• *Članstvo Crne Gore u NATO povećaće povjerenje investitora i turista, što će se pozitivno odraziti na sve ekonomske parametre domaće ekonomije, što će usloviti i bolji pristup izvorima finansiranja;* • *Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji, usloviće povećanje povjerenja investitora, stabilniji poslovni ambijent i pristup EU fondovima;*	• *Politička nestabilnost u regionu Jugoistočne Evrope može se negativno odraziti na ekonomiju Crne Gore, posebno u sektoru turizam;*
Ekonomski	• *Mjere fiskalnog prilagođavanja u cilju konsolidacije glavnih fiskalnih parametara;* • *Veći multiplikativni efekti gradnje Autoputa i realizacije najavljenih investicija predstavljaju rizik za pozitivno usklađivanje projekcije prihoda;* • *Nastavak napora na smanjenju sive ekonomije i ostvarivanje rezultata na tom polju povećaće poresku bazu, koja može povećati budžetske prihode;* • *Reprogram poreskog duga opština i obaveza da se zarade uplaćuju u bruto iznosu imaće pozitivan efekat na budžetske prihode;* • *Program reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020. doprinosi povećanju kredibiliteta i transparentnosti javnih finansija.*	• *Promjena dinamike u realizaciji investicionih projekata može ugroziti projektovani makroekonomski okvir, a time i fiskalne projekcije za srednji rok;* • *Nesprovođenje mjera fiskalne konsolidacije u planiranom obimu može pogoršati projektovane iznose deficita i javnog duga;* • *Sve veći teret penzijskog sistema na javne finansije;* • *Povećanje obaveza u oblasti zdravstva može uticati na povećanje projektovaog iznosa potrošnje;* • *Povećanje cijene izgradnje Autoputa, potencijalno do 10%;* • *Visina državnog duga predstavlja negativan ekonomski pritisak na ostvarenje projekcija, a povećanje državnog duga negativno utiče na uslove zaduživanja na međunarodnom tržištu;* • *Negativan uticaj socijalnih davanja na javne finansije i tržište rada.* • *Implementacija ESA2010 metodologije će proširiti postojeći institucionalni obuhvat budžetskog računovodstva sa javnim preduzećima koja po ESA2010 kvalitativnim ili kvantitativnim kriterijumima trebaju biti prikazani u sektoru Opšte države. Shodno tome, postoji mogućnost da će doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora.*

Alternativni fiskalni scenario bazira se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, koji polazi od pretpostavke da će investicije biti na nižem nivou od projektovanih u osnovnom scenariju, zbog mogućnosti promjene dinamike realizacije glavnih investicionih projekata, što je obrazloženo u poglavlju 2. U slučaju materijalizacije ovih rizika, budžetski prihodi se ne bi ostvarili u okvirima planiranih osnovnim scenarijom, rashodi bi ostali na istom nivou, što bi rezultiralo većim nivoom defcita javnih finansija u srednjem roku.

Fiskalni koeficijenti elastičnosti pokazuju da je u fiskalnom scenariju prihodna strana podložna uticajima iz makroekonomskog okruženja, dok na rashodnu stranu budžeta, posebno u crnogorskim uslovima u kojima budžet dominantno služi za finansiranje mandatornih rashoda poput zarada, penzija i socijalnih davanja, makroekonomska kretanja nemaju veliki uticaj.

U slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta, prihodi bi se prosječno godišnje smanjivali za oko 2,0% u odnosu na osnovni scenario. Istovremeno, došlo bi i do korekcije deficita, tako da bi u scenariju nižeg ekonomskog rasta manjak u javnim finansijama iznosio oko 6,6% BDP-a u

2017. godini, 6,7% u 2018. i 5,2% u 2019. godini. Takođe, i javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 3.5.

Grafik 3.5 Poređenje osnovnog i nižeg scenarija

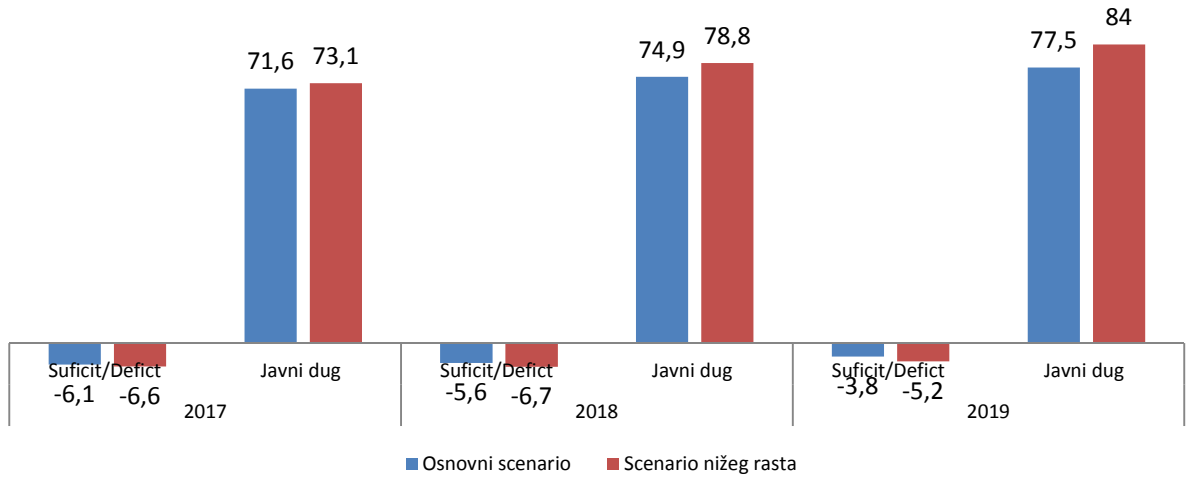

3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

U odnosu na projekciju prihoda datu u prošlogodišnjem Programu, ostvareni javni prihodi u 2016. godini su iznad projektovanih za 26,1 miliona eura, što je, u najvećog mjeri, rezultat dvostruko veće naplate prihoda po osnovu „digitalne dividende“ od planirane.

Grafik 3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom

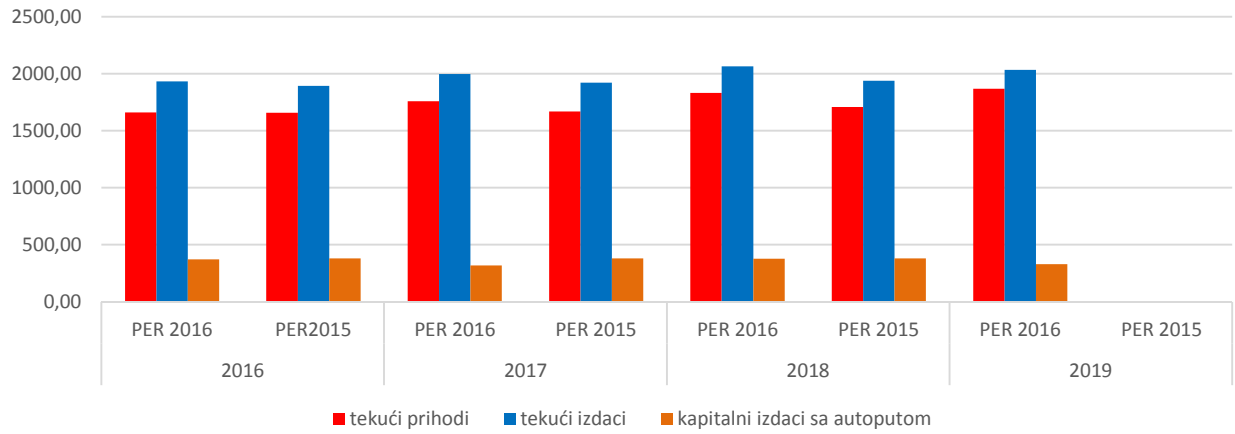

Kao što se može vidjeti na *grafiku 3.6*, izvorni javni prihodi u svim godinama ostvareni su u iznosima većim od prethodno projektovanih, što upućuje na konzervativan pristup prilikom projektovanja istih. Projekcije rashoda u odnosu na prethodni program razlikuju se u dijelu tekuće budžetske potrošnje, usljed donošenja novih zakonskih rješenja, čiji je fiskalni uticaj veći od planiranog. Istovremeno, iznos kapitalnog budžeta manji je u odnosu na prošlogodišnju projekciju, zbog promjene dinamike izvođenja radova na izgradnji Autoputa.

3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okviri

Odgovorno upravljanje javnim finansijama i dalje ostaje strateško opredjeljenje Vlade Crne Gore. Politika javnih finansija se kontinuirano unaprjeđuje i prilagođava zakonskoj regulativi EU.

Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, koji je stupio na snagu 2014. godine, je osnovni normativni akt koji reguliše planiranje i izvršenje budžeta, fiskalnu odgovornost i ostala pitanja vezana za budžet

države i budžet jedinica lokalne samouprave. Ovim zakonom definisani su i kriterijumi za planiranje fiskalne politike, srednjoročni budžetski okvir, numerička fiskalna pravila i druge norme koje imaju za cilj unaprjeđenje upravljanja javnim finansijama.

Formalnim uvođenjem srednjoročnog budžetskog okvira, unaprijeđene su projekcije glavnih elemenata javnih finansija, posebno u dijelu planiranja javnih rashoda, kroz utvrđivanje gornjih limita budžetske potrošnje za sve potrošačke jedinice budžeta Crne Gore. Ipak, neophodno je dodatno unapređivati srednjoročni okvir, kako bi se na još bolji način reflektovali strateški ciljeve i politike, povećala njihova transparentnost a, time, i efikasnost korišćenja javnih resursa. Pri tome, poseban akcenat treba staviti na unaprjeđenje procjene fiskalnog uticaja propisa na javne finansije, kako bi se izbjeglo da pojedini zakonski propisi budu usvajani bez prethodno sprovedene ili neadekvatno sprovedene procjene fiskalnog uticaja. Istovremeno, potrebno je raditi na unaprjeđenju regulatornog okvira javnih nabavki, posebno u dijelu praćenja i preispitivanja njihove ekonomske opravdanosti.

Imajući u vidu da su numerička fiskalna pravila, utvrđena članom 21 Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti prekršena, a koja se odnose na visinu budžetskog deficita i javnog duga, utvrđene su Mjere sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017 – 2021. godine. Ocjenu kriterijuma fiskalne odgovornosti, odnosno izvršenja numeričkih fiskalnih pravila vrši Državna revizorska institucija, koju objavljuje u Godišnjem izvještaju o izvršenim revzijama i aktivnostima.

U skladu sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, u toku je priprema Fiskalne strategije, kojom će se obuhvatiti period trajanja mandata Vlade, čije donošenje je planirano za prvu polovinu 2017. godine. Strategija će biti osnov donošenja godišnjih smjernica makroekonomske i fiskalne politike.

Na osnovu analize situacije i slabosti identifikovanih u različitim podsektorima upravljanja javnim finansijama, donesen je Program reformi upravljanja javnim finansijama za period 2016 – 2020. godine. Programom su definisani prioritetni ciljevi i grupisani u sljedeće oblasti reforme: 1) održivi fiskalni okvir, planiranje i budžetiranje javne potrošnje; 2) izvršenje budžeta; 3) razvoj sistema unutrašnjih finansijskih kontrola; 4) finansijsko izvještavanje i računovodstvo; i 5) kapaciteti DRI da zadovolji standarde INTOSAI.

Navedene reformske aktivnosti su u funkciji efikasnijeg upravljanja javnim finansijama, usklađenim sa zakonodavstvom Evropske unije, a istovremeno predstavljaju i uslov za povlačenje sredstava direktne budžetske podrške u okviru programa IPA.

U dijelu procesa budžetiranja, sprovodiće se aktivnosti u cilju pune implementacije programskog budžetiranja, kako bi bio kreiran efikasan sistem mjerenja učinaka budžetskih programa i unaprijedilo planiranje i izvještavanje o kapitalnim projektima.

U cilju otvaranja Pregovaračkog poglavlja 17 - Ekonomska i monetarna unija, preporuka Evropske komisije se odnosi i na uvođenje ESA 2010 metodologije u javni sektor. Naime, Crna Gora je u obavezi da uskladi svoje zakonodavstvo, procese i kapacitete sa zahtjevima iz Direktive 2011/85/EU, koji se odnose na budžetsko računovodstvo i statističko izvještavanje, prognoze, numerička fiskalna pravila, srednjoročni budžetski okvir i jasnu podjelu nadležnosti. U tom cilju, potrebno je da se u sistem javnih finansija uvede ESA 2010 metodologija, sa odgovarajućim institucionalnim obuhvatom.

Dakle, u cilju unapređenja transparentnosti i kredibiliteta javnih finansija, Zavod za statistiku u saradnji sa Ministarstvom finansija i Centralnom bankom Crne Gore radi na uvođenju ESA2010 metodologije u statistici javnih finansija. Tičući se procesa usklađenosti sa pomenutmo metodologijom, Sporazum o saradnji u oblasti statistike nacionalnih računa sektora Opšte države i sa njom povezanih statistika, izmedju Zavoda za statistiku, Ministarstva finansija i Centralne banke Crne Gore potpisan je u maju tekuće godine. Radni tim za implementaciju ESA2010 metodologije u statistici javnih finansija, koji je osnovan od strane Ministarstva finansija, proširen je sa novim članovima iz pomenute tri instutucije, zbog povećanog obima i složenosti posla. Članovi Radnog tima u saradnji sa ekspertom iz ove oblasti rade na institucionalnoj klasifikaciji i u okviru nje definisanju sektora Opšte države, čije je usvajanje i glavni cilj u narednom periodu. Predstvanici Ministarstva finansija su ispitali sve jedinice javnog nefinansijskog sektora i kroz kvalitativne i kvatitativne kriterijume. Istovremeno, napravljene su

prvedbene tabele sa nacionalnog kontnog okvira na ESA2010 kodove i definisani su glavni izvori podataka.

3.8 Održivost javnih finansija

U cilju obezbjeđivanja održivosti javnih finansija u dugom roku, neophodno je nastaviti sa sprovođenjem reformi u oblastima koje imaju značajan uticaj na stanje javnih finansija, a to su penzioni, zdravstveni i sistem socijalne zaštite.

Nepovoljni demografski trendovi i stanje na tržištu rada, i, po tom osnovu, značajno povećanje broja penzionera, odnosno penzija uslovili su deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja i proizveli rizik za održivost penzijskog sistema. Kako bi se ovaj rizik umanjio, Crna Gora je izvršila dvije reforme penzijskog sistema: prvu sistemsku i parametarsku, koja je u primjeni od 2004. godine i drugu parametarsku, koja je u primjeni od 2011. godine. Posljednjom reformom, starosna granica za odlazak u penziju postepeno je pomjerena na 67 godina života, a formula za usklađivanje penzija je promijenjena. Rezultati ove reforme ne mogu biti vidljivi u kratkom roku, imajući u vidu dug period postepenog podizanja starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju (za muškarce do 2025. godine, a za žene do 2041. godine). Tokom 2016. godine, dva puta je vršeno usklađivanje visine penzije, pri čemu je redovno usklađivanje (prosječna zarada i inflacija) izvršeno početkom godine, dok je vanredno usklađivanje, koje je podrazumijevalo povećanje visine penzija i drugih prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja za 3%, odnosno povećanje nominalnog iznosa najniže penzije za 20% koje je izvršeno u julu.

U 2017. godini, penzije će biti usklađivane prema važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima, koji imaju uticaj na visinu penzije. Imajući u vidu promjenu zakonske regulative u dijelu penzijskog i invalidskog osiguranja od strane Skupštine Crne Gore u prethodnom sazivu, bez prethodne procjene fiskalnog uticaja, po kojoj osiguranik, kome je u privrednom društvu u kojem je država imala vlasnički udio prestao radni odnos zbog uvođenja stečaja, stiče pravo na starosnu penziju sa navršenih 30 godina staža osiguranja (muškarci) odnosno 25 godina staža osiguranja (žene), jedan od rizika za dalje ugrožavanje penzijskog sistema čini prijevremeno penzionisanje zaposlenih, odnosno rano napuštanje tržišta rada.

Veliki značaj za dugoročnu održivost javnih finansija ima i zdravstveni sistem, odnosno njegovo finansiranje. U prethodnom periodu, visok nivo neizmirenih obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje, odnosno javnih zdravstvenih ustanova, ugrožavao je finansijsku stabilnost zdravstvenog sistema, i predstavljao veliki izazov za Budžet Crne Gore. S tim u vezi, u 2016. godini isplaćene su neizmirene obaveze iz prethodnog perioda u iznosu od 46,0 miliona eura, čime su stvoreni uslovi da Fond za zdravstveno osiguranje redovno servisira planirane obaveze u narednom periodu. Kako bi se redovno pratilo stanje u ovoj oblasti, Vlada Crne Gore je, u junu 2016. godine, usvojila Analizu finansiranja sistema zdravstva u Crnoj Gori, a u decembru Program sanacije finansija zdravstvenog sistema. Programom je analizirano postojeće stanje i dat predlog mjera i aktivnosti za prevazilaženje finansijskih teškoća i uspostavljanje finansijske održivosti zdravstvenog sistema.

Na održivost javnih finansija u Crnoj Gori veliki uticaj ima i kretanje troškova za socijalnu zaštitu, posebno imajući u vidu da je pojačani rizik od nestabilnosti javnih finansija u 2016. godini u velikoj mjeri povezan sa potrebom finansiranja novih prava ustanovljenih Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Naime, dopunama ovog zakona u 2015. uvedena je naknada po osnovu rođenja troje ili više djece čiji je prvobitni procijenjeni fiskalni efekat iznosio 12,0 miliona eura a koji je višestruko premašen što je dovelo do toga da prava iz oblasti socijalne zaštite porastu za skoro 50% u odnosu na prethodnu godinu. Kako bi se zaustavio ovaj trend, ali i prilagodila visina ove naknade drugim davanjima u oblasti penzijsko-invalidskog i socijalnog osiguranja, Vlada Crne Gore je u decembru 2016. Predložila izmejne i dopune Zakona koje ppodrazumijevaju mjere kojima se iznos pojedinačne naknade smanjuje, i time, u jednom dijelu, rasterećuje ova kategorija rashoda. U skladu sa ciljevima u ovoj oblasti biće nastavljeno sa sprovođenjem projekta ”Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja”, kojim se stvara jedinstvena baza podataka o korisnicima prava u sistemu

socijalnog staranja i na taj način bolje usmjeravaju budžetska sredstva opredijeljena za ove namjene, standardizuje se postupak odlučivanja o ostvarenju prava iz oblasti socijalne zaštite, smanjuju se zloupotrebe i obezbjeđuje efikasnije planiranje mjera i programa namijenjenih socijalno ugroženoj kategoriji stanovništva.

Važan segment ukupnog fiskalnog sistema je stanje i kretanje finansija lokalne samouprave. U narednom srednjoročnom periodu očekuje se nastavak trenda stabilizacije javnih finansija lokalne samouprave. U 2016. godini usvojeni su Zakon o komunalnim djelatnostima i Zakon o regularizaciji neformalnih objekata, kojima su uvedeni novi prihodi jedinica lokalne samouprave. Zakonom o komunalnim djelatnostima uvedena je komunalna naknada, kao prihod jedinica lokalne samouprave namijenjen za finansiranje zajedničke komunalne potrošnje i tekuće i investiciono održavanje opreme i sredstava porebnih za obavljanje ove djelatnosti. Komunalnu naknadu jedinice lokalne samouprave će, shodno Zakonu, moći da ubiraju počev od 01. januara 2017. godine. Zakonom o regularizaciji neformalnih objekata, čija će primjena početi od 01. marta 2017. godine, propisuje se postupak regularizacije i legalizacije neformalnih objekata i uvode novi prihodi opština: naknada za komunalno opremanje građevinskog zemljišta za neformalne objekte, naknada za legalizaciju neformalnog objekta i naknada za korišćenje prostora za neformalne objekte. Značajniji efekat na prihode opština po ovom osnovu očekuje se od 2018. godine. Ovi prihodi su namjenskog karaktera i mogu se koristiti isključivo za ulaganja u infrastrukturu, odnosno u kapitalne izdatke pa će iz tog razloga u narednom periodu doći do njihovog rasta.

Pored navedenog, na održivost javnih finansija u dugom roku u značajnoj mjeri utiče nivo sredstava koji se opredjeljuje za finansiranje javne uprave, te će se u narednom periodu sprovoditi aktivnosti kako bi broj zaposlenih u javnoj administraciji bio smanjen odnosno racionalizovan, a da se pri tom ne dovede u pitanje efikasnost vršenja poslova od javnog interesa.

Tabela 3.10: Javne finansije 2016-2019

Godišnji BDP (u mil.€)	*3.729,5*		*3.928,5*		*4.176,9*		*4.357,8*	
	procjena		*projekcija*		*projekcija*		*projekcija*	
Javne finansije 2016-2019	***2016***		***2017***		***2018***		***2019***	
	mil.€	***% BDP***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***% BDP***	***mil.€***	***% BDP***
Izvorni prihodi	*1683,7*	*45,1*	*1758,0*	*44,8*	*1833,0*	*43,9*	*1868,6*	*42,9*
Izdaci	*1826,8*	*49,0*	*1996,2*	*50,8*	*2064,5*	*49,4*	*2033,2*	*46,7*
Tekuća budžetska potrošnja	*1677,3*	*45,0*	*1678,1*	*42,7*	*1686,1*	*40,4*	*1702,3*	*39,1*
Kapitalni budžet	*149,5*	*4,0*	*318,1*	*8,1*	*378,4*	*9,1*	*330,9*	*7,6*
Autoput	*32,5*	*0,9*	*194,3*	*4,9*	*230,0*	*5,5*	*177,5*	*4,1*
Kamate	*81,4*	*2,2*	*101,4*	*2,6*	*95,4*	*2,3*	*104,2*	*2,4*
Suficit/deficit	*-143,2*	*-3,8*	*-238,2*	*-6,1*	*-231,5*	*-5,5*	*-164,6*	*-3,8*
Suficit/deficit bez autoputa	*-110,6*	*-3,0*	*-43,9*	*-1,1*	*-1,5*	*0,0*	*12,9*	*0,3*
Primarni suficit/deficit	*-61,8*	*-1,7*	*-136,8*	*-3,5*	*-136,1*	*-3,3*	*-60,4*	*-1,4*
Otplata duga	*440,9*	*11,8*	*253,4*	*6,5*	*221,2*	*5,3*	*585,6*	*13,4*
Nedostajuća sredstva	*-584,1*	*-15,7*	*-491,8*	*-12,5*	*-452,7*	*-10,8*	*-750,1*	*-17,2*
Javni dug	*2485,4*	*66,6*	*2813,0*	*71,6*	*3129,5*	*74,9*	*3378,0*	*77,5*

4 PRIORITETI STRUKTURNIH REFORMI U PERIODU 2017-2019.

Poglavlje 4 Programa ekonomskih refomi 2017-2019. godina sadrži pregled prioritetnih reformskih mjera u Crnoj Gori, koje su tijesno povezane sa sveukupnim prioritetima makroekonomske i fiskalne politike sadržanim u poglavljima 2 i 3 i između ostalog utiču na ukupni fiskalni i makroekonomski okvir sadržan u ovim poglavljima. Poglavlje je razrađeno na način da je u prvoj tački, to jest tački 4.1, dat prikaz glavnih barijera za brži privredni razvoj i povećanje konkurentnosti ekonomije.

U okviru tačke 4.1 su prikazane ključne prepreke koje sprečavaju unapređenje konkurentnosti i ostvarenje razvojnih ciljeva zemlje. Da bi se doprinijelo eliminisanju ili umanjenju ovih prepreka, u tačkama 4.2 i 4.3. predstavljeni su reformski procesi u svakoj od devet reformskih oblasti u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, a u tom okviru i osnovne informacije o svakoj od izabranih 20 prioritetnih reformskih mjera. Detalji o mjerama predstavljeni su u okviru Tabele 11 aneksa. Kod izbora „prioritetnih reformskih mjera," korišćeni su sljedeći kriterijumi odnosno tražili su se odgovori na nekoliko pitanja. *Prvo*, mjera je trebala biti dovoljno široka kako bi mogla imati uticaj na konkurentnost zemlje, a na drugoj strani i dovoljno „konkretna" da je moguće kvantifikovati njen uticaj. *Drugo,* da li i na koji način mjera doprinosi realizaciji prioriteta u kontekstu pripreme ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi. *Treće,* na koji način mjera doprinosi realizaciji preporuka koje su date Crnoj Gori na Ministarskom sastanku maja 2016. godine. *Četvrto*, mjera treba da odgovara na neku od ključnih prepreka za veću konkurentnost i brži privredni rast Crne Gore. *Peto*, da li je mjera spremna – u suštinskom i finansijskom smislu – do faze kako bi njena realizacija mogla započeti ili se nastaviti u 2017. godini.

4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu

Crna Gora je svoje strateški ciljeve u oblasti ekonomskog razvoja za srednjoročni period definisala Pravcima razvoja Crne Gore za period 2015-2018. (PRCG) –dokumentom Vlade koji ima za cilj održiv ekonomski rast koji bi u krajnjoj mjeri trebao rezultirati povećanjem kvaliteta života građana. U PRCG su, kao prioritetni sektori razvoja Crne Gore, identifikovani turizam, energetika, prerađivačka industrija, poljoprivreda i ruralni razvoj. Pored PRCG, drugi važan razvojni document je Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020. čiji je cilj postizanje visokog i održivog ekonomskog razvoja, a samim tim i podsticanje većeg privrednog rasta u regionu, veći prosperitet i stvaranje novih radnih mjesta, a sve kroz jačanje regionalne saradnje i veze sa EU. Takođe, razvojna vizija Crne Gore je definisana Strategijom održivog razvoja do 2030. godine po kojoj je "društveno-ekonomski razvoj zemlje utemeljen je na skladnom odnosu čovjeka i prirode i efikasnom upravljanju ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim resursima". Osim navedenih strateških razvojnih dokumenta, postoji i niz sektorskih strategija i politika, poput Industrijske politike Crne Gore do 2020., koje se nadovezuju na njihovu strukturu.

Pored sektorskih prioriteta Crne Gore sadržanih u njenim strateškim dokumentima, ključno polazište za definisanje prioriteta u ovom dijelu Programa ekonomskih reformi 2017-2019., predstavljaju i dokumenti EU. Među njima su posebno značajni: Zaključci sa sastanka zajedničkog ministarskog dijaloga iz maja 2016. godine i Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru za 2016. godinu. U navedenim dokumentima, data je niz ocjena o sadašnjem stanju ekonomije Crne Gore.

U programima ekonomskih reformi za Crnu Goru za 2015. i 2016. godinu detaljno su dijagnostifikovane prepreke povećanju konkurentnosti i daljem privrednom rastu i razvoju Crne Gore. Obzirom na strukturnu prirodu tih prepreka, njihovo prevazilaženje je dugoročno pitanje.

Navedene prepreke su: nedovoljno razvijena fizička infrastruktura (saobraćajna, komunalna, energetska itd); nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji i nizak stepen diverzifikacije izvoza; ograničen pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i nedovoljna savjetodavna podrška sektoru malih i srednjih preduzeća; spor rast kredita banaka kao važan za povećanu aktivnost realnog sektora, što je između ostalog posljedica još uvijek visokog učešća nekvalitetnih kredita u kreditnom potfoliju banaka; relativno visoko učešće neformalne ekonomije; nedovoljna usaglašenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada; nefleksibilnost i visoki troškovi tržišta rada; nedovoljno predvidiva poreska politika; nedovoljno efikasna državna administracija; neophodnost daljeg unapređenja vladavine prava; nizak stepen inovativnosti; nedovoljnost mehanizama očuvanja i jačanja fiskalne stabilnosti, itd.

U svom godišnjem izveštaju za Crnu Goru za 2016. godinu, Evropska komisija zaključuje kako je crnogorska ekonomija „umjereno spremna da se suočava sa konkurentskim pritiskom unutar Unije. Određeni napredak je postignut u oblasti poboljšanja kvaliteta infrastrukture, energetskog tržišta, digitalizacije ekonomije. Podrška malim i srednjim preduzećima je skromna, ali se postepeno razvija. Međutim, značajna su nastojanja i dalje potrebna za razvoj ljudskog kapitala i izvozno orijentisanu konkurentnu privredu."

U cilju bržeg otklanjanja prepreka rastu konkurentnosti, EU je u okviru ocjene Programa ekonomskih reformi za 2016. godine, na Ministarskom dijalogu u maju 2016. godine, dala šest preporuka koje su veoma pažljivo razmotrene i uzete u obzir tokom izrade PER-a 2017. godine. Od tih šest preporuka, prve dvije (preporuka br. 1 i 2) se odnose na fiskalni položaj i javni dug zemlje, o čemu se detaljno govori u poglavlju 3 ovogodišnjeg Programa, a preostale četiri preporuke (preporuke br. 3 do 6) se odnose na različite vidove strukturnih reformi i adresirane su u narednim tačkama ovoga poglavlja. Riječ je o sljedećim preporukama Crnoj Gori:

- Da razvije sveobuhvatnu strategiju kako bi dalje podstakla odstranjivanje problematičnih kredita (NPL) od strane banaka, uz učešće svih relevantnih zainteresovanih strana, sprovodeći pritom istraživanje bankarskih kredita kako bi bolje procijenila osnovnu kreditnu dinamiku (preporuka br. 3).
- Da osigura postojanje efikasnih, djelotvornih i nezavisnih regulatornih i bezbjednosnih organa koji će sprovesti potpuno otvaranje željezničkog i energetskog tržišta (preporuka br. 4).
- Da nastavi da olakšava sprovođenje različitih mjera finansijske i nefinansijske podrške malim i srednjim preduzećima kako bi se podstaklo učešće u globalnim lancima vrijednosti. Da podrži razvoj privatnog konsultantskog tržišta (preporuka br. 5).
- Da se produži radni vijek i smanje destimulansi za rad kroz osnaživanje veze između aktivnih mjera zapošljavanja i socijalne pomoći, kako bi se unaprijedilo učešće na tržištu dugoročno nezaposlenih, žena i mladih. Da sprovede strategije za usklađivanje obrazovanja i vještina sa potrebama na tržištu rada (preporuka br. 6).

Pored EK, konkurentnost crnogorske ekonomije i prepreke njenom povećanju su predmet izvještaja relevantnih međunarodnih organizacija poput Svjetskog ekonomskog foruma, Svjetske banke itd. Prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma za 2016-2017. godinu, konkurentnost Crne Gore je pogoršana u odnosu na proteklu godinu zbog veličine tržišta, makroekonomskog okruženja i poslovne sofisticiranosti. Ostale prepereke koje prema ovom Izvještaju nepovoljno utiču na konkurentnost ekonomije su nedovoljna inovativnost i nedovoljna efikanost tržišta rada (budući da je po ovom pokazatelju konkurentosti Crna Gora zauzela 83. mjesto od 138 rangiranih zemalja). Prema kvalitativnim pokazateljima sadržanim u predmetnom Izvještaju, najveće barijere u poslovanju na crnogorskom tržištu su: neadekvatan pristup finansiranju, nedovoljna efikasna državna administracija, neadekvatna infrastruktura, korupcija, poreske stope i restriktivna radna prava.

Najveće prepreke unapređenju poslovnog ambijenta i rastu konkurentnosti Crne Gore prema Izvještaju o lakoći poslovanja Svjetske banke za 2017. godinu odnose se na pokretanje poslovanja, na izdavanje građevinskih dozvola, na registrovanje imovine, te na priključke na elektorenergetsku mrežu itd.

Imajući u vidu stagnaciju Crne Gore prema posljednjim međunarodnim izvještajima o konkurentnosti, u ovogodišnjem PER-u je snažan fokus stavljen na prioritete usmjerene na dalje jačanje konkurentnosti. Navedeni prioriteti Vlade, koji su prikazani u poglavlju 1 ovog dokumenta, su zasnovani na strateškim razvojnim dokumentima zemlje i usaglašeni su sa preporukama EU sa Ministarskog sastanka u Briselu u maju 2016. godine i ocjenama iz Izveštaja Evropske komisije za Crnu Goru u 2016. godini. Takođe i sa nalazima o najvećim preprekama konkurentnosti u međunarodnim izvještajima o konkurentnosti. U realizaciji datih prioriteta u pripremi Programa ekonomskih reformi 2017-2019. godina, a na osnovu identifikovanih prepreka rastu konkurentnosti, kao i preporuka EU, definisane su prioritetne reformske mjere u poglavlju 4. Ove mjere su međusobno povezane sa mjerama definisanim u poglavlju 3, kao i sa poglavljem 2 PER-a za 2017. i u srednjem roku zajedno treba da stvore pozitivan makrofiskalni efekat i unaprijede konkurentnost zemlje.

4.2 Pregled prioriteta reformi

U ovom potpoglavlju su u obliku tabele navedene prioritetne reformske mjere koje su definisane kao odgovor na smanjenje ili eliminisanje dijagnostifikovanih prepreka konkurentnosti i rastu kroz devet reformskih područja datih u Smjernicama EK. U tabeli je data i veza između navedenih mjera i onih i četiri preporuke sa ministarskog sastanka održanog u Briselu u maju 2016. godine koje se odnose na strukturne reforme. Kao što je već rečeno, odgovor na dvije preporuke iz oblasti javnih finansija (vezano za budžet i javni dug) dat je u poglavlju 3 dokumenta.

Tabela 4.1. Prikaz prioritetnih reformskih mjera Crne Gore u Programu ekonomskih reformi 2017. i njihova veza sa preporukama iz oblasti strukturnih reformi sa ministarskog sastanka iz maja 2016. godine.

Naziv prioritetne reformske mjere u PER-u 2017-2019 u okviru reformske oblasti	*Preporuke EU iz oblasti strukturnih reformi sa ministarskog sastanka iz maja 2016.*
Oblast 1: Upravljanje javnim finansijama ***Prioritetna reformska mjera br. 1:*** *Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki* ***Prioritetna reformska mjera br.2:*** *Jačanje upravljačke odgovornosti u javnom sektoru.*	
Oblast 2: Energetska, saobraćajna i telekomunikacijska tržišta	
Podoblast 2.1. Energetika ***Prioritetna reformska mjera br. 3:*** *Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom* ***Prioritetna reformska mjera 4:*** *Izgradnja drugog bloka Termoelektrane Pljevlja*	*Da osigura postojanje efikasnih, djelotvornih i nezavisnih regulatornih i bezbjednosnih organa koji će sprovesti potpuno otvaranje željezničkog i energetskog tržišta (preporuka br. 4).*
Podoblast 2.2: Saobraćaj ***Prioritetna reformska mjera br. 5:*** *Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare* ***Prioritetna reformska mjera br.6:*** *Modernizacija željezničke pruge Bar –Beograd (Vrbnica – Bar, dio kroz Crnu Goru)*	
Oblast 3: Razvoj privrednih sektora	
Podoblast 3.1: Razvoj industrijskog sektora ***Prioritetna reformska mjera br. 7:*** *Podsticanje investicija u sektoru industrije sa naglaskom na prerađivačku industriju* ***Prioritetna reformska mjera br. 8:*** *Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije*	
Podoblast 3 .2: Razvoj poljoprivrednog sektora ***Prioritetna reformska mjera br. 9:*** *Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanje standarda EU*	
Podoblast 3.3: Razvoj uslužnog sektora ***3.3.1 Razvoj turističkih usluga*** ***Prioritetna reformska mjera br. 10:****Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima*	
3.3.2. Razvoj finansijskih usluga	*Da razvije sveobuhvatnu strategiju kako bi dalje podstakla odstranjivanje*

	problematičnih kredita (NPL) od strane banaka, uz učešće svih relevantnih zainteresovanih strana, sprovodeći pritom istraživanje bankarskih kredita kako bi bolje procijenila osnovnu kreditnu dinamiku (preporuka br. 3).
Oblast 4: Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije ***Prioritetna reformska mjera br. 11:****Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi* ***Prioritetna reformska mjera br. 12:*** *Uvođenje elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa u cilju smanjivanja neformalne ekonomije* ***Prioritetna reformska mjera br. 13:*** *Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća* ***Prioritetna reformska mjera br. 14:*** *Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća*	*Da nastavi da olakšava sprovođenje različitih mjera finansijske i nefinansijske podrške malim i srednjim preduzećima kako bi se podstaklo učešće u globalnim lancima vrijednosti. Da podrži razvoj privatnog konsultantskog tržišta (preporuka br. 5).*
Oblast 5: Istraživanje i inovacije ***Prioritetna reformska mjera 15****: Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici*	
Oblast 6: Spoljna trgovina i podsticanje investicija ***Prioritetna reformska mjera br. 16:*** *Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti*	
Oblast 7: Obrazovanje i vještine ***Prioritetna reformska mjera br.17****:Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada* ***Prioritetna reformska mjera 18:****Usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada.*	*Da se produži radni vijek i smanje destimulansi za rad kroz osnaživanje veze između aktivnih mjera zapošljavanja i socijalne pomoći, kako bi se unaprijedilo učešće na tržištu dugoročno nezaposlenih, žena i mladih. Da sprovede strategije za usklađivanje obrazovanja i vještina sa potrebama na tržištu rada (preporuka br. 6).*
Oblast 8. Zapošljavanje i tržište rada ***Prioritetna reformska mjera br. 19:*** *Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada*	
Oblast 9: Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti ***Prioritetna reformska mjera br. 20:*** *Izmjena zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti*	

4.3 Analiza po oblastima i prioriteti strukturne reforme

4.3.1 Upravljanje javnim finansijama

4.3.1.1 Javne nabavke

Dijagnoza: Udio vrijednosti javnih nabavki u bruto domaćem proizvodu, koji je u posljednih pet godina iznosio 10,2%, govori o njihovom značaju za ukupan društveni i ekonomski razvoj. Sistem javnih nabavki u Crnoj Gori počiva na načelima transparentnosti, jednakog tretmana, slobodi tržišnog nadmetanja i nediskriminaciji i kontinuirano se unapređuje i usklađuje sa EU propisima i principima. Ključni ciljevi politike javnih nabavki, a koji su utvrđeni u Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori sa Akcionim planom za njenu realizaciju za period 2016-2020. su: (i) poboljšanje sistema javne nabavke kroz stalno nadgledanje i sprovođenje neophodnih regulatornih promjena; (ii) jačanje pristupa javnim finansijama; (iii) povećanje transparentnosti, efikasnosti i poboljšanje protoka informacija; (iv) praćenje aktuelnih trendova (zelene nabavke, društveno odgovorne nabavke, inovativne nabavke, elektronske nabavke, podrška MSP i dr.); (v) dalji razvoj ljudskog kapitala koji je uključen u javnu nabavku; dalja harmonizacija, odnosno usklađivanje sa direktivama EU.

Iako su postignuti značajni rezultati, i dalje su prisutni izazovi, odnosno prepreke koje mogu nepovoljno uticati na ukupnu konkurentnost ekonomije. To se prvenstveno odnosi na realizaciju obaveza vezanih za usklađivanje zakonodavnog sistema javnih nabavki sa pravnom tekovinom EU iz 2014. godine u svim oblastima (klasični sektor i sektorski), sa posebnim fokusom na oblast koncesija i javno-privatnog partnerstva (*23/EU/2014*)[26]. Takođe, postizanje veće efikasnosti, odnosno skraćenje

[26] Predlog zakona o javno-privatnom partnerstvu je upućen Evropskoj komisiji na mišljenje. Utvrđivanje Predloga zakona o JPP od strane Vlade je predviđeno u 2017.godini

dužine procedura i troškova postupaka javnih nabavki, još uvijek nijesu na zadovoljavajućem nivou. Pored toga, neophodno je uspostaviti adekvatne administrativne i institucionalne kapacitete, na svim nivoima, kao i osigurati primjenu zakona prije pristupanja EU.

Prioritetni planovi reformi: Radi ostvarivanja ciljeva, odnosno dostizanja specifičnih rezultata u oblasti javnih nabavki u narednom periodu, u skladu sa planom zakonskog usklađivanja, realizovaće se aktivnosti u pravcu pune harmonizacije propisa sa direktivama o javnim nabavkama EU, posebno u oblasti koncesija. U tom smislu, u 2017. godini donijeće se novi Zakon o javnim nabavkama. Sagledaće se i njegovo usklađivanje sa GPA STO pravilima.U cilju povećanja transparentnosti, efikasnosti i poboljšanja protoka informacija i, u krajnjem, smanjenja dužine procedura i troškova postupaka javnih nabavki, radiće se na jačanju administrativnih kapaciteta, razvoju i uspostavljanju elektronskog sistema javnih nabavki, jačanju monitoringa sistema javnih nabavki, podizanju javne svijesti putem edukacije i usavršavanja, kao i na unapređenju procjene uspješnosti procesa nabavki, rizika od pojave neregularnosti i faktora koji umanjuju konkurentnost i efikasnost javnih nabavki.

Prioritetna reformska mjera br. 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki

Kratak opis mjere: Mjera se odnosi na višegodišnji projekat koji treba da rezultira implementacijom e-nabavki u cilju povećanja efikasnosti, odnosno skraćenja dužine procedura i smanjenja troškova postupaka javnih nabavki, kao identifikovanih prepreka u procesu javnih nabavki. Njime će se značajno unaprijediti i uvesti nove funkcije u postojeći crnogorski portal javnih nabavki, a koji predstavlja uspješnu platformu za elektronsko oglašavanje tendera i dokumenata vezanih za postupak javne nabavke. Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki predviđeno je Strategijom razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori i sa Akcionim planom za njenu realizaciju za period 2016-2020 i Programom reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Budući da je riječ o mjeri koja se nastavlja iz prethodne godine, aktivnosti na njenoj dosadašnjoj implementaciji, prikazane su u tabeli 12 aneksa ovog dokumenta. U 2017. godini završiće se tenderski postupak za izbor najpovoljnijeg ponuđača za realizaciju Projekta uvođenja sistema elektronskih javnih nabavki i početi izrada sistema elektronskih javnih nabavki. U 2018. godini završiće se testna verzija sistema, uz obuku zaposlenih u Upravi za javne nabavke i otklanjanje eventualnih nedostataka sistema. Paralelno sa ovim aktivnostima, radiće se na pripremi Plana obuka i materijala potrebnih za obuku korisnika sistema (naručilaca i ponuđača). Početak korišćenja sistema, odnosno obuka za korisnike sistema, očekuje se krajem 2018. godine.

Fiskalni uticaj: Vrijednost projekta je 1.650.000,00 eura. Projekat će se finansirati iz IPA 2014, u iznosu od 1.500.000,00 eura, i iz godišnjih budžeta Crne Gore u iznosu od 165.000,00 eura (kofinansiranje).Od ovog iznosa, iz Budžeta Crne Gore za 2017. godinu obezbijediće se 70.000 eura. Direktan uticaj ove mjere na smanjenje budžetskih rashoda biće značajan kada ona bude u punoj funkciji.

Očekivani uticaj na konkurentnost:Uvođenjem sistema elektronskih javnih nabavki povećaće se efikasnost, transparentnost, smanjiti neregularnost, poboljšati monitoring, što će uticati na povećanje konkurencije, skraćenje procedura i smanjenje troškova postupka javnih nabavki. Kako Država, kroz postupak javnih nabavki, direktno izlazi na tržište, tako i njeno ponašanje ima veliki uticaj na ukupnu društvenu i ekonomsku aktivnost. Unapređenje sistema upravljanja javnim sektorom, odnosno sistema javnih nabavki od ključne je važnosti za postizanje makroekonomske stabilnosti, povećanje konkurentnosti, odnosno rasta i razvoja ekonomije.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Korišćenjem javnih nabavki kao instrumenta za promociju održivog razvoja, uz poštovanje visokih socijalnih i ekoloških kriterijuma, utiče se na povećanje dostupnosti procesa javnih nabavki, posebno za mala i srednja preduzeća. Na ovaj način se podstiče razvoj preduzetništva, kao jednog od modela za povećanje zaposlenosti i socijalnu inkluziju, a time i poštovanje principa rodne ravnopravnosti.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Početak izrade sistema elektronskih javnih nabavki zavisi od uspješnosti završetka tenderskog postupka za izbor najpovoljnijeg ponuđača.

4.3.1.2 Unutrašnja finansijska kontrola u javnom sektoru (PIFC)

Dijagnoza: Normativni okvir za unutrašnju finansijsku kontrolu u javnom sektoru je zaokružen, ali nije ostvarena njegova puna implementacija. Osnovni cilj reformi u ovoj oblasti je dobro upravljanje novcem poreskih obveznika i ostvarivanje ciljeva institucija na efikasan, ekonomičan, efektivan i transparentan način, što, između ostalog, treba da utiče na kretanje ukupnih budžetskih rashoda shodno projekciji u poglavlju 3 ovog dokumenta. U junu 2016. godine usvojen je, treći po redu, Akcioni plan za sprovođenje Strategije daljeg razvoja sistema unutrašnjih finansijskih kontrola u javnom sektoru. I pored sprovedenih aktivnosti, i dalje su prisutne slabosti, a koje se odnose na: nerazumijevanje značaja finansijskog upravljanja i kontrole i unutrašnje revizije, nedostatak upravljačke odgovornosti u institucijama javnog sektora, orjentisanost finansijskog upravljanja i kontrole isključivo na zakonsku usaglašenost a ne na rezultate, kao i na postojanje samo osnovnih kapaciteta u nekim jedinicama za unutrašnju reviziju (u smislu broja revizora i njihovih profesionalnih kompetencija). Ministarstvo finansija je ojačalo nadgledanje implementacije PIFC sistema u institucijama javnog sektora, koje je na različitom nivou, kroz praćenje kvaliteta rada unutrašnje revizije i uspostavljenog sistema finansijskog upravljanja i kontrole. Obuke za sticanje i unapređenje znanja i vještina iz oblasti sistema unutrašnjih finansijskih kontrola, koje su namijenjene rukovodiocima, licima zaduženim i uključenim u sistem finansijskog upravljanja i kontrola i unutrašnjim revizorima, realizuju se u kontinuitetu. Racionalno upravljanje javnim sredstvima i njihovo namjensko trošenje uticaće na ostvarivanje ciljeva javnih subjekata, odnosno na optimalno korišćenje budžetskih sredstava. Na taj način će se doprinijeti povećanju povjerenja u institucije sistema, povećanju efikasnosti državne administracije kao jedne od prepreka većoj konkurentnosti ekonomije, čime će se istovremeno doprinijeti i unapređenju poslovnog ambijenta za privlačenje investicija i razvoj realnog sektora ekonomije.

Prioritetni planovi reformi: Reforme će se sprovoditi u pravcu pune implementacije upravljačke odgovornosti, što podrazumijeva: definisanje jasnih ciljeva, sistemsko sprovođenje procesa upravljanja rizicima u čitavom javnom sektoru, jačanje uloge finansijskih jedinica u institucijama koje bi pružale podršku ostalim organizacionim jedinicama, kroz analizu podataka i pripremu detaljnih izvještaja, kao i obezbjeđenje funkcionisanja unutrašnje revizije. Osnovni preduslov reformi je podizanje svijesti o značaju mjera za ovu podoblast je prikazana u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 2: Jačanje upravljačke odgovornosti u javnom sektoru

Kratak opis mjere: Navedena mjera se odnosi na rješavanje ispoljenog problema nedostatka upravljačke odgovornosti u organizacionim jedinicama državne uprave. Za ostvarivanje reformske mjere ključni izazovi biće usmjereni na otklanjanje nedostataka u pogledu formalnog delegiranja odgovornosti za postizanje različitih ciljeva državnih organa.

U dosadašnjoj praksi, donošenje odluka vezanih za finansijsko upravljanje nije delegirano na nivo niži od sekretara ministarstva. Istovremeno, treba istaći i činjenicu da na obuke koje su organizovane za rukovodioce i lica zadužena za finansijsko upravljanje i kontrolu, u većini slučajeva, rukovodioci se ili nijesu odazvali ili su poziv delegirali službenicima nižeg zvanja.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Na osnovu analize postojećeg stanja upravljačke odgovornosti u javnom sektoru Crne Gore, sa akcentom na zakonodavni okvir i prepreke za uspostavljanje iste, date su preporuke za dalje sprovođenje reformskih aktivnosti u ovoj oblasti. U 2017. godini pripremiće se metodologija za delegiranje odgovornosti i ovlašćenja. Kontinuirano će se sprovoditi obuka za rukovodeći kadar.

Fiskalni uticaj: Za pripremu metodologije za delegiranje odgovornosti i ovlašćenja, u 2017. godini, potrebna su sredstva u iznosu od 25.000 eura, koja će se obezbijediti iz IPA 2014, a 10% iz Budžeta za 2017. godinu. U 2018. i 2019. godini nastaviće se sa sprovođenjem obuka za oblast PIFC, sa posebnim akcentom na rukovodioce. Sredstva za ove namjene iznose po 10.000 eura godišnje, a obezbijediće se

iz IPA 2014 i iz bužeta (10%). Efekte sprovođenja mjere na budžetske rashode u ovom trenutku je teško kvantifikvati, ali se očekuje da će mjera doprinijeti smanjenju budžetskih izdataka u srednjem roku.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Racionalno upravljanje javnim sredstvima i njihovo namjensko trošenje uticaće na ostvarivanje ciljeva javnih subjekata i, posljedično, na optimizaciju budžetskih rashoda po institucijama, povećanje efikasnosti državne uprave i unapređenje ukupnog poslovnog ambijenta kao važnog faktora za povećanje konkurentnosti.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Poboljšanjem efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti u upravljanju javnim finansijama obezbijediće se pružanje usluga građanima uz minimalne troškove funkcionisanja javnog sektora.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nerazumijevanje značaja upravljačke odgovornosti od strane rukovodećeg kadra može dovesti do kašnjenja u realizaciji određenih aktivnosti, što bi usporilo predviđenu dinamiku u realizaciji ove mjere.

4.3.1.3 Eksterna revizija

Dijagnoza: Državna revizorska institucija funkcioniše u skladu sa međunarodnim standardima, a koji se odnose na nezavisnost, ovlašćenja i organizaciju. DRI je suočena sa problemom nedovoljnog revizorskog kadra, a postoji i prostor za dalje unapređenje profesionalnih vještina revizorskog kadra za sprovođenje različitih vrsta revizija, posebno u dijelu praćenja realizacija preporuka iz pojedinačnih izvještaja o reviziji. Osnovni cilj reformi u toj oblasti je standardizacija procesa vršenja finansijske revizije, revizije pravilnosti i revizije uspjeha u skladu sa ISSAI standardima (međunarodni standardi vrhovnih revizorskih institucija).

Prioritetni planovi reformi: Primjena priručnika za različite vrste revizije obezbijediće osnovu za koordiniran program jačanja institucije i njenih kapaciteta. Neophodna je i priprema smjernica za sprovođenje revizije završnog računa budžeta i smjernica za ocjenu primjene kriterijuma fiskalne odgovornosti. DRI će se fokusirati na jačanje upravljanja ljudskim resursima i unapređenje profesionalnih vještina revizorskog kadra za sprovođenje različitih vrsta revizije. Fokus je i na jačanju komunikacione politike sa Skupštinom Crne Gore, posebno kada je u pitanju monitoring realizacije preporuka iz revizorskih izvještaja.

4.3.2 Energetska, saobraćajna i telekomunikacijska tržišta

Za dalji razvoj energetskog i saobraćajnog tržišta potrebno je raditi na donošenju novih propisa i izgradnji nove i modernizaciji postojeće energetske i saobraćajne infrastrukture. Telekomunikacijsko tržište je liberalizovano, ali je potrebno unapređenje konkurencije i razvoj telekomunikacione infrastrukture.

4.3.2.1 Energetika

Dijagnoza: Prema Strategiji razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, energetska zavisnost Crne Gore iznosila je u 2015. godini 52 %, a nakon izgradnje planiranih velikih hidroelektrana i II bloka TE Pljevlja energetska zavisnost bi iznosila 25,5 %. Elektroenergetski sektor je jedan od najvažnijih segmenata energetskog sektora u Crnoj Gori. Crna Gora je bila relativno veliki uvoznik električne energije, ali je tokom poslednjih nekoliko godina uvoz smanjen zbog smanjenja potrošnje od strane KAP-a i Željezare Nikšić, koji su najveći potrošači električne energije u Crnoj Gori. Povezanost sa susjednim elektroenergetskim sistemima je relativno dobra, ali je potrebno poboljšati izgradnjom 400 kV interkonektivnog dalekovoda sa Srbijom i/ili Bosnom i Hercegovinom. Stvoreni su zakonski preduslovi za funkcionisanje slobodnog energetskog tržišta u Crnoj Gori. U poređenju sa EU i nekim drugim razvijenim zemljama, energetski sektor u Crnoj Gori karakteriše visok energetski intenzitet. Crna Gora ima značajan udio energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije.

Glavni ciljevi u oblasti energetike su: i) efektivno funkcionisanje energetskog tržišta, ii) postizanje pune energetske povezanosti i iii) veće korišćenje domaćih energetskih resursa. Da bi se navedeni ciljevi

ostvarili, potrebno je eliminisati sve poteškoće daljeg rasta konkurentnosti energetskog sektora Crne Gore, koje se odnose na još uvijek nedovoljno razvijenu energetsku infrastrukturu, nedovoljno razvijene proizvodne kapacitete, kao i potrebu da se u što većoj mjeri obezbijedi valorizacija domaćih energetskih potencijala i neophodnost potpunog transponovanja Trećeg energetskog paketa kroz usvajanje određenog broja podzakonskih akata.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016: Crna Gora je veoma aktivna u realizaciji aktivnosti u sektorima energetike i saobraćaja, definisanih kroz Agendu povezanosti Berlinske inicijative. U prethodnom periodu usvojeni su novi Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa, u kojima su transponovani propisi EU Trećeg energetskog paketa. Ovim zakonima značajno je ojačana uloga regulatora u ovom sektoru i u skladu sa direktivama i regulativama EU jasno su definisane obaveze i odgovornosti svih učesnika u energetskom sektoru. Takođe, realizovano je pravno odvajanje operatora distributivnog sistema električne energije od energetskog subjekta koji obavlja djelatnost proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, čime je stvoren preduslov za razvoj tržišta na transparentan i fer način. U toku su aktivnosti na osnivanju nacionalne berze električne energije. U tom smislu su navedene aktivnosti direktno vezane za preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga u Briselu iz maja 2016. godine.

Prioritetni planovi reformi: Radi postizanja zadatih ciljeva u narednom periodu će se nastaviti sa: i) transponovanjem Trećeg energetskog paketa kroz usvajanje određenog broja podzakonskih akata početkom 2017. čime će se direktno odgovoriti na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga u Briselu iz maja 2016. godine, ii) izgradnjom podmorskog kabla između Crne Gore i Italije sa prenosnom infrastrukturom u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom i iii) izgradnjom proizvodnih kapaciteta kojima se valorizuje domaći energetski potencijal. Kroz PER 2017-2019 prepoznate su dvije prioritetne mjere i to: izgradnja podmorskog kabla između Crne Gore i Italije sa prenosnom infrastrukturom u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom i izgradnja drugog bloka Termoelektrane Pljevlja.

Prioritetne reformske mjere u ovoj oblasti, date su u nastavku.

Prioritetna reformska mjera 3: Izgradnja podmorskog kabla između Crne Gore i Italije sa prenosnom infrastrukturom u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom

Kratak opis mjere: Ova prioritetna reformska mjera je bila sadržana u prethodnom PER 2016 - 2018, realizovana je u značajnom obimu, ali uz određena kašnjenja. Detalje o tome vidjeti u tabeli 12 aneksa dokumenta. Navedena prioritetna reformska mjera je investiciona i podrazumijeva izgradnju prenosne infrastrukture u zemlji (TS 400/110/35 kV Lastva i 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja) i izgradnju 400 kV interkonekcije sa Srbijom. Ova mjera je kompatibilna sa projektom izgradnje podmorskog kabla između Crne Gore i Italije, za čiju realizaciju je zadužen italijanski operator prenosnog sistema (TERNA). Realizacijom ove reformske mjere obezbjeđuje se bolja energetska povezanost sa zemljama okruženja, stvaranje preduslova za veće korišćenje domaćih energetskih resursa i efektivno funkcionisanje energetskog tržišta, čime se odgovara na jednu od dijagnostifikovanih prepreka za povećanje konkurentnosti energetskog sektora. Mjera je previđena Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine kao strateškim dokumentom za oblast energetike, nalazi se na listi projekata od interesa za Energetsku zajednicu, a predstavlja i projekat koji se nalazi na Jedinstvenoj listi prioritetnih infrastrukturnih projekata Crne Gore. Realizacijom ovog projekta će se povećati sigurnost funkcionisanja elektroenergetskog sistema i stvoriti bolji uslovi za preuzimanje električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora. To će imati pozitivan uticaj na aktuelne i planirane projekte izgradnje hidroelektrana, vjetroelektrana, solarnih elektrana i drugih objekata za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora, kao i na ostvarivanje utvrđenih ciljeva i preuzetih međunarodnih obaveza iz ove oblasti.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Dok se 2013. i 2014. godine radilo na obezbjeđivanju potrebnih kreditnih sredstava, pripremi dokumentacije, obezbjeđivanju građevinskih dozvola, realizacija intenzivnih aktivnosti na izgradnji pomenute prenosne infrastrukture u zemlji odvijala se 2015. godine. U 2015. su obezbijeđena bespovratna finansijska sredstva u iznosu od 25 miliona eura, za realizaciju interkonekcije sa Srbijom i ulaganja u jačanje prenosne mreže povezane sa projektom

povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije. U julu 2016. godine je potpisan Ugovor o finansiranju između Države Crne Gore kao primaoca bespovratnih finansijskih sredstava, CGES-a kao korisnika ovih sredstava i KfW-a. U toku 2016. godine odvijale su se intenzivne aktivnosti na obezbjeđivanju zemljišta potrebnog za realizaciju projekta, pripremi projektne dokumentacije, nabavci opreme, probijanju pristupnih puteva i drugih pripremnih aktivnosti za realizaciju projekta.

Planiran je završetak izgradnje TS 400/110/35 kV Lastva do kraja 2017. godine, kao i nastavak nabavke opreme za 400kV dalekovod Lastva - Pljevlja, izgradnja temelja, montiranje dalekovodnih stubova i drugo. Takođe, 2018. godinu će prema planovima obilježiti intenzivna gradnja dalekovoda Lastva-Pljevlja, sa planom da isti bude završen do kraja 2018. godine.

Fiskalni uticaj: Vrijednost dijela projekta koji realizuje CGES uključujući i interkonekciju sa Srbijom je cca. 127 miliona eura, dok je dio projekta koji realizuje Terna (obuhvata infrastrukturne objekte u Italiji, podmorski kabl i postrojenje u Crnoj Gori) preko 800 miliona eura. CGES je u saradnji sa Vladom Crne Gore, za realizaciju svog dijela projekta obezbijedio kreditna sredstva od KfW-a (25 miliona eura) i EBRD-a (60 miliona eura), 25 miliona eura (odnosno 24,5 miliona eura po odbijanju naknade za usluge finansijske institucije) iz granta WBIF-a, a ostatak iz sopstvenih sredstava. Po navedenim kreditima Vlada je izdala državne garancije u iznosu od 85 miliona eura .

Prema planovima CGES-a i stanju na terenu, predviđena sredstva za realizaciju projekta u 2017. i 2018. godini su oko 47 miliona eura (od čega u 2017. godini 29 miliona eura, a u 2018. godini 18 miliona eura). Ulaganja se odnose na izvođenje radova na sva tri dijela projekta i to: TS 400/110/35 kV Lastva; 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo; 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Očekuje se da će realizacija projekta povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije podmorskim kablom jednosmjerne struje doprinijeti: 1) izgradnji značajno bolje i jače prenosne mreže u Crnoj Gori; 2) ostvarivanju direktne veze Crne Gore sa tržištem električne energije u EU; 3) pozicioniranju Crne Gore kao važnog elektroenergetskog čvorišta u regionu; 4) podsticanju ulaganja u nove izvore električne energije, posebno obnovljive izvore energije. Ovaj projekat doprinijeće povećanju konkurentnosti i predstavljaće podsticaj za ulaganja u sektor energetike ne samo Crne Gore, nego i cijelog regiona. Takođe, ovo predstavlja izuzetno značajan infrastrukturni projekat u Crnoj Gori, jer će se njegovom realizacijom obezbijediti značajno pouzdanija i jača prenosna mreža, formiraće se prsten 400 kV mreže što je veoma značajno sa aspekta stabilnosti sistema, Crna Gora će dobiti 20% prenosnog kapaciteta i prihoda od zagušenja na kablu, obezbijediće se sigurnije snabdijevanje električnom energijom crnogorskog primorja i eliminisaće se rizik da prenosna mreža postane usko grlo za razvoj tog dijela Crne Gore.

Izgradnja prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcije sa Srbijom omogućava punu valorizaciju interkonekcije sa Italijom i njome se postiže potpunija povezanost sa regionom i energetskim tržištem Evropske unije, te se time i doprinosi povećanju konkurentnosti.

Očekivani socijalni rezultat mjere: S obzirom da se kroz ovu prioritetnu reformsku mjeru realizuje izgradnja važne infrastrukture u Crnoj Gori, značajan je uticaj na zapošljavanje građevinske operative, transportnih kompanija i drugih uslužnih malih i srednjih preduzeća.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Potencijalni rizici u realizaciji ove prioritetne reformske mjere vezani su za nepredvidive okolnosti na koje izvođač može naići na terenu ili onih povezanih sa rješavanjem imovinsko-pravnih odnosa. CGES će, u cilju smanjenja navedenih rizika, u saradnji sa izvođačima radova rješavati eventualne nepredviđene okolnosti, dok će se pitanja imovinsko- pravnih odnosa rješavati uz podršku institucija i poštovanje propisa.

Prioritetna reformska mjera 4: Izgradnja drugog bloka Termoelektrane Pljevlja

Kratak opis mjere: Navedena prioritetna mjera je investicija u izgradnju II bloka Termoelektrane Pljevlja, planirane snage 254 MW i godišnje proizvodnje 1600 GWh. Takođe, projektom je predviđena i izgradnja toplotne stanice za obezbjeđenje energije za daljinsko grijanje Pljevalja. Novi blok će

odgovarati svim zahtjevima najboljih raspoloživih tehnika za termoelektrane (BAT), dobroj praksi evropskih zemalja i zaštiti okoline prema direktivama EU. Ovaj projekat je predviđen Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Akcionim planom za realizaciju Strategije za period 2016-2020. U slučaju da se ne gradi novi blok, ekonomski neće biti isplativa ulaganja ni u postojeći, s obzirom na visoka ulaganja u ekološku sanaciju (cca 70-100 miliona eura) za mali preostali radni vijek, što bi vodilo gašenju djelatnosti u Rudniku uglja Pljevlja (RUP) i Termoelektrani Pljevlja (TEP) i povećanju broja nezaposlenih za oko 2000.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: U toku 2016. godine realizovane su sljedeće aktivnosti: 12.07.2016. godine potpisan je Protokol između Vlade Crne Gore i Vlade Češke Republike o saradnji u oblasti energetike i infrastrukture, a 29.09.2016. godine potpisan je Ugovor o izradi Glavnog projekta izgradnje bloka II TE Pljevlja (vrijednosti 9,89 miliona eura) i Ugovor o izvođenju radova na izgradnji bloka II TE Pljevlja (vrijednosti 314,6 miliona eura).

Za 2017. godinu planirane su aktivnosti: obezbjeđenje finansiranja, stupanje ugovora na snagu, izrada glavnog projekta, nabavka i isporuka opreme i početak građevinskih radova.

U godinama nakon toga, planirani su: izrada glavnog projekta (nastavak), nabavka i isporuka opreme (nastavak), građevinski radovi (nastavak), montaža opreme, ispitivanja prije puštanja u rad, prvo puštanje u rad i početak probnog rada.

Fiskalni uticaj: Potrebna investiciona ulaganja u TEP-II procijenjena su na 324,5 miliona eura, odnosno 1,28 miliona eura po MW instalisane snage. Finansiranje projekta vršiće se u visini do 30% sopstvenim sredstvima EPCG i do 85% od finansijskih institucija koje treba da obezbijedi Škoda Praha kao izabrani ponuđač. Pregovori oko finansiranja su još uvijek u toku. Za 2017. godinu je procijenjeno da je potrebno 58 miliona eura iz eksternog kredita koga treba da obezbijedi Škoda Praha i sredstava EPCG.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Izgradnjom i puštanjem u rad bloka II TE Pljevlja biće povećana ukupna godišnja proizvodnja električne energije u Crnoj Gori u odnosu na dosadašnju za oko 50%. Struktura proizvodnje električne energije iz sopstvenih izvora će se poboljšati, što će imati veliki uticaj na povećanje konkurentnosti Crne Gore na tržištu električne energije, a posebno u uslovima povezivanja crnogorske prenosne mreže na podmorski kabal Crna Gora - Italija.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Projekat će obezbijediti nastavak djelatnosti u Rudniku uglja i Termoelektrani u Pljevljima, a time i osigurati optimalan broj radnih mjesta u ova dva energetska subjekta. Takođe, projektom je predviđena toplifikacija grada Pljevlja iz Termoelektrane, što će uticati na dodatno otvaranje radnih mjesta (poslovi održavanja, rukovanja sistemom grijanja i dr.). Toplifikacija grada bi trebala poboljšati kvalitet vazduha u pljevaljskoj kotlini i imati višestruke pozitivne socijalne uticaje. Procjenjuje se da će se u toku realizacije ovog projekta otvoriti oko 70 – 100 novih radnih mjesta, a da će se nakon njegovog završetka otvoriti oko 50 novih radnih mjesta u Termoelektrani i oko 40 u djelatnostima daljinskog grijanja i drugim pratećim djelatnostima.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Kao potencijalni rizici za sprovođenje ove mjere mogu se navesti: obezbjeđenje finansijskih sredstava za projekat, restrukturiranje kompleksa TEP-RUP, cijena uglja, relativno visoka amortizovanost osnovne zajedničke infrastrukture TEP-I i TEP-II, transport teških komponenti opreme na ugradnu lokaciju, premašivanje rokova gradnje TEP-II, naknade za CO_2.Mjere za smanjenje rizika su:

a) Finansiranje: Za slučaj da Škoda Praha ne uspije da obezbijedi finansiranje, EPCG je uradila analizu alternativnih opcija finansiranja projekta: analizu finansijskog potencijala EPCG za finansiranje projekta iz sopstvenih sredstava i iz kreditnog zaduženja kod lokalnih banaka, kao i analizu mogućnosti zaduživanja na inostranom tržištu putem izdavanja obveznica, a takođe i uticaj alternativnih opcija finansiranja na isplativost projekta.
b) Restruktuiranje kompleksa TEP-RUP: U cilju optimizacije poslovanja RUP-a i smanjenja cijene uglja i obezbjeđenja pozitivnog poslovanja i RUP-a i TE Pljevlja, Vlada Crne Gore je formirala Radni tim za restrukturiranje RUP-a. Kao najpovoljniji model optimizacije poslovanja RUP-a

predlaže se dokapitalizacija RUP-a, kojom bi se obezbijedila održivost kako RUP-a, tako i TE Pljevlja, kao i najbrže smanjenje cijene uglja.

c) Visoka amortizovanost osnovne zajedničke infrastrukture TEP-I i TEP-II: Radi produženja radnog vijeka osnovne zajedničke infrastrukture TEP-I i TEP-II i postizanja njene funkcionalnosti i sigurnosti za potrebe rada TEP-II, realizovan je dio mjera planiranih za održavanje ove opreme, a dio je planiran i za naredni period.
d) Transport teških komponenti opreme na ugradnu lokaciju: Izvršena je preliminarna i planirana detaljna analiza transportnih puteva kojim će se oprema dopremati na lokaciju TE, a planirane su i mjere osiguranja.
e) Premašivanje rokova izgradnje TEP-II: Za eliminaciju ovog rizika planirana je dobra organizacija i upravljanje projektom.
f) Naknade za CO_2: U okviru analiza opravdanosti projekta korišćeni su konzervativni scenariji kretanja naknada za CO_2. I u tim scenarijima postiže se fizibilnost projekta.

4.3.2.2 Saobraćaj

Dijagnoza: Razvijena saobraćajna infrastruktura predstavlja značajan preduslov za povezivanje zemalja i ekonomskog rastaa. Jedno od ograničenja sa kojima se suočava Crna Gora, jeste nedovoljno razvijena i uvezana visokokvalitetna saobraćajna infrastruktura (putevi, željeznica, aerodromi). Njena topografija, sama po sebi, predstavlja veliki finansijski izazov, kako za nove investicije, tako i za održavanje infrastrukture, prije svega u oblastima drumskog i željezničkog saobraćaja. Nedovoljno razvijena saobraćajna infrastruktura dovodi do visokih transportnih troškova neadekvatnog kvaliteta usluga prevoza, relativno visokih troškova održavanja, neadekvatanog nivoa bezbjednosti u saobraćaju, što za posljedicu ima negativan uticaj na privredni rast i zapošljavanje. Osim toga, neadekvatna saobraćajna infrastruktura je jedan od ključnih faktora značajnih regionalnih razlika u Crnoj Gori, ograničenju izvoza u region i slabu integraciju. Aviodostupnost je ograničenog karaktera, pogotovu van sezone, što negativno utiče na crnogorski turizam.

Bolje saobraćajno povezivanje će privući investicije i podržati otvaranje novih radnih mjesta, olakšati pristup regionalnim tržištima i smanjiti troškove prevoza.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016: Preporuka br. 4 sa Ministarskog sastanka u Briselu iz maja 2016.godine, a čiji se dio odnosi na željezničko tržište, je završno mjerilo za poglavlje 14. (koje glasi: "2. Crna Gora mora obezbijediti nadležno, nezavisno i efikasno regulatorno tijelo i tijelo za bezbjednost u željezničkom saobraćaju i osigurati usklađivanje sa standardima EU o bezbjednosti i interoperabilnosti"). U tom smislu, Crna Gora će izvršiti izmjene Zakona o željeznici tokom 2017. godine, kako bi novi model funkcionisanja regulatornog tijela i tijela za bezbjednost na željeznici bio usklađen sa propisima EU, od početka 2018. godine. U okviru izmjena zakona, biće razmatrana dva modela za rješavanje mjerila za zatvaranje pregovaračkog poglavlja 14, koja su istovremeno odgovor na prepruku br. 4 na sastanku u Briselu u maju 2016. godine. Prvi model podrazumjeva da se investicije iz Direkcije dislociraju u neki drugi državni organ koji radi slične poslove, dok bi Direkcija nastavila da radi kao regulatorno tijelo i kao tijelo za bezbjednost u skladu sa Direktivom 2012/34. Drugi model u dijelu premještanja poslova investicija je isti, dok bi regulatorni poslovi bili pridruženi nekoj od postojećih nezavisnih agencija, a tijelo za bezbjednost nastavilo da funkcioniše samostalno kao Direkcija za željeznice, a sve u cilju povećanja bezbjednosti u željezničkom saobraćaju i povećanjnu privrednog rasta i konkurentnosti Crne Gore.

Prioritetni planovi reformi: Pored reformske mjere koja se odnosi na izmjene i dopune Zakona o željeznici, koje će se izvršiti 2017. godine, u cilju doprinosa potpunom otvaranju željezničkog tržišta, važna reformska mjera u ovoj oblasti, koja je predmet PER-a za 2016. godinu je ažuriranje Strategije razvoja saobraćaja. Finansiraće se kroz Operativni program Regionalni razvoj 2012-2013 (OPRR), IPA III, prioritetna osa 3, Tehnička podrška. Potrebna sredstva za ažuriranje Strategije razvoja saobraćaja iznose 300.000 eura. Planirano je da ažuriranje Strategije bude završeno tokom 2017.godine uz pretpostavku prethodno realizovanih aktivnosti: finalna verzija Projektnog zadataka za Strategiju;

priprema i usvajanje Obrasca za identifikaciju obrasca i sprovedene tenderske procedure kroz Okvirni ugovor. U skladu sa tim, riječ je o nastavku realizacije mjere iz PER-a 2016. godine, ali ona ove godine, zbog ograničenosti broja mjera, kao i činjenice da aktivnosti na njenoj realizaciji idu po planu nije izdvojena kao prioritetna reformska mjera u PER-u 2017.Prioriteti i ovogodišnjeg PER-a se odnose na jačanje infrastrukture drumskog i željezničkog saobraćaja. Potrebno je naglasiti da se očekuje početak realizacije zajedničke studije izvodljivosti za Jadransko-Jonski koridor kroz Crnu Goru i Albaniju koji je podržan kroz Investiciono okvir za Zapadni Balkan (WBIF). Ne manje važan je i razvoj infrastrukture na aerodromima (aerodrom Tivat), kao i infrastrukture za pomorski saobraćaj.

Pored ulaganja u fizičku infrastrukturu, Crnoj Gori, kao i svim zemljama Zapadno-balkanske šestorke u fokusu su i aktivnosti vezano za Menadzment plan reformskih mjera za povezivanje (Connectivity reform measures management plan), koje se realizuju u saradnji sa EK i SEETO sekretarijatom.

Projekati od interesa za Crnu Goru, koji su se našli na Listi prethodno identifikovanih projekata na indikativnom proširenju Glavne trans-evropske saobraćajne mreže (TEN-T) na region Zapadnog Balkana će imati apsolutni prioritet u narednom periodu, a uključuju projekte na Mediteranskom i Orijent (Bliski Istok) – istočni Mediteran koridoru.

U skladu sa svim prethodno navedenim, predložene su dvije prioritetne mjere za unapređnje putne i željezničke infrastrukture.

Prioritetna reformska mjera br. 5: Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare

Kratak opis mjere: Autoput Bar-Boljare presijeca transverzalno cijelu Crnu Goru i biće integraciona spona unutar države, i omogućiće brzu i uspješnu valorizaciju razvojnih resursa Crne Gore, čime se povećava ekonomski potencijal. Autoput Bar - Boljare je uključen u SEETO sveobuhvatnu regionalnu transportnu mrežu, kao SEETO putni pravac 4[27], i predstavlja prioritet Vlade Crne Gore i jedan od elemenata strategije za integraciju zemlje u Evropskoj Uniji, koja će omogućiti kvalitetniju i sigurniju mobilnost ljudi, roba i usluga. Saobraćajni koridor Bar–Boljare–Beograd od prošle godine, sastavni je dio Glavne saobraćajne mreže regiona Zapadnog Balkana. i predstavlja produžetak koridora Bliski Istok – Istočni Mediteran u okviru Trans-evropske transportne mreže (TEN-T). Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020. godine, predviđeno je realizovanje ključnih kapitalnih projekata od kojih je najvažniji autoput Bar-Boljare. Značaj autoputa Bar-Boljare za saobraćajno uvezivanjevezivanje i za dinamičniji ekonomski razvoj Crne Gore, prepoznat je i u Strategiji razvoja i održavanja državnih puteva Crne Gore i u Pravcima razvoja Crne Gore za periodu 2015-2018. godina. Takođe doprinosi i implementacijei Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. godine (dimenzija „I“ Saobraćaj- stub „Održivi razvoj“) . Autoput Bar-Boljare se nalazi i na Jedinstvenoj *listi* prioritetnih infrastrukturnih *projekata koju je usvojila Vlada Crne Gore u decembru 2015. godine.* Nakon što su ispunjeni odgovarajući zakonski i ugovorni preduslovi kao datum početka radova na prioritetnoj dionici Smokovac-Uvač-Mateševo autoputa Bar-Boljare određen je **11. maj 2015.** godine, od kada počinje da teče Ugovorom definisani rok od 48 mjeseci za realizaciju Projekta. Od tada, do danas, Izvođač je radio na projektovanju, izvođenju pripremnih radova i dijelu trajnih radova. Budući da je ovo mjera koja je sadržana u programima ekonomskih reformi za 2015. I 2016. godinu, detalje o njenoj implementaciji do sada,vidjeti u tabeli 12 aneksa dokumenta.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Izvođač radova izvodi radove (projektovanje i izvođenje radova na terenu) u skladu sa Programom radova, na 19 podsekcija duž trase prioritetne dionice Smokovac-Uvač-Mateševo autoputa Bar-Boljare.

Tabela 4.2: Opis radova koje izvodi Izvođač radova po godinama

2016.	*2017.*	*2018.*	*2019.*
Pripremni radovi	*Pripremni radovi*	*Trajni radovi*	*Trajni radovi*

[27]SEETO putni pravac 4: Vršac (granica sa Rumunijom) - Beograd (Srbija) - Podgorica (Crna Gora) - Bar (Crna Gora).

Projektovanje Dio trajnih radova	*Projektovanje Dio trajnih radova*	*Dio projekovanja*	*Dio projekovanja*

Fiskalni uticaj: Ugovorena cijena za projektovanje i izgradnju je 809,6 miliona eura (period izgradnje 2015-2019), od čega je 85% obezbijeđeno iz preferencijalnih kreditnih sredstava kineske EXIM banke, dok se preostalih 15%, kao i prateći troškovi realizacije Projekta obezbjeđuju iz Budžeta Crne Gore. Navedeni kredit zaključen je na period od 20 godina, uz kamatnu stopu od 2,0% i grace period od 6 godina. Očekuje se da će izgradnja autoputa kroz nova zapošljavanja, nove investicija, bolju iskorišćenost prirodnih resursa začajno doprinijeti rastu fiskalnih prihoda.Kapitalnim budžetom za 2017. godinu, za realizaciju ovog projekta je predviđeno 194,3 miliona eura.Od toga se 153,7 miliona eura odnosi na kredit EXIM banke. Od početka realizacije projekta do kraja 2016 godine, izvođaču radova je isplaćeno 171,2 miliona eura od ugovorene cijene, a od toga na osnovu definisane metodologije mjerenja elemenata za plaćanje i za obim stvarno izvedenih radova u 2016. godini isplaćeno je 9.29 eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Po završetku izgradnje, i sa početkom perioda eksploatacije Projekta postići će se: bolja povezanost sa mrežom panevropskih koridora, skraćivanje vremena putovanja i uštede troškova vremena putovanja kao posljedice povećanja operativnih brzina vozila, veća ulaganja, povećanje konkurentnosti preduzeća zbog olakšanog pristupa (regionalnom) tržištu i snižavanja troškova transporta, bolja valorizacija potencijala iz domena poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, razvoj turizma (naročito, bolja iskorišćenost prirodnih potencijala na sjeveru Crne Gore), bolje iskorišćavanje potencijala Luke Bar i Kontejnerskog terminala i njihova bolja veza sa gravitacionom zonom (Autoput Bar-Boljare će povezivati luke na Jadranu sa lukama na Dunavu (Koridor VII i Koridor X) i dalje sa cijelom mrežom Panevropskih koridora. To će ujedno biti i najkraća veza Mađarske i Rumunije preko Srbije i Crne Goresa južnom Italijom i Albanijom). Iz tog razloga projekat autoputa značajno će doprinijeti ublažavanju jedne od najvećih prepreka za konkurentnost ekonomije, a to je kvalitetna putna infrastruktura. U fazi izgradnje autoputa kroz angažovanje domaće građevinske operative, opreme, materijala i radne snage, ostvariće se multiplikativni efekti na ukupan ekonomski rast.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Očekuju se sljedeći uticaji: ravnomjerniji razvoj države, značajno smanjenje broja saobraćajnih nezgoda i uštede troškova eksploatacije vozila, ušteda troškova zbog smanjenja saobraćajnih nezgoda i smanjenje zagađenja, povećanje pristupačnosti teško pristupačnim predjelima, povećanje mobilnosti, povećanje investicija, smanjenje raseljavanja stanovništva iz sjevernog dijela Crne Gore i ostvarivanje ravnomjernog demografskog razvoja Crne Gore, povećanje zaposlenosti kroz otvaranje novih radnih mjesta, i promjena strukture zaposlenosti. U periodu gradnje projekta, socijalni efekat će se ogledati u zapošljavanju domaće radne snage kroz učešće domaćih firmi u izgradnji, kao i zapošljavanju domaće radne snage u povezanim djelatnostima (trgovina, skladištenje, transportne usluge, itd).

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Rizici mogu biti povezani sa promjenom obima posla u odnosu na maksimalnu garantovanu cijenu Ugovora zbog promijenjenih geoloških, hidroloških i ekoloških uslova.

Prioritetna reformska mjera br. 6 : Modernizacija željezničke pruge Bar –Beograd (Vrbnica – Bar, dio kroz Crnu Goru)

Kratak opis mjere: Željeznička pruga Vrbnica - Bar, predstavlja dio međunarodne željezničke pruge Beograd - Bar, koji Luku Bar i Crnu Goru povezuje sa zemljama Zapadnog Balkana i Srednje Evrope. U mreži pruga Jugoistočne Evrope (SEETO sveobuhvatna mreža) ovaj željeznički pravac prepoznat je kao ruta 4. Za realizaciju ove reformske mjere, a usklopu Berlinskog procesa, Crnoj Gori je odobren grant iz WBIF 2015. godine u iznosu od 20 miliona eura, uz kofinansiranje Crne Gore od još 20 miliona eura (kroz kredit EIB sa kojom s trenutno usaglašava nacrt Ugovora o kreditu). Ova sredstva i ranije odobrena kreditna sredstva međunarodnih finansijskih institucija EBRD i EIB i sredstava IPA i WBIF fondova namijenjena su za rekonstrukciju i modernizaciju pomenutog željezničkog pravca u cilju

povećanja nivoa bezbjednosti i sigurnosti odvijanja željezničkog saobraćaja i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama, povećanje brzine kretanja vozova a ujedno i smanjenje vremena prevoza putnika i tereta, podizanje konkurentnosti same pruge u odnosu na ostale konkurentne željezničke pravce i ostale vidove saobraćaja kao i korišćenje kapaciteta Luke Bar. Mjera je u skladu sa Pravcima razvoja za perod 2015-2018. godine, Strategijom razvoja Jugoistočne Evrope do 2020, kao i Strategijom regionalnog razvoja 2014- 2020. godine. Ovo je mjera višegodišnjeg karaktera koja se nastavlja iz prethodnog Programa, a izvještaj o njenoj realizaciji u 2016. je dat u tabeli 12 aneksa.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

2017:

- Remont pruge na dionici Kolašin – Kos -5.898.315,30 eura (EIB)
- Demontaža postojećeg, nabavka i ugradnja novog elektrovučnog postrojenja Trebješica - 3.140.000,00 eura(IPA III)
- 106 tunela i izrada glavnih projekata za prioritetnu sanaciju -2.500.077,00 eura (WBIF)
- Sanacija mosta "Morača" - 886.713,47 eura - (EIB)
- Remont pruge na dionici Virpazar – Sutomore u tunelu Sozina - 4.500.000,00 eura (IPA III)
- Sanacija 6 kosina - 4.500.000,00 eura (EIB i WBIF (novi kredit 20+20)
- Zemjena signalno – sigurnosnog uređaja u stanici Podgorica - 6.000.000,00 eura (EIB i WBIF (novi kredit 20+20)
- Hitne mjere sanacije 5 betonskih mostova - 500.000,00 eura (EIB i WBIF (novi kredit 20+20)

2018:

- Remont pruge na dionici Kos – Trebešica - 4.140.000,00 eura (IPA 2014)
- Urbanističko tehničko uređenje pogranične stanice Bijelo Polje - 1.375.000,00 eura (IPA 2016 (programirano)

2019:

- Sanacija prioritetnih betonskih mostova i tunela čija izrada Glavnih projekata je planirana tokom 2017 i početkom 2018. godine.

Fiskalni uticaj:Navedena mjera će se u periodu 2016 - 2018. godina realizovati kroz radove na projektima za čiju realizaciju su potpisani ugovori kao i kroz realizaciju programiranih sredstava, koja će uslijediti nakon potpisivanja ugovora između Evropske investicione banke, fonda WBIF, upravljača željezničkom infrastrukturom u Crnoj Gori.Za projekte koji se finansiraju iz IPA fondova neće biti potrebno izdavanje garancija (85% sredstava za radove I usluge se finansira iz IPA fondova, a država iz kapitalnog budžeta obezbeđuje kofinansiranje u ukupnom iznosu od 15%). Ukupan iznos sredstava za realizaciju ove mjere 2017. i 2018. godini iz navedenih izvora iznosi 24,4 miliona eura.Od toga se 7 miliona eura očekuje u 2017. godini nakon potpisivanja ugovora o kreditu sa EIB (EIB i WBIF (novi kredit 20+20). Procjena ukupnog fiskalnog uticaja za period 2016-2018 godina iznosi 34,4 miliona eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Realizacija projekata će biti od direktne koristi za oko 1,2 miliona putnika koji koriste ovaj vid transporta na godišnjem nivou i oko 1 miliona tona prevezenih količina tereta. Turisti iz Srbije su takođe veoma čest korisnik željezničkog režima saobraćaja tokom ljetnje I zimske turističke sezone.

Projekat će imati koristi za širu privredu, podržavanjem trgovine, regionalnoj integraciji i turizma. Poboljšan kvalitet željezničkih usluga prevoza jer će se značajno smanjene brzine vratiti na projektovane, kojim će se smanjiti vrijeme prevoza putnika i robe. Osim toga, doći će i do povećanja nivoa bezbjednosti odvijanja željezničkog saobraćaja i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama, što će uticati na atraktivnost željezničkog saobraćaja za prevoz putnika i robe. što značajno utiče na povećanje konkurentnosti željezničkog saobraćaja. Unaprjeđenje željezničke mreže, će imati pozitivan uticaj na poslovanje Luke Bar.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Povećanje putnika i veća mobilnost ljudi, naročito putnika iz manje razvijenog sjevernog dijela Crne Gore koji koriste željeznicu kao praktičnu i ekonomsku vezu sa Podgoricom i Jadranskim primorjem. Studentska populacija je takođe veoma čest korisnik ovog načina transporta, tako njegov napredak olakšava pristup visokom obrazovanju. Bolje korišćenje željezničkog saobraćaja i samanjenje emisije CO2 ima pozitivan upicaj na očuvanje životne sredine.

4.3.3 Sektorski razvoj

4.3.3.1 (Razvoj industrijskog sektora i proizvodnje)

Dijagnoza: Efekti sprovođenja određenih reformskih mjera na planu unaprjeđenja stanja u prerađivačkoj industriji, rezultirali su blagim porastom učešća prerađivačke industrije u BDP u 2015.g., od 4%, uz stopu realnog rasta od 6% kao i rastom učešća prerađivačke industrije u ukupnoj industrijskoj strukturi sa 53,9% na 59,9% u 2015.godini. Dodatno, prerađivačka industrija u poslednje tri godine bilježi -blagi rast bruto dodate vrijednosti, pri čemu je u 2015. god.evidentiran rast od 11,3% u poređenju sa 2014.g. Doprinos sektora prerađivačke industrije naročito je značajan sa aspekta izvoza čije je učešće 75,1% u strukturi izvoza. Pri tome se trećina izvoza (31,3%) odnosi na oblast metalne industrije, što ukazuje da su glavni izvozni proizvodi - osnovni metali i dalje okosnica prerađivačke industrije. Uz najavljene investicije u cilju diverzifikacije proizvodnih programa i proizvodnju proizvoda višeg nivoa prerade, očekuje se dalje povećanje proizvodnje aluminijuma i čelika, odnosno jačanje prerađivačke industrije sa multiplikativnim efektima na crnogorsku ekonomiju.

Međutim, uprkos prikazanim podacima, trend povećanog udjela usluga u poređenju sa smanjenim učešćem industrije, dominira u poslednjih 15 godina u strukturi crnogorske ekonomije. Udio industrije u 2015. je smanjen na oko 11% BDP, dok raspoloživi statistički podaci za 11 mjeseci protekle godine takođe ne bilježe pozitivne indekse ostvarenja industrijske proizvodnje . Razlog tome je slaba konkurentnost industrije, a ključne prepreke povćanju njene konkurentnosti su nizak nivo diverzifikacije proizvodnje sa dominantnim učešćem proizvoda niže faze prerade, niska produktivnost rada, nedovoljan nivo investicija za industrijsku modernizaciju (ukupne investicije u osnovna u sredstva u prerađivačku industriju u 2015.g. čine svega 6,4% ukupnih investicija) kao i slaba povezanost privrede sa naukom i istraživanjem (investicije u istraživanje i razvoj u 2014.g. su iznosile 0,36% BDP, od čega od strane privatnog sektora 0,14%).

U nastojanju da se fokusiranim mjerama potpomogne industrijski razvoj Vlada 30. juna 2016.god. usvojila Industrijsku politiku Crne Gore do 2020.g.[28] sa višegodišnjim Akcionim planom za sprovođenje politike. U cilju procesa reindustrijalizacije, implementacijom politike će se u narednom periodu omogućiti kreiranje proizvodnih procesa zasnovanih na savremenim tehničko-tehnološkim dostignućima i proizvoda prilagođenih zahtjevima tržišta.

Prioritetni planovi reformi: U cilju kreiranja uslova za povećanje konkurentnosti crnogorske ekonomije, kroz implementaciju Industrijske politike u narednom četvorogodišnjem periodu nastojaće se otkloniti strukturni disbalansi i problem uske proizvodne baze, a samim tim omogućiti usmjeravanje industrije prema proizvodnji sa većom dodatom vrijednošću. U funkciji realizacije mjera utvrđenih Akcionim planom Industrijske politike u periodu do 2020.godine, nastaviće se sa realizacijom mjera podsticanja investicija u sektoru industrije kroz aktivnosti na implementaciji Uredbe o podsticanju direktnih investicija, povoljnih kreditnih linija IRFCG za podsticanje razvoja prerađivačke industrije, realizacijom programa podsticanja konkurentnosti kroz usaglašavanje sa međunarodnim standardima, programa za unaprjeđenje inovativnosti preduzeća u prerađivačkoj industriji, uz pokretanje novih programa usmjerenih na sufinansiranje investicija u tehničko-tehnološku opremljenost. Dodatno, kroz povezanost industrije sa pratećim sektorima, jačanjem veza između privrede i istraživačke zajednice omogućiće se diverzifikacija proizvodne baze u industriji, povećanje industrijske proizvodnje i

[28] http://www.mek.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=244851&rType=2

poboljšanje izvoznih performansi, kao osnova za održivi ekonomski razvoj.U skladu sa tim, dvije prioritetne reformske mjere su razvijene za ovu podoblast u PER-u 2017.

Prioritetna reformska mjera br. 7: Podsticanje investicija u sektoru industrije

Kratak opis mjere: Riječ je o mjeri koja se u kontinuitetu realizuje nakon usvajanja Uredbe o podsticanju direktnih investicija, koju je Vlada usvojila 2015. godine, i kao takva je sadržana u PER-u 2016., a izvještaj o njenoj realizaciji je sadržan u tabeli 12 aneksa. U pitanju su finansijski podsticaji za investicije, koji se dodjeljuju se na osnovu javnog oglasa i to za investicione projekte čija je minimalna vrijednost ulaganja 500.000 eura uz obezbjeđivanje otvaranja najmanje 20 novih radnih mjesta u roku od tri godine, od dana zaključivanja ugovora o korišćenju sredstava. Dodatno, uzimajući u obzir status manje razvijenih opština u Crnoj Gori, krajem 2015.god, urađene su izmjene Uredbe, koje se odnose na iznos zahtijevane investicije i broj novozaposlenih lica za projekte koji se realizuju na području lokalnih samouprava iz sjevernog i iz središnjeg regiona osim Glavnog grada Podgorica (minimalna vrijednost investicije je 250.000 eura, kojim se obezbjeđuje zapošljavanje najmanje 10 lica). Prema predmetnoj Uredbi, sredstva za podsticanje investicija dodjeljuju se prema unaprijed definisanim kriterijumima koji uključuju i reference investitora,ekonomske efekte investicionog projekta, efekte na ljudske resurse, istraživanje i razvoj, regionalni razvoj, životnu sredinu i dr, dok se visina sredstava dodijeljenih na osnovu predmetnih kriterijuma kreće u rasponu od 3.000-10.000 eura po novozaposlenom licu, zavisno od broja bodova po predmetnim kriterijumima. Realizacijom mjere nastoje se obezbijediti uslovi za povoljniji poslovni ambijent koji će podsticanjem domaćih i stranih investicija u svim područjima Crne Gore, doprinijeti povećanju konkurentnosti i izvoznog potencijala industrije uvođenjem novih tehnologija i znanja i omogućiti otvaranje novih radnih mjesta. Mjera je u skladu sa Pravcima razvoja za period 2015-2018. godine, Strategijom razvoja Jugoistočne Evrope do 2020, Industrijskom politikom Crne Gore do 2020. godine, kao i Strategijom regionalnog razvoja do 2020. godine.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: U skladu sa tokom realizacije investicionog projekta, sredstva za odobrene investicione projekte se dodjeljuju fazno, prema utvrđenoj projektnoj dinamici, shodno čemu se isplata može izvršiti u periodu od tri godine. Aktivnosti čija je realizacija započela 2016.godine (vidjeti tabelu 12 priloga dokumenta), podrazumijevaju nastavak subvencioniranja u periodu 2017-2018, zavisno od planirane investicije. U toku 2017. godine planirano je raspisivanje barem jednog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija, a zavisno od raspoloživih finansijskih sredstava, kao i interesovanja investitora, moguće je raspisivanje i više oglasa. Dodatno, u periodu 2018-2019, osim planiranog nastavka implementacije aktivnosti iz prethodnog perioda, dalje aktivnosti će biti planirane na bazi efekata odnosno realizacije zaključenih ugovora o korišćenju sredstava.

Fiskalni uticaj: Budžetom za 2017. god. obezbijeđena su sredstva za podsticanje direktnih investicija u iznosu od 1,3 mil eura.Imajući u vidu faznu dinamiku isplate odobrenih sredstava za investicione projekte, odnosno isplatu u tri tranše (nakon zaključenja ugovora, nakon podnošenja izvještaja o realizaciji više od 50% vrijednosti ulaganjai i posljednja, nakon ostvarivanja pune zaposlenosti predviđene projektom i njegove konačne realizacije), budžetska sredstva u 2017.godini će se koristiti za isplatu po osnovu poziva u 2017.g. kao i dospjelih rata po osnovu javnih poziva iz prethodnog perioda.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Kroz obezbjeđivanje subvencija investitorima, direktno se utiče na povećanje doprinosa industrijskih sektora (odnosno prerađivačke industrije) stvaranju bruto-dodate vrijednosti, kroz efekte povećanja zaposlenosti, proizvodnje i izvoza. Uz podsticajne mjere, realizacija započetih investicionih projekata (6 investicionih projekata vrijednosti 7,2 miliona eura) će omogućiti poboljšanje proizvodnih kapaciteta u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, rast proizvodnje i obima izvoza, smanjenje uvoza i sveukupno doprinijeti rastu konkurentnosti. Do završetka investicionog ciklusa, u kratkom roku nije realno očekivati značajnije rezultate već će se postepeno omogućiti

jačanje industrijskih kapaciteta u oblasti drvoprerade, proizvodnje hrane, farmaceutske industrije, turizma sa multiplikativnim efektima investicija i na ostalim poljima.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Kako je već naglašeno, Uredba o podsticanju direktnih investicija primjenjuje se za finansiranje projekata koji, između ostalog, obezbjeđuju otvaranje novih radnih mjesta, po kom osnovu će u periodu implementacije biti omogućeno otvaranje 253 radnih mjesta. Ujedno, izmjenama Uredbe, koje uzimaju u obzir stanje u manje razvijenim opštinama, djelimično se postiže i socijalna inkluzija stanovništva sa tog područja.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nivo interesovanja domaćih i stranih investitora za ulaganje/prijavljivanje na Javni oglas; nedostatak odgovarajućeg obima sredstava potrebnih za sprovođenje Javnog oglasa; neispunjenje ugovornih obaveza investitora shodno dinamici investicionih projekata predstavljaju osnovne rizike u sprovođenju ove mjere. Kontinuiranim aktivnostima svih relevantnih institucija na planu informisanja, animiranja potencijalnih investitora, praćenjem realizacije odobrenih investicionih projekata nastojaće se eliminisati navedeni rizici.

Prioritetna reformska mjera br. 8 : Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije

Kratak opis mjere: U cilju prevazilaženja osnovnih prepreka za povećanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća, poput zastarjelosti opreme, niske fleksibilnosti i produktivnosti proizvodnje i nezadovoljavajućeg nivoa kvalitetnih proizvodnih sistema, Vlada je sredinom 2016. usvojila Pilot program podrške za modernizaciju industrije. Podrška u skladu sa pravilima državne pomoći, podrazumijeva sufinansiranje do 20% opravdanih troškova nabavke opreme (zavisno od veličine privrednog subjekta), dok se preostala potrebna sredstava do 70% (u ukupnom iznosu), u skladu sa maksimalnim intenzitetom državne pomoći, obezbjeđuju kroz kreditni aranžman sa Investiciono-razvojnim fondom Crne Gore (IRF). U tom smislu, iznos odobrenih bespovratnih sredstava u visini do 20% vrijednosti opreme ne može biti manji od 5.000 eura ni veći od 20.000 eura, a u skladu sa tim i vrijednost nabavke opreme se kreće u rasponu 25.000-100.000 eura. Program podrazumijeva da Ministarstvo ekonomije donosi odluke o prihvatanju zahtjeva i dodjeli bespovratnih sredstva prema redosljedu prijema formalno ispravnih zahtjeva od strane IRF.

Subvencija je namijenjena za sufinansiranje dijela opravdanih troškova nabavke opreme: nove proizvodne opreme i/ili mašina, polovne proizvodne opreme i/ili mašina (ne starije od pet godina) i novih djelova, specijalizovanih alata za mašine ili drugih kapitalnih dobara koja će se iskoristiti kako bi se stavile u pogon neiskorišćene mašine. Ovaj vid podrške usmjeren je na sektor prerađivačke industrije, najvažniji i najveći sektor industrije u Crnoj Gori u kojem posluje 70% preduzeća, i za svoj primarni cilj ima jačanje konkurentnosti privrednih subjekata, unaprjeđenje poslovanja, produktivnosti i profitabilnosti kroz investicije u tehničko-tehnološku opremljenost preduzeća.

Mjera je u skladu sa Pravcima razvoja za period 2015-2018. godine, Strategijom razvoja Jugoistočne Evrope do 2020, Industrijskom politikom Crne Gore do 2020. godine, kao i Strategijom regionalnog razvoja do 2020. godine.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Sve pripremne radnje za otpočinjanje realizacije programa, uključujući sveobuhvatnu analizu strukture i vrste opreme u preduzećima, uvažavajući sadašnje stanje i dinamiku promjena proizvodnje na tržištu, kao i izrada samog Pilot program podrške za modernizaciju industrije, odrađene su tokom 2015. i 2016. godine. U tom smislu, u 2016. godini raspisan je jedan javni oglas kroz koji su ponuđeni podsticaji za nabavku opreme.

U cilju realizacije Pilot programa podrške za modernizaciju industrije, u 2017. godini, planirano je raspisivanje Javnog oglasa za dodjelu bespovratnih sredstava/subvencije za nabavku opreme. Takođe, u periodu 2018-2019.godine planiran je nastavak započetih aktivnosti odnosno sprovođenje programa u kontinuitetu.

Fiskalni uticaj: Za 2017.godinu, planirani iznos budžetskih sredstava za realizaciju ove mjere je 100.000 eura. Ukoliko se program bude odvijao željenom dinamikom, projekcije su da bi, za ovu svrhu, IRF trebao da izdvoji najmanje[29] 700.000 eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Investicije u opremu predstavljaju jedan od glavnih koraka na putu razvoja preduzeća i modernizacije crnogorske privrede. Konkretno, investiranjem u savremenu tehnologiju, uz nadogradnju vještina, postiže se optimalno iskorišćavanje resursa, podizanje konkurentnosti samih preduzeća i njihova integracija u globalne lance vrijednosti. Kroz obezbjeđivanje ovog vida podsticaja direktno će se uticati na povećanje proizvodnje i izvoza odnosno podizanje konkurentnosti crnogorske privrede.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Investicije u opremu, posmatrano na duži vremenski period, dovode do razvoja preduzeća i, samim tim, do porasta broja zaposlenih. Djelimično je podstaknuta i socijalna inkluzija stanovništva, posebno iz manje razvijenih područja (učestvuju preduzeća koja se bave proizvodnjom hrane i pića, kao i preduzeća iz drvne industrije locirana na sjeveru Crne Gore).

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Uz pažljivo planiranu strategiju promocije programa, na svim nivoima, procjene su da bi nedovoljan nivo zainteresovanosti domaćih privrednih subjekata bio osnovni rizik u sprovođenju ove mjere.

4.3.3.2 Sektorski razvoj (Poljoprivreda)

Dijagnoza: Bruto dodata vrijednost u tekućim cijenama u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u 2015. godini iznosila je 294,6 miliona EUR, i veća je za 5,2% u odnosu na 2014. godinu.

Glavni cilj poljoprivredne politike Crne Gore je unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i poboljšanje uslova života u ruralnim područjima. Osnovne prepreke unapređenju konkurentnosti poljoprivrede su: usitnjene parcele i nedovoljna iskorišćenost poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu, niska produktivnost, nedostatak stručne radne snage, nepovoljna starosna struktura poljoprivrednih proizvođača, zastarjela mehanizacija, nizak nivo primjene modernih tehnologija, nedostatak svijesti o potrebi udruživanja, nepovoljni uslovi za kreditiranje, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, kao i nedovoljno razvijena ruralna infrastruktura.

Prioritetni planovi reformi: Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020 definisane su mjere i aktivnosti za prilagođavanje crnogorske poljoprivrede Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU. Novim Zakonom o bezbjednosti hrane je stvoren pravni osnov za postepeno usaglašavanje za standardima bezbjednosti hrane, odnosno omogućen je kontinuitet poslovanja do potpunog dostizanja propisanih standarda u skladu s planovima unapređenja.

Novim zakonom unaprijeđen je postojeći sistem bezbjednosti hrane i kao centralni nadležni organ za bezbjednost hrane, veterinarsku i fitosanitarnu politiku-osnovana je Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove. Takođe, u cilju jačanja administrativnih kapaciteta u sektoru bezbjednosti hrane realizuje se IPA projekat „Razvoj bezbjednosti hrane i fitosanitarne službe u Crnoj Gori" započet je 20. aprila 2015. godine.

U toku je realizacija IPARD like 1 projekta „Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju". U toku 2017. godine u okviru ove mjere očekuje se realizacija projekata u vrijednosti od 5 miliona eura, od čega će bespovratna podrška iz EU fondova iznositi oko 2,7 miliona eura.

Krajem 2016. godine potpisana su 33 ugovora sa proizvođačima hrane kroz mjeru „Investicije u fizički kapital vezano za preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda - IPARD like 2". Ukupan iznos ovih investicija iznosi oko 5 miliona eura. Ukupan iznos podrške planira se u visini od 2.5 miliona eura, od čega će se 1.875.000 eura finansirati iz EU fondova, a 625.000 eura iz nacionalnog budžeta. Mjera

[29] Program podrške za modernizaciju industrije propisuje maksimalan iznos subvencija (20.000€) i maksimalni iznos nabavke opreme (100.000€), pri čemu, ukoliko su ukupni troškovi nabavke opreme veći od 100.000 eura, korisnik može da finansira razliku sopstvenim učešćem ili da za taj iznos uveća kreditni zahtjev kod IRF-a. To znači da IRF može dodijeliti više novčanih sredstava od ovdje projektovanih/navedenih.

će se nastaviti tokom 2017. godine, a očekuje se realizacija investicija u iznosu od 5 miliona eura od čega je bespovratna podrška 2.5 miliona eura.Pored navedenih mjera, Agrobudžetom su podržane i druge mjere koje imaju za cilj unapređenje poljoprivredne proizvodnje i veću iskorišćenost poljoprivrednog zemljišta, uključujući i ono u državnom vlasništvu.

Shodno navedenom, prioritetna reformska mjera za ovu oblast prikazana je u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 9: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanje standarda EU

Kratak opis mjere: Ovom mjerom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, povećanje stočnog fonda, kupovina opreme za preradu, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda u cilju unapređenja standarda bezbjednosti hrane, dobrobiti životinja i zdravlja bilja, kroz postepeno usklađivanje s EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane , kako bi bila konkurentna na tržištu EU. Ova mjera je u skladu sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. i Programom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2016-2020. (IPARD). Višegodišnjeg je akraktera, a izvještaj o njenoj realizaciji u 2016. godini je sadržan u tabeli 12 aneksa.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Mjera će se realizovati tokom 2017., 2018. i 2019. godine. Podijeljena je na dvije aktivnosti: „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava" i "Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda", koje će se realizovati kroz IPARD like, IPARD i nacionalni budžet.

IPARD like je već u fazi realizacije dok se realizacija podrške iz IPARD programa očekuje sredinom 2017. godine.

Fiskalni uticaj: Planirani ukupan iznos podrške u 2017. godinu iznosi 24 miliona eura, od toga je iz IPA sredstava 14 miliona eura, a iz nacionalnog budžeta 10 miliona eura. Za 2018. godinu planiran je ukupan iznos podrške od 24,6 milona eura, od čega je 11 milona eura iz IPA, a 13,6 miliona eura iz nacionalnih sredstava. Za 2019. godinu planirana je podrška od 30 miliona eura, od čega iz IPA sredstava 15 miliona eura, a iz nacionalnih 15 miliona eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Mjera će doprinijeti povećanju proizvodnje u primarnom sektoru, čime će se postići kontinurano snabdijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom, što će doprinjeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkuretnosti domaćih proizvoda.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladim na način da prilikom ocjenjivanja projekata više bodova dobijaju projekti čiji su oni nosioci, samim tim se afirmišu za pokretanje poslova u sektoru proizvodnje hrane.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Ukoliko ne dođe do akreditacije Agencije za plaćanje dovodi se u pitanje realizacija IPARD programa.

4.3.3.3 Sektorski razvoj – usluge

Sektor usluga učestvuje sa preko 60% u crnogorskom BDP i preko 80% u ukupnoj zaposlenosti. Posebno veliki udio u ukupnim uslugama imaju turističke i finansijske usluge, usluge trgovine i građevinarstva. Dalji razvoj sektora usluga zahtijeva otklanjanje određenih barijera rastu konkurentnosti kako unavedenim uslužnim djelatnostima, tako i u okviru informatičkih usluga,saobraćajnih usluga itd., a sve u cilju daljeg doprinosa ovog sektora ukupnom ekonomskom rastu.

Imajući u vidu njihovo značajno učešće u ukupnim uslugama, ova podoblast u PER-u za 2017. je fokusirana na razvoj turističkih i finansijskih usluga.

4.3.3.3.1 Razvoj turističkih usluga

Dijagnoza: Sektor turizma je jedna od vodećih privrednih grana u Crnoj Gori. Primarni cilj Strategije razvoja turizma do 2020. godine, je Crna Gora kao visokokvalitetna cjelogodišnja turistička destinacija. U ostvarenju tog cilja, neophodno je dalje jačanje konkurentnosti turizma, odnosno otklanjanje

ključnih prepreka podizanju konkurentnosti ovog sektora kroz unapređenje turitičke infrastrukture, strukture smještajnih kapaciteta, unapređenje povezanosti i dostupnosti destinacije, prevazilaženja sezonalnosti, smanjenja regionalne neizbalansiranosti, te skraćivanja rokova povrata povrata investicije u turističkoj industriji kroz poreske i druge olakšice i podsticaje investitorima.Turizam generiše značajne prihode za Crnu Goru, koji prema procjenama za 2016. godinu iznose oko 850 miliona eura ili 22% BDP u 2016. Prema izvještaju WTTC iz 2016. doprinos turizma i putovanja zaposlenosti u 2016. iznosi 20,5%, a Crna Gora se našla na 8 mjestu prema procjeni brzine rasta u 2016.

Prioritetni planovi reformi: U cilju povećanja konkurentnosti sektora turizma kao jednog od najvažnijih generatora budžetskih prihoda, povećanja BDP i zaposlenosti, sprovodi se višegodišnja reformska mjera „Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima" koja je sadržana u PER-u za 2016. godinu i koja je kao važna mjera za jačanje turističke infrastrukture, sadržana i u PER-u za 2017. godinu. Vlada će , takođe, izraditi Strategiju razvoja ruralnog turizma, kao važnog dokumenta koji će doprinijeti unapređenju turističke ponude u ruralnim poručjima, naročito na sjeveru zemlje.

Takođe, za razvoj turizma u Crnoj Gori, od značaja su mjere na unapređenja nautičke ponude u srednjem roku kroz izgradnju turističkih kompleksa, marina i prateće infrastrukture.

Prioritetna reformska mjera br. 10: Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Kratak opis mjere. Dokumentom Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018.godine ali i u drugim strateškim dokumentima poput Strategije razvoja turizma do kraja 2020.godine predviđen je niz mjera kojim se želi podstaći diverzifikacija i unapređenje turističkog proizvoda, a posljedično i konkurentnost destinacije, smanjenje regionalnih nejednakosti u Crnoj Gori, povećanje broja MSP i otvaranje novih radnih mjesta. Jedna u nizu je i mjera koja se odnosi na izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima. Predložena mjera se sastoji od nekoliko samostalnih projekata s ciljem uspostavljanja infrastrukturnih uslova za zimski turizam na Sjeveru Crne Gore.Realizacija infrastrukturnih pretpostavki stvoriće uslove za privlačenje privatnih investicija u turistički sektor i druge povezane djelatnosti.Riječ ej o mjeri koja je sadržana u programima ekonomskih reformi u prethodne dvije godine, a izvještaj o njenoj realizaciji je sadržan u tabeli 12 aneksa ovog dokumenta.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: U 2017. godini su planirane investicione aktivnosti na 6 lokacija u 6 opština Sjevera– Kolašin 1600 (Kolašin), Cmiljača (Bijelo Polje), Žarski (Mojkovac), Savin kuk (Žabljak), Vučje (Nikšić) i Hajla (Rožaje). Aktivnosti na lokacijama Kolašin 1600, Cmiljača i Žarski se odnose na rješavanje imovinsko-pravnih pitanja, izgradnju pristupnih puteva, tendere za nabavku žičara i projektovanje ski staza sa sistemima vještačkog osnježavanja, a na nekim lokacijama izgradnju novih ski staza; na Savinom kuku raspisivanje međunarodnog tendera za valorizaciju lokaliteta, izgradnju staza i projektovanje novih dužine oko 20km, projekat za rekonstrukciju pristupnog puta; radovi na Vučju na realizaciji projekta vještačke akumulacije za sistem osnježavanja staza; radovi za lokaciju Hajla na izradi planskog dokumenta kojim će se definisati smjernice daljeg razvoja skijališta i drugih pratećih sadržaja. U fazi kada se realizuje osnovna infrastruktura projekti će se finansirati iz budžeta države, a kako bi se kasnije privukle privatne investicije u druge važne sadržaje rizorta – hotele, restorane, turističku infrastrukturu tj.dodatnu ponudu u skladu sa planskim dokumentima.

Fiskalni uticaj: Planirana ulaganja iz budžeta države u 2017.godini iznose 10,09 miliona eura, i to Kolašin 1600 – 4,3 miliona eura, Cmiljača – 1,6 miliona eura, Žarski – 1,03 miliona eura, Savin kuk – 1,08 miliona eur, Hajla – 2 miliona eura, Vučje – 80 hiljada eura.

Planom posebne namjene za područje Bjelasica i Komovi obuhvaćeno je 6 opština i 8 lokacija skijališta (između ostalog Kolašin 1600, Cmiljača i Žarski) urađena je makroekonomska evaluacija koja prikazuje dugoročni makroekonomski bilans za period do 20 godina: investicije u prve 3-4 godine u iznosu od 349 miliona eura od čega 274 miliona eura u turizmu, a u periodu 11-20 godina će dostići ukupno

1.186 miliona eura; u prve 3-4 godine prihodi privrednih sektora 281 miliona eura od čega 250 miliona u turizmu, a u periodu od 11-20 godina će dostići ukupno 926 miliona eura; u prve 3-4 godine novostvorena vrijednost 62 miliona eura od čega 50 miliona eura u turizmu, a u periodu 11-20 godina će dostići ukupno 204 miliona eura. Broj ležaja za cijelo područje 21.738, a kapacitet skijališta 19.500 skijaša/dan. U okviru Plana posebne namjene za Durmitorsko područje (kojem pripada Savin kuk) analiza makroekonomskogu uticaja pokazuje – investicije u izgradnju i sanaciju objekata za namjenu turizam, ugostiteljstvo, mješovito i sport i rekreacija iznosiće 74,3 miliona eura, a ukupne investicije 99.24 miliona eura (uključuju vodovodnu, elektro i sl infrastrukturu ali i projektnu dokumentaciju i opremanje objekata). Planirani broj smještajnih jedinica u hotelima i objektima mješovite namjene je 1184 ležaja, projektovano je da će uz popunjenost od 50% prihodi u prvoj godini od smještaja i ugostiteljstva iznositi 25,8 miliona eura, a u prvih 5 godina ukupno 138,8 miliona eura. Skijalište je kapaciteta 3.800 skijaša/dan.

Očekivani uticaj na konkurentnost:. Očekuje se da će se, realizacijom ovih projekata, uticati na povećanje broja turista i noćenja na Sjeveru, da će se otvoriti nova radna mjesta, da će se prevazići sezonalnost Sjevera ali i smanjiti regionalna neizbalansiranost. Analize pokazuju da se najveći prihodi u turizmu ostvaruju od hotela visokih kategorija, kao i to da se puno novca troši na vanpansionsku ponudu, gdje pripadaju skijališta, ali i drugi dodatni sadržaji koji omogućavaju visok nivo popunjenosti tokom cijele godine. Turizam kao jedna od glavnih privrednih grana učestvuje značajno u izvozu naše države, pa će se na ovaj način značajno uticati na rast spoljno-trgovinskog bilansa. Prema prognozama WTTC do 2026. Crna Gora je projektovana među 28 najbrže rastućih turističkih destinacija. Projektuje se da će do 2026. godine ukupan (direktni i indirektni) doprinos putovanja i turizma BDP-u dostići 1.521,9 miliona (29,9% ukupnog BDP-a), ukupan doprinos putovanja i turizma zaposlenosti - 54.000 radnih mjesta (27,7% ukupne zaposlenosti) i investicije u putovanja i turizam od 487,5 miliona eura (50,1% ukupnih investicija).

Očekivani socijalni rezultat mjere: U okviru planske dokumentacije za područje Bjelasica i Komovi projektovano je otvaranje 13.900 radnih mjesta, a za durmitorsko područje napravljena je projekcija otvaranja 500 radnih mjesta na lokalitetu Savin kuk. Sem toga, u samoj realizaciji odnosno izgradnji ovih sadržaja možemo govoriti o angažovanju brojne radne snage za građevinske i druge srodne poslove.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: procedura javnih nabavki, administrativni kapaciteti za sprovodje javnih nabavki. Nedostatak planskih dokumenata (Hajla), tek u 2017. će se pristupiti njenoj pripremi. Adekvatno višegodišnje planiranje potrebnih budžetskih sredstava.

4.3.3.3.2 Oblast razvoja finansijskih uluga

Dijagnoza: U finansijskom sektoru Crne Gore dominantno učešće ima bankarski sektor sa 15 banaka, od kojih je 9 sa većinskim inostranim kapitalom. Ukupna bilansna suma banaka iznosila je 3,74 milijarde eura na kraju septembra 2016. godine, što je oko 100% BDP. Na kraju istog mjeseca 2016, ukupni krediti su iznosili 2,5 milijardi eura ili krediti čine oko 67% BDP. Bankarski sektor Crne Gore se u post-kriznom periodu suočava sa brojnim unutrašnjim i spoljnim izazovima, a kreditna aktivnost još uvijek nije dostigla onaj kritični nivo koji bi bio snažan pokretač privrednog rasta. Rast bankarskog sektora Crne Gore je do kraja 2008. godine bio jedan od najviših u Evropi i Centralnoj Aziji, nakon čega je uslijedio snažan pad kreditne aktivnosti. Niska kreditna aktivnost banaka je ostala karakteristična za čitav period od 2009. godine. Uticaj krize na privredu, naročito na sektor građevinarstva, sektor poslovanja sa nekretninama, ali i sektor stanovništva, uzrokovao je rast nekvalitetnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju. Tako je učešće nekvalitetnih kredita, sredinom 2011. godine, dostiglo svoj maksimalan nivo od skoro 26%, što je bilo praćeno rastom rezervacija za kreditne gubitke i otpisom kapitala. Propisani standardi solventnosti, kao i rizični profili pojedinih banaka, zahtijevali su dokapitalizaciju velikog broja banaka iz privatnih izvora, čime je očuvana stabilnost sistema. I dalje je prisutna naglašena opreznost u kreditnoj politici banaka, čime je njihov doprinos u rješavanju

problema nedovoljne likvidnosti privrede i ubrzanja ekonomskog rasta daleko manji od očekivanog. Fokusiranost Vlade, Centralne banke i poslovnih banaka na rješavanje visokog nivoa i učešća nekvalitetnih kredita (NPL-a)30 u ukupnim kreditima rezultiralo je njihovim značajnim smanjenjem. Nekvalitetni krediti su na kraju septembra 2016. godine iznosili 254,9 miliona eura, odnosno 10,2% od ukupnih kredita. I pored značajnog smanjenja od 27,5%, na godišnjem nivou, ovi krediti su i dalje predmet kontinuiranog i pojačanog supervizorskog nadzora.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Crna Gora je na ministarskom sastanku u maju 2016.godine dobila preporuku „da razvije sveobuhvatnu strategiju kako bi dalje podstakla odstranjivanje problematičnih kredita od strane banaka, uz učešće svih relevantnih zainteresovanih strana, sprovodeći pritom istraživanje bankarskih kredita kako bi bolje procijenila osnovnu kreditnu dinamiku."

U cilju smanjenja učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima bankarskog sektora, u okviru projekta „Podgorički pristup", usvojen je *Zakon o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama* (˝Sl.list Crne Gore", br. 20/15), čija je primjena počela 1. maja 2015.g., sa važenjem u periodu od dvije godine. Raspoloživi podaci pokazuju da, u posljednjoj fazi implementacije „Podgoričkog pristupa" koja se odnosi na realizaciju dobrovoljnog restrukturiranja kredita, uprkos svim aktivnostima i predviđenim zakonskim povoljnostima, nakon više od godinu dana od početka implementacije, projekat nije dao željene rezultate. Pa ipak, efekat podizanja nivoa svijesti o neophodnosti rješavanja ovog problema, kao i druge mjere koje je preduzela CBCG, doveli su do pada NPL-a. Očekuje se da će smanjenju NPL-a u narednom periodu doprinijeti i postepeni rast ukupne kreditne aktivnosti usled pojačane konkurencije u bankarskom sektoru, uz nastavak procesa čišćenja bilansa banaka.

U okviru istog projekta, a sa ciljem kontrole i smanjenja nivoa NPL-a na agregatnom nivou, CBCG je usvojila izmjene i *dopune Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama* („Sl.list Crne Gore", br. 57/13), kojom je obavezala banke da razviju sveobuhvatne strategije postupanja sa nekvalitetnim kreditima za period od tri godine i utvrde godišnje operativne ciljeve za smanjenje nivoa nekvalitetnih kredita. Banke su dužne da pripremaju i dostavljaju Centralnoj banci kvartalne izvještaje o realizaciji operativnih ciljeva. U slučaju značajnih odstupanja između realizovanih aktivnosti i utvrđenih operativnih ciljeva, Centralna banka zahtijeva od banke preduzimanje dodatnih organizacionih ili drugih mjera koje su neophodne za poboljšanje upravljanja kreditnim rizikom.

Pored drugih faktora koji su bili od uticaja na smanjenje NPL-a, stroga primjena ove odluke i permanentni nadzor Centralne banke nad realizacijom utvrđenih strategija banaka, dali su rezultate koji se ogledaju u značajnom smanjenju NPL-a u odnosu na period prije početka njene primjene, uz izraženu tendenciju njihovog daljeg smanjenja.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama datim Crnoj Gori : U cilju usklađivanja sa novom pravnom tekovinom Evropske unije u oblasti finansijskih usluga, izvršiće se značajne reforme regulatornog okvira kojima se uređuje bankarsko poslovanje. Pripremiće se i tokom 2017.godine usvojiti novi *Zakon o bankama*, a nakon toga i set podzakonskih akata za sprovođenje tog zakona, kojim će se u nacionalno zakonodavstvo implementirati Direktiva 2013/36 EU o pristupanju djelatnosti kreditnih institucija i bonitetnom nadzoru nad kreditnim institucijama i investicionm društvima i Regulativa br. 575/2013 EU o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investiciona društva.

Takođe, Centralna banka Crne Gore je u decembra 2016. godine pripremila radnu verziju nacrta Izmjena i dopunama Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama sa ciljem produženja roka njegove primjene do maja 2018. i povećanja obuhvata kredita koji mogu biti predmet sporazumnog restrukturiranja. U konsultativnom procesu sa svim relevantnim stejkholderima, radiće se na finalizaciji nacrta izmjena i dopuna ovog zakonskog rješenja i njegovom utvrđivanju od strane Vlade u 2017.godini. Sve prethodno navedeno je direktno povezano sa preporukom br. 3 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2016.godine.

[30] U navedeni iznos nisu obuhvaćene kamate i vremenska razgraničenja

Takođe, pripremiće se i *Zakon o oporavku i sanaciji banaka* kojim će se urediti uslovi i metodi sanacije banaka od sistemskog značaja, a čija implementacija treba da obezbijedi uslove za jačanje stabilnosti finansijskog sistema i u slučajevima problema kod značajnih banaka u sistemu.

Pored navedenog, u 2017.g. pripremiće se zakon kojim će se, pored faktoring kompanija, urediti osnivanje, poslovanje i kontrola poslovanja i još jednog broja finansijskih institucija (lizing kompanija, mikrokreditnih finansijskih institucija i pravnih lica koja se bave kreditno-garantnim poslovima). Regulacijom i supevizijom ovih finanasijskih institucija stvoriće se preduslovi za dalje razvijanje ovog segmenta finansijskih usluga, obezbjeđivanje sveobuhvatnije baze podataka o poslovanju subjekata koji pružaju finansijske usluge, a koja će se koristiti za statističke i druge namjene, unaprjeđenje Kreditnog registra koji vodi Centralna banka, kao i unaprjeđenje zaštite potrošača - korisnika usluga koje pružaju ove finansijske institucije.

U narednom periodu nastaviće se pojačani nadzor Centralne banke nad sprovođenjem obaveza banaka koje proizilaze iz *Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama,* što će dodatno uticati na dalje postepeno smanjenje nivoa nekvalitetnih kredita u bankama.

4.3.4 Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije

4.3.4.1 Unaprjeđenje poslovnog ambijenta

Dijagnoza: Pored evidentnog ekonomskog rasta koji Crna Gora bilježi godinama, reforme u dijelu poslovnog okruženja doprinose unaprjeđivanju ekonomskih okvira za razvoj preduzetništva, uštedi vremena i smanjenju troškova u poslovanju postojećim i novim biznisima. Prema Izvještaju o lakoći poslovanja za 2016-2017. godina (Doing Biznis 2017), Crna Gora se nalazi na 51. mjestu, od ukupno 190 analiziranih država. Osnovne prepreke daljem poboljšanju poslovnog okruženja sadržane u Doing binis reportu su: registracija preduzeća, rad katastarskih službi, izdavanje građevinskih dozvola, kao i izvršenje ugovora i one će biti u fokusu daljih reformskih mjera.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016.: Realizacija mjera u predmetnoj reformskoj oblasti u direktnoj je vezi sa preporukama datim Crnoj Gori na ministarskom sastanku u Briselu 2016. godine, naročito preporukom br. 5 (da treba nastaviti sa olakšavanjem sprovođenja različitih mjera finansijske i nefinansijske podrške malim i srednjim preduzećima, kako bi se podstaklo učešće u globalnim lancima vrijednosti). Pored toga i preporukom br. 2 na koju Crna Gora takođe odgovara mjerom uvođenja elektronske fiskalizacije u cilju smanjenja neformalne ekonomije i unapređenja naplate poreskih prihoda.

Prioritetni planovi reformi: Imajući u vidu identifikovane prepreke za unapređenje poslovnog ambijenta u Crnoj Gori, Ministarstvo pravde uradilo je analizu efikasnosti sistema izvršenja koja je ukazala na benefite novog sistema izvršenja u dijelu rasterećenosti sudova, bržu realizaciju procesa izvršenja u privredi, kao i na određene nedostatke i dileme koji su se pojavili u dosadašnjoj primjeni važećeg Zakona. Shodno tome, u cilju uspostavljana bržeg, kvalitetnijeg i efikasnijeg sistema izvršenja, Vlada je utvrdila Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju i obezbjeđenju i dostavila ga Skupštini na razmatranje i donošenje.

Efikasnost rada katastarskih službi, takođe je prioritet u dijelu poslovnog okruženja. Ministarstvo finansija i Uprava za nekretnine u procesu su uspostavljanja preduslova za informaciono povezivanje katastarske baze sa ostalim državnim organima, organima lokalnih samouprava, notarima, kao i ostalim učesnicima na tržištu pred kojima građani i privreda pokreću pravne radnje za koje su neophodni podaci iz katastra. Na ovaj način bi se građani i privredni subjekti rasteretili odlazaka u katastar kako bi obezbijedili neophodna dokumenta za određene pravne poslove. Na ovaj način se i postupak registracije nepokretnosti čini značajno jednostavnijim uvažavajući da notar koji obavlja registraciju nepokret.nosti za građane i privredu ima uvid u dokumenta i može istim elektronski pristupiti u bazu, što smanjuje jednu proceduru odlaska u katastar za stranke. Navedeno istovremene

umanjuje troškove postupaka, tj. plaćanja administartivnih taksi i drugih parafiskalnih nameta za učesnike u postupcima. Takođe, jedna od identifikovanih prepreka u radu katastarskih službi nije samo dostupnost baze, već i njen sadržaj zbog toga što je u većini opština još uvijek u primjeni zemljišni umjesto popisnog katastra, što otežava dobijanje građevinske dozvole, etažiranje itd. Navedeno je potrebno u narednom periodu prevazići.

Za efikasnije izdavanje građevinskih dozvola planiran je nastavak reformi kroz donošenje *Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata u 2017,* kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata. Na taj način će se ukinuti papirna forma izrade planskih dokumenata i izrade tehničke dokumentacije koje su jako obimne, čime će se doprinijeti smanjenju troškova, poboljšavanju efikasnost u radu i pojednostavljenju procedura, kao i većoj transparentnosti. Nadogradnjom postojećih sistema objediniti će se svi podaci vezani za uređenje prostora i izgradnju objekata i učiniti ih dostupnim javnosti, potencijalnim investitorima i dr. Takođe, u ovom dijelu u saradnji sa lokalnim samoupravama radi se na smanjenju troškova izdavanja dozvole za građane i privredne subjekte. U prethodnom periodu se visina naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta razlikovala u lokalnim samoupravama za stambene i poslovne objekte, što je sada smanjenjem naknade za poslovne subjekte svedeno na isti nivo. Istovremeno, resorno Ministarstvo održivog razvoja i turizma i Ministarstvo finansija rade na kontinuiranom smanjenju ovog fiskaliteta koji značajno opterećuje investicije.

Pored toga, u sklopu realizacije akcionog plana za suzbijanje neformalne ekonomije, realizuje se više mjera.

Pored navedenog Ministarstvo finansija je sa partnerima iz Kancelarije Programa Ujedinjenih nacija za razvoj u Crnoj Gori, uz podršku Ambasade Velike Britanije u Crnoj Gori, nastavilo sa realizacijom projekta "Uprava po mjeri građana i biznisa". Druga faza projekta realizuje se zaključno do marta 2017. godine, a podrazumijeva implementaciju preporuka koje su građani i privreda dostavili preko online platforme "bezbarijera.me". Ovaj dio projekta biće podržan i od strane Američke Privredne komore u Crnoj Gori.

U cilju unaprjeđenja poslovne klime na lokalnom nivou, Crna Gora se u maju 2016. godine zvanično priključila Regionalnoj mreži za certifikaciju opština sa povoljnim poslovnim okruženjem (BFC SEE). Regionalnu mrežu čine, pored Crne Gore, Hrvatska, Srbija, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija i Bosna i Hercegovina sa najavom uključivanja novih partnera na nivou regiona. Ova regionalna incijativa pokrenuta je kako bi se lokalne samouprave uključile u regionalno partnerstvo sa ciljem kreiranja boljih uslova za svoju privredu i dalji razvoj lokalnih zajednica. U proces certifikacije, koji podrazumijeva ispunjavanje niza kriterijuma i reformskih mjera, uključeno je 6 crnogorskih lokalnih samouprava: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Žabljak i Bijelo Polje.

Vlada će, takođe i u narednom periodu nastaviti i dalje unapređivati saradnju sa svim stejkholderima u društvu koji su angažovani na stvaranju što podsticajnijeg poslovnog ambijenta.

Prioritetne reformske mjere u ovoj podoblasti PER-a za 2017. su sljedeće:

Prioritetna reformska mjera br. 11: Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi

Kratak opis mjere:U okviru projekta *Uprava po mjeri građana i biznisa*, koji Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) sprovodi u saradnji sa Ministarstvom finansija Crne Gore, uz finansijsku podršku Britanske ambasade u Podgorici, započeće realizacija mjere unapređenja integrisanog infrormacionog sistema Uprave za nekretnine u cilju omogućavanje pristupa integrisanom informacionom sistemu od strane banaka, lokalnih samouprava i državnih organa kako bi se rasteretio i ubrzao postupak izdavanja relevantnih dokumenata od strane Katastra.Mjera je vezana za realizaciju Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018 i Industrijske politike Crne Gore do 2020. godine.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

- **2017. godina:** Priprema regulatornih i tehničkih preduslova za uspostavljanja e-servisa Uprave za nekretnine dostupnim ostalim državnim organima, organima lokalnih samouprava, kao i notarima.
- **2018. godina:** Operativno uspostavljanje sistema.

Fiskalni uticaj: Sredstva za realizaciju mjere obezbjeđuje Vlada Velike Britanije u saradnji sa UNDP, iznose 50.000 eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Implementacija predložene mjere, uz set mjera koje se kontinuirano sprovode u dijelu jačanja kadrovskih i informacionih kapaciteta katastarskih službi, doprinijeće unaprjeđenju kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti javnih usluga katastra. Osnovni cilj mjere jeste rasterećenje i ubrzanje postupka izdavanja dokumenata od strane Uprave za nekretnine. U tom dijelu, jačanjem poslovnog ambijenta se u krajnoj liniji unapređuje konkurentnost Crne Gore,posljedično i u globalnim izvještajima, poput Doing Business izvještaja i Izvješaja o globalnoj konkurentnosti.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Rasterećenje privrede i građana uvođenjem novog principa u pribavljanju dokumenata iz katastra. Za određene pravne poslove pred državnim organima, građani i privreda uspostavljanjem ovog sistema više neće biti u obavezi sa dokumenta iz katastra sami pribavljaju i dostavljaju drugom organu ili notaru. Navedeno je od posebnog značaja za na primjer registraciju nepokretnosti na način da će notar, biti u mogućnosti da dokaz o vlasništvu stranki obezbijedi preko e-servisa u svojoj kancelariji, bez odlaska u katastar.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Rizik u efikasnoj primjeni ove mjere može se prepoznati u potencijalnim problemima u informacionom sistemu koji će biti dostupan organima, notarima i drugim zainteresovanim stranama.

Prioritetna reformska mjera br. 12: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije

Kratak opis mjere: Uvođenjem elektronske fiskalizacije, kao jedne od mjera za suzbijanje neformalne ekonomije, obezbijedile bi se informacije o prometu roba i usluga u realnom vremenu i ostvario bi se veliki napredak u kontroli evidentiranja prometa koji se naplaćuje u gotovini. Uvođenje elektronske fiskalizacije doprinijelo bi, kako unapređenju poslovnog ambijenta i suzbijanju neformalne ekonomije, uz istovremeni rast prihoda crnogorskog budžeta. Navedeno je u skladu sa Pravcima razvoja Crne Gore 2015-2018 i ostalim razvojnim dokumentima države.

Početak realizacije ove mjere bio je predviđen za 2016. godinu, međutim akcije planirane za 2016. godinu nisu realizovane iz razloga što postoji potreba da se ispita da li je obezbijeđena potpuna pokrivenost signalom mobilne telefonije za prenos podatka, kao i usaglašavanje u pogledu tehničkih mogućnosti i cijena usluga operatera mobilne telefonije.Izvještaj o tome je sadržan u tabeli 12 aneksa.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Mješoviti radni tim će tokom 2017. godine paralelno raditi na implementaciji tehničkih rješenja (nabavka softvera i neophodne hardverske opreme) i izradi odgovarajuće zakonske regulative (zakon i pravilnik). Implementacija projekta elektronske fiskalizacije vršiće se u 2018. godini.

Fiskalni uticaj: Sredstva koja će se izdvojiti u u 2017. godini za prilagođenje informacionog sistema Poreske uprave, koja podrazumijevaju nabavku softvera i neophodne hardverske opreme, se procjenjuju na oko 500.000 eura.Uvođenjem elektronske fiskalizacije doći će do povećanja prihoda u budžetu Crne Gore u 2018. godini za najmanje 10 miliona eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Uvođenjem elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa doprinijeće značajnom povećanju konkurentnosti crnogorske ekonomije. Konkurentna ekonomija podrazumijeva uvođenje visokog stepena poreske discipline čemu bi ovaj projekat dao značajan doprinos.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Nije prepoznat konkretan socijalni uticaj.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nema rizika u sprovođenju mjere.

4.3.4.2 Razvoj malih i srednjih preduzeća

Dijagnoza: Sektor malih i srednjih preduzeća jedan je od glavnih pokretača ekonomskog razvoja imajući u vidu da broji 25.595 preduzeća, ostvaruje 76% ukupnog prometa, učestvuje sa 67% u ukupnoj dodatoj vrijednosti i zapošljava skoro 2/3 ukupnog broja zaposlenih. Mjere finansijske i nefinansijske podrške MSP sektoru sprovode se sa ciljem osnivanja novih preduzeća, povećanja kvaliteta i obima prozvodnje, pristupa novim tržištima, jačanja inovativnosti i time većeg učešća izvoza u BDP, zaposlenosti i jačanja životnog standarda.

Problemi se ogledaju u ponudi nedovoljno prilagođenih finansijskih proizvoda potrebama MSP, alternativni izvori finansiranja nijesu zaživjeli, preduzeća imaju ograničen kapacitet za pristup finansijama odnosno nemaju potrebnu kreditnu sposobnost, a često ni odgovarajuća sredstva obezbeđenja kredita.Finansijska pismenost nije na potrebnom nivou i preduzeće nemaju dovoljno znanja da projekat na odgovarajući način predstave finansijerima, a sposobnosti za upravljanje finansijama u cilju redovnog izvršavanja finansijskih i kreditnih obaveza su često ograničene. Osim toga, evidentno je da preduzeća neadekvatno primjenjuju propisane standarde neophodne za nastup na ino-tržištima, nedovoljno koriste usluge konsultantskog tržišta i mogućnosti umrežavanja što dovodi do niskog nivoa konkurentnosti MSP, regionalne nejednakosti u razvoju, nedovoljne valorizacije izvoznih mogućnosti.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016. ukoliko je to relevantno za datu oblast: Crna Gora je na ministarskom sastanku u maju 2016. godine dobila preporuku da nastavi da olakšava sprovođenje različitih mjera finansijske i nefinansijske podrške malim i srednjim preduzećima kako bi se podstaklo učešće u globalnim lancima vrijednosti kao i da podrži razvoj privatnog konsultantskog tržišta(preporuka br.5). U tom smislu, kao odgovor na preporuku sa Ministarskog sastanka iz Brisela u maju 2016., PER-om, za 2017.godinu su predviđene dvije mjere koje se odnose na finansijsku i nefinansijsku podršku sektoru malih i srednjih preduzeća.

Prioritetni planovi reformi: Unaprjeđenje finansijske i nefinansijske podrške MSP sektoru sprovodi se u kontinuitetu u skladu sa Pravcima razvoja Crne Gore, Strategijom razvoja ženskog preduzetništva 2015-2020, Strategijom za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019 i preporukama Akta o malim preduzećima.

U skladu sa prethodno navedenim, PER za 2017. će sadržati dvije prioritetne mjere u ovoj podoblasti: "*Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća",* koja će biti nastavak reforme iz 2016. , dok će u PER-u 2017. Biti uključena nova mjera-"*Unaprjeđenje nefinansijske podrška sektoru malih i srednjih preduzeća",* kako bi se doprinijelo dinamičnijem razvoju privatnog MSP sektora.

Prioritetne reformske mjere za ovu oblast su date u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 13: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Kratak opis mjere: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća predstavlja implementaciju mjera i aktivnosti koje su definisane u okviru strateških dokumenata Vlade Crne Gore u ovoj oblasti, Pravaca razvoja, Industrijske politike Crne Gore do 2020., Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. i preporuka EU Akta o malim preduzećima. Osnovne prepreke unapređenju konkurentnosti malih i srednjih preduzeća se, između ostalog odnose na nedovoljan pristup finansiranju iz razloga što raspoloživi finansijski instrumenti i procedure nijesu u potpunosti adekvatne potrebama i kapacitetima svih korisnika, što dovodi do nedovoljne apsorpcije ili nemogućnosti dobijanja kredita za različite potrebe i kategorije MSP.Zato je i ove godine u PER-u predložena mjera finansijske podrške sektoru MSP, a izvještaj o njenoj realizaciji u prethodnoj godini je prikazan u tabeli 12 aneksa.

Kako bi se obezbijedio povoljniji pristup finansiranju za mala i srednja preduzeća, Investiono-razvojni fond Crne Gore će intenzivirati aktivnosti posvećene podsticaju preduzetništva kroz unaprjeđenje

finansijske podrške, ponudom kratkoročnih i dugoročnih kredita za investicije i likvidnost. Pored realizacije kreditnih linija za postojeće biznise za mlade, žene u biznisu, start-up preduzeća, klastere, inovativna preduzeća, preduzeća u oblasti turizma, poljoprivrede, proizvodnje, usluga, planirana je realizacija novih kreditnih linija za preduzeća koja planiraju nastup na inostranim tržištima, za realizaciju greenfiled investicija, modernizaciju industrije, otkup poljoprivrednih proizvoda, itd. Sa aspekta uslova finansiranja planirano je smanjenje kamate za 0,5 procentnih poena u odnosu na 2016. godinu[31], uz dodatno smanjenje kamatne stope u cilju stimulisanja sjevernog regiona i opština ispod prosjeka razvijenosti, obezbjeđenje subvencija kamata na kredite iz oblasti turizma, sufinansiranje za modernizaciju industrije, itd. Posebna novina i povoljnost se odnosi na beskamatno kreditiranje za visokoškolce, žene koje imaju potencijal za biznis, tehnološke viškove koji teže da se bave preduzetništvom. Finansijska ponuda IRFCG će težiti da i dalje bude konkurentna i rokovima otplate kredita do 15 godina uz grejs period do 5 godina, ali i organizovanjem obuka za osnivanje preduzeća i upravljanje finansijama, kako bi se olakšale procedure pristupa finansijama. U dijelu faktoring finansiranja, radiće se na daljem razvoju faktoringa bez prava regresa, sa pravom regresa i dobavljačkog faktoringa i razvoja novih vrsta faktoringa koji predviđa smanjenje kamatnih stopa do 1 procentnog poena kao i naknada za otkup potraživanja.

Mjere usmjerene na olakšavanje pristupa finansijama zasektor MSP, podrazumijevaju i nastavak dalje afirmacije finansiranja modelom kreditnih garancija za finansijske posrednike u okviru COSME programa za postojeće i nove korisnike. OTP CKB banka, kao korisnik COSME programa, nastaviće sa finansiranjem potreba MSP preduzeća za obrtna sredstva i investicije u materijalna dobra i nematerijalna ulaganja, bez potrebe obezbjeđenja hipoteke. U okviru WB EDIF programa32-ENIF fond za inovativna preduzeća33, planira se početak implementacije instrumenta ulaganja u vlasnički kapital za inovativna start up preduzeća i MSP preduzeća u razvojnoj fazi. Dodatno, obezbijediće se podrška efikasnijem funkcionisanju inovativnih klastera i njihove bolje promocije modelom bespovratne podrške u vidu grantova.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

2017. godina

- Unaprjeđenje finansijske podrške za početnike u biznisu i MSP sektor od strane IRFCG kroz povoljnije uslove postojećih i novih kreditnih linija (nulta kamata za visokoškolce, tehnološke viškove, žene koje počinju biznis, podrška za nastup na inostranim tržištima, smanjenje kamate za postojeće kreditne linije, subvencije na kamate, sufnansiranje troškova, itd), uvođenje novih vrsta i smanjenje kamate za faktoring finansiranje, kao i olakšavanje procedura kreditnih linija kroz organizovanje obuka;
- Finansijska podrška za formiranje novih i unaprjeđenje funkcionisanja klastera modelom grantova za ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu i operativne troškove
- Dalja implementacija COSME garantnog aranžmana za MSP od strane CKB banke u smislu povećanja broja korisnika kredita za koje nije potreban kolateral;
- Početak implementacije finansijskog instrumenta ulaganja u vlasnički kapital kroz WB EDIF-ENIF fond za start up i inovativna MSP.

2018. godina

- Unapjeđenje postojećih kreditnih linija sa aspekta uslova i procedura, otvaranje novih, kao i unaprjeđenje pružanja faktoring usluga, za šire ciljne grupe i grant podrška razvoju klastera;
- Potpuna impelementacija COSME garantnog aranžmana od strane CKB banke i potpisivanje novih sporazuma od strane novih finansijskih posrednika;

[31] Kamate na kredite IRFCG u 2017. godini će se kretati od 0%-4,5%

[32] Program za konkurentnost i inovacije Zapadnog Balkana

[33] IRFCG je pristupio ENIF fondu za inovativna preduzeća, u svojstvu partnera i investitora, u aprilu 2016. godine.

- Dalja implementacija ulaganja u MSP kroz instrument vlasničkog kapitala u okviru WB EDIF-ENIF fonda.

2019. godina

- Nastavak planiranih aktivnosti iz 2018. godine na planu kreditne podrške MSP, grant podrške i ulaganja u vlasnički kapital i pratećih obuka za pristup finansijama.

Fiskalni uticaj: Investiciono razvojni fond Crne Gore, kao institucija u većinskom vlasništvu države, će obezbijediti 120 miliona eura (oko 2,5% BDP) za 2017. godinu za unaprjeđenje finansijske podrške MSP iz međunarodnih izvora, odnosno sredstava po osnovu ugovora sa EIB, povraćaja kredita i prihoda po osnovu kamata i naknada, za novoosnovana i postojeća MSP preduzeća iz oblasti pružanja usluga, turizma i ugostiteljstva, proizvodnje, itd. Finansijska podrška klasterima, koju sprovodi Ministarstvo ekonomije je planirana u iznosu od 0,1miliona eura za 2017. godinu.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Povoljniji uslovi finansiranja za MSP dovešće do bolje raspoloživosti i pristupačnosti finansijskih usluga i pristupa kreditima, otvaranja novih preduzeća, efikasnijeg poslovanja i razvoja MSP, većeg učešća u BDP, prometu, ukupnim investicijama, ravnomjernijeg regionalnog razvoja, veće izvozne konkurentnosti domaće ekonomije i uključivanja u međunarodne lance vrijednosti.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Otvaranje novih preduzeća i unaprjeđenje poslovanja postojećih će dovesti do novog zapošljavanja i veće tražnje na tržištu rada, boljih uslova rada u sektoru MSP, povećanja učešća mladih i žena u biznisu i pokrivaće sve regione, uz posebne olakšice za sjever i manje razvijene opštine.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nedovoljna zainteresovanost i finansijska spremnost MSP sektora, procedure odobravanja kredita, neadekvatnost kolaterala, nedovoljni kapaciteti finansijskih institucija za povlačenje EU sredstava, nedovoljno znanje i nepostojanje regulatornog okvira za implementaciju finansijskih instrumenata ulaganja u vlasnički kapital.

Prioritetna reformska mjera br 14: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća.

Kratak opis mjere: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća, kao i u slučaju finansijske podrške, predstavlja implementaciju mjera i aktivnosti koje su definisane u okviru strateških dokumenata Vlade Crne Gore u ovoj oblasti, u okviru Pravaca razvoja, Industrijske politike Crne Gore do 2020., Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. i preporuka EU Akta o malim preduzećima.

Jedna od prepreka rastu konkurentnosti i ukupnom razvoju sektora MSP je činjenica da u Crnoj Gori početnici u biznisu nemaju dovoljno znanja i potencijala da za svoju ideju ili projekat dobiju finansijska sredstva. Takođe, kod postojećih MSP i početnika u biznisu, korisnika kredita, evidentan je nedostatak znanja iz oblasti menadžmenta, finansija i poslovnog planiranja, marketinga, poslovne komunikacije, što dovodi do loših poslovnih rezultata, a samim tim i do problema prilikom vraćanja kreditnih sredstava i njihovog ponovnog plasmana novim korisnicima. Pored navedenog, MSP nisu u stanju da samostalno obezbijede, savjetodavne i konsalting usluge, usljed njihove relativno male veličine i ekonomske snage ili ne vide koristi od korišćenja istih.

Paleta nefinansijskih oblika podrške u vidu usluga i informacija (informativne i savjetodavne usluge, obuke iz preduzetništva, mentoring usluge, usluge poslovnog povezivanja i organizovanog sajamskog nastupa), se u kontinuitetu pružaju od strane Ministarstva ekonomije/Direkcije za razvoj MSP. U Crnoj Gori je aktivna i Evropska preduzetnička mreža-EEN, kroz koju MSP imaju mogućnost da dobiju potrebne informacije i usluge koje su im od značaja za razvoj poslovanja na tržištu EU, za pronalaženje poslovnih partnera, za inovacije, transfer tehnologije i učešće u progamima EU.Takođe, značajna je i podrška Privredne komore Crne Gore i ostalih udruženja privrednika.

Stoga, da bi se otklonili navedeni nedostaci i ostvario poslovni uspjeh nametnula se potreba pružanja podrške i pomoći MSP kroz proces edukacije i usluge poslovnog savjetovanja i pripreme za pristup finansijama, što je ključno sredstvo za otvaranje preduzeća i podsticanje konkurentnosti njihovog biznisa. Ono što je neophodno realizovati u narednom periodu jeste: intenziviranje obuka u oblasti finansijske pismenosti i investicione spremnosti za preduzeća, obezbjeđivanje potrebnih savjetodavnih i poslovnih usluga, jačanje konsultantskog tržišta i podrška MSP da bolje iskoriste mogućnosti koje nudi jedinstveno tržište. Takođe nastaviće se sa mehanizom za podršku poslovanju klastera, a sve u cilju ostvarivanja bolje konkurentske pozicije MSP na nacionalnom i međunarodnom tržištu.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

2017. godina

- Unaprijeđenje finansijske pismenosti i investicione spremnosti
  - Organizacija najmanje 2 petodnevne preduzetničke obuke za početnike u biznisu sa akcentom na žene i mlade (edukacija o pokretanju i vođenju biznisa, izrada biznis planova, finansijski i poreski sistem, pravna regulativa-najmanje 50 početnika u biznisu ili MSP do godinu dana poslovanja);
  - Nastavak implementacije projekta „Mentoring usluge za MSP"-najmanje 6 preduzeća dobija usluge mentoringa.
- Razvoj tržišta konsultantskih usluga
  - Kreiranje elektronske baze podataka o pružaocima savjetodavnih poslovnih usluga (konsultanata) MSP-mapiranje najmanje 100 konsultanata/preduzeća.
- Internacionalizacija MSP
  - Pružanje savjetodavnih usluga o međunarodnim tržištima u okviru EEN-a za najmanje 80 preduzeća;
  - Organizacija poslovnih susreta - organizovano najmanje 5 B2B;
  - Organizacija obuka za unaprijeđenje izvoznih performansi preduzeća sa ciljem unaprjeđenja konkurentnosti i uključivanja MSP u međunarodne lance vrijednosti-organizovane najmanje 2 obuke sa 20 učesnika.
- Podrška razvoju klastera
  - Tehnička podrška za pripremu projektnih prijedloga za apliciranje za inostrane izvore finansiranja; podrška u pripremi i implementaciji projekata za program podrške klasterima za apliciranje za grantove.

2018. godina

- Implementacija Progama finansijske pismenosti i investicione spremnosti iz 2017.godine; - Izrada on-line baze pružaoca usluga poslovnog savjetovanja (konsultantskih usluga);
- Implementacija aktivnosti iz oblasti internacionalizacije MSP (usluge poslovnog savjetovanja, organizacija poslovnih susreta i obuka);
- Jačanje kapaciteta klastera, njihovih menadžerskih sposobnosti, marketing aktivnosti.

2019. godina

- Implementacija Programa finansijske pismenosti, investicione spremnosti i mentoringa;
- Ažuriranje on-line baze pružaoca usluga poslovnog savjetovanja;
- Kontinuirana implementacija aktivnosti iz oblasti internacionalizacije MSP;
- Kontinuirana podrška na unaprijeđenju rada klastera i osnivanju novih.

Fiskalni uticaj: Ministarstvo ekonomije će obezbijediti 132.457, € za 2017. godinu za unaprjeđenje nefinansijske podrške MSP iz sredstava Budžeta za obuke i mentoring i doprinos COSME EEN projektu, tehničku podršku razvoju klastera i na ime kontribucije za članstvo u COSME programu. Dodatna sredstva za implementaciju mjere će se obezbijediti iz EU izvora (programi EEN, HORIZON 2020 ,

Interreg Danube Transnational) u iznosu od 40,756 € . Za 2018. i 2019. godinu planira najmanje isti iznosi sredstava.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Realizacija mjere će doprinijeti otvaranju novih preduzeća, razvoju i unaprjeđenje produktivnosti MSP, unaprijeđene izvozne performanse preduzeća sto će se odraziti na rast izvoza.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Unaprijediće se potencijal osoba spremnih za preduzetničke poduhvate i zaposlenih sa preduzetničkim kapacitetima koji otvaraju sopstveni biznis, unaprijediće se stručnost i kompetencije i time mogućnosti zapošljavanja posebno mladih i žena u svim regionima.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nedovoljna zainteresovanost potencijalnih početnika u biznisu i privrednih subjekata, nemogućnost obezbjeđivanja dodatnih izvora finansiranja .

4.3.4.3 Privatizacija

Dijagnoza: Aktivnosti u oblasti privatizacije, u 2016. godini, odvijale su se u skladu sa Odlukom o planu privatizacije za 2016. godinu, koja je donesena 28. decembra 2015. godine. Planom privatizacije za 2016. godinu prodajom akcija i imovine putem javnog tendera planirana je privatizacija devet privrednih društava , od kojih su za 4 raspisani Javni tenderi, i to za Institut „dr Simo Milošević“ AD – Igalo, “Institut za crnu metalurgiju”AD Nikšić, A.D. “Montecargo” Podgorica”, i “Luka Bar” AD Bar. Za Institut „dr Simo Milošević“ AD – Igalo i “Institut za crnu metalurgiju”AD Nikšić, tenderi su proglašeni neuspjelim, dok su za A.D. “Montecargo” Podgorica i “Luka Bar” A.D. Bar tenderi u toku.

Prioritetni planovi reformi: Kada je u pitanju valorizacija turističkih lokaliteta ili privrednih društava kroz javno privatno partnerstvo, nastaviće se sa sprovođenjem objavljenih tendera za sledeće lokalitete:“Buljarica”, VTK „Mediteran“, Žabljak, Donja Arza - Herceg Novi, Turistički kompleks Ecolodge - Vranjina, Kolašin 1600 - Bjelasica i Komovi, dok će se za projekat Ostrvo Lastavica sa tvđavom “Mamula” - Herceg Novi izvršiti primopredaja lokacije.

Nadležne tenderske komisije će nastaviti sa redovnim aktivnostima na analizi postojećeg stanja i pripremi tenderske dokumentacije, u skladu sa procedurom izbora investitora za dugoročni zakup za valorizaciju lokaliteta ili društava.Vlada će usvojiti Plan privatizacije za 2017. godinu u prvom kvartalu ove godine, na osnovu predloga Savjeta za privatizaciju i kapitalne projekte. Cilj privatizacije u 2017. godini će biti povećanje konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društava, podsticanje stranih ulaganja i preduzetništva u svim oblastima, i poboljšanje životnog standarda.

4.3.5 Istraživanje i inovacije

Dijagnoza: Crna Gora je posebnu pažnju usmjerila na kreiranje okvirnih uslova koji će stimulisati proces inovacija i razmjenu znanja, kao i na jačanje veza između naučnoistraživačkih ustanova i privrednog sektora.

Ključne prepreke povećanju konkurentnosti ekonomije i ekonomskom rastu odnose se na činjenicu da u Crnoj Gori i dalje postoji mali broj preduzeća čije aktivnosti su zasnovane na inovacijama, znanju i modernim tehnologijama. Nedovoljno je razvijena saradnja preduzeća sa naučnoistraživačkim ustanovama, i nedovoljna je potražnja za konsultantskim uslugama, kao i inovativnost proizvoda i usluga, poslovne procedure, organizacija i marketing.

Polazeći od toga, uspostavljen je pravni i strateški okvir za oblast naučnoistraživačke, ali i inovativne djelatnosti u skladu sa evropskim smjernicama i ciljevima.Takođe, uspostavljanje adekvatnog institucionalnog okvira će omogućiti stimulisanje inovacija i olakšati apsorpciju tehnologije koji direktno mogu uticati na konkurentnost privrede. Na taj način, uspostavljanje prvog Centra izvrsnosti u Crnoj Gori, koji je počeo sa radom 2014. godine, omogućava ostvarivanje jake povezanosti između znanja, istraživanja i inovacija. Imajući u vidu pozitivno iskustvo prvog Centra izvrsnosti koji se trenutno

realizuje, Crna Gora će pristupiti formiranju i drugog Centra izvrsnosti u periodu 2018-2020, nakon čega se očekuje održivost ovih centara i formiranje novih u kontinuitetu.

Institucionalni okvir biće u potpunosti realizovan uspostavljanjem prvog Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori (2017-2020), putem koga će se ostvariti jaka veza sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama i omogućiti komercijalizacija inovativnih ideja u nove proizvode i usluge, koje će moći da budu plasirane na tržište. Tako je uspostavljen prvi dio Naučno-tehnološkog parka - prvi Inovaciono preduzetnički centar Tehnopolis u Nikšiću, koji je otvoren 17. septembra 2016.

Na osnovu posljednjih zvaničnih statističkih podataka MONSTAT-a za 2014. godinu, ukupna nacionalna potrošnja na I&R za 2014. iznosila je 0,36% BDP-a, od čega je 46% izdvojeno iz budžeta Crne Gore, 33% iz poslovnog sektora i 21% iz inostranstva (većinom iz sredstava EU i međunarodnih organizacija). Cilj povećanja ukupne nacionalne potrošnje na I&R do 2020 godine je 0,6 %.

Prioritetni planovi reformi: U cilju daljeg razvoja naučnoistraživačkog i inovativnog sistema i društva u cjelini, predviđeno je: Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici.

Prioritetna reformska mjera za ovu oblast je data u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 15 : UspostavljanjeNaučno-tehnološkog parka u Podgorici

Kratak opis mjere: Osnovni cilj Naučno-tehnološkog parka (NTP) je da objedini preduzetničke, inovativne, naučne i privredne kapacitete i ostvari jaku vezu sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama.Mjera se vezuje za implementaciju Strategije inovativne djelatnosti 2016-2020. Godina; , Industrijsku politiku Crne Gore do 2020., Pravce razvoja Crne Gore 2015-2018 i Strategiju razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

Naučno-tehnološki park u Crnoj Gori koncipiran je kao umrežena struktura koja će imati svoje sjedište u Podgorici i tri decentralizovane jedinice – impulsna centra, i to u: Nikšiću, Baru i Pljevljima.

Planirano je da se NTP uspostavi u saradnji sa Univerzitetom Crne Gore kao glavnim partnerom, uz učešće svih crnogorskih univerziteta, naučnih i visokoobrazovnih institucija, kao i 40-50 mikro, malih i srednjih preduzeća iz oblasti visokih tehnologija. Uspostavljanje NTP će omogućiti povezivanje naučnoistraživačkih ustanova i ustanova visokog obrazovanja sa privrednim društvima, kako bi se stvorile nove vrijednosti koje će direktno uticati na ekonomski rast i smanjenje nezaposlenosti. NTP će na ovaj način stvoriti kreativnu okolinu koja će njegovati i podsticati komercijalizaciju istraživanja i davati podršku tehnološki orijentisanim preduzećima.

NTP će pružati specijalizovanu infrastrukturu i usluge, informacioni sistem, stručne i konsultantske usluge iz više oblasti nauka, u cilju njihovog povezivanja; stimulisanja i upravljanja transferom znanja i visokih tehnologija; unapređenja internacionalizacije i komercijalizacije istraživanja; stvaranja novih inovativnih privrednih subjekata; podsticanja, stvaranja i primjene novih ili poboljšanja postojećih tehnologija, postupaka, proizvoda, usluga i procesa na tržištu, zasnovanih na vrhunskim naučnim rezultatima, za potrebe privrednog razvoja regiona i države.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

- Priprema:
    - Izrada Glavnog projekta za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP kojim će se definisati potreban iznos sredstava; i pregovori sa Svjetskom bankom o zaključivanju Ugovora o kreditu za nastavak realizacije projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost Crne Gore - INVO“, za finansiranje uspostavljanja NTP u Podgorici, u periodu 2017-2020. godine (do kraja 2017.)
- Implementacija:
    - Realizacija tendera za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izvođenje radova za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP, zaključivanje ugovora sa najpovoljnijim ponuđačem; početak

građevinskih radova; završetak građevinskih radova i tehnički prijem objekta; opremanje objekta NTP; javni poziv za odabir članova NTP; otvaranje objekta NTP(do kraja maja 2020).

Fiskalni uticaj: Sredstva izdvojena za realizaciju ove mjere u 2017. godini u iznosu od 60.000 eura su obezbijeđena iz kredita Svjetske banke.

Očekivani uticaj na konkurentnost: :Povezivanje sistema nauke i istraživanja sa inovacijama i biznisom kroz program podrške NTP omogućiće: stvaranje i privlačenje novih malih i srednjih preduzeća i „start-up" i „spin-off" inovativnih subjekata; konsolidaciju postojećih preduzeća; stvaranje jake veze sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama; stimulisanje transfera znanja i visokih tehnologija sa naučnih ustanova na preduzeća; unapređenje komercijalizacije istraživanja; podsticanje stvaranja i primjenu novih ili poboljšanje postojećih tehnologija, postupaka, proizvoda, usluga i procesa na tržištu, zasnovanih na vrhunskim naučnim rezultatima, zapošljavanje u postojećim i novim privrednim društvima i doprinjeti postizanju cilja ulaganja u I&R.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na način što će se u NTP-u ostvariti zapošljavanje 15 izvršilaca u periodu 2018-2019, dok će se dodatno aktivnostima NTP-a uticati na stvaranje novih MSP koja će podići nivo zapošljavanja, posebno mladih, kroz osnivanje sopstvenih "spin-off" i "start-up" preduzeća.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere:Realizacija tendera za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izvođenje radova za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP i građevinski radovi na objektu NTP, za implementaciju reformske mjere.

4.3.6 Spoljna trgovina i podsticanje investicija

Dijagnoza: Crnu Goru, i pored značajnih potencijala za jačanje izvoza i smanjenje eksterne ekonomske neravnoteže, karakteriše postojanje uske izvozne baze odnosno nizak stepen diverzifikacije izvoza, kao i nizak stepen dodate vrijednosti u proizvodnji. Struktura crnogorskog izvoza u posljednjih 10 godina je značajno promijenjena u korist izvoza usluga čije je učešće u ukupnom izvozu povećano sa 48% u 2006. na preko 70% u 2015. godini. Iako je rast izvoza usluga doprinio smanjenju deficita tekućeg računa, Crna Gora i dalje bilježi visoko učešće ovog deficita u BDP-u (koji se u 2016. godini procjenjuje na oko 21% BDP-a). U tom smislu je, pored jačanja konkurentnosti izvoza usluga, kao najveće kategorije izvoza, za Crnu Goru veoma važno da diverzifikuje izvoz robe i poveća dodatu vrijednost u izvozno orjentisanoj proizvodnji. To bi istovremeno doprinijelo većoj pokrivenosti uvoza izvozom robe i smanjenju veoma visokog deficita robne razmjene sa inostranstvom (oko 40% BDP-a). Važan preduslov za to su investicije, naročito investicije u prerađivačke kapacitete koje će povećati stepen obrade proizvodnje namijenjene za izvoz, odnosno njenu konkurentnost. Tome treba da doprinese dalje unapređenje poslovnog ambijenta i proces trgovinskih i ekonomskih integracija. Drugim riječima, da bi se ostvario povrat investicije u izvozno orjentisanu proizvodnju u Crnoj Gori, veoma je važna činjenica postojanja sporazuma o slobodnoj trgovini, odnosno trgovinskih i ekonomskih integracija, koje olakšavaju plasman proizvoda koji ispunjavaju zahtjevne međunarodne standarde, na šire međunarodno tržište, naročito tržište EU. Takođe, važan je povoljan poslovni ambijent odnosno odgovarajuće poslovne zone, koje će proizvodnju i za domaće tržište i izvoz učiniti konkurentnijim.

U skladu sa navedenim, trgovinske olakšice imaju značajan uticaj na eliminisanje barijera u trgovini, odnosno u dijelu povećanja konkurentnosti i ekonomskog rasta, što je prepoznato i na multilateralnom nivou. U 2016. je u Crnoj Gori usvojen Zakon o potvrđivanju Protokola o izmjenama i dopunama Marakeškog sporazuma o osnivanju Svjetske trgovinske organizacije i isti je objavljen u Službenom listu CG - Međunarodni ugovori, br. 5/2016 od 8. aprila 2016. godine. Instrument ratifikacije dostavljen je 10. maja o.g. – do sada su 94 članice STO ratifikovale Sporazum, Crna Gora je bila 79. Osnovni benefiti implementacije Sporazuma su pojednostavljenje carinskih procedura, povećanje transparentnosti i smanjenje transakcionih troškova. Naime, istraživanja pokazuju da 1% skraćenja vremena potrebnog za izvoz, povećava izvoz za 0.4%. Takođe, jedan dodatni dan u tranzitu odgovara povećanju razdaljine

od 70 km između trgovinskih partnera, kao i da jedan dan smanjenja vremena transporta u zemlji dovodi do povećanja izvoza za 7%.

Kad su u pitanju zemlje CEFTA-e bitno je pomenuti da su pregovori o zaključenju Dodatnog Protokla 5 uz CEFTA 2006 u završnoj fazi. Pomenuti Protokol u suštini predstavlja Sporazum o trgovinskim olakšicama između CEFTA zemalja. Stupanjem na snagu u velikoj mjeri će biti usaglašene i pojednostavljene procedure uvoza i izvoza, a skratiće se i prosječno vrijeme oslobađanja robe, što su neki od ključnih problema, identifikovanih od strane privrednika. Implementacijom Protokola podstaći će se povezivanje informacionih sistema svih inspekcijskih službi koje obavljaju poslove na granici, pojednostaviti carinske procedure, povećati transparentnost i smanjiti transakcioni troškovi, a time i konkurentnost preduzeća i ekonomije u cjelini.

Obzirom da bi SDI i ubuduće trebale ostati osnovni izvor finansiranja deficita u tekućem računu platnog bilansa i stvaranja multiplikativnih efekata važnih za konkurentnost, ekonomski rast i zaposlenost, ključni je izazov kako promijeniti strukturu SDI u pravcu povećanog učešća investicija u povećanje dodate vrijednosti i diverzifikaciju izvozne baze.

Prioritetni planovi reformi: U skladu sa navedenim preprekama povećanju konkurentnosti crnogorskog izvoza, Vlada Crne Gore realizuje niz reformskih mjera u sektorima industrije, poljoprivrede, usluga, sa akcentom na usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta, povećanje stepena prerade itd. Pored navedenih mjera, kao i mjera koje se odnose na uvođenje trgovinskih olakšica kroz potpisane međunarodne sporazume, posebna pažnja u 2017. godini će biti posvećena daljem privlačenju direktnih investicija, kao preduslova za rast izvoza, zbog čega je predložena prioritetna reformska mjera: Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti.

Prioritetna reformska mjera br. 16 : Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti

Kratak opis mjere: Ova mjera je administrativno-investicionog karaktera. Sprovođenje mjere je u funkciji realizacije Pravaca razvoja Crne Gore za period 2015-2018., Industrijske politike Crne Gore do 2020., Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

Biznis zone predstavljaju jedinstven entitet na području lokalne samouprave koji je dijelom ili u potpunosti infrastrukturno opremljen, a pored zajedničkog prostora, investitorima pruža mogućnost poslovanja uz dodatne poreske i administrativne olakšice sa državnog i lokalnog nivoa. One su jedan od mehanizama privlačenja direktnih investicija, samim tim podsticaja razvoja MSP sektora i otvaranja novih radnih mjesta. Vlada Crne Gore je u novembru 2016. usvojila Uredbu o biznis zonama, kojom se definiše model uspostavljanja, olakšica u poslovanju, upravljanja i funkcionisanja biznis zona na nacionalnom i loalnom nivou. U skladu sa navedenim, realizacijom mjere će se proglasiti prva biznis zona od strateškog značaja u Crnoj Gori i osnovati privredno društvo za njeno funkcionisanje. Na osnovu klasifikacije prema strateškom značaju, biznis zone se dijele na biznis zone od strateškog značaja i biznis zone od lokalnog značaja. Prva biznis zona na lokalnom nivou je osnovana 2012. godine u Beranama. Naime, strateške zone će osnivati i njima će upravljati Vlada Crne Gore, dok će lokalne biznis zone biti u nadležnosti lokalnih samouprava. Planirana je evaluacija realizivanih aktivnosti na svakih 6 mjeseci, gdje je osnivač u obavezi da dostavlja izvještaje Ministarstvu ekonomije.

Do sada, biznis zone od lokalnog značaja su proglašene od strane devet lokalnih samouprava u Crnoj Gori, pa samim tim investitori imaju priliku da ulažu pod povoljnim uslovima u: Beranama, Bijelom Polju, Kolašinu, Mojkovcu, Nikšiću, Cetinju, Ulcinju, Podgorici i Rožajama. Sve navedene lokalne samouprave do 21. juna 2017. trebaju uskladiti poslovanje sa Uredbom o biznis zonama, kako bi zadržale postojeći status. Praksa evropskih zemalja pokazuje da je potrebno 10 do 15 godina za formiranje i funkcionisanje biznis zona. U administrativnom smislu postavljene su osnove, ali u proizvodnom još uvijek postoji dosta potencijala koje je moguće iskoristiti.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

2016 – Na osnovu prethodno pripremljene Studije identifikacije biznis zona od strateškog značaja usvojena je Uredba o biznis zonama, kojom je definisana klasifikacija biznis zona po strateškom značaju, osnivanje, uspostavljanje i upravljanje zonama, izbor korisnika biznis zone, olakšice za poslodavce u biznis zonama, način infrastrukturnog opremanja i sticanje, odnosno gubljenje statusa biznis zone;

2016-2017 – proglašenje i uspostavljanje prve biznis zone od strateškog značaja u Crnoj Gori;

2017 – osnivanje privrednog društva koje će upravljati biznis zonom od strateškog značaja;

2017 – priprema plana aktivnosti koje je neophodno preduzeti u cilju uspostavljanja i nesmetanog funkcionisanja biznis zone od strateškog značaja;

2017-2018 – fazno infrastrukturno opremanje prve biznis zone od strateškog značaja, shodno potrebama potencijalnih investitora.

Fiskalni uticaj: Ukupan iznos sredstava potreban za realizaciju treće faze projekta uspostavljanja biznis zona je 101.000 eura u 2017. godini iz budžeta države i 50.000 eura budžeta lokalne samouprave, UNDP, GLOC .

Očekivani uticaj na konkurentnost: Uspostavljanje biznis zona treba da doprinese povećanju broja i iznosa direktnih investicija usmjerenih na valorizaciju neiskorišćenih resursa u privrednim granama sa najvećim potencijalnim rastom.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Zajedno sa mjerom prilagođavanja obrazovne strukture potrebama tržišta rada, očekuje se da biznis zone uticati na otvaranje profesionalno osposobljavanje kadra, novih radnih mjesta i socijalnu inkluziju.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: . Nedovoljna finansijska podrška lokalnih samouprava se definiše kao jedan od ključnih izazova. Lokalna infrasturuktura i finansijska podrška u tom smislu se posmatra kao jedan od rizika i izazova, u pogledu izgradnje lokalnih puteva i infrastrukturnog opremanja. Dakle, u budućem periodu planirano je uložiti dodatne napore u pronalaženju adekvatnih rješenja. Veoma važan aspekt je i stimulisanje regionalnog razvoja koji će se dodatno podstaći izgradnjom autoputa i imati pozitivne efekte na planirane aktivnosti u okviru navedene mjere.

4.3.7 Obrazovanje i vještine

Dijagnoza*:* Da bi Crna Gora imala konkurentnu radnu snagu neophodno je obezbijediti kontinuirano vaspitanje i obrazovanje od najranijeg uzrasta. Strukturna neusklađenost ponude i potražnje i rast broja učenika stručnih škola koji nastavljaju obrazovanje, uz rast nezaposlenih visokoškolaca je osnovna karakteristika stanja na tržištu rada i prepreka unapređenju konkurentnosti ekonomije. Ujedno, stečena znanja i vještine tokom studiranja, posebno tzv. meke vještine i praktična znanja, nijesu u potpunosti prilagođeni tržištu rada. U cilju prevazilaženja navedene situacije neophodno je kontinuirano usklađivati sadržaj obrazovnih i studijskih programa i upisnu politiku sa potrebama tržišta i jačati saradnju između ustanova srednjeg i visokog obrazovanja i poslodavaca.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada, predstavlja odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog sastanka iz Brisela u maju 2016. i nastavak reforme stručnog obrazovanja. Pripremljena je nova struktura studijskih programa Univerziteta Crne Gore po modelu 3+2+3, umjesto dosadašnjeg dominantnog modela 3+1+1+3. Donešena je nova Strategija razvoja visokog obrazovanja u Crnoj Gori 2016-2020. Sprovodene su sve aktivnosti na realizaciji petog ciklusa Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, kao i Studija praćenja (Tracer Study) za generaciju diplomiranih studenata 2009 i 2013. godine. Definisani su ishodi učenja za sve studijske programe na univerzitetima u Crnoj Gori.

Prioritetni planovi reformi*:* OECD sugeriše da je pohađanje predškolskog obrazovanja povezano sa kasnijim uspjehom učenika, odnosno ulaganje u rano obrazovanje ima znatno veći efekat od kasnijih investicija u životu. Crna Gora sprovodi set reformskih mjera koje se odnose na predškolsko vaspitanje

i obrazovanje sa ciljem povećanja obuhvata djece. U prethodnom periodu uvedene su interaktivne službe, trosatni program, sprovodena je kampanja „Svi u vrtić“ kojom se željelo uticati na svijest roditelja o važnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja. U cilju obezbjeđivanja neophodnih prostornih kapaciteta, iz kredita Banke za razvoj Savjeta Evrope, planirana je izgradnja sedam novih vaspitnih jedinica, što je reformska mjera opisana u Programu ekonomskih reformi za 2016. i čija je realizacija u toku (vidjeti tabelu broj 12 u aneksu dokumenta). Pored ove mjere koja se uspješno realizuje, kao prioritetne mjere u PER-u 2017. Predložene su još dvije mjere koje se odnose na stručno i visoko obrazovanje.

Kontinuirano poboljšanju kvaliteta i efikasnosti stručnog obrazovanja, njegove relevantnosti za tržište rada i dalji razvoj cjeloživotnog učenja i mobilnosti predstavlja jedan od prioriteta. Modernizacija obrazovnih programa za sve nivoe u stručnom obrazovanju, omogućiće povezanost obrazovanja i tržišta rada kroz razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja. Imajući u vidu da se 67% populacije srednjoškolaca obrazuje po programima stručnog obrazovanja, neophodno je da programi budu usklađeni sa potrebama tržišta rada.

Nakon analize, u sektorima, u skladu sa kvalifikacijama i programima koje je potrebno revidirati, odnosno razvijati nove, pripremljena su, u saradnji sa poslodavcima, 23 standarda zanimanja iz oblasti inženjerstva (elektrotehnika i mehatronika), građevine, ugostiteljstva, ekonomije i usluga. Ovi standardi su osnov zs izradu obrazovnih programa, čija će primjena početi školske 2017/2018. godine.

Crnogorski visokoobrazovni sistem teži boljoj prepoznatljivosti i referentnosti u evropskom sistemu visokog obrazovanja, kroz obezbjeđenje visokog standarda kvaliteta i naučnoistraživačkog rada. Vlada Crne Gore sprovodi set reformskih mjera usmjerenih na usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada u cilju smanjenja jaza između ponude i tražnje i povećanja zaposlenosti mladih. Vrlo važan segment cjelokupnog funkcionisanja sistema visokog obrazovanja je finansiranje. S tim u vezi Vlada se odlučila za tzv. ugovorni model finansiranja visokog obrazovanja, odnosno finansiranje zasnovano na rezultatima.

Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem u 2017. godini realizuje se od 15. januara za 3.274 lica sa evidencije Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

Na Univerzitetu Crne Gore od studijske 2017/2018. godine implementiraće se reformisani model studija 3+2+3, kao dominantni model Evropskog prostora visokog obrazovanja, a sprovodiće se i analiza Studije praćenja (Tracer Study). Novi model studija obezbjeđuje kontinuitet u studiranju i punu usaglašenost sa međunarodnim standardima kvaliteta. Time će se stvoriti bolji uslovi za edukaciju konkurentnog kadra koji posjeduje znanja i vještine potrebne modernom tržištu rada. U 2018. godini će se pristupiti implementaciji ugovornog modela finansiranja između Univerziteta Crne Gore i Vlade Crne Gore. U 2019. godini je predviđeno sagledavanje efekata uvođenja novog modela finansiranja visokog obrazovanja na kvalitet rada ustanova. Takođe, izmjene sadržaja i strukture studijskih programa na kojima se edukuju kadar koji stiče kvalifikacije iz oblasti regulisanih profesija izvršene su u skladu sa Direktivom 2005/36, odnosno izmjenama Direktive 55/13 kojima se uređuje ova oblast.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada

Kratak opis mjere: Navedena mjera se u skladu sa Strategijom razvoja stručnog obrazovanja (2015-2020) odnosi na potrebu sprovođenja modernizacije obrazovnih programa za sve nivoe stručnog obrazovanja. Odluke o potrebama za određenim kvalifikacijama neophodno je bazirati na informacijama sa tržišta rada. Kvalifikacije treba da su zasnovane na ishodima učenja, uz sve veći obim učenja uz rad i poboljšanje kvaliteta praktičnog obrazovanja. Mjera je i u funkciji sprovođenja Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018. godina, kao i Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

- 2017. godina - izrada deset novih obrazovnih programa, obučeno najmanje 150 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja i opremljeno osam škola za realizaciju modernizovanih programa;
- 2018. godina - izrada petnaest novih obrazovnih programa i obučeno najmanje 250 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja;
- 2019. godina - izrada dvadeset novih obrazovnih programa i obučeno najmanje 350 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja;

Fiskalni uticaj:

- 2017. godina – iz budžeta 184.560 eura i iz IPA 706.906,83 eura;
- 2018. godina – iz budžeta 246.080 eura;
- 2019. godina – iz budžeta 270.000 eura i iz IPA 650.000 eura (za 2018. i 2019. godinu).

Očekivani uticaj na konkurentnost: Konkurentna radna snaga, sa stručnim i ključnim kompetencijama osposobljena je za cjeloživotno učenje i mobilnost, bolje se prilagođava promjenama na tržištu rada, što utiče na kvalitetet života svakog pojedinca i osnov je ekonomskog rasta.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Radna snaga, sa kvalifikacijama koje su potrebne tržištu rada, sa vještinama koje su razvijene uz rad, na radnom mjestu, uz aktivno uključivanje poslodavaca u provjeru postignuća učenika, razvijene u saradnji sa partnerima, garantuju bolju zapošljivost.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Trenutno se ne identifikuje rizik u sprovođenju mjere.

Prioritetna reformska mjera br. 18: Usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada

Kratak opis mjere: Usklađivanje ponude i tražnje lica sa visokim obrazovanjem na tržištu rada je izazov i primarni zadatak koji se postavlja pred resornim ministarstvima, ustanovama visokog obrazovanja i svim relevantnim institucijama. Rezultat implementacije mjera i planiranih aktivnosti u oblasti obrazovanja treba da bude smanjenje jaza između ponude i tražnje, kao i povećanje zaposlenosti mladih. S tim u vezi Strategijom razvoja visokog obrazovanja (2016-2020.) prioritetne oblasti razvoja visokog obrazovanja su, između ostalog, reforma modela studiranja i razvoj i optimizacija studijskih programa, unapređenje kvaliteta nastavnog procesa, kao i nastavnog osoblja, uspostavljanje adekvatnog modela finansiranja visokog obrazovanja, uspostavljanje mehanizama za analizu napredovanja studenata. Mjera je i u funkciji sprovođenja Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018. godina, kao i Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

U narednom periodu treba raditi na daljem snaženju saradnje između visokoškolskih ustanova i poslodavaca i obezbjeđenju praktične obuke studenata. Vrlo važan segment cjelokupnog funkcionisanja sistema visokog obrazovanja je finansiranje. Vlada se odlučila za tzv. ugovorni model finansiranja visokog obrazovanja.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

- 2017. godina – implementacija programa Stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem; implementacija reformisanog modela studija na Univerzitetu Crne Gore 3+2+3; analiza Studije praćenja (Tracer Study);
- 2018. godina – implementacija novog modela finansiranje visokog obrazovanja (ugovorni model finansiranja između Univerziteta Crne Gore i Vlade Crne Gore);
- 2019. godina – sagledavanje efekata uvođenja novog modela finansiranja visokog obrazovanja na kvalitet rada ustanova sa stanovišta kvaliteta nastave, naučnoistraživačkog rada i reformisane strukture studija po modelu 3+2+3 na Univerzitetu Crne Gore.

Fiskalni uticaj:

- 2017. godina – iz budžeta 8.000.000 eura;
- 2018. godina – iz budžeta 5.000.000 eura;

- 2019. godina – iz budžeta 5.000.000 eura.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Sprovođenje ove mjere odraziće se na kvalitetniju ponudu studijskih programa, baziranih na ishodima učenja i adekvatnu upisnu politiku. Povećanje zaposlenosti mladih, kao i njihove spremnosti da odgovore potrebama tržišta rada, će uticati na ukupno povećanje produktivnosti u ekonomiji i rast BDP-a. Ovo je istovremeno u funkciji realizacije preporuke br. 6 sa ministarskog sastanka u Briselu iz maja 2016.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Sprovođenje ove mjere odraziće se na produkciju kvalitetnog kadra, odnosno zanimanja koja su potrebna tržištu rada, što će uticati na smanjenje nezaposlenosti.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Potencijalni rizici implementacije mjere mogu biti uzrokovani nedosljednošću u sprovođenju upisne politike, nedovoljnom saradnjom ustanova visokog obrazovanja sa poslodavcima, nepraćenjem kretanja odnosa ponude i tražnje na tržištu rada, ignorisanjem rezultata Studije praćenja i izvještaja koji se baziraju na rezultatima Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem.

4.3.8 Zapošljavanje i tržišta rada

Dijagnoza: Trenutna situacija na tržištu rada ukazuje da su i dalje prisutni izazovi koji se odnose na nisku stopu zaposlenosti i visoku neaktivnost radne snage, dugoročnu nezaposlenost, strukturnu neusklađenost ponude i tražnje, te visoku stopu nezaposlenosti, posebno mladih i žena, što ukazuje na nedovoljnu fleksibilnost tržišta rada.

Izazov nedovoljne fleksibilnosti tržišta rada kao uslova veće zaposlenosti, predstavljaju pojedina zakonska rješenja definisana važećim Zakonom o radu, a koja se ogledaju u ograničenom trajanju ugovora o radu na određeno vrijeme (u trajanju od 24 mjeseca), dugom vremenskom trajanju disciplinskog postupka, kao i ograničenja prilikom otkazivanja ugovora o radu. Iako je izmjenama Zakona o radu iz 2011. godine uvedena dodatna fleksibilnost u smislu trajanja ugovora o radu na određeno vrijeme u trajanju do 24 mjeseca, podaci ukazuju da je i dalje neophodno unapređivati ovaj institut. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2011. godinu učešće ugovora o radu na određeno vrijeme (ugovor o radu ograničenog trajanja ili do završetka određenog zadatka) iznosio 18,1%, dok je ovo učešće u 2015. godini iznosilo 30,2%.

Sa druge strane, dodatan izazov predstavlja i novo zakonsko rješenje iz oblasti socijalne politike, koje je omogućilo rani izlazak sa tržišta rada za određene kategorije žena. Naime Zakonom o dopunama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti izvršenim 2015. godine, predviđeno je da određene kategorije žena sa troje ili više djece ostvaruju pravo na doživotnu naknadu, što je u direktnoj suprotnosti sa ciljem veće aktivacije i zaposlenosti na tržištu rada posebno žena. Drugim riječima, predstavlja pasivizaciju radno sposobnog stanovništva, što ima direktne implikacije kako na tržište rada tako i na sistem socijalne zaštite.Ovo rješenje podstiče stvaranje fiktivne nezaposlenosti sa jedne strane i rad u zoni sive ekonomije sa druge strane.

Istovremeno crnogorski penzioni sistem je u tranziciji, jer je njegova reforma izvršena 2011. godine omogućila dugi tranzicioni period postepenog izjednačavanja žena i muškaraca u pogledu uslova za sticanje prava na penziju, kao i postepeno podizanje starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju na 67 godina odnosno do 2025. za muškarce i do 2042. za žene (odeljak 4.3.9).

Navedene izazove treba rješavati sinhronizovanim djelovanjem u sistemima koji regulišu odnose ponude i tražnje na tržištu rada, odnosno ulaska i izlaska sa tržišta rada, posebno u dijelu regulacije na tržištu rada i socijalne zaštitite.Paralelno treba jačati mjere aktivne politike zapošljavanja, kao kratkoročne mjere ka uspostvljanju balansa između ponude i tražnje na tržištu rada. Navedeno treba da omogući unapređenje efikasnosti funkcionisanja tržišta rada sa ciljem povećanja stope aktivnosti, stope zaposlenosti posebno žena, smanjenju neprijavljenog rada uz jačanje socijalnog dijaloga i zaštite prava radnika. Takođe i jačanje inkluzivnog pristupa i ekonomskim šansama za sve.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016. ukoliko je to relevantno za datu oblast: Kako bi se unaprijedilo učešće na tržištu rada dugoročno nezaposlenih, žena i mladih, u skladu sa preporukom sa Ministarskog sastanka iz Brisela u maju 2016. godine, u Crnoj Gori se u kontinuitetu sprovode i mjere aktivne politike zapošljavanja, koje se realizuju kroz različite programe namijenjene posebnim ciljnim grupama nezaposlenih lica (javni radovi, programi obrzaovanja i osposobljavanja, stimulisanje preduzetništva). Ovdje treba istaći ograničenost sredstva naimjenjenih za mjere aktivne politike zapošljavanja koje se realizuju posredstvom Zavoda za zapošljavanje kojima se na godišnjem nivou obuhvati oko 3250 nezaposlenih lica ili oko 8,8% od ukupnog broja nezaposlenih lica (podatak se odnosi na 2015.g.)

Dodatno, kroz Program osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, prosječno godišnje se obuhvati oko 3.500 nezaposlenih lica na evidenciji ZZCG i čije stručno osposobljavanje traje 9 mjeseci. Kroz mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom prosječno se uključi oko 900 lica sa invaliditetom, odnosno 40,64% od ukupnog broja registrovanih lica sa invaliditetom je na evidenciji nezaposlenih .Dakle uključenost nezaposlenih lica u navedenim mjerama politike zapošljavanja je oko 18% ukupnog broja nezaposlenih.

Većoj zaposlenosti i smanjenju fiktivne nezaposlenosti, doprinosi i rad inspekcijskih organa –prije svega Inspekcije rada Prioritetan zadatak Inspekcije rada je suzbijanje sive ekonomije na tržištu rada, odnosno rada „na crno“ kao pojavnog oblika sive ekonomije i obezbjeđivanje sigurnog radnog mjesta sa aspekta zaštite i zdravlja na radu. Ukupno 34 inspektora rada u periodu januar - septembar 2016.godine izvršili su: 8.268 inspekcijska nadzora, od toga 5.353 redovna, 1.635 kontrolna i 1.280 po inicijativama. Najčešće prijavljene nepravilnosti odnose se na: zapošljavanje „na crno“ (rad bez zaključenog ugovora o radu i prijave na obavezno socijalno osiguranje, rad stranaca bez dozvole za privremeni boravak i rad, ili potvrde o prijavi rada), neredovno isplaćivanje zarada sa pripadajućim doprinosima, neizdavanje obračuna zarade, uskraćivanje prava na sedmični i godišnji odmor, neevidentiranje i neisplata rada za vrijeme državnih i drugih praznika, rad duži od punog radnog vremena, neprimjenjivanje mjera zaštite na radu.Efekti rada ove inspekcije iz oblasti radnih odnosa evidentni su iz podataka da je, od ukupno1.771 lica zatečenih u radu „na crno“ tokom ovog perioda, nakon preduzetih mjera od strane Inspekcije rada, regulisan radno-pravni status za 686 lica, od toga: 439 crnogorska državljana i 247 stranaca, u skladu sa Zakonom o radu i Zakonom o strancima.U dijelu zaštite i zdravlja na radu efekti nadzora inspekcije rada ogledaju se u obezbjeđivanju i poboljšanju uslova na radu koji ne dovode do povreda na radu, profesionalnih bolesti i bolesti u vezi sa radom i stvaraju pretpostavke za punu fizičku i psihičku zaštitu zaposlenih.

Prioritetni planovi reformi: U skladu sa prethodno navedenim, u cilju bolje regulacije odnosa ponude I tražnje na tržištu rada, odnosno veće fleksibilnosti tržišta jedna od predviđenih mjera se odnosi na donošenje novog Zakona o radu, čija radna verzija je pripremljena I predstavlja osnov za dalje pregovaranje sa socijalnim partnerima. Osnov za dalje pregovaranje su I instituti koji su navedeni u dijagnozi. Istovremeno su u toku aktivnosti na pripremi novog Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti kojim će se revidirati sistem novčanih naknada kao prava iz osiguranja od nezaposlenosti i mjere aktivne politike zapošljavanja. U ovom segmentu posebna pažnja će biti usmjerena na naknadu za nezaposlenost u smislu preispitivanja kriterijuma za ostvarivanje prava na novčanu naknadu i njene visine, kao i vremenskog trajanje korišćenja iste. Kada su u pitanju mjere aktivne politike zapošljavanja, između ostalog, prioritet će biti aktivacija korisnika socijalnih davanja i njihovog uključivanja u mjere aktivne politike zapošljavanja.

Pored navedenog, fokus će biti na realizaciji grant šema, kao prioritetne reformske mjere iz prethodne godine, koje će imati za cilj podršku projektima koji će kroz programe obrazovanja i osposobljavanja povećati zapošljivost nezaposlenih lica, sa posebnim fokusom na dugotrajno nezaposlene, mlade i žene, kao i na profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom.

U skladu sa prethodno istaknutim prioritetnim planovima reformi, u ovogodišnjem PER-u, definisana je jedna prioritetna reformska mejra za oblast tržišta rada i zapošljavanja, koja je istovremeno i

odgovor na preporuke sa Ministarstkog sastanka u Briselu iz maja 2016.godine. Ova mjera je prikazana u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 19 : Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada

Kratak opis mjere: Riječ je o administrativnoj mjeri koja se u skladu sa identifikovanim preprekama u dijanozi stanja u ovoj oblasti, odnosi na početak izrade nove regulative na tržištu rada. To se odnosi na donošenje novih zakona u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada, jačanje sankcija za neprijavljeni rad, bolje usmjeravanje aktivnih politika na tržištu rada kako za zaposlene koji su u riziku da ostanu bez posla, tako i za nezaposlene. Takođe i na povećanje učešća na tržištu rada kada je riječ o različitim ciljnim grupama nezaposlenih lica (starija populacija, žene, mladi, korisnici socijalno zaštitnih prava). . S tim u vezi ova mjera podrazumijeva izradu predloga novog Zakona o radu i Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti. Mjera je i u funkciji sprovođenja Nacionalne Strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020; Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018. godina,Strategije regionalnog razvoja Crne Gore 2014-2020, kao i Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama:

Radna grupa za pripremu teksta novog Zakona o radu u saradnji sa socijalnim partnerima, otpočela je rad tokom 2016. godine. Pripremljeni radni tekst zakona osnov je za dalje unapređenje i usaglašavanje rješenja koja se odnose na ugovore o radu na određeno i neodređeno vrijeme u smislu njihovog trajanja, kao i otklanjanja barijera za veću fluktuaciju radne snage na tržištu. Utvrđivanje predloga novog Zakona o radu od strane Vlade, predviđeno je Akcionim planom za poglavlje 19 Socijalna politika i zapošljavanje i Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2014-2018, za IV kvartal 2017.godine, dok se njegovo usvajanje u Skupštini Crne Gore, po postignutom konsenzusu sa svim socijalnim partnerima, očekuje u 2018. godini.

Sa druge strane rad na tekstu novog Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti treba da, osim definisanja novog naziva zakona, redefiniše mjere aktivne politike zapošljavanja koje će sa donošenjem odgovarajućih podzakonskih akata, omogućiti brže prilagođavanja mjera potrebama tržišta rada. Istovremeno novčanu naknadu kao pravo iz osiguranja od nezaposlenosti treba preurediti u smislu uslova za ostvarivanje prava na novčanu naknadu, visine i trajanja, kao i samih korisnika ovog prava. Programom pristupanja Crne Gore EU 2014-2018 . godina, utvrđivanje predloga ovog zakona od strane Vlade, predviđeno je za IV kvartal 2017. godine.

Fiskalni uticaj: Za sprovođenje ovih mjera, procijenjeni neto godišnji uticaj na budžet biće veći od 5,8 miliona eura, od 2018. godine nadalje, i ostvarivaće se kombinacijom smanjenja rashoda (po osnovu smanjenja socijalnih izdataka za nezaposlena lica) i povećanja prihoda po osnovu novih zapošljavanja.

Očekivani uticaj na konkurentnost : Uticaj mjera na ekonomski razvoj i konkurentnost Crne Gore, može se sagledati sa aspekta stvaranja uslova za veću fleksibilnost i prilagodljivost tržištu rada, što je uslov za otvranje novih tradnih mjesta, odnosno kao jedan od doprinosa za unapređenje poslovnog ambijenta za razvoj kako domaćeg tako i stranog biznisa.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Realizacijom ovih mjera stvoriće se povoljniji uslovi na tržištu rada, povećati njegova fleksibilnost, što će doprinijeti rastu zaposlenosti, odnosno smanjenju nezaposlenosti, što će imati direktne pozitivne implikacije ina sistem socijalne zaštite. Sa druge strane mjere trebaju da doprinesu stvaranju dostojanstvenih radnih mjesta kroz suzbijanje neprijavljenog rada, odnosno jačanju formalizacije neprijavljenog rada, što u konačnom dovodi do veće socijalne inkluzije.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Ne postoje rizici u budućem sprovođenju mjere. Rizici postoje tokom pripreme navedenih propisa u smislu nepostizanja saglasnosti socijalnih partnera u vezi pojedinih zakonskih rješenja.

4.3.9 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti

Dijagnoza: Unaprjeđenje socijalne i dječje zaštite, realizuje se u okviru Projekta "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: Unaprijeđenje socijalne inkluzije". U periodu njegove realizacije donijet je 2013.godine novi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i potrebni strateški dokumenti. U skladu sa navedenim zakonom osnovan je Zavod za socijalnu i dječju zaštitu,organizovana je socijalna inspekcija,izvršena je reorganizacija centara za socijalni rad, uveden je sistem licenciranja stručnih radnika i pružaoca usluga oblasti socijalne i dječje zaštite i dr.

Jedna od prepreka u oblasti socijalne i dječje zaštite je otežani pristup uslugama u sistemu socijalne i dječje zaštite posebno kada se radi o djeci, licima sa invaliditetom i starim licima koje su najosjetljivije grupe i koje su u riziku od siromaštva. Otežani pristup je u smislu nedovoljne razvijenosti usluga i pored činjenice da su za razvoj usluga donijeti potrebni propisi.U tom smislu je potrebno da se sa adekvatnim mjerama, stimuliše povećanje broja pružaoca usluga i obezbijedi što više sredstava za unaprjeđenje ovog oblika zaštite.

U oblasti socijalne i dječje zaštite donijeto je niz strateških dokumenata koji se odnose na zaštitu djece, odraslih lica sa invaliditetom i starih lica, hraniteljstvo, zaštitu od nasilja u porodici. U cilju unaprjeđenja prava lica sa invaliditetom donijeta je nova Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom za period 2016-2020. kojom su utvrđene aktivnosti za obezbjeđivanje uslova za njihovo puno i aktivno uključivanje u sve oblasti društvenog života. Strategija razvoja socijalne zaštite starih lica donijeta je za period 2013-2017 i po njenom isteku donijeće se novi strateški dokument. Kada je u pitanju Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik 2011-2015. godine nije predviđen njen nastavak imajući u vidu da je posebnim propisom dat rok da raseljena i interno raseljena lica regulišu status u Crnoj Gori. Intezivno se radi na realizaciji aktivnosti predviđenih navedenim dokumentom tako da su u toku aktivnosti na rješavanju stambenih pitanja tih lica u okviru IPA projekta i Regionalnog stambenog projekta. Činjenica je da je RE populacija posebno izložena siromaštvu. Kada je u pitanju njihova zaštita u oblasti socijalne i dječje zaštite, u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti i strateškim dokumentima ostvaruju prava kao svi građani i ne vode se posebno statistički podaci po etničkoj pripadnosti. Socijalna inkluzija Roma i Egipćana posebno je regulisana u oblasti manjinskih i ljudskih prava i u tom smislu donijeta je Strategija o socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016 – 2020.

Pored navedenog,trenutna situacija u oblasti socijalne i dječje zaštite ukazuje i na mogućnost zloupotreba u postupku ostvarivanja i korišćenja prava, putem neformalnog rada, korišćenja objekata koji nisu legalizovani, kao i zbog nesprovođenja ili dugog trajanja ostavinskih postupaka. Prevazilaženje ovih izazova koji su dijelom u nadležnosti i drugih sistema doprinijeće unaprijeđenju oblasti socijalne i dječje zaštite.

Podaci ukazuju da je nastavljen pozitivan trend smanjenja broja korisnika materijalnog obezbjeđenja, tako da je navedeno pravo u septembru 2016.godine koristilo 8077 porodica za koje namjene je opredijeljeno 751.915,62 eura, što je u odnosu na 14.737 porodica i opredijeljenih 1.338.798.01 eura u julu 2013.godine kada je stupio na snagu Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti manje za 45,19 % porodica, i za 43,84% manje opredijeljenih mjesečnih sredstava.

Pozitivni efekti u dosadašnjoj primjeni zakona dijelom su poništeni propisivanjem novih prava iz socijalne i dječje zaštite.

Naime, 2015. godine, donijet je Zakon o dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Službeni list CG", broj 42/15), kojim je propisano pravo na naknadu roditelju ili staratelju - njegovatelju lica koje je korisnik lične invalidnine i pravo na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece i pored negativnog mišljenja Vlade Crne Gore. Predlagač Zakona tada nije uradio fiskalnu procjenu potrebnih sredstava za primjenu zakona, paušalno navodeći broj od oko 5-6 hiljada mogućih korisnika.Od 01.01.2016.godine od kada je počela primjena prava na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece do kraja decembra 2016.godine, ovo pravo je ostvarilo 21.597 žena, za koje je u decembru 2016. opredijeljeno oko 5,5

miliona eura. Novčana sredstva koja se opredjeljuju za navedeno pravo na nivou godine premašuju iznos ukupnih sredstava koji se opredjeljuje za socijalnu i dječju zaštitu.

Izmjenama ovog zakona u 2015. godini su utvrđene nerealne visine naknada u odnosu na prosječnu penziju i minimalnu zaradu bez utvrđenih socijalno zaštitnih kriterijuma (invalidnost, nesposobnost za rad i privređivanje, imovinskog cenzusa i drugih posebnih obilježja socijalne ugroženosti). Odredbe su u suprotnosti sa odredbama Porodičnog zakona koji se odnosi na izdržavanje bračnog druga i obavezu izdržavanja roditelja od strane djece. Narušen je sistem penzijskog i invalidskog osiguranja, gdje je jedan broj korisnica penzija prešao na korišćenje ove naknade. Narušena je oblast zapošljavanja jer utvrđena naknada destimuliše jedan broj žena da se radno angažuju,koji je napustio tržište rada ostvarivši pravo na naknadu i postoji pojava vraćanja na tržište jednog broja žena na tržište rada u oblasti neformalnog rada.Odredbe zakona imaju i elemente diskriminacije imajući u vidu da nisu obuhvaćene žene koje su rodile manje djece od zakonom propisanih, kao i da pravo nemaju očevi u slučajevima kada su sami odgajali djecu.Treba imati u vidu da će se broj korisnika povećavati u kontinuitetu po ispunjenju uslova za ostvarivanje prava. Eventualno ukidanje navedene naknade podrazumijeva prethodno razmatranje mogućih problema vezanih za postupak (stav da li je navedeno pravo stečeno pravo u kontekstu drugih materijalnih davanja iz socijalne i dječje zaštite), kao i problema vezanih za mogućnost ponovnog vraćanja na tržište rada radno sposobnih žena.

Takođe, u avgustu 2016.godine, ovaj zakon je ponovo izmijenjen na inicijativu poslanika u Skupštini, odnosno donijet je Zakon o dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Sl.list CG,broj 66/16), za koji ponovo nije vršena procjena fiskalnog uticaja. Navedenim zakonom propisano je da pravo na dodatak za djecu može ostvariti dijete koje pohađa osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da mu roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena lica (član 42 stav 1 tačka 6 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti). Propisan je početak primjene navedenog prava od 01.01.2017.godine. Za ostvarivanje navedenog prava nisu propisani socijalno zaštitni kriterijumi a nezaposlenost roditelja sama po sebi nije mjerilo materijalnog stanja porodice, već je potrebno preispitati da li porodica ima neke druge prihode, primanja ili imovinu (pokretnu i nepokretnu) od koje može obezbijediti egzistenciju.Visina dodatka za djecu utvrđena je u iznosu od 31,80 eura i ne može značajno popraviti materijalnu situaciju porodice.

Postojeći penzijski sistem, takođe predstavlja jednu od prepreka rastu konkurentnosti. Osnovni cilj penzijskog sistema je obezjeđenje adekvatnosti i održivosti penzijskih davanja. Crnogorski penzioni sistem je u tranziciji, jer je njegova reforma izvršena 2011. godine omogućila dugi tranzicioni period postepenog izjednačavanja žena i muškaraca u pogledu uslova za sticanje prava na penziju, kao i postepeno podizanje starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju na 67 godina (do 2025. za muškarce i do 2042. za žene).

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2016: Kako bi se unaprijedio sistem socijalne i dječje zaštite u kontinuitetu se sprovodi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i mjere i aktivnosti utvrđene strateškim dokumentima, u skladu sa preporukom br. 6 sa Ministarskog sastanka iz Brisela, nakon što je Skupština Crne Gore dva puta bez usaglašenosti sa Vladom, u 2015. i u avgustu 2016. godine izmijenila Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Vlada Crne Gore je u okviru Plana sanacije budžetskog deficita i javngo duga 2017-2021. predložila izmjene i dopune Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, sa ciljem obezbjeđenja pravednije raspodjele socijalnih fondova. Naveden izmjene su usvojeneu decembru 2016. u Skupštini Crne Gore.

Prioritetni planovi reformi: Pored primjene izmjena Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, u narednom periodu, će u fokusu biti i penzijska reforma koja će se odnositi na prespitivanje zakonskih uslova koji omogućavaju ranije penzionisanje i veću pravednost. Buduće reforme u ovoj oblasti biće usmjerene na sprječavanje ranog napuštanja tržišta rada i ranog penzionisanja. U 2017. godini se očekuje puna primjena izmijenjenih odredbi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koje se odnose na smanjenje naknada za majke koje su rodile troje i više djece, kao i odlaganja prava primjene dječjeg dodatka djeci koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da im roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena lica.

Stoga se, implementacija izmijenjenih odredbi ovog zakona, definiše kao prioritetna reformska mjera u 2017. i prezentirana je u nastavku.

Prioritetna reformska mjera br. 20: Izmjena Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti

Kratak opis mjere: Mjera je i u funkciji Nacionalne Strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020, Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018. godina, Industrijske politike Crne Gore do 2020. godine, kao i Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020.

Reformska mjera, koja je administrativnog karaktera, podrazumijeva smanjenje naknada po osnovu rođenja troje ili više djece za 20% i 25% nominalno, i odlaganje primjene prava za dodatak za djecu koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da im roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena lica, do 1.jula 2017., čime će uticati na racionalnije korišćenje stredstava i njihovo usmjeravanje prema korisnicima kojima je ta pomoć najneophodnija. Navedeno je sadržano u izmjenama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti , koje je na predlog Vlade, usvojila Skupština Crne Gore krajem 2016. godine. Naveden mjera je dio usvojenog Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga do 2021..

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Primjena odredbi izmijenjenog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti koje se odnose na smanjenje naknada za majke sa troje i više djece, teče od 1. januara 2017. godine, dok se primjena odredbe koja se odnosi na isplatu dječjeg dodatka za djecu koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da im roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena lica, odlaže do 1. jula 2017. godine.

Fiskalni uticaj: Na osnovu podataka iz decembra mjeseca 2016. godine, pravo na naknadu ima ukupno 21.597 korisnica, pri čemu naknadu u iznosu od 193,00 eura po osnovu evidencije na Zavodu za zapošljavanje ostvarivalo je 12.767 korisnica, dok je naknadu u iznosu od 336,00 eura po osnovu radnog staža imalo 8.830 korisnica. Ukupno isplaćena sredstva za naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece u 2016.godini su iznosila 54.021.220.17 eura. Na osnovu obrađenih podataka zaključno sa septembrom 2016.godine (tri kvartala) pravo za naknadu za majke iznosilo je 1,5% od ukupnog BDP. Za ostala prava iz socijalne i dječje zaštite u 2016.godine isplaćeno je 52.825.244.53 eura. Tako su ukupni izdaci za socijalnu i dječju zaštitu u 2016. Iznosili **106.846.464.70 eura ili 2,8% procijenjenog BDP.**

Polazeći od nedostataka ovg Zakonskog rješenja koji su prikazani u dijagnozi i pritiska koji stvara na javne finansije zemlje,Vlada krajem decembra predlložila mjeru ponovnih izmjena ovog zakona. Predloženom mjerom, naknada u iznosu od 70% prosječne neto zarade (336 eura) je smanjena na iznos od 264 eura dok je naknada u visini od 40% prosječne neto zarade (192 eura) smanjena na iznos od 144 eura. Za kategoriju gdje je smanjenje sa 336 eura na 264 eura (za 21% nominalno), godišnja ušteda u 2017. je **7,63 miliona eura** (tj. smanjenje ukupnih rashoda rashoda sa 35,6 miliona eura na 27,97 mil.eura u 2017.), dok je za kategoriju naknada koje su smanjenje sa 193,00 eura na 144,00 eura (za 25% nominalno), godišnja ušteda predviđena na **7,35 miliona eura** (smanjenje rashoda sa 29,41 miliona eura na 22,06 miliona eura u 2017.). Sanacionim planom, usvojenim u Skupštini Crne Gore za period 2017-2021. godina se procjenjuje da će ušteda, po ovom osnovu, na rashodnoj strani budžeta, u 2017. godini iznositi **14,9 miliona eura.**

Fiskalni uticaj odlaganja primjene odredbi ovog zakona koji se odnosi na odlaganje isplate zakona do 1.07.2017. godine dječje dodatke djeci čiji se roditelji nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore iznosi oko 900.000 eura.

Time ukupni uticaj impelmentacije ove mjere u 2017. godini znači smanjenje budžetskih rashoda za 15,8 miliona eura u odnosu na scenario bez ove mjere.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Realizacija mjere, imaće pozitivan uticaj na tržište rada u smislu manje zainteresovanosti radno sposobnih žena da ostvare pravo na umanjenu naknadu i jačanja

stimulansa da se jedan broj njih vrati na tržište rada.takođe će doprinijeti smanjenju neformalne zaposlenosti, jačanju fiskalne stabilnosti zemlje , a time i ukupne konkurentosti.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na tržište rada što će uticati na povećanje zaposlenosti i pravedniju raspodjelu sredstava socijalne pomoći.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Nedovoljno otvaranje radnih mjesta, koje bi omogućila radno sposobnim korisnicima socijalne zaštite da se radno angažuju; nedovoljne i neadekvatne stimulativne mjere u formalizaciji neformalnog rada.

5 BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

U skladu sa smjernicama EK, u ovom poglavlju su prikazani ukupni direktni efekti realizacije prioritetnih strukturnih reformi na budžetske prihode i rashode u 2017. godini, kao i okvirna procjena tih efekata u spovođenju mjera u 2018. i 2019. godini. Prikaz direktnog fiskalnog uticaja 20 prioritetnih reformskih mjera dat je u tabeli 10 aneksa ovog dokumenta. Za svaku prioritetnu reformsku mjeru uticaj na povećanje budžetskih rashoda je označen sa znakom minus (-), a ako pak reforma uzrokuje rast prihoda ili pozitivan neto efekat onda je to označeno znakom plus (+). Polazeći od tabele br.10 u aneksu koja sadrži direktne fiskalne implikacije svake od 20 prioritetnih strukturnih reformi, u narednom tekstu su date budžetske implikacije prioritetnih reformskih mjera planiranih za 2017. godinu.

U skladu sa navedenim, daleko najznačajnije povećanje bužetskih izdataka iz oblasti strukturnih reformi biće troškovi izgradnje prioritetne dionice autoputa Smokovac – Mateševo. S druge strane, najveći doprinos smanjenju rashoda u 2017. godini, donijeće implementacija izmjena Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kojima se utiče na smanjenje socijalnih izdataka za 15,8 miliona eura.

Strukturne reforme/mjere imaju uticaj i na prihodnu stranu budžeta i to najčešće u vidu povećanja prihoda, kao na primjer u slučaju uvođenja elektronske fiskalizacije u cilju suzbijanja neformalne ekonomije. Povećanje budžetskih prihoda prouzrukovano strukturnom reformom/mjerom u tabeli je označeno sa znakom plus (+), a efekat ove mjere planiran je za 2018. godinu.

Na osnovu prethodnog, ukupan direktan uticaj 20 prioritetnih reformskih mjera sadržanih u poglavlju 4 PER-a 2017. godini iznosi 352,9 miliona eura (uključujući direktne budžetske izdatke, kredita, IPA fondove i ostalo), za koliko se povećavaju neto rashodi sprovođenja navedenih mjera. U 2018. i 2019. godini, imajući u vidu planiranu dinamiku u izgradnji velikih infrastrukturnih projekata, neto direktan uticaj na rashode će biti 637,4 miliona eura u 2018. i 365 miliona eura u 2019. (vidjeti tabelu 10 aneksa).

6 INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZAINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme Programa ekonomskih reformi u Crnoj Gori započinje donošenjem Odluke o formiranju tima za pripremu Programa ekonomskih reformi za tekuću godinu od strane Vlade. Na taj način je Vlada Crne Gore 1.09.2016. godine donijela Odluku kojom je formiran Radni tim za pripremu PER-a 2017. Nacionalna koordinacija PER-a, koordinacija poglavlja i institucije čiji su predstavnici učestvovali u pripremi PER-a 2017. su prikazani na sljedećoj šemi:

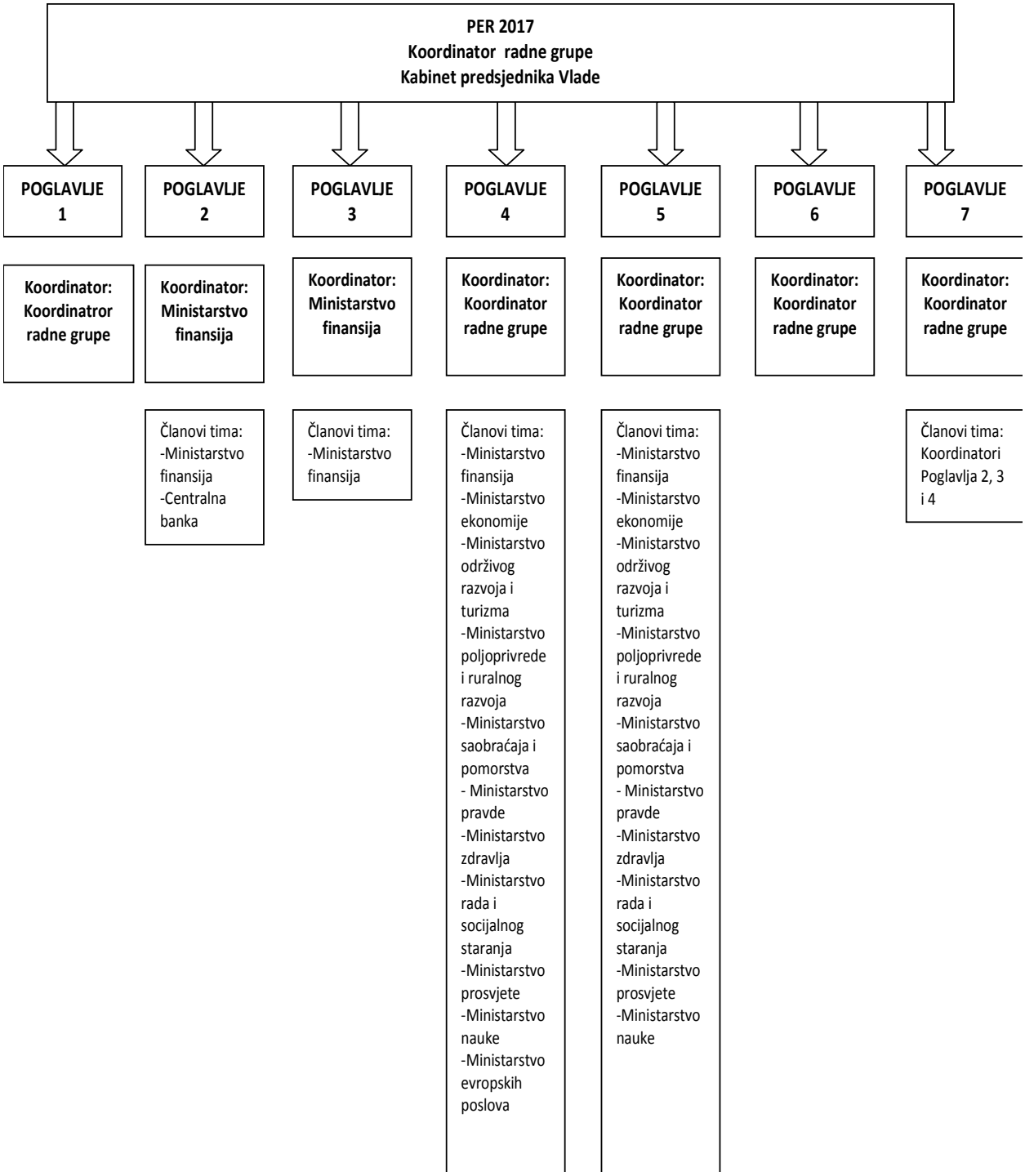

Potreba za javnom raspravom je proizišla ne samo iz obaveze koju je Smjernicama zahtijevala Evropska Komisija, već i zbog konsenzusa Vladinih tijela da kvalitet dokumenta umnogome zavisi od doprinosa na konačni tekst svih zainteresovanih strana. Nacrt dokumenta je, shodno tome, bio predmet konsultativnog procesa sa zainteresovanim stranama u periodu od 13. do 23. janaura 2017. godine, i navedeni nacrt je u posmatranom periodu bio dostupan predstavnicima medija i široj javnosti na web sajtu Vlade. O nacrtu dokumenta (http://www.gov.me/vijesti/168403/Objavljen-Nacrt-programa-ekonomskih-reformi-2017-2019.html) su na osnovu obavještenja Vlade svim medijima, na početku javne rasprave objavljeni tekstovi o nacrtu PER-a 2017-2019. u više štampanih medija i televizijskih kuća.

Dokument je bio predmet razmatranja na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet, održanom 18.01.2017. godine, kada su poslanici ko članovi odbora imali veoma konstruktivne komentare i sugestije u cilju unapređenja dokumenta (vidjeti prilog 2 dokumenta). Značajan dio komentara poslanika je uvažen i uključen u dokument u cilju njegove finalizacije.

Nakon toga, 20. januara 2017. je održan okrugli sto u okviru konsultativnog procesa sa zainteresovanim stranama kojem su prisustvovali predstavnici udruženja poslodavaca, Privredne komore Crne Gore, sinidikata, predstavnici nevladinih organizacija, Centralne banke Crne Gore, Univerziteta Crne Gore, Univerziteta Mediteran, Zajednice opština Crne Gore kao i nadležnih resora u Vladi. Detalje o diskusijama sa javne rasprave vidjeti u Prilogu 2. Značajan dio komentara sa javne rasprave je uvažen u cilju njegovog unapređenja.

Po dobijanju svih priloga i ukupnih sugestija tokom konsultativnog procesa, i unapređenja teksta PER-a 2017., dokument je finalizovan i predat u proceduru razmatranja i usvajanja na sjednici Vlade Crne Gore.

7 SUMARNI PODACI

PRILOG 1: TABELE KOJE TREBA DA SADRŽE PRETPRISTUPNI EKONOMSKI PROGRAMI I NJIHOVE AŽURIRANE VERZIJE[34]

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

	ESA	Godina X - 2	Godina X - 2	Godina X-1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
		Nivo (€)	Stopa promjene				
1. Realni BDP prema tržišnim cijenama	B1*g	3.420,385	3,3	2,4	3,2	4,3	2,6
2. BDP prema tržišnim cijenama	B1*g	3.457,922	4,9	2,9	5,3	6,3	4,3
Komponente realnog BDP-a							
3. Izdaci za ličnu potrošnju	P3	2.801,576	2,2	3,7	-1,3	1,0	1,4
4. Izdaci za državnu potrošnju	P3	663,923	1,9	1,2	-1,7	-1,5	-0,6
5. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	660,887	11,9	28,1	19,6	9,8	0,3
6. Promjene zaliha i neto nabavka vrijednosti (% BDP-a)	P52+P53	13,769	-57,9	-100			
7. Izoz robe i usluga	P6	1.380,185	5,7	8,0	2,4	1,8	2,0
8. Uvoz robe i usluga	P7	2.099,955	4,5	16,7	2,2	-0,4	-1,2
Doprinos realnom rastu BDP-a							
9. Finalna domaća potražnja		4.126,4	4,4	8,9	3,6	3,3	1,0
10. Promjene zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	13,8	-0,7				
11. Spoljni saldo robe/usluga	B11	-719,8	-0,4	-6,8	-0,4	1,0	1,6

Tabela 1b: Kretanje cijena

		Godina X-2	Godina X-1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. BDP deflator	%, godišnja promjena	1,5	0,5	2,1	1,9	1,7
2. Deflator lične potrošnje	%, godišnja promjena	1,2	-0,4	2,2	2,0	1,7
3. HICP (Harmonizovani indeks potrošačkih cijena)	%, godišnja promjena	1,9				
4. Promjena nacionalnog CPI-a (Indeks potrošačkih cijena)	%, godišnja promjena	2,2	-1,9	2,6	-0,2	-0,3
5. Deflator javne potrošnje	%, godišnja promjena	2,8	5,7	1,5	1,5	1,5
6. Deflator investicija	%, godišnja promjena	0,1	-0,5	1,5	1,5	1,5
7. Deflator izvoznih cijena (roba i usluge)	%, godišnja promjena	4,9	-3,9	1,5	1,5	1,5
8. Deflator uvoznih cijena (roba i usluge)	%, godišnja promjena	2,1	-2,3	1,4	1,4	1,4

[34] U tabeli zamijenite naznačena mjesta (Godina X+/-n) kojima se prikazuje period programa sa konkretnim godinama, pri čemu X predstavlja godinu roka za dostavljanje.

Tabela 1c: Kretanja na tržištu rada

	ESA	Godina X - 2	Godina X - 2	Godina X-1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
		Nivo	Stopa promjene				
1. Stanovništvo (hiljade)			622,2	623,1	623,9	624,8	625,6
2. Stanovništvo (stopa rasta u %)			0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
3. Radno sposobno stanovništvo (broj osoba)[35]			268,9				
4. Stopa učešća			53,7				
5. Zaposlenost, broj zaposlenih [36]			221,7	223,9	228,4	230,7	231,8
6. Zaposlenost, radni sati[37]							
7. Zaposlenost (stopa rasta u %)			2,5	1,0	2,0	1,0	0,5
8. Zaposlenost u javnom sektoru (broj zaposlenih)							
9. Zaposlenost u javnom sektoru (rast u %)							
10. Stopa nezaposlenosti [38]			55,7				
11. Produktivnost rada, broj zaposlenih[39]		16116,1	0,8	1,3	1,1	3,3	2,1
12. Produktivnost rada, radni sati[40]							
13. Naknade zaposlenima	D1	2,1	2,8	5,0	2,5	3,0	2,5

Tabela 1d: Saldo pojedinih sektora

% BDP-a	ESA	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Neto pozajmljivanje/zaduživanje prema ostatku svijeta	B.9	-15,2	13,3	-21,0	-20,8	-18,8
od čega:						
- Saldo robe i usluga		-19,8	-18,6	-24,8	-24,3	-22,1
- Balans primarnih dohodaka i transfera		4,6	5,3	3,9	3,5	3,4
- Kapitalni račun		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Neto pozajmljivanje/zaduživanje privatnog sektora	B.9/ EDP B.9	-6,9	-9,5	-14,9	-15,2	-15,0
3. Neto pozajmljivanje/zaduživanje opšte države		-8,3	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8
4. Statistička odstupanja			opciono	opciono	opciono	opciono

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Goidina X + 1	Godina X + 2
BDP i investicije						
Nivo BDP-a prema *tekućim* tržišnim cijenama (u domaćoj valuti)	B1g	3625,6	3729,5	3928,5	4176,9	4357,8
Udio investicija (% BDP-a)		20,3	25,2	29,0	30,4	29,7
Rast bruto dodate vrijednosti, procentualne promjene u stalnim cijenama						
1. Poljoprivreda		2,1	2,0	4,0	4,0	4,0
2. Industrija (osim građevinarstva)		0,7	-4,6	4,3	5,3	3,2
3. Građevinarstvo		4,7	30,0	25,0	6,0	5,9
4. Usluge		4,6	2,0	3,3	3,3	2,3

35 Starosna grupaod 15 do 64 godine

36 Zaposleno stanovništvo, domaći koncept definicije nacionalnih računa

37 Definicija nacionalnih računa

38 Definicija usklađena sa EUROSTAT-om;nivoi

39 Realni BDP po zaposlenoj osobi

40 Realni BDP po radnom satu

Tabela 1f: Kretanja u međunarodnom sektoru

Milioni eura ukoliko nije drugačije naznačeno	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Saldo tekućeg računa(% BDP-a)	-13,3	-21,0	-20,8	-18,8	-16,9
2. Izvoz robe	325,2	346,7	360,6	367,8	378,8
3. Uvoz robe	1.787,9	2.002,4	2.082,5	2.103,4	2.103,4
4. Trgovinski saldo	-1.462,7	-1.655,8	-1.722,0	-1.735,6	-1.724,6
5. Izvoz usluga	1.213,9	1.250,1	1.299,8	1.347,3	1.396,8
6. Uvoz usluga	424,7	520,9	531,3	536,7	542,0
7. Saldo usluga	789,2	729,2	768,4	810,7	854,8
8. Inostrane neto isplate od kamata	92,8	35,6	29,9	30,5	24,0
9. Ostali neto prihodi iz inostranstva	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10. Tekući transferi	98,8	109,0	108,4	109,8	110,1
11. Od čega iz EU					
12. Saldo tekućeg računa	-481,9	-781,9	-815,2	-784,6	-735,7
13. Kapitalni i finansijski račun	160,2				
14. Strane direktne investicije	619,3				
15. Međunarodne rezerve	-125,7				
16. Spoljni dug					
17. Od čega: javni					
18. Od čega: denominovan u stranoj valuti					
19.Od čega: prispjele otplate					
20. Devizni kurs prema euru (kraj godine)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
21. Devizni kurs prema euru (godišnji prosjek)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
22. Neto inostrana štednja (redovi 21-25: procenat BDP-a)					
23. Domaća privatna štednja					
24. Domaće privatne investicije					
25. Domaća javna štednja					
26. Domaće javne investicije					

Tabela 1g: Pokazatelji održivosti

	Veličina	Godina X - 5	Godina X - 4	Godina X - 3	Godina X - 2	Godina X - 1
1. Saldo tekućeg računa	% BDP-a	-18,5	-14,5	-15,2	-13,3	-21,0
2. Neto međunarodna investiciona pozicija	% BDP-a					
3. Tržišni udio izvoza	%, godišnja promjena					
4. Realni efektivni devizni kurs [41]	%, godišnja promjena					
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, godišnja promjena	10,7	-8,0	9,8	-8,1	5,4
6. Protok kredita u privatnom sektoru	% BDP-a					
7. Zaduženje privatnog sektora	% BDP-a					
8. Zaduženje opšte vlade	% BDP-a			51,8	57,0	57,0

[41] Molimo objasnite koja metodologija je korišćena (deflatori, ponderisanje, itd.)

Tabela 2a: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina X - 2	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
		Nivo	% BDP-a				
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima							
1. Šira vlada	S13	-302,7	-8,3	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8
2. Centralna vlada	S1311	-276,1	-7,6	-3,5	-6,0	-5,5	-3,9
3. Državna vlada	S1312						
4. Lokalna uprava	S1313	11,0	0,3	-0,4	-0,1	-0,1	0,1
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314						
Šira vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	1.525,8	42,1	45,1	44,8	43,9	42,9
7. Ukupni rashodi[42]	TE	1.828,6	50,4	49,0	50,8	49,4	46,7
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-302,7	-8,3	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8
9. Rashodi za kamate	EDP.D41	86,2	2,4	2,2	2,6	2,3	2,4
10. Primarni saldo[43]		-216,5	-6,0	-1,7	-3,5	-3,3	-1,4
11. Jednokratne i ostale privremene mjere[44]							
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		842,5	23,2	24,5	25,0	24,6	24,2
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	650,0	17,9	18,8	19,3	19,1	18,8
12b. Tekući porezi na prihod i bogatstvo	D5	177,9	4,9	5,3	5,3	5,1	5,0
12c. Porez na kapital	D91	14,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
13. Socijalni doprinosi	D61	437,3	12,1	12,5	12,5	12,1	11,8
14. Prihodi od imovine	D4	476,0	2,1	2,1	2,0	1,9	1,9
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))[45]		170,1	4,7	6,1	5,2	5,4	5,0
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1.525,8	42,1	45,1	44,8	43,9	42,9
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)[46]		1.279,7	35,3	37,0	37,5	36,6	36,0
Odabrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32						
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	487,9	13,5	15,5	14,6	13,9	13,6
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63						
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	487,9	13,5	15,5	14,6	13,9	13,6
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41	86,2	2,4	2,2	2,6	2,3	2,4
20. Subvencije	D3	20,3	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	296,6	8,2	5,0	9,0	10,0	8,4
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)[47]		937,5	25,9	25,6	23,9	22,6	21,6
23 = 7. Ukupni rashodi	TE[48]	1.828,6	50,4	49,0	50,8	49,4	46,7
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1						

42 Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

43 Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

44 Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

45 P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

46 Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

47 D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

48 Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 2b: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina X - 2	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
		Nivo	Bn NCU				
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima							
1. Šira vlada	S13		-302,7	-143,2	-238,2	-231,5	-164,6
2. Centralna vlada	S1311		-276,1	-129,6	-233,8	-229,1	-170,1
3. Državna vlada	S1312						
4. Lokalna uprava	S1313		11,0	-13,6	-4,4	-2,4	5,6
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314						
Šira vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR		1.525,8	1.683,7	1.758,0	1.833,0	1.868,6
7. Ukupni rashodi[49]	TE		1.828,6	1.826,8	1.996,2	2.064,5	2.033,2
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9		-302,7	-143,2	-238,2	-231,5	-164,6
9. Razhodi za kamate	EDP.D41		86,2	81,4	101,4	95,4	104,2
10. Primarni saldo[50]			-216,5	-61,8	-136,8	-136,1	-60,4
11. Jednokratne i ostale privremene mjere[51]							
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)			842,5	913,9	982,4	1.025,4	1.052,8
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2		650,0	701,0	759,7	796,6	818,0
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5		177,9	199,4	208,1	213,8	219,4
12c. Porez na kapital	D91		14,6	13,5	14,7	15,0	15,3
13. Socijalni doprinosi	D61		437,3	464,3	492,2	504,6	515,6
14. Prihodi od imovine	D4		76,0	76,5	77,7	79,2	80,8
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))[52]			170,1	228,9	205,8	223,7	219,4
16 = 6. Ukupni prihodi	TR		1.525,8	1.683,7	1.758,0	1.833,0	1.868,6
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)[53]			1.279,7	1.378,2	1.474,6	1.530,0	1.568,4
Odabrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32						
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63		487,9	578,6	574,2	581,1	590,9
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63						
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62		487,9	578,6	574,2	581,1	590,9
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41		86,2	81,4	101,4	95,4	104,2
20. Subvencije	D3		20,3	27,7	25,9	26,5	27,5
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51		296,6	185,5	354,2	418,8	367,9
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)[54]			937,5	953,5	940,6	942,7	942,7
23 = 7. Ukupni rashodi	TE[55]		1.828,6	1.826,8	1.996,2	2.064,5	2.033,2
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1						

49 Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

50 Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

51 Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

52 P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

53 Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

54 D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

55 Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 3: Rashodi šire vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Opšte javne usluge	1	27,6	23,4	17,9	16,4	24,1
2. Odbrana	2	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2
3. Javni red i bezbjednost	3	3,6	3,8	3,6	3,4	3,3
4. Ekonomski poslovi	4	8,7	5,0	9,3	9,7	8,2
5. Zaštita životne sredine	5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
7. Zdravstvo	7	5,9	6,2	5,1	4,8	4,6
8. Rekreacija, kultura i religija	8	1,1	1,2	1,1	1,0	1,0
9. Obrazovanje	9	4,5	4,8	4,4	4,2	4,0
10. Socijalna zaštita	10	13,4	15,1	14,5	13,8	13,5
11. Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	50,4	49,0	50,8	49,4	46,7

Tabela 4: Kretanje zaduženja šire vlade

% BDP-a	ESA	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Bruto zaduženost [56]		65,7	66,6	71,6	74,9	77,5
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti		6,8	0,9	5,0	3,3	2,6
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo [57]		5,97	1,7	3,5	3,3	1,4
4. Rashodi za kamate [58]		2,38	2,2	2,6	2,3	2,4
5. Usklađivanje toka i stanja		-1,5	-2,9	-1,1	-2,2	-1,2
od čega:						
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa[59]						
- Neto akumulacija finansijskih sredstava[60]						
od čega:						
- Prihodi od privatizacije						
- Efekti vrednovanja i ostalo[61]						
p.m. implicitna kamatna stopa na dug [62]		4,2	3,4	4,1	3,4	3,3
Ostale relevantne varijable						
6. Likvidna finansijska sredstva[63]						
7. Neto finansijski dug (7 = 1 - 6)						

56 Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

57 Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

58 Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

59 Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

60 Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

61 Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

62 Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

63 AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP-a	ESA	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Realni rast BDP-a (%)	B1g	3,3	2,4	3,2	4,3	2,6
2. Neto pozajmljivanje šire vlade	EDP.B.9	-8,3	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	2,4	2,2	2,6	2,3	2,4
4. Jednokratne i ostale privremene mjere[64]						
5. Potencijalni rast BDP-a (%)[65]			2,7	2,7	2,7	2,6
Doprinosi:						
- rad						
- kapital						
- ukupna faktorska produktivnost						
6. Proizvodni jaz						
7. Ciklična komponenta budžeta			-7,3	-0,4	-4,1	-4,8
8. Ciklično prilagođeni saldo (2-7)			3,5	-5,6	-1,4	1,0
9. Ciklično prilagođeni primarni saldo (8-3)			5,7	-3,0	0,9	3,4
10. Strukturni saldo (8-4)						

Tabela 6: Odtsupanje od prethodne verzije programa

	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
1. Rast BDP-a (% poeni)					
Prethodna verzija	4,3	4,1	4,0	3,0	
Posljednja verzija	3,3	2,4	3,2	4,3	2,6
Razlika	-1,0	-1,7	-0,8	1,3	
2. Neto pozajmljivanje šire vlade (% BDP-a)					
Prethodna verzija	-6,5	-6,1	-6,1	-5,3	
Posljednja verzija	-8,3	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8
Razlika	-1,8	2,3	0,0	-0,2	
3. Bruto zaduženost šire vlade (% BDP-a)					
Prethodna verzija	64,0	68,42	71,48	73,42	
Posljednja verzija	65,7	66,6	71,6	74,9	77,5
Razlika	1,7	-1,8	0,1	1,5	

64 Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

65 Dok se ne postigne dogovor o Metodi proizvodne funkcije, države mogu koristiti svoje cifre (SP)

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

% BDP-a	Godina X - 1	Godina X
Državne garancije	10,0	Opciono
Od čega: povezano sa finans. sektorom	1,3	Opciono

Tabela 8: Osnovne pretpostavke iz međunarodnog ekonomskog okruženja na kojima se temelji okvir programa

	Veličina	Godina X - 2	Godina X - 1	Godina X	Godina X + 1	Godina X + 2
Kratkoročna kamatna stopa[66]	Godišnji prosjek		-0,3	-0,3	-0,3	
Dugoročna kamatna stopa	Godišnji prosjek		0,1	0,2	0,3	
Devizni kurs USD/EUR	Godišnji prosjek		1,1	1,1	1,1	
Nominalni efektivni devizni kurs	Godišnji prosjek					
Devizni kurs prema euru	Godišnji prosjek					
Rast svjetskog BDP-a, izuzimajući EU	Godišnji prosjek	3,1	2,9	3,4	3,4	
Rast BDP-a u EU	Godišnji prosjek	2,2	1,8	1,7	1,8	
Rast relevantnih inostranih tržišta	Godišnji prosjek	1,8		1,6	3,0	3,3
Obim svjetskog uvoza, isključujući EU	Godišnji prosjek	1,4	1,3	3,2	3,3	
Cijene nafte(Brent, USD po barelu)	Godišnji prosjek		45,2	54,7	56,8	

66 Ukoliko je neophodno, isključivo tehnička pretpostavka.

Tabela 9: Odabrani socijalni i pokazatelji zapošljavanja[67]

	Izvor podataka[68]	2013	2014	2015	2016	2017
1. Ukupna stopa učešća na tržištu rada (%) (15 godina i više)stopa aktivnosti	e	50,1	52,7	53,7		
- muškarci	e	56,8	59,5	60,1		
- žene	e	43,6	46,2	47,6		
2. Ukupna stopa zaposlenosti (%) (15 godina i više)	e	40,3	43,2	44,3		
- muškarci	e	45,4	48,9	49,4		
- žene	e	35,4	37,8	39,4		
3. Ukupna stopa nezaposlenosti (%) (15 – 74 godina)	e	19,5	18,0	17,6		
- muškarci	e	20,0	17,8	17,7		
- žene	e	18,8	18,2	17,3		
4. Ukupna stopa dugoročne nezaposlenost (%)	e	16,0	14,0	13,6		
- muškarci	e	16,8	13,8	13,6		
- žene	e	15,1	14,1	13,3		
5. Ukupna stopa nezaposlenosti (%) mladih (15-24 godina)	e	41,6	35,8	37,6		
- muškarci	e	(43,8)	(36,0)	(39,9)		
- žene	e	38,5	35,4	34,5		
6. Mladi (molimo naznačite starosnu kategoriju dostupnih podataka) koji nijesu zaposleni, koji nijesu u sistemu obrazovanja ili na obuci (NEET), u %		17,8 za (15-24) i 23,2 za (15-29)	17,7 za (15-24) i 22,6 za (15-29)	19,1 za (15-24) i 23,4 za (15-29)		
7. Rano napuštanje škole, u % (po definiciji Eurostata)	e	5,1	5,1	5,7		

[67] Imajući u vidu različitu dostupnost podataka i brojne definicije koje se koriste za pokazatelje, zemlje treba da koriste podatke Eurostata kada su oni dostupni. U slučaju da su podaci iz nacionalnih ili međunarodnih izvora, treba dodati fusnotu za svaki pokazatelj koja označava na koji način se on definiše. U slučaju da za neki od pokazatelja ne postoje podaci, molimo provjerite da li su bilo koji podaci dostupni za sličan pokazatelj i obrazložite. Preporučuje se da godina X=2015. U slučaju da ne postoje podaci za 2015., podaci dostupni za prethodne godine (2014., 2013.) unose se u odgovarajuće kolone. Za sve pokazatelje vrjednosti se unose u tabelu, ne godišnja promjena vrijednosti kao kod nekih drugih tabela.

[68] Za pokazatelje označene „e“, pokazatelji Eurostata bi trebalo da budu dostupni za sve zemlje kandidate.

8. Stopa učešća u obrazovanju i zaštiti u ranom djetinjstvu						
9. GINI koeficijent		26,2				
10. Nejednakosti u preraspodjeli prihoda S80/S20	e	4,3				
11. Rashodi za socijalnu zaštitu kao % BDP-a	e					
12. Rashodi za zdravstvo kao % BDP-a	e					
13. Pod rizikom od siromaštva prije socijalnih transfera, % stanovništva	e					
14. Stopa siromaštva (Molimo naznačite koji podaci su dostupni za vašu zemlju)		8,6				
15. Jaz siromaštva (Molimo naznačite koji podaci su dostupni za vašu zemlju)		2,4				

Tabela 10: Matrica obaveza politike[69]

	2016.	2017.	2018.	2019.
	Prioritetna reformska mjera br. 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	-60.000	-70.000	-70.000	-10.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u €)	-60.000	-70.000	-70.000	-10.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u €)		909.000	591.000	
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)		909.000	591.000	
	Prioritetna reformska mjera br.2: Jačanje upravljačke odgovornosti u javnom sektoru.			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)		-2.500	-1.000	-1.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u €)		-2.500	-1.000	-1.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u €)		22.500	9.000	9.000
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 3: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	-85.000.000			
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u €)	-85.000.000			
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u €)	30.000.000	29.000.000	18.000.000	4.700.000
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)	25.000.000			
	Prioritetna reformska mjera 4: Izgradnja drugog bloka TE Pljevlja			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				

[69] Molimo vas da koristite tabelu 1 za popunjavanje direktnog uticaja na budžet svake mjere sadržane u dijelu II Programa ekonomskih reformi u €.

B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u €)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u €)	600.000	58.000.000	143.000.000	98.280.000
	Prioritetna reformska mjera br.5 : Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)[70]		-40.560.000	- 67.708.231,03	- 31.901.290,15 €
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)[71]		153.700.000[72]	238.006.975,83	63.434.310,86
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br.6: Modernizacija željezničke pruge Bar – Beograd (Vrbnica – Bar, dio kroz Crnu Goru)			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		24.400.000	5.150.000	-
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 7: Podsticanje investicija u sektoru industrije sa naglaskom na prerađivačku industriju			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	-681.333	-1.300.000	-1.000.000	-
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	681.333	-1.300.000	-1.000.000	-
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Naziv prioritetne reformske mjere br. 8: Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije			
A. Trajanje reforme*	X	X	x	
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	-9.500	-100.000	-100.000	

[70] Ovaj iznos obuhvata 15% iz Budžeta CG za projektovanje i izgradnju Projekta plus dodatne prateće troškove u vezi sa realizacijom Projekta (nadzor nad projektovanjem i izvođenjem radova, naknadna eksproprijacija, revizija tehničke dokumentacije, ...).

[70] SEETO putni pravac 4: Vršac (granica sa Rumunijom) - Beograd (Srbija) - Podgorica (Crna Gora) - Bar (Crna Gora).

[71] Ovaj iznos obuhvata 85% iz EXIM banke za projektovanje i izgradnju Projekta. Do promjene planiranih iznosa plaćanja (povlačenja sredstava iz kineske EXIM banke) u odnosu na Izvještaj iz 2015. godine, došlo je zbog redefinisanja Programa radova Izvođača, koji je posljedično doveo i do promjene Rasporeda plaćanja.

[72] Zakonom o budžetu za 2017. godinu je ukupno odobreni iznos za realizaciju Projekta u vrijednosti od 194.300.000,00 mil. €, ali će se, u skladu sa članom 11 Zakona, sredstva za realizaciju Ugovora, obezbijeđivati u visini ostvarenja, što se pak procijenjuje da bi moglo biti do 268.707.000,00 €, od čega bi 58.092.047,21 € bilo obezbijeđeno iz Budžeta Crne Gore, a 210.614.952,79 € iz kineske EXIM banke.

B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-9.500	-100.000	-100.000	
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	50.000	700.000	700.000	
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 9 : Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanje standarda EU			
A. Trajanje reforme*				
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-10.000.000	-11.000.000	-15.000.000
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		14.000.000	13.600.000	15.000.000
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)		14.000.000	13.600.000	15.000.000
	Prioritetna reformska mjera br. 10: Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	-12.225.000	-10.090.000	-25.220.000	-7.000.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-12.225.000	-10.090.000	-25.220.000	-7.000.000
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br 11: Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		50.000		
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna mjera br. 12: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja sive ekonomije			
A. Trajanje reforme*		x	x	
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)			+10.000.000	
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-500.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 13 : Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća			

A. Trajanje reforme*	X	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)		-100.000		
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-100.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		120.000.000	120.000.000	120.000.000
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 14: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)		-132.457	-132.457	-123.214
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-132.457	-132.457	-123.214
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		40.756	40.756	39,312
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 15: Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		60.000	4.000.000	4.200.000
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)			800.000	
	Prioritetna reformska mjera br. 16: Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti			
A. Trajanje reforme*				
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	- 30 000	-101 000		
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)	-	-		
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-30 000	-101 000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	50.000 (UNDP, GLOC) 65.000 € budžet lokalnih samouprava	50.000 (UNDP, GLOC)		
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za				

Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br.17:Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	- 120.600	- 184.560	- 246.080	- 270.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)	-	-	-	-
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-120.600	-184.560	-246.080	-270.000
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	-	-	-	-
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)	441.535,17	706.906,83	650.000,00	
	Prioritetna reformska mjera 18: Usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada			
A. Trajanje reforme*	x	x	x	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)	- 8.039.000	- 8.000.000	-5.000.000	-5.000.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)	-	-	-	-
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-8.039.000	-8.000.000	-5.000.000	-5.000.000
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 19: : Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada			
A. Trajanje reforme*	X	X	X	
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)			+5.800.000	
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
	Prioritetna reformska mjera br. 20: Izmjena zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti			
A. Trajanje reforme*				
B. Neto direktni uticaj na budžet (ukoliko postoji) (u €)		+15.800.000		
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)[73]				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u €)				
Ukupni neto uticaj na budžet		***352.898.679***	***637.425.499***	***364.968.126***
Ukupni uticaj na prihodnu stranu budžeta		-	15.800.000	
Ukupni uticaj na rashodnu stranu budžeta		352.898.679	653.225.499	364.968.126

[73] Ovom mjerom će se smanjiti budžetski rashodi za oko 16 miliona eura u 2017.

Tabela 11: Kratak pregled mjera strukturnih reformi

Prioritetna reformska mjera br. 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki

Kratak opis mjere	Mjera se odnosi na višegodišnji projekat koji treba da rezultira implementacijom e-nabavki u cilju povećanja efikasnosti, odnosno skraćenja dužine procedura i smanjenja troškova postupaka javnih nabavki, kao identifikovanih prepreka u procesu javnih nabavki. Njime će se značajno unaprijediti i uvesti nove funkcije u postojeći crnogorski portal javnih nabavki, a koji predstavlja uspješnu platformu za elektronsko oglašavanje tendera i dokumenata vezanih za postupak javne nabavke. Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki predviđeno je Strategijom razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori sa Akcionim planom za njenu realizaciju za period 2016-2020 i Programom reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020.
Vremenski raspored po godinama	U 2017. godini završiće se tenderski postupak za izbor najpovoljnijeg ponuđača za realizaciju Projekta uvođenja sistema elektronskih javnih nabavki i početi izrada sistema elektronskih javnih nabavki. U 2018. godini, završiće se testna verzija sistema, uz obuku zaposlenih u Upravi za javne nabavke i otklanjanje eventualnih nedostataka sistema. Paralelno sa ovim aktivnostima, radiće se na pripremi Plana obuka i materijala potrebnih za obuku korisnika sistema (naručilaca i ponudjača). Početak korišćenja sistema, odnosno obuka za korisnike sistema, očekuje se krajem 2018. godine. U 2019. korišćenja sistema, kontinuirana obuka za korisnike
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Vrijednost projekta je 1.650.000,00 €. Projekat će se finansirati iz IPA 2014, u iznosu od 1.500.000,00 €, i iz godišnjih budžeta Crne Gore u iznosu od 165.000,00 € (kofinansiranje).Od ovog iznosa, iz Budžeta Crne Gore za 2017. godinu obezbijediće se 70.000 €. Direktan uticaj ove mjere na smanjenje budžetskih rashoda biće značajan kada ona bude u punoj funkciji.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Uvođenjem sistema elektronskih javnih nabavki povećaće se efikasnost, transparentnost, smanjiti neregularnost, poboljšati monitoring, što će uticati na povećanje konkurencije, skraćenje procedura i smanjenje troškova postupka javnih nabavki. Kako Država, kroz postupak javnih nabavki, direktno izlazi na tržište, tako i njeno ponašanje ima veliki uticaj na ukupnu društvenu i ekonomsku aktivnost. Unapređenje sistema upravljanja javnim sektorom, odnosno sistema javnih nabavki od ključne je važnosti za postizanje makroekonomske stabilnosti, povećanje konkurentnosti, odnosno rasta i razvoja ekonomije.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Korišćenjem javnih nabavki kao instrumenta za promociju održivog razvoja, uz poštovanje visokih socijalnih i ekoloških kriterijuma, utiče se na povećanje dostupnosti procesa javnih nabavki, posebno za mala i srednja preduzeća. Na ovaj način se podstiče razvoj preduzetništva, kao jednog od modela za povećanje zaposlenosti i socijalnu inkluziju, a time i poštovanje principa rodne ravnopravnosti.

Prioritetna reformska mjera br. 2: Jačanje upravljačke odgovornosti u javnom sektoru

Kratak opis mjere	Mjera se odnosi na višegodišnji projekat koji treba da rezultira implementacijom e-nabavki u cilju povećanja efikasnosti, odnosno skraćenja dužine procedura i smanjenja troškova postupaka javnih nabavki, kao identifikovanih prepreka u procesu javnih nabavki. Njime će se značajno unaprijediti i uvesti nove funkcije u postojeći crnogorski portal javnih nabavki, a koji predstavlja uspješnu platformu za elektronsko oglašavanje tendera i dokumenata vezanih za postupak javne nabavke. Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki predviđeno je Strategijom razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori sa Akcionim planom za njenu realizaciju za period 2016-2020 i Programom reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020
Vremenski raspored po godinama	2017: III I IV kvartal
	2018:kontinuirano
	2019:kontinuirano
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Za pripremu metodologije za delegiranje odgovornosti i ovlašćenja, u 2017. godini, potrebna su sredstva u iznosu od 25.000 €, koja će se obezbijediti iz IPA 2014, a 10% iz Budžeta za 2017. godinu. U 2018. i 2019. godini nastaviće se sa sprovođenjem obuka za oblast PIFC, sa posebnim akcentom na rukovodioce. Sredstva za ove namjene iznose po 10.000 € godišnje, a obezbijediće se iz IPA 2014 i iz bužeta (10%). Efekte sprovođenja mjere na budžetske rashode u ovom trenutnku je teško kvantifikovati, ali se očekuje da će mjera doprinijeti smanjenju budžetskih izdataka u srednjem roku
Očekivani uticaj na konkurentnost	Racionalno upravljanje javnim sredstvima i njihovo namjensko trošenje uticaće na ostvarivanje ciljeva javnih subjekata i, posljedično, na optimizaciju budžetskih rashoda po institucijama, povećanje efikasnosti državne uprave i unapređenje ukupnog poslovnog ambijenta kao važnog faktora za povećanje konkurentnosti.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Poboljšanjem efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti u upravljanju javnim finansijama obezbijediće se pružanje usluga građanima uz minimalne troškove funkcionisanja javnog sektora.

Prioritetna reformska mjera br.3: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom

Kratak opis mjere	Navedena prioritetna reformska mjera je investicija u izgradnju prenosne infrastrukture u zemlji (TS 400/110/35 kV Lastva i 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja) i izgradnju 400 kV interkonekcije sa Srbijom. Ova mjera je kompatibilna sa projektom izgradnje podmorskog kabla između Crne Gore i Italije, za čiju realizaciju je zadužen italijanski operator prenosnog sistema (TERNA).
Vremenski raspored po godinama	2017: izgradnja TS Lastva i 400 kV dalekovoda Lastva-Pljevlja
	2018: izgradnja 400 kV dalekovoda Lastva-Pljevlja
	2019: izgradnja 400kV dalekovoda Pljevlja - Bajina Bašta (do granice sa Srbijom)
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	/
Očekivani uticaj na konkurentnost	Izgradnja prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcije sa Srbijom omogućava punu valorizaciju interkonekcije sa Italijom i njome se postiže potpunija povezanost sa regionom i energetskim tržištem Evropske unije, te se time i doprinosi povećanju konkurentnosti.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Očekuje se uticaj na zapošljavanje građevinske operative, transportnih kompanija i drugih uslužnih malih i srednjih preduzeća.

Prioritetna reformska mjera br.4: Izgradnja drugog bloka Termoelektrane Pljevlja

Kratak opis mjere	Ova prioritetna mjera je investicija u izgradnju II bloka Termoelektrane Pljevlja, planirane snage 254 MW i godišnje proizvodnje 1600 GWh. Projektom je predviđena i izgradnja toplotne stanice za obezbjeđenje energije za daljinsko grijanje Pljevalja. Ovaj projekat je predviđen Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Akcionim planom za realizaciju Strategije za period 2016-2020.
Vremenski raspored po godinama	2017: Obezbjeđenje finansiranja, stupanje ugovora na snagu, izrada glavnog projekta, nabavka i isporuka opreme i početak građevinskih radova. U godinama nakon toga vršiće se izrada glavnog projekta (nastavak), nabavka i isporuka opreme (nastavak), građevinski radovi (nastavak) i početak montaže opreme, ispitivanja prije puštanja u rad, prvo puštanje u rad i početak probnog rada .
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	/
Očekivani uticaj na konkurentnost	Izgradnjom i puštanjem u rad bloka II TE Pljevlja biće povećana ukupna godišnja proizvodnja električne energije u Crnoj Gori u odnosu na dosadašnju za oko 50%. Struktura proizvodnje električne energije iz sopstvenih izvora će se poboljšati, što će imati veliki uticaj na povećanje konkurentnosti Crne Gore na tržištu električne energije, a posebno u uslovima povezivanja crnogorske prenosne mreže na podmorski kabal Crna Gora - Italija.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Projekat će obezbijediti nastavak djelatnosti u Rudniku uglja i Termoelektrani u Pljevljima, a time i osigurati optimalan broj radnih mjesta u ova dva energetska subjekta. Takođe, projektom je predviđena toplifikacija grada Pljevlja iz Termoelektrane, što će uticati na dodatno otvaranje radnih mjesta (poslovi održavanja, rukovanja sistemom grijanja i dr.). Toplifikacija grada će poboljšati kvalitet vazduha u pljevaljskoj kotlini i imati višestruke pozitivne socijalne uticaje. Procjenjuje se da će se u toku realizacije ovog projekta otvoriti oko 70 – 100 novih radnih mjesta, a da će se nakon njegovog završetka otvoriti oko 50 novih radnih mjesta u Termoelektrani i oko 40 u djelatnostima daljinskog grijanja i drugim pratećim djelatnostima.

Prioritetna reformska mjera br.5: Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare

Kratak opis mjere	Autoput Bar - Boljare je uključen u SEETO sveobuhvatnu regionalnu transportnu mrežu, kao SEETO putni pravac 4[74], kroz Anex-e *(Annex III VOL 30/33 i 31/33)*, u oktobru mjesecu 2011. godine i predstavlja prioritet Vlade Crne Gore i jedan od elemenata strategije za integraciju zemlje u Evropskoj Uniji, koja će omogućiti kvalitetniju i sigurniju mobilnost ljudi, roba i usluga. Strategijom razvoja saobraćaja Crne Gore predviđeno je da se saobraćajna integracija Crne Gore u Trans-Evropsku Transportnu Mrežu *(TEN-T)*, između ostalog ostvaruje i preko autoputa Bar-Boljare. Autoput Bar-Boljare presijeca transverzalno cijelu Crnu Goru i biće integraciona spona unutar države, i omogućiće brzu i uspješnu valorizaciju razvojnih resursa na sjeveru Crne Gore. Konačno, to će biti i najbrža veza sa Srbijom, i sa Centralnom Evropom. Saobraćajni koridor Bar–Boljare–Beograd od prošle godine, sastavni je dio Glavne saobraćajne mreže regiona Zapadnog Balkana. On predstavlja produžetak koridora Bliski Istok – Istočni Mediteran u okviru Trans-evropske transportne mreže (TEN-T). Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020. godine, kao jedan od instrumenata za smanjenje regionalnih razlika u Crnoj Gori i za postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju, predviđeno je realizovanje ključnih kapitalnih projekata od kojih je najvažniji autoput Bar-Boljare. Značaj autoputa Bar-Boljare za saobraćajno i privredno povezivanje i za intezivni ekonomski razvoj Crne Gore i regiona, prepoznat je i u Strategiji razvoja i održavanja državnih puteva Crne Gore. U pomenutoj Strategiji se kao bitan razlog koji govori u prilog neophodnosti gradnji autoputa Bar-Boljare, navodi potreba podizanja stepena sigurnosti i smanjenja broja saobraćajnih udesa, ako se ima u vidu da je put kroz Platije praktično nemoguće podići na nivo brze saobraćajnice, budući da bi iznos sredstava neophodnih za njenu izgradnju bio približno jednak cijeni koštanja novog autoputa, a evidentirani problemi bi i dalje ostali aktuelni. Autoput Bar-Boljare se nalazi i na Jedinstvenoj *listi* prioritetnih infrastrukturnih *projekata koju je usvojila Vlada Crne Gore u decembru 2015. godine.* Nakon što su ispunjeni odgovarajući zakonski i ugovorni preduslovi kao Datum početka radova na prioritetnoj dionici Smokovac-Uvač-Mateševo autoputa Bar-Boljare određen je **11. maj 2015.** godine, od kada počinje da teče Ugovorom definisani rok od 48 mjeseci za realizaciju Projekta. Od tada, do danas, Izvođač je radio na projektovanju, izvođenju pripremnih radova i dijelu trajnih radova.
Vremenski raspored po godinama	2017: 1. Pripremni radovi, 2. Projektovanje 3. Dio trajnih radova
	2018: 1. Pripremni radovi, 2. Projektovanje 3. Dio trajnih radova
	2019: 1. Trajni radovi, 2. Dio projektovanja
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Kapitalnim budžetom za 2017. godinu, za realizaciju ovog projekta je predviđeno 194,3 miliona eura.Od toga se 153,4 miliona eura odnosi na kredit EXIM banke.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Pravi uticaj na konkurentnost će se moći sagledati nakon završetka perioda izgradnje, i sa početkom porioda eksploatacije Projekta, kada se očekuje: bolja povezanost sa mrežom panevropskih koridora i privlačenje robnih i saobraćajnih tokova u regionu, skraćivanje vremena putovanja i uštede troškova vremena putovanja kao posljedice povećanja operativnih brzina vozila, izmjena tržišnih uslova poslovanja i povećanje konkurentnosti preduzeća zbog olakšanog pristup (regionalnom) tržištu i snižavanja zavisnih troškova nabavke, bolja valorizaciju potencijala iz domena poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, razvoj turizma, bolje iskorišćavanje potencijala Luke Bar i Kontejnerskog terminala i njihova bolja veza sa gravitacionom zonom, direktno angažovanje domaće građevinske operative, opreme, materijala i radne snage u fazi izgradnje što će imati svoje multiplikativne efekte na ukupan ekonomski rast.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Pravi socijalni uticaji će se moći sagledati nakon završetka perioda izgradnje, i sa početkom perioda eksploatacije Projekta, kada se očekuje: ravnomjerniji razvoj sjevera i juga države, značajno smanjenje broja saobraćajnih nezgoda i uštede troškova eksploatacije vozila, uštede troškova zbog smanjenja saobraćajnih nezgoda i smanjenje zagađenja, povećanje pristupačnosti teško pristupačnim predjelima, povećanje mobilnosti, značajne demografske promjene, povećanje zaposlenosti i promjena strukture zaposlenosti.

Prioritetna reformska mjera br.6 : Modernizacija željezničke pruge Bar – Beograd (Vrbnica – Bar, dio kroz Crnu Goru)

Kratak opis mjere	***Saobraćaj*** *Modernizacija željezničke pruge Bar – Beograd (Vrbnica – Bar, dio kroz Crnu Goru)* • **Analiza glavnih ciljeva/Dijagnoza:** Željeznička pruga Vrbnica - Bar, predstavlja dio međunarodne željezničke pruge Beograd - Bar, koji Luku Bar i Crnu Goru povezuje sa zemljama Zapadnog Balkana i Srednje Evrope. U mreži pruga Jugoistočne Evrope (SEETO sveobuhvatna mreža) prepoznata je kao ruta 4. Odobrena kreditna sredstva međunarodnih finansijskih institucija EBRD i EIB i sredstava IPA i WBIF fondova namijenjena su za rekonstrukciju i modernizaciju pomenutog željezničkog pravca u cilju povećanja nivoa bezbjednosti i sigurnosti odvijanja željezničkog saobraćaja i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama, povećanje brzine kretanja vozova a ujedno i smanjenje vremena prevoza putnika i tereta, podizanje konkurentnosti same pruge u odnosu na ostale konkurentne željezničke pravce i ostale vidove saobraćaja kao i valorizaciju kapaciteta Luke Bar. Sprovođenjem ove reformske oblasti imaće korist oko 1,2 miliona putnika u lokalnom i međunarodnom saobraćaju i oko 1 milion tona tereta na godišnjem nivou, i indirektan uticaj će se odraziti na širu ekonomiju.
Vremenski raspored po godinama	**2017:** - Remont pruge na dionici Kolašin – Kos -5.898.315,30 € (EIB) - Demontaža postojećeg, nabavka i ugradnja novog elektrovučnog postrojenja Trebješica - 3.140.000,00 € (IPA III) - 106 tunela i izrada glavnih projekata za prioritetnu sanaciju-2.500.000,00 € (WBIF) - Sanacija mosta "Morača" - 886.713,47 € - (EIB) - Remont pruge na dionici Virpazar – Sutomore u tunelu Sozina - 4.500.000,00 € (IPA III) - Sanacija 6 kosina - 4.500.000,00 € (EIB i WBIF (novi kredit 20+20) - Zemjena signalno – sigurnosnog uređaja u stanici Podgorica - 6.000.000,00 € (EIB i WBIF (novi kredit 20+20) - Hitne mjere sanacije 5 betonskih mostova - 500.000,00 € (EIB i WBIF (novi kredit 20+20)
	2018: - Remon pruge na dionici Kos – Trebešica - 4.140.000,00 € (IPA 2014) - Urbanističko tehničko uređenje pogranične stanice Bijelo Polje - 1.375.000,00 € (IPA 2016 (programirano)
	2019: - Sanacija prioritetnih betonskih mostova i tunela čija izrada Glavnih projekata je planirana tokom 2017 i početkom 2018. godine.
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Navedena mjera će se u periodu 2016 - 2018. godina realizovati kroz radove na projektima za čiju realizaciju su potpisani ugovori kao i kroz realizaciju programiranih sredstava, koja će uslijediti nakon potpisivanja ugovora između Evropske investicione banke, fonda WBIF, upravljača željezničkom infrastrukturom u Crnoj Gori, uz garancije države (novi kredit 20+20). Za projekte koji se finansiraju iz IPA fondova neće biti potrebno izdavanje garancija, odnosno neće biti finansijskih implikacija za državu, dok će za projekte koji se finansiraju iz novog kredit 20+20 (20 mil – kredit EIB i 20 mil - donacija WBIF), koji će se realizovati od 2016 – 2019. godine, biti potrebno izdavanje garancija koje je država Crna Gora uvrstila u plan budzeta za prošlu godinu, međutim kako nije došlo još uvijek do potpisivanja sporazuma između finansijskih institucija, zatražen je produžetak validnosti garancije izdate za 2016. godinu
Očekivani uticaj na konkurentnost	Povećanja kvaliteta usluga prevoza u željezničkom saobraćaju jer će se značajno smanjene brzine vratiti na projektovane, što će direktno uticati na smanjenje vremena prevoza putnika i robe. Osim toga, doći će i do povećanja nivoa bezbjednosti odvijanja željezničkog saobraćaja i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama što značajno utiče na povećanje konkurentnosti željezničkog saobraćaja. Osim toga, unaprjeđenje željezničke mreže, svakako će imati pozitivan uticaj na poslovanje Luke Bar.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	– Povećanje putnika, naročito u pogledu tih putnika iz manje razvijenog sjevernog dijela Crne Gore (studentska populacija je veoma čest korisnik ovog načina transporta) koji koriste željeznicu kao praktičnu i ekonomsku vezu sa Podgoricom i Jadranskim primorjem. Turisti iz Srbije su takođe veoma čest korisnik željezničkog režima saobraćaja tokom ljeta i zimske turističke sezone; - Projekat će biti od direktne koristi za oko 1,2 miliona putnika koji koriste ovaj vid transporta na godišnjem nivou i oko 1 miliona tona prevezenih količina tereta, a takođe će biti od indirektne koristi jer širi ekonomiju tako što će olakšati trgovinu,regionalne integracije i održivi rast.

Naziv prioritetne reformske mjere br. 7 : *Podsticanje investicija u sektoru industrije sa naglaskom na prerađivačku industriju*

Kratak opis mjere	Podsticanje domaćih i stranih investicija u sektoru industrije sa naglaskom na prerađivačku industriju realizuje se kroz primjenu Uredbe o podsticanju direktnih investicija. Pomenuta Uredba predviđa finansijski podsticaj za investicione projekate koji obezbjeđuju otvaranje novih radnih mjesta i doprinose privrednom i regionalnom razvoju Crne Gore. Sredstva za podsticanje investicija dodjeljuju se prema unaprijed definisanim kriterijumima koji uključuju i reference investitora,ekonomske efekte investicionog projekta, efekte na ljudske resurse, istraživanje i razvoj, regionalni razvoj, životnu sredinu i dr. Visina sredstava za podsticanje investicija određuje se prema kriterijumima određenim ovom Uredbom, u odnosu na broj novozaposlenih lica koja će biti zaposlena na poslovima na kojima se realizuje investicioni projekat i kreće se u rasponu od 3.000-10.000€ po novozaposlenom licu, zavisno od broja ostvarenih bodova po predmetnim kriterijumima.
Vremenski raspored po godinama	2017: U 2017.god. je predviđeno raspisivanje barem jednog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija. U zavisnosti od raspoloživih finansijskih sredstava, kao i interesovanja investitora, moguće je raspisivanje i više oglasa. Sam proces dodjele sredstava za podsticanje investicija obuhvata sljedeće faze: Javni poziv za dodjelu podsticaja za direktne investicije; Dostavljanje potrebne dokumentacije do objavljenog roka; Evaluacija tehnički ispravnih dostavljenih prijava; Donošenje Odluke o dodjeli podsticaja; i Potpisivanje ugovora.
	2018: Nastavak subvencioniranja investicionih projekata shodno utvrđenoj dinamici realizacije uz planirano raspisivanje novog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija.
	2019: Nastavak subvencioniranja investicionih projekata shodno utvrđenoj dinamici realizacije uz planirano raspisivanje novog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija.
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Imajući u vidu faznu dinamiku isplate odobrenih sredstava za investicione projekte, odnosno isplatu u tri tranše (nakon zaključenja ugovora, nakon podnošenja izvještaja o realizaciji više od 50% vrijednosti ulaganjai i posljednja, nakon ostvarivanja pune zaposlenosti predviđene projektom i njegove konačne realizacije),budžetska sredstva u 2017.g.će se koristiti za isplatu po osnovu poziva u 2017.g. kao i dospjelih rata po osnovu javnih poziva iz prethodnog perioda. U 2017. godini je iz budžeta opredijeljeno 1,3 miliona eura za realiazaciju mjere.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Kroz obezbjeđivanje subvencija investitorima direktno se utiče na povećanje doprinosa industrijskog sektora u stvaranju bruto-dodate vrijednosti, kroz efekte povećanja zaposlenosti, proizvodnje i izvoza. Osim pomenutih, važno je istaći multiplikativni efekat investicija na mikro nivou, tj. na sektor MSP.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Uredba o podsticanju direktnih investicija primjenjuje se za finansiranje projekata koji obezbjeđuju, između ostalog, otvaranje novih radnih mjesta, što predstavlja njen osnovni cilj. Ujedno, izmjenama Uredbe, koje uzimaju u obzir stanje u manje razvijenim opštinama, djelimično se postiže i socijalna inkluzija stanovništva sa manje razvijenih područja. Predložena mjera ne tretira načelo rodne ravnopravnosti.

Prioritetne reformska mejra br. 8 : Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije

Kratak opis mjere	Finansijska podrška usmjerena je na sufinansiranje opravdanih troškova nabavke opreme do 20% za preduzetnike, mikro i mala privredna društva, odnosno do 10% za srednja privredna društva, bez PDV. Preostala potrebna sredstva do 70% za mala, odnosno do 60% za srednja privredna društva (u ukupnom iznosu), u skladu sa pravilima državne pomoći, obezbjeđuju se kroz kreditni aranžman sa Investiciono-razvojnim fondom Crne Gore (IRFCG).
Vremenski raspored po godinama	2017: Nastavak realizacije Programa putem dodjele bespovratnih sredstava za nabavku opreme/sprovođenje programa putem raspisivanja javnog oglasa.
	2018: Planiran je nastavak dodjele bespovratnih sredstava za nabavku opreme/sprovođenje programa u kontinuitetu putem raspisivanja javnog oglasa.
	2019: Planiran je nastavak dodjele bespovratnih sredstava za nabavku opreme/sprovođenje programa u kontinuitetu putem raspisivanja javnog oglasa.
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	2017. god. – 100.000 eura iz budžeta I 700.000 eura iz kredita IRFCG
Očekivani uticaj na konkurentnost	Kroz obezbjeđivanje ovog vida podsticaja direktno se utiće na povećanje proizvodnje i izvoza odnosno podizanje nacionalne konkurentnosti crnogorske privrede. Ujedno, investiranjem u savremenu tehnologiju, uz nadogradnju vještina, postiže se optimalno iskorišćavanje resursa, podizanje konkurentnosti preduzeća i njihova integracija u globalne lance vrijednosti.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Investicije u opremu, posmatrano na duži vremenski period, dovode do razvoja preduzeća i, samim tim, do porasta broja zaposlenih. Djelimično je podstaknuta i socijalna inkluzija stanovništva, posebno iz manje razvijenih područja (učestvuju preduzeća koja se bave proizvodnjom hrane i pića, kao i preduzeća iz drvne industrije locirana na sjeveru CG). Predložena mjera ne tretira načelo rodne ravnopravnosti.

Prioritetna *reformska mjera br. 9 : Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanje standarda EU*

Kratak opis mjere	Ovom mjerom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, povećanje stočnog fonda, kupovina opreme za preradu, izgradnja i rekosntrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda u cilju unaprijeđenja standarda bezbjednosti hrane, dobrobiti životinja i zdravlja bilja.
Vremenski raspored po godinama	2017: realizacija
	2018: realizacija
	2019:realizacija
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Planirani ukupan iznos podrške u 2017. godinu iznosi 24 miliona eura, od toga je iz IPA sredstava 14 miliona eura, a iz nacionalnog budžeta 10 miliona eura. Za 2018. godinu planiran je ukupan iznos podrške od 24.6 milona eura, od čega je 11 milona eura iz IPA, a 13.6 miliona eura iz nacionalnih sredstava. Za 2019. godinu planirana je podrška od 30 miliona eura, od čega iz IPA sredstava 15 miliona eura, a iz nacionalnih 15 miliona eura.
Očekivani uticaj na konkurentnost	- Smanjenje uvoza hrane - Povećanje izvoz prehrambenih proizvoda na tržiše regiona i otvaranje mogućnosti za izvoz na EU tržište - Veća produktivnost proizvodnje i viši kvalitet proizvoda
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Veći broj žena i mladih radno anagažovanih u poljoprivredi.

Prioritetna reformska mjera br. 10: Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Kratak opis mjere	Dokumentom Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018.godine ali i u drugim strateškim dokumentima poput Strategije razvoja turizma do kraja 2020.godine predviđen je niz mjera kojim se želi podstaći diverzifikacija i unapređenje turističkog proizvoda, a posljedično i konkurentnost destinacije, smanjenje regionalnih nejednakosti u Crnoj Gori, povećanje broja MSP i otvaranje novih radnih mjesta. Jedna u nizu je i mjera koja se odnosi na izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima. Predložena mjera se sastoji od nekoliko samostalnih projekta s ciljem uspostavljanja infrastrukturnih uslova za zimski turizam na Sjeveru Crne Gore. Dokumentom Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018.godine ali i u drugim strateškim dokumentima poput Strategije razvoja turizma do kraja 2020.godine predviđen je niz mjera kojim se želi podstaći diverzifikacija i unapređenje turističkog proizvoda, a posljedično i konkurentnost destinacije, smanjenje regionalnih nejednakosti u Crnoj Gori, povećanje broja MSP i otvaranje novih radnih mjesta. Jedna u nizu je i mjera koja se odnosi na izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima. Predložena mjera se sastoji od nekoliko samostalnih projekta s ciljem uspostavljanja infrastrukturnih uslova za zimski turizam na Sjeveru Crne Gore.Realizacija infrastrukturnih pretpostavki stvoriće uslove za privlačenje privatnih investicija u turistički sektor i druge povezane djelatnosti.
Vremenski raspored po godinama[75]	U 2017. godini su planirane investicione aktivnosti na 6 lokacija u 6 opština - Kolašin 1600 (Kolašin), Cmiljača (Bijelo Polje), Žarski (Mojkovac), Savin kuk (Žabljak), Vučje (Nikšić) i Hajla (Rožaje). Aktivnosti na lokacijama Kolašin 1600, Cmiljača i Žarski se odnose na rješavanje imovinsko-pravnih pitanja, izgradnju pristupnih puteva, tendere za nabavku žičara i projektovanje ski staza sa sistemima vještačkog osnježavanja, a na nekim lokacijama izgradnju novih ski staza; na Savinom kuku raspisivanje međunarodnog tendera za valorizaciju lokaliteta, izgradnju staza i projektovanje novih dužine oko 20km, projekat za rekonstrukciju pristupnog puta; radovi na Vučju na realizaciji projekta vještačke akumulacije za sistem osnježavanja staza; radovi za lokaciju Hajla na izradi planskog dokumenta kojim će se definisati smjernice daljeg razvoja skijališta i drugih pratećih sadržaja. U fazi kada se realizuje osnovna infrastruktura projekti će se finansirati iz budžeta države, a kako bi se kasnije privukle privatne investicije u druge važne sadržaje rizorta – hotele, restorane, turističku infrastrukturu tj.dodatnu ponudu u skladu sa planskim dokumentima. Planirana ulaganja iz budžeta države u 2017.godini iznose 10.04 mil €, i to Kolašin 1600 - 4.3 mil €, Cmiljača – 1.6 mil €, Žarski – 1.03 hiljada €, Savin kuk – 1.03 mil €, Hajla – 2 miliona €, Vučje – 80 hiljada €.
	2018: Dinamika aktivnosti na svim projektima u narednim godinama zavisiće od stepena realizacije u 2017.
	2019: Dinamika aktivnosti na svim projektima u narednim godinama zavisiće od stepena realizacije u 2017.
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Kolašin 1600 – 2016: 5.000.000 EUR; 2017: 4.300.000 EUR; 2018: 6.100.000 EUR. Cmiljača – 2016: 5.700.000 EUR; 2017: 1.600.000 EUR; 2018: 9.300.000 EUR. Žarski – 2016: 1.000.000 EUR; 2017: 1.030.000 EUR; 2018: 3.450.000 EUR; 2019 – 5.000.000 EUR. Savin kuk – 2016: 525.000 EUR; 2017: 1.030.000 EUR; 2018: 6.370.000 EUR; 2019: 2.000.000 EUR; Hajla – 2017:2.000.000 EUR; Vučje 80.000 EUR.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Očekuje se da će se, realizacijom ovih projekata, uticati na povećanje broja turista i noćenja na Sjeveru, da će se otvoriti nova radna mjesta, da će se prevazići sezonalnost Sjevera ali i smanjiti regionalna neizbalansiranost. Analize pokazuju da se najveći prihodi u turizmu ostvaruju od hotela visokih kategorija, kao i to da se puno novca troši na vanpansionsku ponudu, gdje pripadaju skijališta, ali i drugi dodatni sadržaji koji omogućavaju visok nivo popunjenosti tokom cijele godine. Turizam kao jedna od glavnih privrednih grana učestvuje značajno u izvozu naše države, pa će se na ovaj način značajno uticati na rast spoljno-trgovinskog bilansa. Prema prognozama WTTC do 2026. Crna Gora je projektovana među 28 najbrže rastućih turističkih destinacija. Projektuje se da će do 2026. godine ukupan (direktni i indirektni) doprinos putovanja i turizma BDP-u dostići 1.521.9 mil € (29.9% ukupnog BDP-a), ukupan doprinos putovanja i turizma zaposlenosti - 54.000 radnih mjesta (27,7% ukupne zaposlenosti) i investicije u putovanja i turizam od 487.5 mil € (50.1% ukupnih investicija).
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Realizacija mjere će imati efekat na zapošljavanje i to različitih socijalnih grupacija, prije svega sa Sjevera, vodeći računa o rodnoj ravnopravnosti. Realizacije projekta treba da omogući smanjne regionalne neizbalansiranosti Sjevera i Juga. U okviru planske dokumentacije za područje Bjelasica i Komovi projektovano je otvaranje 13.900 radnih mjesta. U okviru planske dokumentacije za durmitorsko područje napravljena projekcija otvaranja 500 radnih mjesta na lokalitetu Savin kuk. Sem toga, u samoj realizaciji odnosno izgradnji ovih sadržaja možemo govoriti o angažovanju brojne radne snage za građevinske i dr. srodne poslove.

[75] Postoje definisane aktivnosti sem navedenih za naredni period, ali nisu precizno definisani rokovi jer praksa pokazuje da se vrlo često odstupa od rokova iz različitih razloga pa se aktivnosti sa preciznim rokovima planiraju kada je evidentno da su stvoreni uslovi za njihovo sprovođenje.

Prioritetna reformska mjera br 11 : Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi

Kratak opis mjere	U okviru projekta *Uprava po mjeri građana i biznisa*, koji Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) sprovodi u saradnji sa Ministarstvom finansija Crne Gore, uz finansijsku podršku Britanske ambasade u Podgorici, izvršena je procedura izbora konsultanta čiji je zadatak pružanje stručne pomoći u cilju pripreme regulative u vezi sa funkcionisanjem informacionog sistema Uprave za nekretnine. Cilj predložene mjere je omogućavanje pristupa integrisanom informacionom sistemu od strane banaka, lokalnih samouprava i državnih organa kako bi se rasteretio i ubrzao postupak izdavanja relevantnih dokumenata od strane Katastra.
Vremenski raspored po godinama	2017: - Konsultatske aktivnosti na projektu sa UNDP-ejem u dijelu uvođenja e-servisa u Upravi za nekretnine, zaključno sa martom 2017. god; - Priprema neophodni pravnih preduslovae, akcioni plan za uključivanje državnih organa, organa lokalnih samouprava i notara u prvu fazu širenja e-servisa Uprave za nekretnine; - Analiza potencijalnih troškova;
	2018: - Uvođenje sistema e-servisa katastra
	2019: - Unaprjeđenje i primjena novog sistema e-servisa katastra
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	50.000 eura koje finansira Ambasada Velike Britanije u saradnji sa UNDP
Očekivani uticaj na konkurentnost	Implementacija predložene mjere, uz set mjera koje se kontinuirano sprovode u dijelu jačanja kadrovskih i informacionih kapaciteta katastarskih službi, doprinijeće unaprjeđenju kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti javnih usluga katastra. Osnovni cilj mjere jeste rasterećenje i ubrzanje postupka izdavanja dokumenata od strane Uprave za nekretnine. U tom dijelu, jačanjem poslovnog ambijenta se u krajnoj liniji unapređuje konkurentnost Crne Gore, posebno u dijelu unaprjeđenja ranga u globalnim izvještajima, poput Doing Business izvještaja.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Rasterećenje privrede i građana uvođenjem novog principa u pribavljanju dokumenata iz katastra. Za određene pravne poslove pred državnim organima, građani i privreda supostavljanjem ovog sistem aviše neće biti u obavezi sa dokumenta iz katastra sami pribavljaju i dostavljaju drugom organu ili notaru. Navedeno je od posebnog značaja za na primjer registraciju nepokretnosti na način da će notar, biti u mogućnosti da dokaz o vlasništvu stranki obezbijedi preko e-servisa u svojoj kancelariji, bez odlaska u katastar.

Prioritetna reformska mjera br. 12: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije

Kratak opis mjere	Uvođenjem elektronske fiskalizacije, kao jedne od mjera za suzbijanje sive ekonomije, obezbijedile bi se informacije o prometu roba i usluga u realnom vremenu i ostvario bi se veliki napredak u kontroli evidentiranja prometa koji se naplaćuje u gotovini. Postojeći model fiskalizacije, koji se primjenjuje u Crnoj Gori, je u smislu poslovnih procesa i procedura kompleksan i zastario.
Vremenski raspored po godinama	2017: uporedna izrada zakonske i tehničke podrške neophodne za realizaciju ovog projekta
	2018: Implementacija projekta "Uvođenje elektronske fiskalizacije"
	2019:
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Sredstva koja je potrebno izdvojiti u 2017. godini za prilagođenje informacionog sistema Poreske uprave, koja podrazmijevaju nabavku softvera i neophodne hardverske opreme, se procjenjuju na oko pola miliona €. Uvođenjem elektronske fiskalizacije doći će do povećanja prihoda u budžetu Crne Gore u 2018. godini za 10 miliona €.
Očekivani uticaj na konkurentnost	ova mjera doprinijeće porastu konkurentnosti crnogorske ekonomije
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	/

Prioritetna reformska mjera br. 13: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Kratak opis mjere	Mjera unaprjeđenja finansijske podrške MSP sektoru odnosi se na olakšavanje pristupa unaprijeđenim šemama kredita i faktoring aranžmana, korišćenje grant šema za razvoj klastera, dalju implementaciju garantnog aranžmana COSME programa i razvoj novog finansijskog instrumenta ulaganja u vlasnički kapital. Planirana ponuda unaprijeđenih i novih finansijskih instrumenata, njihovi uslovi i procedure, doprinijeće većoj tražnji, unaprjeđenju znanja za započinjanje biznisa i upravljanje finansijama, rastu i razvoju preduzeća i klastera i korišćenju novih izvora finansiranja.
Vremenski raspored po godinama	2017: - Unaprjeđenje finansijske podrške za početnike u biznisu i MSP sektor od strane IRFCG kroz povoljne uslove i procedure postojećih I novih kreditnih linija i faktoring aranžmana (beskamatno kreditiranje, smanjenje kamate, stimulisanje sjevernog regiona i opština ispod prosjeka razvijenosti, subvencije kamate, sufinansiranje troškova, obuke, itd); - Finansijska podrška za formiranje novih i unaprjeđenje funkcionisanja klastera modelom grantova; - Dalja implementacija COSME garantnog aranžmana za MSP od strane CKB banke; - Početak implementacije finansijskog instrumenta ulaganja u vlasnički kapital za inovativna start up i MSP kroz WB EDIF-ENIF fond.
	2018: - Unaprjeđenje postojećih kreditnih linija i otvaranje novih, kao i unaprjeđenje pružanja faktoring usluga); - Finansijska podrška razvoju inovativnih klastera; - Potpuna impelementacija CKB COSME garantnog aranžmana i potpisivanje novih od strane finansijskih posrednika; - Dalja implementacija ulaganja u vlasnički kapital MSP u okviru WB EDIF-ENIF fond.
	2019: - Nastavak planiranih aktivnosti iz 2018. godine
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	120,1mil€, od čega 120 mil€ iz sredstava IRFCG. Uticaj na godišnji budžet 0,1mil€ iz sredstava Budžeta, Ministarstva ekonomije.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Mjera doprinosi boljoj raspoloživosti i pristupačnosti finansijskih usluga i pristupa kreditima, otvaranju novih preduzeća, efikasnijem poslovanju i razvoju MSP, većem učešću u BDP, prometu, ukupnim investicijama, ravnomjernijem regionalnom razvoju, većoj izvoznoj konkurentnosti ekonomije.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Mjera direktno doprinosi novom zapošljavanju, kao i većoj tražnji na tržištu rada, povećanju učešća mladih i žena u biznisu i poboljšanju uslova rada u sektoru MSP i uključivanju u međunarodne lance vrijednosti.

Prioritetna reformska mjera br. 14: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Kratak opis mjere	Mjera nefinansijske podrške MSP sektoru odnosi se na pružanje podrške MSP kroz proces edukacije i pružanje usluga poslovnog savjetovanja i pripreme za pristup finansijama, što je ključno sredstvo za otvaranje preduzeća i podsticanje njihove konkurentnosti. Planirana podrška ima za cilj unaprjeđenje znanja za započinjanje biznisa i upravljanje finansijama i pristup novim izvorima finansiranja, jačanje izvoznih performansi preduzeća i dalji razvoj klastera.
Vremenski raspored po godinama	2017: - Organizacija preduzetničkih obuka za početnike u biznisu sa akcentom na žene i mlade (edukacija o pokretanju i vođenju biznisa, izrada biznis planova, finansijski i poreski sistem, pravna regulativa) - *Kreiranje elektronske baze podataka o pružaocima savjetodavnih (konsalting) usluga za MSP* - Implementacija projekta „Mentoring usluge za MSP“ - Pružanje savjetodavnih usluga u okviru EEN-a - Organizacija poslovnih susreta - Organizacija obuka za unaprijeđenje izvoznih performansi preduzeća - Tehnička podrška za pripremu projektnih prijedloga za apliciranje za inostrane izvore finansiranja; podrška u pripremi i implementaciji projekata za program podrške klasterima za apliciranje za grantove..
	2018: - Nastavak planiranih aktivnosti iz 2017.god.
	2019: - Nastavak planiranih aktivnosti iz 2018. godine
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Predviđena sredstva za 2017. Iznose 132.457 eura
Očekivani uticaj na konkurentnost	Otvaranje novih preduzeća, razvoj i unaprjeđenje produktivnosti MSP, unaprijeđene izvozne performanse preduzeća sto će se odraziti na rast izvoza i učešće u međunarodnim lancima vrijednosti.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Unaprijediće se potencijal osoba spremnih za preduzetničke poduhvate i zaposlenih sa preduzetničkim kapacitetima koji otvaraju sopstveni biznis, unaprijediće se stručnost i kompetencije i time mogućnosti zapošljavanja posebno kategorija mladih i žena.

Prioritetna reformska mjera br. *15 : Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici*

Kratak opis mjere	Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici predstavlja jedan od ključnih instrumenta za razvoj naučnoistraživačkog sistema u Crnoj Gori. Njegovo uspostavljanje predviđeno je u svim ključnim dokumentima u oblasti nauke donešenih u prethodnih nekoliko godina, i to: Studija izvodljivosti za uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori (2012-2018) iz 2011. godine, Strateškim planom za uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori (2013-2018) iz 2012. godine, Izmjenama Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2012-2016), Zakonom o inovativnoj djelatnosti („Službeni list CG“, broj 42/16), kao i Strategijom inovativne djelatnosti s Akcionim planom (2016-2020). Naučno-tehnološki park u Crnoj Gori (2014-2020) koncipiran je kao umrežena struktura koja će imati svoje sjedište u Podgorici i tri decentralizovane jedinice – impulsna centra, i to u: Nikšiću, Baru i Pljevljima. Koordinacija i administracija Naučno-tehnološkog parka (NTP-a) biće smještena u centralnoj jedinici u Podgorici koja će da omogući infrastrukturu i široki asortiman usluga institucijama, prvenstveno malim i srednjim preduzećima (MSP), lociranim na tom području. Pored MSP, korisnici usluga NTP-a biće naučnoistraživačke ustanove, ustanove visokog obrazovanja, centri izvrsnosti, centri za transfer tehnologija i druge inovativne organizacije. NTP će se osnovati u prostoru kampusa Univerziteta Crne Gore, uz učešće svih crnogorskih univerziteta i visokoobrazovnih institucija, površine od 5.000 m^2, sa dijelom već postojećih kapaciteta Univerziteta Crne Gore, laboratorije tehničkih fakulteta, Centar izvrsnosti BIO-ICT i Centar informacionog sistema (CIS). Stvaranje NTP će omogućiti povezivanje naučnoistraživačkih ustanova i ustanova visokog obrazovanja sa privrednim društvima , kako bi se stvorile nove vrijednosti koje će direktno uticati na ekonomski rast i smanjenje nezaposlenosti. NTP će na ovaj način stvoriti kreativnu okolinu koja će njegovati i podsticati komercijalizaciju istraživanja i davati podršku tehnološki orijentisanim preduzećima. Osnovni cilj NTP-a je da objedini preduzetničke, inovativne, naučne i privredne kapacitete i ostvari jaku vezu sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama. NTP će pružati specijalizovanu infrastrukturu i usluge, informacioni sistem, stručne i konsultantske usluge iz više oblasti nauka, u cilju njihovog povezivanja; stimulisanja i upravljanja transferom znanja i visokih tehnologija; unapređenja internacionalizacije i komercijalizacije istraživanja; stvaranja novih inovativnih privrednih subjekata; podsticanja, stvaranja i primjene novih ili poboljšanja postojećih tehnologija, postupaka, proizvoda, usluga i procesa na tržištu, zasnovanih na vrhunskim naučnim rezultatima, za potrebe privrednog razvoja regiona i države.
Vremenski raspored po godinama	2017: <u>Priprema:</u> • Pregovori sa Svjetskom bankom o zaključivanju Ugovora o kreditu za nastavak realizacije projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost Crne Gore - INVO“, za finansiranje uspostavljanja NTP u Podgorici, u periodu 2017-2020. godine (–do kraja 2017.) <u>Implementacija:</u> • Realizacija tendera za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izvođenje radova za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP (jun – decembar 2017) • Zaključivanje ugovora sa najpovoljnijim ponuđačem (decembar 2017)
	2018: ➢ Početak građevinskih radova (januar 2018)
	2019: ➢ Završetak građevinskih radova i tehnički prijem objekta (septembar 2019) ➢ Opremanje objekta NTP (oktobar 2019 – februar 2020)
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Uspostavljanje NTP će se finansirati iz kredita i donacija. Planirano je 60.000 eura z ovu mjeru u 2017. godini iz kredita.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Povezivanje sistema nauke i istraživanja sa inovacijama i biznisom kroz program podrške NTP omogućiće: stvaranje i privlačenje novih malih i srednjih preduzeća i „start-up“ i „spin-off“ inovativnih subjekata; konsolidaciju postojećih preduzeća; stvaranje jake veze sa lokalnim i

	regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama; stimulisanje transfera znanja i visokih tehnologija sa naučnih ustanova na preduzeća; unapređenje komercijalizacije istraživanja; podsticanje stvaranja i primjenu novih ili poboljšanje postojećih tehnologija, postupaka, proizvoda, usluga i procesa na tržištu, zasnovanih na vrhunskim naučnim rezultatima, kao i zapošljavanje u postojećim i novim privrednim društvima.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na način što će se u NTP-u ostvariti zapošljavanje 15 izvršilaca u periodu 2017-2019, dok će se dodatno aktivnostima NTP-a uticati na stvaranje novih MSP koja će podići nivo zapošljavanja, posebno mladih, kroz osnivanje sopstvenih “spin-off” i “start-up” preduzeća.

Prioritetna reformska mjera br. 16: Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti

Kratak opis mjere	Vlada Crne Gore je usvojila Uredbu o biznis zonamau 2016., kojim će se definisati model uspostavljanja, olakšica u poslovanju, upravljanja i funkcionisanja biznis zona na nacionalnom i loklanom nivou.
Vremenski raspored po godinama	2016-2017 – proglašenje i uspostavljanje prve biznis zone od strateškog značaja u Crnoj Gori; 2017 – osnivanje privrednog društva koje će upravljati biznis zonom od strateškog značaja; 2017 – priprema plana aktivnosti koje je neophodno preduzeti u cilju uspostavljanja i nesmetanog funkcionisanja biznis zone od strateškog značaja; 2017-2018 – fazno infrastrukturno opremanje prve biznis zone od strateškog značaja, shodno potrebama potencijalnih investitora;
	2018:-
	2019:-
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	**III faza projekta** (2017): za aktivnosti na projektu 151.000 € (budžet države + budžet lokalne samouprave + UNDP, GLOC)
Očekivani uticaj na konkurentnost	- rast broja novih investitora; - rast broja novih malih i srednjih preduzeća; - valorizacija starih industrijskih postrojenja; - valorizacija greenfield prostora u državnom i vlasništvu lokalne samouprave; - valorizacija neiskorišćenih resursa u privrednim granama sa najvećim potencijalnim rastom.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	- rast broja novih radnih mjesta u okviru biznis zona; - rast stope zaposlenosti; - prilagođavanje obrazovne strukture potrebama tržišta.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada

Kratak opis mjere	Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u saradnji sa poslodavcima i izrada modularizovanih i kreditno vrednovanih obrazovnih programa za sve nivoe stručnog obrazovanja, omogućiće povezanost obrazovanja i tržišta rada. Osnov za izradu programa su relevantne informacije o potrebama tržišta rada za vještinama i kvalifikacijama. U realizaciji programa akcenat je na učenju kroz rad i obezbjeđenju kvaliteta praktičnog obrazovanja, provjeri postignuća učenika u koju su uključeni poslodavci, kontinuiranom unapređenju znanja nastavnika u dijelu savremenih metoda nastave i razvoja kod učenika ključnih kompetencija i mekih vještina.
Vremenski raspored po godinama	2017: izrada deset obrazovnih programa, obučeno najmanje 150 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja i opremljeno osam škola za realizaciju modernizovanih programa;
	2018: izrada petnaest obrazovnih programa i obučeno najmanje 250 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja;
	2019: Izrada dvadeset obrazovnih programa i obučeno najmanje 350 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja;
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Za sprovođenje ove mjere u 2017. biće izdvojeno iz budžeta 184.560 € i iz IPA 706.906,83 €
Očekivani uticaj na konkurentnost	Konkurentna radana snaga sa znanjima i vještinama usklađenim sa potrebama na tržištu rada utiče na kvalitetet života svakog pojedinca i osnov je ekonomskog rasta.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Radana snaga, sa kvalifikacijama koje su potrebne tržištu rada, razvijene u saradnji sa partnerima, garantuju bolju zapošljivost.

PRIORTIETNE REFORMSKA MJERA BR. 18:Usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada

Kratak opis mjere	Smanjenje jaza između ponude i tražnje, kao i smanjenje nezaposlenosti, pogotovo mladih visokoobrazovanih lica. Uspostavljanje efikasnog, održivog i modernog sistema visokog obrazovanja.
Vremenski raspored po godinama	2017. godina – implementacija programa Stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem; implementacija reformisanog modela studija na Univerzitetu Crne Gore 3+2+3; analiza Studije praćenja (Tracer Study);
	2018. godina – implementacija novog modela finansiranje visokog obrazovanja (ugovorni model finansiranja između Univerziteta Crne Gore i Vlade Crne Gore);
	2019. godina – sagledavanje efekata uvođenja novog modela finansiranja visokog obrazovanja na kvalitet rada ustanova i strukture studija po modelu 3+2+3 na Univerzitetu Crne Gore.
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Za realizaciju mjere neophodno je obezbijeđeno 8 miliona € iz budžetskih sredstava.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Realizacijom ove mjere doprinijeće se većoj zaposlenosti mladih i dovesti do povećanja BDP-a. Uspostavljenje stabilanog i efikasanog modela finansiranjadovešće do poboljšanja kvaliteta rada visokoškolskih ustanova.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Školovanjem kadra sa potrebnim znanjima i vještinama će dovesti do povećanja zaposlenosti, odnosno smanjenja siromaštva i socijalnih davanja.

Prioritetna reformska mjera br. 19: Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada

Kratak opis mjere	Radno zakonodavstvo ima veoma bitnu ulogu u regulisanju odnosa na tžištu rada. U tom smislu stvaranje veće fleksibilnosti na tržištu rada, jačanje sankcija za neprijavljeni rad, bolje usmjeravanje aktivnih politika na tržištu rada kako za zaposlene koji su u riziku da ostanu bez posla, tako i za nezaposlene, jačanje učešća na tržištu rada kada je riječ o različitim ciljnim grupama nezaposlenih lica(starija populacija, žene, mladi, korisnici socijalno zaštitnih prava) su oblasti koje treba dodatno unaprijediti. S tim u vezi neophodno je donijeti novi Zakon o radu i Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti
Vremenski raspored po godinama	2017. godina – izrada Predloga zakona o radu -izrada Predloga zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti (sa novi nazivom)
	2018. godina - početak primjene Zakona o radu -početak primjene Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti (sa novim nazivom)
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	U pogledu sprovođenja ove reformske mjere, procijenjeni godišnji neto uticaj na budžet biće veći od 5,8 miliona eura, kroz povećanje prihoda od poreza doprinosa i smanjenje rashoda socijalne pomoći. Ovaj efekat se očekuje od 2018.godine.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Uticaj mjera na ekonomski razvoj i konkurentnost Crne Gore, može se sagledati sa aspekta stvaranja uslova za veću fleksibilnost i prilagodljivost tržištu rada, što je uslov za otvranje novih tradnih mjesta, odnosno kao jedan od doprinosa za unapređenje poslovnog ambijenta za razvoj kako domaćeg tako i stranog biznisa.

Prioritetna reformska mjera br. 20: Izmjena zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti

Kratak opis mjere	Izmjena zakona o socijalnoj I dječjoj zaštiti, kao reformska mjera, čija primjena je predviđena od početka 2017. godine, podrazumijeva smanjenje naknada po osnovu rođenja troje ili više djece za 25% i 21% nominalno, i odlaganje primjene prava za dodatak za djecu koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, pod uslovom da im roditelji ne primaju socijalna i materijalna davanja po bilo kom osnovu a nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao nezaposlena lica, do 1.jula 2017., čime će uticati na racionalnije korišćenje stredstava i njihovo usmjeravanje prema korisnicima kojima je ta pomoć najneophodnija.
Vremenski raspored po godinama	Decembar 2016. Izmjene i dopune zakona usvojene u Skupštini Od 2017:Primjena izmjena i dopuna zakona
Troškovi sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	Nema troškova sprovođenja Procijenjeni godišnji uticaj ove mjere na budžet 2017. se odnosi na smanjenje rashoda budžeta u iznosu od oko 15,8 miliona eura. Ne očekuje se značajno umanjenje radno sposobnih korisnika prava u odnosu na dosadašnje značajno smanjenje od 45.19% imajući u vidu da su razlozi smanjenja u predhodnom periodu vezani za povećanu efikasnost u postupcima ostvarivanja i korišćenja prava a u vezi sa uspostavljenim informacionim sistemom. Međutim,uticaj drugih mjera koje su u nadležnosti drugih sistema kao što su donošenje Zakona o legalizaciji neformalnih objekata,dosledno sprovođenje Zakona o vanparničnom postupku u dijelu kojio se odnosi na ostavinske postupke u dugom roku uticaće na smanjenje broja korisnika materijalnog obezbjeđenja,kao i drugih prava koja se ostvaruju po osnovu navedenog prava.
Očekivani uticaj na konkurentnost	Realizacijom mjere na efikasniji način će se uticati na radno angažovanje radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja na tržište rada i samim tim na veću konkurentnost na tržištu rada, stvaranju jednakih mogućnosti i veću zaposlenost što dalje utiče na smanjenje siromaštva.
Očekivani socijalni rezultati, uključujući uticaj na zapošljavanje i na socijalne grupe, naročito na rodna pitanja	Realizacijom mjere imaće uticaj na radno angažovanje radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja što će uticati na povećanje zaposlenosti. Preispitaće se odredbe Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti koje se odnose na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece koje su omogućile rani izlazak sa tržišta rada za određene kategorije žena

Tabela br. 12: Izvještaj o sprovođenju reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi za 2016-2018

Prioritetna reformska mjera br. 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. U I kvartalu 2016. godine planiran početak tenderskog postupka čije je je okončanje planirano u IV kvartalu 2016. godine. Istovremeno, u IV kvartalu je bila planirana izrada elektronskog sistema javnih nabavki.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	Da/ne/**djelimično** Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Urađen je i objavljen projektni zadatak (*TOR)* za elektronski sistem javnih nabavki. U februaru 2016 godine, Ministarstvo finansija- Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (*CFCU*) i Uprava za javne nabavke, pristupili su finalnoj izradi tenderske dokumentacije i tenderske procedure, koja podrazumijeva oglašavanje, evaluaciju, donošenje odluke o izboru najpovoljnije ponude i potpisivanje ugovora i druge radnje koje će garantovati uspjeh Projekta. Objavljivanje tenderskog postupka za izbor najpovoljnijeg ponuđača je bilo predviđeno do 2016.godine. Reformska mjera će se nastaviti u 2017. godini.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Troškovi za realizaciju ove mjere u 2016. godini (oko 60.000€) odnosili su se na budžetska sredstva za bruto zarade zaposlenih u Upravi za javne nabavke, a koji su uključeni u realizaciju ovoga projekta.

Prioritetna reformska mjera 2: Usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja sa regionalnom –agendom

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Planirano je da se Strategija razvoja saobraćaja finansiraće se kroz Operativni program Regionalni razvoj 2012-2013 (OPRR), IPA III, prioritetna osa 3, Tehnička podrška. Potrebna sredstva za Strategiju razvoja saobraćaja iznose 300.000 eura. Planirano je da Strategija bude završena tokom 2017.godine uz pretpostavku prethodno realizovanih aktivnosti: finalna verzija Projektnog zadataka za Strategiju; priprema i usvajanje Obrasca za identifikaciju obrasca i sprovedene tenderske procedure kroz Okvirni ugovor.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	1. Da/ne/djelimično 2. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Aktivnosti su djelimično sprovedene zbog kašnjenja u obezbjeđenju sredstava za izmjenu Strategije, ali su sredstva na kraju obezbijeđena iz IPA Operativnog programa Mjera će se realizovati i u 2017. godini, ali, budući da je obezbijeđeno fiannsiranje potrebne izmjene strategije, ne smatra se da je u 2017. godini treba itzdvajati kao prioritetnu reformsku mjeru.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	300.000 eura

Prioritetna reformska mjera 3: *Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare*

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Ugovorom o projektovanju i izgradnji autoputa Bar-Boljare, dionica Smokovac-Uvač-Mateševo („Sl list CG" br. 54/14) definisan je rok od 48 mjeseci za realizaciju Projekta, koji je počeo da teče od 11. maja 2015. godine. U ovom roku Izvođač radova je obavezan da izradi Glavni projekat, izgradi, nabavi i ugradi opremu i instalacije za autoput Bar – Boljare, dionica Smokovac-Uvač-Mateševo, dužine cca 41 km. Izvođač radova (CRBC) će radove izvoditi u skladu sa Programom radova.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	3. Da/ne/djelimično 4. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Aktivnosti na početku izgradnje prioritetne dionice autoputa su u 2016. realizovane ispod plana zbog kašnjenja u dobijanju potrebnih građevinskih dozvola za radove. Reformska mjera se nastavlja u 2017.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet(naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Za realizaciju mjere je bilo planirano oko 250 miliona eura u 2016. godini, od čega 204 miliona eura iz kredita EXIM banke. Od toga je povučen dios redstava, tako je trošak sprovođenja bio niži od planiranog.

Prioritetna reformska mjera 4. Modernizacija željezničke mreže

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Željeznička pruga Vrbnica-Bar, predstavlja dio međunarodne željezničke pruge Beograd-Bar, koji Luku Bar i Crnu Goru povezuje sa zemljama Zapadnog Balkana I Srednje Evrope. U mreži prugaJugoistočne Evrope (SEETO sveobuhvatna mreža) prepoznata je kao ruta 4, što je i potvrđeno i ovogodišnjim Bečkim samitom predsjednika vlada zapadnobalkanske šestorke. Odobrena kreditna sredstvamеđunarodnih finansijskih institucija EBRD i EIB i sredstava IPA i WBIF fondova namijenjena su za rekonstrukciju i modernizaciju pomenutog željezničkog pravca u cilju podizanja konkurentnosti same pruge u odnosuna ostale konkurentne željezničke pravce i ostale vidove saobraćaja kao I valorizaciju Luke Bar.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	Da, djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	• Preduzeti koraci: Izvođenje radova na sanaciji mosta Trebaljevo Radovi na hitnim mjerama sanacije za 4 čelična mosta Sanacija mosta Morača Remont pruge na dionici Kolašin – Kos Sanacija 3 tunela na dionici Kos-Trebješica Demontaža postojećeg, nabavka i ugradnja novog elektrovučnog postrojenja Trebješica Pregled 106 tunela i izrada glavnih projekata za prioritetnu sanaciju • Konkretno kada je u pitanju odobreni grant za željeznički projekat (WBIF IPA 2015), očekuje se potpisivanje u Ugovora o kreditu u iznosu od 20 miliona eura (koji će biti prezentovan kao kontribucija Crne Gore u iznosu od 50%). Sredstva 20 miliona eura WBIF 2015 grant i 20 miliona eura EIB kredita planiraju se da budu utrošena u periodu 2016-2020 za opremanje elektronske postavnice stanice Podgorica, sanaciju većeg broja mostova i tunela, i sanaciju kosina na željezničkoj pruzi Bar-Vrbnica (granica sa R Srbijom). Reforma će se nastaviti u 2017.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet(naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Oko 5 miliona eura u 2015. i 2016.

Prioritetna reformska mjera 5. *Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom*

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. Aktivnosti na izgradnji TS Lastva i 400 kV dalekovoda Lastva- Čevo i Čevo - Pljevlja
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	5. Djelimično; naglašavamo da su aktivnosti realizovane u značajnom obimu, ali uz određena kašnjenja.
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	U toku 2016. godine realizovane su značajne aktivnosti na izgradnji TS Lastva i 400 kV dalekovoda Lastva- Čevo i Čevo – Pljevlja. Rađeno je na izgradnji TS, pripremi dokumentacije, pristupnim putevima, izgradnji temelja za stubna mjesta za dalekovod i drugo. Poteškoće i pomjeranja rokova do kojih dolazi vezani su za nepredvidive okolnosti koje se dešavaju na terenu, kao i probleme koji se pojavljuju u rješavanju imovinisko- pravnih pitanja prilikom obezbjeđivanja pristupnih puteva. Bez obzira na pomjeranje rokova, reformska mjera se nastavlja u 2017. godini.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Od planiranih oko 30 mil € u 2016. do desetog mjeseca je realizovano nešto preko 20 mil €.

Prioritetna reformska mjera br. 6 : *Izgradnja komunalne infrastrukture na Crnogorskom primorju i Prijestonici Cetinje*

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	**U okviru ove mjere su predložena tri projekta:** 1) Projekat izgradnje zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih vod opštine Kotor i Tivat, 2) Izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi obuhvata izgradnju 35,3 vodovodne i kanalizacione mreže, 13 pumpnih stanica i podmorski ispust i 3) izgradnja kanalizacione mreže u prijesto Cetinje.
Da li su akcije planirane za 2016	Da
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	1.Projekat izgradnje zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda za opštine Kotor i Tivat,-realizovan 2.Izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi obuhvata izgradnju 35,3 km vodovodne i kanalizaci mreže, 13 pumpnih stanica i podmorski ispust. Do sada je položeno oko 97% ugovorene dužine cjevovoda. Očekuj da će ugovor biti završen u 2017. godini. Vrijednost ovog projekta je 18.522.000 eura. Izgradnja vodovod kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi finansira iz kredita KfW banke u iznosu od 12.600.000,00 eura. Uče Vlade Crne Gore je 2.923.000,00 eura, a iz Budžeta Opštine izdvojena su sredstva od 2.309.000 eura. Za sada plaćena sredstva u iznosu od 16.767.122,51 eura. 3) Projekat "Izgradnja kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje" je realizovan kroz dva segmenta: I) Segment koji se finansirao iz sredstava obezbijeđenih kroz Instrument pretpristupne pomoći (IPA) 2011, čiju realizacij pratila Delegacija Evropske unije. Vrijednost ovog segmenta je 2.733.111 eura (odobrena su sredstva granta 3.2 miliona eu Ugovor se realizovao po modelu projektuj i izgradi. Cjelokupni radovi, kao i tehnički pregled su završeni. Radovi su ovuhv centralni dio Cetinja; II) Segment mreže se finansirao iz sredstava IPF MW (Infrastructure project facility – Municipality window – Investici projektno finansiranje) 2008 čiju implementaciju je pratio D.O.O. "PROJECT – CONSLUTING" – Podgorica (PROCON), a čij vrijednost 685.704 eura. Ugovor je realizovan po modelu projektuj i izgradi. Radovi su završeni, i urađen je tehnički preg Radovi su pokrivali mrežu u naselju Gruda - Donje Polje. Kroz ova dva segmenta projekta izgrađeno je oko 17.356 m fekalne i 4.130 m atmosferske mreže. Projekti su u potpunosti završeni i povučena su cjelokupna sredstva. Mjera je realizovana, te se neće nastaviti u 2017.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet	

Prioritetna reformska mjera br. 7 : Podrška Investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete u cilju dostizanja standarda bezbjednosti hrane

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1.Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete Usklađivanje s EU standardima bezbjednosti hrane
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	1. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	U okviru Agrobudžeta realizovane sve planirane mjere, realizovan projekat IPARD like, Raspisani javni pozivi u martu 2016., realizovani do kraja decembra 2016., za IPARD like potpisana 33 ugovora s prerađivačima hrane, planirana investicija oko 5 miliona eura, IPAR program nije započeo u 2016., čeka se akreditacija Agencije, zbog naročito zaraznih bolesti životinja, bolest kvrgave kože I plavog jezika došlo je do značajnog gubitka stočnog fonda i neplaniranih troškova u iznosu od 1.200.000, za nadoknadu štete poljoprivrednim proizvođačima.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Odstupanja su u odnosu na planirana sredtsva iz EU IPA fondova, realizovano je 7 miliona eura kroz projekat IPARD like a ostatak će biti realizovanu 2017.

Prioritetna reformska mjera br. 8: Podsticanje investicija u sektoru industrije sa naglaskom na prerađivačku industriju

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Raspisivanje barem jednog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija sa naglaskom na prerađivačku industriju, u okviru planiranih 681.333€. U skladu sa iskazanim interesovanjem potencijalnih investitora, u granicama opredijeljenih budžetskih sredstava, ostavljena je mogućnost raspisivanja poziva i tokom godine.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	1. Da/ne/djelimično 2. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	- Po osnovu prvog javnog oglasa za dodjelu sredstava u 2015.god., potpisan je ugovor o korišćenju sredstava sa tri investitora, pri čemu ukupna vrijednost investicionih projekata iznosi 2,5 mil€. Predviđeno je zapošljavanje 103 nova radnika u naredne tri godine, uz ukupnu vrijednost dodijeljenih sredstava po novom radnom mjestu od 362.000€. Kompanije koje su kao korisnici sredstava za podsticanje direktnih investicija otpočele sa realizacijom investicionih projekata u 2016.godini posluju u oblasti drvoprerade, proizvodnje stočne hrane i osiguranja ljudi i stvari. - Sredinom marta 2016. godine objavljen je drugi Javni oglas za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija u trajanju od dva mjeseca. Od 16 pristiglih prijava, 10 investicionih projekata je ispunilo sve zahtjeve propisane Uredbom, pri čemu je nakon obavljenog pregleda i ocjene ispravnosti prijava, izvršeno vrednovanje investicionih projekata. Krajem jula t.g., Vlada CG je donijela odluku o dodjeli sredstava, na osnovu koje su potpisani ugovori o korišćenju sredstava za podsticanje direktnih investicija sa tri kompanije koje će realizovati investicione projekte u oblastima proizvodnje hrane, farmacije i turizma. Ukupna vrijednost investicija je 4,7 mil. uz otvaranje 150 novih radnih mjesta u naredne tri godine, dok ukupan iznos subvencije iznosi oko 1,12 mil €. U skladu sa planiranom dinamikom u ovom procesu, u toku su završne aktivnosti pred početak realizacije planiranih investicija. Poteškoća i kašnjenja u sprovođenju nije bilo. Nastavak reforme je planiran i u 2017.godini. -
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Početkom godine, isplaćena je prva rata korisnicima iz Prvog javnog oglasa u iznosu od 120.666 €, dok je u skladu sa dinamikom realizacije investicionih projekata do kraja godine za drugu ratu isplaćeno 70.666€. Prema projektovanoj dinamici realizacije navedenoj u priloženim investicionim projektima po Javnom oglasu iz 2016.g. isplaćena su sredstva za prvu ratu u iznosu od 373.333€, dok je za drugu ratu u ovoj godini isplaćeno 116.666€.

Prioritetna reformska mjera br. 9: Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Kratak opis akcija planiranih za 2016. godinu	1. 2. itd.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	1. Da/ne/djelimično 2. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: - Opis preduzetih koraka - Vremenski raspored sprovedenih akcija - Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju - Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	- Pokrenute su sve aktivnosti u skladu sa postojećim procedurama i planom realizacije. - Aktivnosti u okviru mjere su otpočete u 2015, sa većom dinamikom u 2016. godini. - Poteškoće se uglavnom odnose na vremenske uslove, duge i komlikovane procedure javnih nabavki, nepostojanje planskih predulsova, neblagovrmeno izvršavanje obaveza od strane učesnika u poslu; - Reforma će se nastaviti u 2017. godini i dalje, jer je riječ o višegodišnjim projektima.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Troškovi nisu odstupali od procijenjenih u smislu uvećanja, ali jesu u smislu da je na pijedinim projektima stepen realizacije poslova niži od očekivanog, pa samim tim i utrošak sredstava.

Prioritetna reformska mjera br. 10: Implementacija do sada nerealizovanih preporuka "Giljotine" propisa

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Shodno revidiranim rokovima za I kvartal 2016. godine definisana je realizacija 51 preporuke. Obavezu realizacije preporuka imalo je 6 ministarstava. Tokom II kvartala 2016. godine planirana je ralizacija 26 preporuka. Obavezu realizacije preporuka imalo je 5 ministarstava Zaključno sa II kvartalom 2016. godine, od usvajanja Akcionog plana (maj 2012) su realizovane 1.164 preporuke od ukupno prihvaćenih 1.446 preporuka, odnosno stepen realizacije iznosi 80,50%.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	Djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka

Prioritetna reformska mjera br. 11: Unaprjeđenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. donošenje Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	2. djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Urađen Predlog zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, I isti će biti utvrđen od strane Vlade u 2017.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	/

Prioritetna reformska mjera br. 12: Postupanje katastara u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. Poštovanje rokova predviđenih Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti 2. Izmještanje katastarskih službi na teritoriji glavnog grada Podgorica u nove poslovne prostorije, uvažavajući da je to katastar sa najvećim broj dnevnih zahtjeva 3. Jačanja kadrovskih i informacionih kapaciteta katastarskih službi koji će biti osnova za nadogradnju i omogućavanje pristupa integrisanom informacionom sistemu od strane banaka, lokalnih samouprava i državnih organa 4. Okončanje LAMP projekta sa Svjetskom bankom
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	3. Da/ne/djelimično – Da, planirane akcije su sprovedene u 2016. godini 4. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Potencijalna poteškoća:Povećan obim posla i zahtjeva u katastrima pojedinih lokalnih samouprava, koje mogu usporiti njihov rad. Predviđen je nastavak reforme u 2017. godini u cilju pripreme regulative u vezi sa funkcionisanjem informacionog sistema Uprave za nekretnine. Cilj je omogućavanje pristupa integrisanom informacionom sistemu od strane banaka, lokalnih samouprava i državnih organa kako bi se rasteretio i ubrzao postupak izdavanja relevantnih dokumenata od strane Katastra. U okviru Projekat zemljišne administracije i upravljanja (LAMP) u Uprava za nekretnine je, u saradnji sa Svjetkom bankom, uradila Istraživanje zadovoljstva korisnika katastarskih usluga. Rezultati istraživanja su pokazala da je najveći broj ispitanika (76,8%) primio rješenje o predatom zahtjevu od strane Uprave za nekretnine, u roku od 8 dana.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	/

Prioritetna reformska mjera br. 13: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Planirano je da u 2016. godini, mješoviti tim paralelno radi na implementaciji tehničkih rješenja (nabavka softvera i neophodne hardverske opreme) i izradi odgovarajuće zakonske regulative (zakon i pravilnik).
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	3. Da/**ne**/djelimično Akcije planirane za 2016. godinu nisu sprovedene
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Postoji potreba da se ispita da li je obezbijeđena potpuna pokrivenost signalom mobilne telefonije za prenos podatka, kao i usaglašavanje u pogledu tehničkih mogućnosti i cijena usluga operatera mobilne telefonije, što je prolongiralo sprovođenje mjere. Nastavak realizacije prioritetne reformske mjere je predviđen u 2017.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	/

Prioritetna reformska mjera br. 14: Unaprjeđenje finansijske i nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	U dijelu unaprjeđenja finansijske podrške sektoru MSP za 2016. godinu, planirano je inoviranje postojećih finansijskih instrumenata i kreiranje novih sa ciljem da se obezbijede bolji uslovi za pristup finansijama prije svega za početnike u biznisu, inovativna MSP, žene u biznisu i postojeća MSP. Planirane aktivnosti su se odnosile na: 1. Inoviranje šeme kreditne podrške IRFCG novim kreditnim linijama kao što su kreditiranje visokoškolaca, kreditiranje MSP u sektoru ICT, mikrokrediti, kombinacija nefinansijske i finansijske podrške; 2. Uvođenje novog finansijskog instrumenata u formi finansiranja vlasničkog kapitala; 3. Implementacije instrumenta kreditnih garancija od strane CKB banke uz povoljnije uslove obezbjeđenja za MSP.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	3. Da/ne/djelimično – Da, planirane akcije su sprovedene u 2016. godini
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka

Prioritetna reformska mjera br. 15 :Izgradnja Inovaciono-preduzetničkog centra "Tehnopolis" u Nikšiću

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. Radovi su u fazi grubih građevinskih radova i se radi na dogradnji novih djelova objekta, koji će biti dograđeni, kao što su laboratorije, multimedijalna sala i slično. Nakon toga pristupiće se radovima na hidro i elektro tehničkim instalacijama. (I kvartal 2016.) 2. Završetak (finih) građevinskih radova na rekonstrukciji i adaptaciji Doma Vojske u Nikšiću u kome će biti smješten "Tehnopolis"; Objavljivanje 2 ToR-a u okviru IPA II za obuke osoblja "Tehnopolis"-a i izradu specifikacije opreme itd. (II kvartal 2016.) 3. Tenderska procedura za opremanje objekta imobilijarom i dijelom opreme; Konkurs za odabir stanara "Tehnopolis"-a; (III kvartal 2016.) 4. Opremanje objekta imobilijarom i dijelom opreme (kompjuterska i sitna oprema) i početak realizacije aktivnosti na useljavanju stanara "Tehnopolis"-a; Potpisivanje ugovora o uslugama za obuke i specifikaciju opreme za potrebe „Tehnopolis"-a. (IV kvartal 2016.)
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	5. Da/ne/djelimično DA, mjera je u potpunosti realizovana. 6. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Sve akcije planirane za realizaciju u 2016. godini, a koje su dospjele do ovog trenutka, su realizovane. Tako je izgrađen prvi Inovaciono preduzetnički centar Tehnopolis u Nikšiću, na kojem je završena rekonstrukcija njegovog poslovnog objekta u julu 2016, pri čemu je svečano otvoren 17. IX 2016. Na osnovu Javnog poziva izabrano je 14 preduzetnika i kompanija koji su postali stanari Tehnopolisa.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Finansiranje Tehnopolis-a u 2016. godini realizuje se saglasno Zakonu o budžetu Crne Gore za 2016. godinu, i to: - u Kapitalnom budžetu odobreno je finansiranje rekonstrukcije objekta Doma Vojske u Nikšiću za potrebe smještaja Tehnopolis-a, u ukupnom iznosu od 805.000,00 €; i - u okviru Ministarstva nauke - Program: Tehnopolis, odobreno je finansiranje rada Tehnopolis-a, u iznosu od 66.049,00 € u 2016. godini.

Prioritetna reformska mjera br. 16: Povećanje konkuretnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja sadrži dvije komponente podrške: 1) Podrška MSP u smislu refundacije troškova akreditacije tijela za ocjenjivanje usaglašenosti 2) Podrška MSP u smislu refundacije troškova implementacije standarda/ sertifikacije/ resertifikacije
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	7. Da/ne/djelimično DA, u skladu sa planom. 8. Da/ne/djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Javni poziv za učešće u Programu u 2016. godini objavljen je 25. aprila i bio je otvoren do 26. maja. Za učešće u programu su se javila 45 privrednih duštava, od čega 15 aplikacija nisu bile kompletne tako da je ocijenjeno 30 aplikacija koje su odobrene. Izvršen je obračun traženih sredstava, od strane aplikanata koji su zadovoljili uslove Programa, i ukupano raspoloživa sredstva za realizaciju ovog Javnog poziva u okviru Programa iznosila su 95.000 eura (kako je bilo i precizirano u tekstu Javnog poziva), tako da je u skladu sa navedenim sredstvima finansijsku podršku moguće bilo odobriti za 30 aplikacija, a isplaćena je i 1 aplikacija po programu iz 2015. godine, a dospjela je na plaćanje u 2016. godinu u iznosu od 5.000 eura.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	100.000 eura u 2016., od čega je iznos od 95.000 eura ugovoren, a krajnja realizacija zavisiće od uspješnosti implementacije projekata od strane korisnika.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Razvoj kvalifikacijabaziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	Da
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Metodološki dokumenti koji omogućavaju izradu programa baziranih na ishodima učenja usvojeni od strane Savjeta za kvalifikacije; Izvršen izbor programa koje je potrebno revidirati odnosno pripremiti nove, bazirane na ishodima učenja, na osnovu sprovedene analize; U toku je obuka nastavnika za aktivne metode nastave i učenja i nastavu baziranu na kompetencijama i ishodima učenja; Trenutno se priprema dvadeset standarda zanimanja u čijoj izradi učestvuju i poslodavci i koji odslikavaju potrebe tržišta rada i osnov su za modularizovane i kreditno vrednovane programe. Aktivnosti su realizovane tokom 2016. godine Nema poteškoća u sprovođenju reformske mjere Reformska mjera će se nastaviti u 2017. godini.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Trošak sprovođenja mjere iz budžet za 2016. godinu je 120.600 €.

Prioritetna reformska mjera br. 18: ugovora o uslugama i grant šeme sa ciljem unapređenja ljudskih resursa i povećanja zaposlenosti

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	1. Osposobljavanje zaposlenih u Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za izradu, praćenje i evaluaciju aktivnih mjera tržišta rada, kao i za izradu lokalnih projekata za zapošljavanje; Pilotiranje aktivnih mjera tržišta rada – „Stop sivoj ekonomiji"; analiza tržišta rada u Crnoj Gori i postojećih aktivnih mjera tržišta rada; unapređenje načina rada Zavoda za zapošljavanje sa klijentima (nezaposlenima i poslodavcima). 2. Potpisivanje ugovora sa izabranim grant korisnicima (korisnicima bespovratnih sredstava) u okviru grant šeme „Mladi, žene i dugoročno nezaposleni na tržištu rada" i otpočinjanje implementacije ugovora (odnosno projekata) u ukupnom trajanju do 12 mjeseci koji će imati za cilj osposobljavanje ciljnih grupa nezaposlenih, povećanje njihove zapošljivosti i njihovo zapošljavanje.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	5. Djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	1. Gore navedene aktivnosti se sprovode u kontinuitetu od početka ugovora (projekta), tj. od 10. decembra 2015. godine. Obuke i radionice se realizuju planiranom dinamikom, dok je napravljen i odobren plan obuka do kraja 2016. Godine. Takođe, ankete poslodavaca i nezaposlenih su sprovedene i objedinjuju se u sveobuhvatnu analizu. 2. Evaluacioni proces (proces ocjenjivanja) prijedloga projekata pristiglih na grant šemu „Mladi, žene i dugoročno nezaposleni na tržištu rada" je završen i slijedi početak procesa potpisivanja ugovora sa korisnicima grantova (bespovratnih sredstava) koji su izabrani. - Evaluacioni proces (proces ocjenjivanja) prijedloga projekata na gorepomenutu grant šemu je zahtjevan i kompleksan posao koji traje i po nekoliko mjeseci. Iz tog razloga, predhodno predviđeno potpisivanje ugovora o bespovratnim sredstvima je pomjereno, ali se očekuje da će se realizovati do kraja oktobra 2016. godine - Realizacija ugovora o uslugama i grant šema će se nastaviti i u 2017. godini.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Za sprovođenje ove reformske mjere, predvidjeno je 3.612.531,00 eura u periodu 2015 - 2017. U okviru tog iznosa, budžetsko kofinansiranje će iznositi 541.881,07 eura dok je iznos nebudžetskog izvora finansiranja, konkretno EU (IPA) sredstava, predvidjen u visini od oko 3.070.650,80 eura. - Do sada, potrošnja sredstava za ugovor o uslugama „Aktivne mjere tržišta rada za zapošljivost" je iznosila ukupno 396.157,56 EUR, od čega je 335.083,35 EUR iz IPA sredstava, dok je 59.132,51 EUR iz nacionalnog budžeta. Preostali dio sredstava će se utrošiti do avgusta 2017. godine u skladu sa planom. - Potrošnja sredstava za ugovore o bespovratnim sredstvima (u okviru grant šeme „Mladi, žene i dugoročno nezaposleni na tržištu rada") još nije započela, jer ugovori tek treba da se potpišu i započne njihova realizacija.

Prioritetna reformska mjera br. 19: Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Kratak opis akcija planiranih za 2016.	Izgradnja vaspitnih jedinica u naseljima Stari Aerodrom i Zagorič u Podgorici i u Baru trebala je da počne u I kvartalu 2016. godine. Rok završetka svih objekata je dvanaest mjeseci od početka radova.
Da li su akcije planirane za 2016. sprovedene?	Djelimično
Ukoliko je odgovor da/djelimično, uvrstiti: -Opis preduzetih koraka -Vremenski raspored sprovedenih akcija -Poteškoće i kašnjenja u sprovođenju -Da li će se reforma nastaviti u 2017. Ukoliko ne, objasniti zašto	Objekat vaspitne jedinije u naselju Zagorič biće završen 19. decembra 2016. godine. Izgradnja preostala dva objekta neće se realizovati u 2016. godini zbog toga što još uvijek tenderski postupak nije završen. Reformska mjera će se nastaviti u 2017. godini, ali ne kao prioritetna (zbog ograničenog broja mjera do 20 u PER-u 2017), već kao mjera u okviru ukupnih reformi u oblasti obrazovanja.
Stvarni trošak sprovođenja i uticaj na godišnji budžet (naznačiti odstupanja od procijenjenih troškova ukoliko ih je bilo)	Ukupna sredstva za djelimičnu realizaciju mjere u 2016. godini iznose 1,2 miliona eura, od čega 972.000 € iz kredita Razvojne banke Savjeta Evrope - CEB-a, a 228.000 € iz budžeta države.

PRILOG 2: EKSTERNI DOPRINOS IZRADI PROGRAMA EKONOMSKIH REFORMI 2017-2019.

KOMENTARI NA NACRT PROGRAMA

1. Doprinos Skupštine Crne Gore

Nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019. je bio premet rasprave na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansiej i budžet održanom 18. januara 2017. godine. Tokom sjednice ovog odbora, koja je bila otvorena za medije, poslanici su dali konstruktivne komentare i sugestije na nacrt dokumenta.

Predsjednik odbora, prof. Vujica Lazović, je u uvodnom dijelu sjednice rekao da Nacrt programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017-2019. godina po prvi put dostavlja Skupštini Crne Gore na upoznavanje. Takođe, ocijenio je pozitivnim korespondenciju Vlade Crne Gore i Evropske komisije u dijelu koji se odnosi na uključivanje parlamentarnih odbora Skupštine u smislu davanja sugestija i komentara za unapređenje ekonomskih reformi, prije usvajanja na Vladi. Naveo je da su u dostavljenom dokumentu predstavljene mjere fiskalne politike strukturnih reformi sa makrofiskalnim sektorskim uticajima koje su realizovane do kraja 2016. godine ili planirane u 2017. godini, a koje ujedno predstavljaju odgovor na šest preporuka sa ministarskog sastanka u Briselu održanog u maju 2016. godine. Takođe, ukazao je da je uz Nacrt programa dostavljen aneks koji sadrži: tabele pretpristupnog ekonomskog programa i njihove ažurirane verzije; prikaz direktnog fiskalnog uticaja 20 prioritetnih reformskih mjera; kratak pregled mjera strukturnih reformi za 20 prioritetnih reformskih mjera; Izvještaj o sprovođenju reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi za 2016-2018. godina i prioritetne razvojne projekte na kojima je zasnovana projekcija ekonomskog rasta u 2017-2019. godini.

Poslanik, Vujica Lazović u svom izlaganju ponovio je da je u pitanju izuzetno značajan dokument koji je bitan sa aspekta ekonomske održivosti i predstavlja agendu kojom bi trebala crnogorska ekonomija da se kreće u naredne dvije godine. U daljem izlaganju saopštio da stanje u Crnoj Gori po pitanju ukupnog ekonomskog sistema treba sagledati optimistički, i da se uzimajući u obzir prethodni period, unazad deset godina, može konstatovati da je Crna Gora gotovo udvostručila BDP, zarade i penzije, kao i da postoji konstantan rast stranih direktnih investicija. Takođe, iskazao je dilemu po pitanju realnosti projekcija ekonomskog rasta, odnosno da li su iste realne i održive, s obzirom da su se u prethodnom periodu iz raznih razloga precijenjivale stope ekonomskog rasta na više, ali da je kasnije vrijeme pokazalo na postojanje određenih problema. Naveo je da se moraju definisati jasni ciljevi u programu ekonomskih reformi u Crnoj Gori jer se može desiti da u narednom periodu Evropska komisija postavi pitanje realnosti napravljenih projekcija. S tim u vezi osvrnuo se na nedostajuću infrastrukturu u oblasti saobraćaja, energetike, komunalne i turističke infrastrukture. U vezi sa navedenim, poslanik Lazović dao je sugestiju u pogledu potrebe realnijeg sagledavanja ulaganja u infrastrukturu.

U odnosu na strukturne mjere ukazao je da je neophodno povećati konkurentnost naše ekonomije i obezbijediti ekonomski rast, kroz koji će se dalje obezbijediti veća zaposlenost i u krajnjem, poboljšanje kvaliteta života građana. Takođe, osvrnuo se i na broj zaposlenih u javnom sektoru i potrebu za većom efikasnosti javne uprave. U vezi sa navedenim ukazao je da je neophodno preciznije izmjeriti koje su to realno ostvarljive strukturne reforme u ovom periodu.

Ukazao je i da je potrebno, naročito prilikom izrade važnih dokumenata jasno odvojiti politiku tržišta rada od socijalne politike i posvetiti se rješavanju problema nezaposlenosti, naročito nezaposlenosti visikoobrazovnih kadrova jer je u tom segmentu prisutan trend rasta. S tim u vezi naveo je podatak da je, prema određenim procjenama, oko 32% nezaposlenih visokoškolaca u pojedinim zemljama članicama EU, kao i ocijenio da u zemljama u razvoju kao što je Crna Gora najugroženija kategorija stanovništa su nezaposleni, u pogledu svih ekonomskih parametara i kvaliteta života, i da se takvo stanje mora rješavati otvaranjem novih radnih mjesta u onim granama gdje možemo biti posebo konkurenti.

U odnosu na program stručnog ospodsobljavanja visokoškolaca, bio je mišljenja da isti jeste dao određene efekte, ali da se, nažalost, mora priznati da postoje određeni problemi u implementaciji i efektima tog programa, u pogledu zadržavanja radnog mjesta, stečenih znanja i vještina itd. Imajući u vidu navedeno, poslanik Lazović, dao je preporuku da se, ukoliko za to ima prostora, programom ekonomskih reformi predvidi rekonceptualizacija programa stručnog osposobljavanja i da se iznos sredstava koji se sada izdvaja, opredijeli na način što će se finansirati radna mjesta kod poslodavca koji će biti spremni da prime u radni odnos one koji prođu program obuke. Takođe, potencirao je da je potrebno uskladiti visoko obrazovanje sa potrebama tržišta rada.

(*Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika prof. Lazovića na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019.*

Predlagač je mišljenja da su u oblasti 4.3.7 u poglavlju IV adekvatno predložene 2 prioritetne reformske mjere za usaglašavanje obrazovanja sa potrebama tržišta rada. Što se tiče komentara na makroekonomske projekcije, naročito poreskih prihoda, Ministarstvo finansija je stava da su projekcije prihoda rađene vrlo konzervativno, a u projekciji su uzete u obzir mjere fiskalne konsolidacije. Svi komentari predsjednika odbora za ekonomiju, finansije i budžet na PER 2017-2019. će biti sagledani u nastavku sprovođenja postojećih i otpočinjanja novih strukturnih reformi važnih za povećanje konkurentnosti I dinamiziranje ekonomskog rasta, a naročito u okviru predstojeće analize u ključnim oblastima ekonomske politike koju će Vlada Crne Gore uraditi u narednom periodu I koja će biti važna u predlaganju daljih reformskih mjera u programima ekonomskih reformi, kao I ostalim ključnim dokumentima Vlade u oblasti ekonomske I razvojne politike.Predlagač je saglasan sa stavom da je spektar mjera za povećanje konkurentosti širi, nego što je opisano u nacrtu PER-a 2017-2019, ali metodologija izrade ovog dokumenta ograničava njihov broj na 20. Takođe, predlagač je saglasan da pri izradi ovako važnih dokumenata treba u najvećoj mogućoj mjeri odvojeno posmatrati tržište rada i socijalnu politiku, u cilju rješavanja problema nezaposlenosti, naročito nezaposlenosti visikoobrazovnih kadrova. Metodologija izrade ovogodišnjeg PER-a dozvoljava odvajanje tržišta rada i socijalne politike, iako u Crnoj Gori ipak psotoji visoka korelacija izmedju ovim oblastima.

Poslanik Genci Nimanbegu, ocijenio je dobrim uvođenje prakse da Odbor razmatra Nacrt programa ekonomskih reformi, ali i ukazao da je isti dostavljen kasno i da nije bilo prostora za detaljno sagledavanje predloženih mjera itd. Naveo je da je saglasan sa predsjednikom Odbora da je Crna Gora u proteklih deset godina značajno unaprijedila makroekonomske pokazatelje, kada je u pitanju rast: BDP-a, zarada, penzija, socijalnih davanja i investicija, ali da ostaje otvoreno pitanje da li građani to osjećaju i na koji način se mogu uskladiti realne potrebe sa onim što, kao mali ekonomski sistem, imamo. Takođe, ukazao je da u PER-u nije predviđen rast minimalne cijene rada, te da bi, po njegovom mišljenju, povećanje minimalne cijene rada, koja je sada na nivou od 193 eura, dovelo do otklanjanja problema koje imaju zaposleni u privatnom i javnom sektoru, s posebnim akcentom na privatni sektor, imajući u vidu da je ekonomski neodrživo da javni sektor bude konkurent privatnom sektoru. Vezano za reformske mjere u oblasti obrazovanja, naveo je da je upravo reforma u visokom obrazovanju dovela do toga da i dalje imamo visokoškolce koji nijesu konkurentni na tržištu, te da navedenu preporuku vidi sa dosta pesimizma. Iskazao je stav da je potrebno uraditi analizu reforme obrazovanja kako bi se sagledali rezultati iste. Vezano za investicije imao je primjedbe, navodeći da su iste posljedice onoga što se radilo u proteklom sistemu. Saopštio je da ima veliki broj investicija u funkciji unapređenja turističke infrastrukture, ali da su one i dalje dominantno u opštinama koje su iznad prosjeka razvoja u Crnoj Gori.

U odnosu na investicije u saobraćajnu infrastrukturu, bio je mišljenja da iste neće dati rezultat još dugo vremena, imajući u vidu nepovezanost infrastrukture, kada je u pitanju npr. željeznički saobraćaj. Takođe, ukazao je na probleme u pomorskom i avio saobraćaju, navodeći da je nacionalna aviokompanija blizu bankrota, kao i da je isto možda rezultat otvorenog saobraćaja za niskotarifne operatere, ističući pritom da se ne zalaže za monopolski položaj, ali da se prvenstveno mora imati u vidu koliko to doprinosi ekonomiji u Crnoj Gori. Takođe, iskazao je žaljenje da u Crnoj Gori u narednom periodu nemamo projekat Jadransko-jonskog autoputa.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika Nimanbegu na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

U skladu sa komentarom poslanika Nimanbegu, proširena je oblast 4.3.7 u poglavlju IV, „Obrazovanje i vještine", gdje su već predložene 2 prioritetne reformske mjere za usaglašavanje obrazovanja sa potrebama tržišta rada. Analiza dalje reforme obrazovanja je nešto što predstoji, kako je i sugerisao poslanik Nimanbegu. Shodno njegovom komentaru za unapređenje turitičke i saobraćajne infrastrukture, u poglavlju IV, podoblast 4.3.2.2 u oblasti saobraćaja, su dodatno istaknuti priroiteti koji se odnose na unapređenje aerodroma i pomorskog saobraćaja.

Takođe, u skladu sa sugestijom, proširen je tekst u podoblasti saobraćaja (4.3.2.2) na aktivnosti na projektu Jadransko-jonskog koridora.

U skladu sa sugestijom poslanika, Predlagač je u tekstu PER-a 2017 pojasnio povezanost pojedinih reformskih mjera sa Strategijom regionalnog razvoja 2014-2020.

Što se tiče komentara za povećanje minimalne zarade, navedeno nije moguće uvrstiti u PER 2017, doks e ne uradi detaljna analiza efekata eentualne promjene minimalne zarade na troškove poslovanja preduzeća, zaposlenost, prihode budžeta jedne strane i prihode budžeta sa druge strane. Predlagač navedeno nije uvrstio u Program ekonomskih reformi 2017-2019. godina iz razloga je prethodno neophodno sprovesti detaljnu analizu neto efekata moguće izmjene minimalne zarade prije nego bi se ta izmejna dogodila. Takođe, bilo kakav korak prema izmjeni minimalne zarade trebao bi prethodno biti konsultovan sa svim zainteresovanim stranama.

Poslanik Predrag Sekulić ocijenio je da je PER metodološki kvalitetno urađen. Vezano za projektovane pokazatelje i upitnost stope rasta ukazao je na iskustvo Hrvatske koja je prošle godine imala visoku stopu rasta od 2,2 %, imajući u vidu da je šest godina bila u recesiji, zbog ulaganja u autoput, visokog nivoa spoljnog duga i td. Takođe, iskazao je očekivanje, bez obzira na činjenicu da izgradnjom autoputa nije ostvaren projektovani rast, imajući u vidu da se veliki dio materijala za izgradnju istog uvozi, da će SDI biti veće od projektovanih. Naveo je da kada se sagleda presjek makroekonomskih kretanja u regionu, Evroskoj uniji i Eurozoni moramo da budemo zadovoljni bez obzira na činjenicu da nakon ubrzanog ekonomskog rasta nakon sticanja nezavisnosti imamo blagi pad. Ukazao je da su neke zemlje iz regiona, članice EU, bile dugo u recesiji, te da najveći dio zemalja iz EU ne bi mogao da ispuni kriterijume iz Mastrihta, kao i da kada se sve to ima u vidu možemo biti zadovoljni sa onim što je makroekonomska projekcija, bez obzira što se sada u javnosti često pominje pitanje visine javnog duga, te da bi javni dug da nema izgradnje autoputa bio na nivou od 60,5% u 2017. godni i imao bi trend pada u 2018. godini i 2019. godini na nivo od 57%, odnosno 54,9% BDP-a. Vezano za izgradnju autoputa naveo je da bi neulaganje u isti u dužem vremenskom periodu Crnu Goru dovelo do nepovoljnih ekonomskih trendova, kao i da je osnovna ideja bila povezivanje sjevera Crne Gore u jedinstvenu ekonomsku cjelinu, kako bi se taj region razvijao na način kako se to radi na jugu Crne Gore. Naveo je da se uprkos projektovanom trendu rasta javnog duga i deficita, nakon 2019. godine očekuje trend pada. Iskazao je očekivanje da će nakon što PER bude upućen Evropskoj komisiji, dobiti komentare i eventualne primjedbe na dokument, kao i da je vrlo nezahvalno kada se govori o pojedinim projekcijama, te da su i Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond u više navrata korigovali svoje projekcije, ne samo kada je u pitanju Crna Gora već i druge države regiona. Takođe, ocijenio je pozitivnim činjenicu da Crna Gora godinama ima trend rasta kada je u pitanju BDP. U odnosu na nepokrivenost uvoza izvozom naveo je da treba učiniti sve da taj procenat bude manji, ali i da treba imati u vidu da je Crna Gora turistička destinacija što, umnogome, dovodi do takvog bilansa.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika Sekulića na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

U vezi sa komentarima poslanika Sekulića, pozitivna kretanja u ekonomiji u posljednjih deset godina su prikazana kratko u poglavlju 2, ali zbog ograničenja broja strana u skladu sa metodologijom izrade PER-a, nije moguće šire elaboroati makroekonomski okvir dokumenta. Što se tiče sugestije vezanih za problematiku nedovoljne pokrivenosti uvoza izvozom, predlagač je istu prepoznao u dijagnozi stanja u Oblasti 3: „razvoj privrednih sektora“u Oblasti 4“Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije“, u oblasti 6 „Spoljna trgovina i podsticanje investicija“ , i ističe da je uzrok toga nedovoljan diverzifikovanost ekonomije i nizak stepen dodate vrijednosti u proizvodnji, zbog čega se u Programu ekonomskih reformi 2017-2019. navode prioritetne reformske mjere u oblasti industrije , poljoprivrede i usluga (podoblasti 4.3.3.1 ,4.3.3.2 i 4.3.3 dokumenta) kao i ublastima 4 i 6 ovogodišnjeg PER-a. Istovremeno je većina ostalih predloženih prioritetnih reformskih mjera u funkciji proširenja proizvodne baze ekonomije i veće diverzifikovanosti izvoza.

Poslanik Petar Smolović, ocijenio je da je program ekonomskih reformi 2017-2019 sveobuhvatan, analitičan i sa različitim scenarijima, te ukazao da je u prethodnom periodu dosta urađeno na fisklanoj konsolidaciji. Međuitim, ukazao je da je potrebno više uraditi u domenu razvojne komponente, odnosno, realnog sektora i s tim u vezi naveo da je u odnosu na podatke na str. 12 dostavljenog dokumenta, u dijelu koji se odnosi na zaposlenost, potrebno analizirati šta se dešava sa naglim porastom nezaposlenosti od preko 25% u periodu septembar 2015. – septembar 2016. godine i utvrditi razloge takvog stanja. U odnosu na prioritetne ekonomske reforme ukazao je da su u dijelu prioritetne mjere broj 8 – podrška modernizaciji i razvoju sektora industrije, opredijeljena sredstva vrlo mala, kao i iznosi pomoći koje se, na osnovu istih, daju. U odnosu na mjeru broj 10 – unapređenje turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima, naveo je da je ista dobra ali da podaci ne odgovaraju realnom stanju, odnosno, da su neprecizno navedene aktivnosti. Takođe, ukazao je da je potrebno obratiti pažnju na Zakon o restituciji i Zakon o eksproprijaciji, u smislu unapređenja poslovnog ambijenta

kroz izmjene i dopune istih, a koji po njegovom mišljenju, u ovom trenutku, usporavaju kapitalne projekte. Navodeći mjeru broj 11 – uvođenje e-srevisa u radu katastarskih službi, poslanik Smolović, ukazao je da je suština problema u kvalitetu baze podataka, jer je u većini opština i dalje zemljišni katastar umjesto katastar prema popisu, te naveo primjer da u biznis zonama postoji popisni katastar ali nema razrade zemljišta, što onemogućava dobijanje građevinske dozvole, etažiranje, valorizaciju na tržištu itd, i ukazao na potrebu da se što prije izvrši prelaz-snimanje sa popisnog na katastar nepokretnosti. U odnosu na mjeru broj 13 – unapređenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća, poslanik Smolović, naveo je da je za nefinansijsku pomoć predviđeno budžetom svega 13 hiljada eura, što je jako mali iznos, imajući u vidu da u Crnoj Gori postoji oko 80 hiljada preduzeća. U vezi sa finansijskom pomoći u ovom dijelu ukazao je da je ona institucionalizovana kroz Investiciono-razvojni fond (IRF), ali i ukazao na potrebu da IRF stimuliše tzv. pravi realni sektor, koji ima kapaciteta da supstituiše uvoz, kao i ukazao na potrebu da se posebno naglasi regionalna komponenta kod IRF-a kao zakonska obaveza uz niže kriterijume i kolaterale za preduzeća iz nerazvijenih područja posebno sjevera Crne Gore. Takođe, poslanik Smolović, naveo je da bi kroz mjeru broj 14 – unapređenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća trebalo razmisliti o formiranju državne agencije za osiguranje izvoza, a koju države u okruženju imaju, i što daje značajne rezultate u stimulaciji izvoza. U odnosu na sektorski razvoj poljoprivrede, ukazao je na potrebu uvezivanja u repro lanac npr. proizvođača mlijeka, otkupljivača koji proizvodi finalni proizvod i domaćih trgovinski lanaca koji treba da pomognu plasman domaćih proizvoda. Komentarišući dio programa koji se odnosi na zapošljavanje i tržiste rada, ocijenio je da je Zakon o radu rigidan za poslodavce i naveo nefleksibilano limitiranje ugovora o djelu, rada na određeno itd, kao i ukazao da socijalni partneri moraju shvatiti, da se poslodavac ne možete prisiliti da nekoga zaposli niti da ima zaposlenog ako za istim nema potrebe. Takođe, u vezi sa problemom nezaposlenosti na sjeveru Crne Gore, sugerisao je da se razmisli o „oštrijim“ mjerama npr. mjeri ukidanja svih doprinosa na novozaposlene na 5 godina. U vezi sa mjerom broj 18 – usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada, ukazao je da je potrebno baviti se i usaglašavanjem srednjeg obrazovanja sa potrebama privrede i tržista i naveo primjer na sjevera Crne Gore gdje je prioritet drvoprerada, ali i da u srednjim stručnim školama ne postoji odjeljenje npr. stolara, gipsara itd.

Na kraju, kao generalni komentar na predloženi nacrt programa ekonomskih reformi poslanik Smolović, konstatovao je da se isti ne bavi strategijom ravnomjernog regionalnog razvoja, kao ni Strategijom korišćenja resursa i politikom koncesija. Ukazao je i da je u dijelu proizvodnje električne energije posvećena detaljna pažnja. Takođe iskazao je mišljenje da, ukoliko ne postoji operativno tijelo za usaglašavnaje i operativnu koordinaciju mjera u sprovođnju programa ekonomskih mjera, isto treba obavezno formirati.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika Smolovića na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

U skladu sa sugestijama poslanika Smolovića, prioritetna reformska mjera br. 14 - unapređenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća je korigovana u smislu unošenja ukupnih sredstava koja se iz budžeta države usmjeravaju za nefinansijsku podršku MSP,kao i donatorskih sredstava, a ne samo sredstava Direkcije za razvoj MSP u okviru Ministarstva ekonomije. Dodatno, na osnovu komentara o neophodnosti poboljšanja katastarskih baza, dodat je tekst u poglavlju 4.3.4.1 Programa, u cilju identifikacije navedene barijere.Prioritetna reformska mjera br. 10 koja se odnosi na unapređenje turističke ponude na sjeveru kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima je preformulisana i pojašnjena.Predlagač je saglasan i sa komentarima za oblast poljoprivrede u vezi uvezivanja u reprolanac, i navedeno je povezano sa predloženim prioritetnim reformskim mjerama u oblasti poljoprivrede, industrije, razvoja MSP u poglavju IV Programa.

Što se tiče komentara o zapošljavanju i tržištu rada, imajući u vidu komentare u širem konsultativnom procesu, radna grupa za izradu PER-a 2017-2019. je prihvatila sugestije u vezi sa neophodnošću konkretnijih aktivnosti u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada, te je izrada Novog Zakona o radu (koji u toku izrade treba usaglasiti sa svim zainteresovanim stranama) u finalni tekst PER-a 2017-2019. uključen kao prioritetna reformska mjera br. 19. Donošenje novog zakona o radu je istovremeno neophodno u procesu usaglašavanja zakonodavstva sa propisima EU i Medjunarodne organizacije rada.

U skladu sa sugestijom poslanika, Predlagač je u tekstu PER-a 2017 pojasnio povezanost pojedinih reformskih mjera sa Strategijom regionalnog razvoja 2014-2020.

Što se tiče izvještavanja, predlagač ističe da će izvještanje o realizaciji PER-a 2017 predmet rada Vladinih radnih tijela, a da će biti i predmet rada savjeta za konkurentnost koji Vlada planira da osnuje.

Poslanica Jovanka Laličić, iskazala je mišljenje da je dostavljeni materijal kvalitetno urađen i da pruža veliki broj informacija. Sagalsila se sa komentarom poslanika Smolovića da bi trebalo formirati posebno tijelo koje će pratiti realizaciju prioritetnih reformskih mjera. Imajući u vidu reformu javne uprave i izazove koji predstoje, ukazala je na potrebu jačanja administrativnih kapaciteta na svim nivoima. Takođe, navela je da u dostavljenom dokumentu nije posvećena pažnja kapacitiranosti lokalne samouprave i državnog nivoa za korišćenje sredstava Evropske unije, te postavila pitanje da li jedan ovakav dokument treba da sadrži i razradu tog pitanja. Iskazala je očekivanje da će se prioritetne mjere realizovati i ukazala na potrebu bolje komunikacije između lokalnih samouprava i centralnog nivoa uprave, kao i navela primjer komunalnih naknada, kao značajnu komponentu koja bi omogućila lokalnim samoupravama bolju naplatu ovih prihoda.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanice Laličić na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač je saglasan da će se implementacija dokumenta pratiti na Vladinim radnim tijelima i Savjetu za konkurentnost kada on bude osnovan. Što se tiče kapaciteta za korišćenje sredstava EU, to nije ekspicitno detaljno razradjeno kao jedna od mjera, ali je uzeto u obzir u ukupnim fiskalnim projekcijama i prioritetima strukturnih reformi u dokumentu.

Poslanik Filip Vuković, naveo je da u kratkom periodu nije moguće na kvalitetan način analizirati jedan ovakav dokument, te se osvrnuo na dio koji se odnosi na izgradnju drugog bloka TE Pljevlja i iskazao mišljenje da se pogriješilo u dinamici realizaciji ovog projekte jer je, po njegovom mišljenju, tehnički i teorijski nemoguće isto realizovati. Naveo je primjer da je izgradnja postojećeg bloka TE Pljevlja, bez nekih pripremnih radova, trajala oko osam godina. U dijelu koji se odnosi na uvoz i izvoz iz zemlje, bio je mišljenja da su Crnoj Gori, prije svega potrebni kvalitetni kadrovi koje nije moguće naći u Crnoj Gori imajući u vidu sva prirodna ograničenja.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika Vukovića na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač je u skladu sa sugestijom poslanika Vukovića izvršio pojašnjenje dinamike u tekstu poglavlja IV i prioritetne reformske mjere br. 4 „izgradnja II bloka Termoelektrane Pljevlja" u okviru dokumenta PER-a 2017-2019.

Poslanik Vujica Lazović, saopštio je da dokument mora dati realnu dimenziju onoga što je ostvarljivo imajući u vidu da će relativno brzo biti dostavljen komentar Evropske komisije o realizaciji obaveza koje je Crna Gora navedenim dokumentom samostalno definisala da će uraditi. Stoga, dokument treba da bude realno predviđanje naše ekonomije u određenom periodu. Istakao je da se u dokumentu, kao jedna od glavnih mjera, definiše povećanje javnih prihoda, i interesovalo ga je da li je utvrđivanja te mjere realno smatrajući da se ne može vršiti obračun prostom proporcijom tj. po principu računanja uvijek na istu poresku osnovicu, i tako dobiti rast prihoda. U vezi sa tim, ukazao je da nedavne izmjene Zakona o porezu na dodatu vrijednost, kojima se povećava poreska stopa na računarsku opremu sa 7% na 19%, možda nijesu najbolje rješenje i iskazao dilemu povodom obračunate vrijednosti očekivanog rasta prihoda od 1,5mil.€ po tom osnovu. Ocijenio je da je u prethodnom periodu zapostavljen najvažniji resurs, a to su ljudi.

U dijelu fiskalne discipline potencirao je da Vlada treba da prikaže strukturu poreskog duga i da saopšti razloge njegovog nastanka, imajući u vidu da su njime obuhvaćeni privredni subjekti koji su prije 10 godina zatvoreni. Smatra da je fiskalna disciplina osnov konkurentnosti i realne tržišne utakmice, te da ona obezbjeđuje preduzetniku nediskriminatorski položaj na tržištu. Potrebno je posebno podsticati sektor malih i srednjih preduzeća, jer se na njima mora zasnivati fleksibilnost i održivost crnogorske ekonomije. U vezi sa tim, iskazao je mišljenje da je potrebno formirati razvojnu banku koja bi podržavala razvoj malih i srednjih preduzeća i velike kapitalne i investicione projekte imajući u vidu da se Investiciono-razvojni fond u određenim slučajevima javlja u ulozi komercijalnih banaka. Potrebno je uzeti u obzir iskustva drugih zemalja koje su bile na sličnom stepenu ekonomskog razvoja kada su primjenile navedeni instrument i stvorile drugačiji ambijent. Stoga, saopštio je da dio navedenog programa mora da bude posvećen stvaranju pozitivnog ambijenta za privlačenje stranih direktnih investicija jer dugoročno posmatrano Crnoj Gori će biti potrebno oko 350 mil.€ ovih investicija na godišnjem nivou.

Ukazao je da dostizanje navedenog tj. pozitivnog poslovnog ambijenta podrazumijeva jačanje institucija sistema, borbu protiv kriminala i korupcije, stvaranje povoljnog biznis ambijenta i efikasnu javnu administraciju.

Konstatovao je da se već duži period pokušava pronaći adekvatno rješenje za poresku politiku na način da neopterećuje mnogo privredu i privatni sektor, a da sa druge strane obezbjeđuje dovoljno prihoda kako bi se mogla obezbijediti potrebna socijalna davanja. Stoga, pitanje je da li je kroz postojeći model poreske politike utvrđena realna mjera, s obzirom da još uvijek postoje dileme u pogledu obezbjeđivanja socijalne pravde.

Imajući u vidu sugestije poslanika Smolovića, preporučio je da se prilikom finalizacije ovog dokumentu, sagleda mogućnost osnivanja posebne agencije čiji će zadatak biti da upravlja kapitalnim bazama podataka koje su od državnog značaja. U pogledu supstitucije uvoza, ukazao je da je potrebno obezbijediti što veće benefite za domaću proizvodnju.

U završnom izlaganju zaključio je da treba insistirati na formiranju razvojne banke, na transformaciji programa stručnog osposobljavanja visokoškolaca, kao i na upravljanju i eksploataciji šuma, gdje je neophodno osnovati javno preduzeće za obavljanje tih poslova, te na taj način politiku Vlade Crne Gore, u smislu povećanja finalne prerade i izvoza finalnih proizvoda, dosljedno sprovoditi.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare poslanika Lazovića na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač se slaže da postoji više oblasti koje u srednjem roku treba sagledati sa aspekta unapređenja konkurentnosti i psotizanja održivog ekonomskog rasta. Sve navedeno će biti razmotreno prilikom izrade sveobuhvatne analize više oblasti ekonomske i razvojne politike politike u predstojećem periodu. Dio toga će vjerovatno biti uključen u naredne programe ekonomskih refomri koji se ažuriraju godišnje.

Predstavnice predlagača, Nina Vujošević i Iva Vuković, tokom same sjednice odbora za ekonomiju, finansije i budžet u Skupštini Crne Gore saopštile su da će se sugestije članova Odbora iskazane tokom rasprave, a koje su se, između ostalog, odnosile na procjene javnih prihoda, povećanje efikasnosti poreske administracije, pojednostavljenje procesa poslovanja u Crnoj Gori, supstitucije uvoza, infrastrukturne projekte u oblasti turizma sa akcentom na sjeverni region države, poboljšanje pomorskog i avio saobraćaja, rast zaposlenosti i dr. razmotriti u što kraćem roku i da će ih Vlada prilikom utvrđivanja Programa imati u vidu. Navedeno je u najvećoj mogućoj mjeri, imajući u vidu ograničene rokove i broj stranica za izradu ovog dokumenta, sagledano.

* * *

Nakon završetka rasprave, predsjednik Odbora, Vujica Lazović je tokom sjednice Odbora konstatovao je da se Odbor upoznao sa tekstom Nacrta programa ekonomskih reformi za Crnu Goru 2017-2019. godina, i pozitivnim ocijenio dostavljeni dokument.

Dogovoreno je da se iznijeta mišljenja, komentari i sugestije u formi Nacrta zapisnika, u skladu sa članom 71 stav 4 Poslovnika Skupštine Crne Gore, u elektronskoj formi, dostave predstavnici predlagača, kako bi se obezbijedilo da iste budu uzete u obzir prilikom koncipranja konačnog teksta Programa ekonomskih reformi 2017-2019. godina.

2. *Doprinos stejkholdera tokom I nakon sjednice okruglog stola održanog 20.01.2017.godine*

a) Nevladine organizacije

Institut za preduzetništvo I ekonomski razvoj (IPER).

Dragana Radević iz IPER-a je istakla da je riječ kvalitetnom nacrtu Programa ekonomskih reformi u čijoj je izradi relativno dobro uvažena metodologija EK. U svom komentaru je istakla nekoliko očekivanja:

-IPER:Budući da se jedna od preporuka EU sa ministarskog sastanka iz Brisela odnosi na pojednostavljenje pristupa finansiranju malih i srednjih preduzeća, očekuje se da će Vlada brzo pristupiti donošenju nove Strategije za razvoj malih I srednjih preduzeća.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare IPER na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

Ministarstvo ekonomije će u 2017. godini, uz konsultaciju sa širom javnošću, izraditi Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća.

-IPER je istakao da je kod većine mjera u poglavlju IV PER-a 2017 potrebno bolje prikazati povezanost sa ciljevima Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. koja se navodi kao jedna od ključnih strategija na kojoj se, pored ostalih razvojnih dokumenata temelji izrada PER-a 2017.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Ova sugestija je uvažena od strane Radne grupe za izradu PER-a (Predlagača) i uvodnom dijelu Poglavlja IV i po pojedinim mjerama je jasno istaknuta povezanost mjera sa realizacijom Strategije razvoja Jugoistočne Evrope 2020.

- IPER: U oblasti reformi na tržitu rada nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019. ne daje konkretne mjere koje se odnose na donošenje i izmjenu zakonskih rješenja kojima se povećava fleksibilnost na tržištu rada (konkretno Zakon o radu, u čijoj izradi treba razmotriti institute ugovora o radu na određeno vrijeme, disciplinskog postupka itd).

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Budući da je ovo bio komentar I predstavnika poslodavaca na okruglom stolu, kao i poslanika, i budući da je izrada i usaglašavanje nacrta Novog zakona o radu u planu Ministarstva rada i socijalnog staranja u skaldu sa obavezama u procesu pregovora za članstvo u EU u poglavlju 19, uvažena je sugestija da se donošenje Novog zakona o radu u Programu ekonomskih reformi 2017-2019. predloži kao posebna mjera I to je prioritetna mjera br. 19 u Finalnom dokumentu Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

- IPER: Potrebno je pojašnjenje komentara koji su prethodnih dana mogli čuti u javnosti oko mogućnosti povećanja minimalne zarade.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Od strane predlagača se smatra da je bilo kakva aktivnost na promjeni visine minimalne zarade pitanje razgovora sa zainteresovanim stranama i da bilo kakvom razmišljanju o promjeni visine minimalne zarade mora prethoditi detaljna analiza efekata navedenog, koja zahtijeva dosta vremena, te se zbog toga odgovor na ovo pitanje ne može obuhvatiti u PER-u 2017-2019.

b) *Univerzitet Crne Gore*

Ekonomski fakultet

Prof. dr Gordana Djurović, pozitivno je ocijenila dokument i istakla je da:

- U tabeli 2.3 na strani 14 treba prokomentarisati, zasto su nam ovolike neto greske I omaske, a posebno u 2016.godini.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare Ekonomskog fakulteta na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač dokumenta odnosno radna grupa za izradu PER-a 2017-2019 je prihvatilai sugestiju da uključe pojašnjenje tabele u tekstu pod tačkom 2.1.5.1 ispod tabele 2.3 u dijelu "neto greške i propusti".

-Prof. Djurović je istakla da je na strani 4 nacrta dokumenta PER-a 2017-2019. potrebna tehnička korekcija (riječi "proces pridruživanja" izmijeniti u riječi "proces pristupanja").

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare Ekonomskog fakulteta na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Ova korekcija je urađena od strane predlagača.

- *Prof. Đurović je istakla da u tabeli 2.7 se spominje interkompanijski dug, tj. agregira sa ukupnim spoljnim dugom, pa bi ga trebalo pojasniti, kao i njegov uticaj na bankarski sektor.*

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentare Ekonomskog fakulteta na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Ovdje nije urađena dopuna u tekstu od strane predlagača, već se smatra da tabela 2.7 ima za cilj da pokaže strukturu ukupnog duga.

c) Predstvnici udruženja privrednika

Privredna komora Crne Gore. Predstavncia PKCG, Ljiljana Filipović, uzela učešće na okruglom stolu, a svoje komentare I sugestije, PKCG je dostavila u u pisanoj formi u sljedećem sadržaju:

"Privredna komora Crne Gore izražava zadovoljstvo zbog izrade dokumenta: "Program ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017 – 2019. godinu" posebno imajući u vidu činjenicu da je riječ o ključnom starteškom dokumentu zemlje kojim se planiraju i usaglašavaju strukturne reforme potrebne za otklanjanje prepreka privrednom rastu i jačanju konkurentnosti crnogorske ekonomije. Takođe, zahvaljujemo na prilici da damo mišljenje na nacrt ovog dokumenta.

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017 – 2019. godinu je sveobuhvatan dokument kojim su definisani ključni prioriteti strukturnih reformi u naredne tri godine, a koji ispunjavaju postavljene kriterijume u smislu realizacije, prevazilaženja postojećih izazova, te doprinosa ekonomskom rastu i unapređenju konkurentnosti. Pored 20 prioritetnih reformskih mjera obuhvaćenih ovim dokumentom mišljenja smo da je potrebno napraviti dopune u sledećim segmentima:

- PKCG: Dio koji se odnosi na poljoprivredu predlažemo da se dopuni kako bi obuhvatio aktivnosti u pravcu dugoročnog zakup poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu što je u skladu sa "Informacijom o prioritetnim razvojnim projektima u oblasti poljoprivrede" koju je uradilo Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, a Vlada usvojila krajem 2016. godine. Naime, pored činjenice da Crna Gora ima prilično visok stepen obradivog zemljišta po glavi stanovnika, problem predstavlja obradivo zemljište koje je podijeljeno na manje parcele (usitnjene posjede) što dodatno otežava proizvodnju u oblasti poljoprivrede. Sa druge strane mali broj velikih parcela, koje su uglavnom u državnom vlasništvu, bi trebale biti strateški opredijeljene i privedene namjeni jer bi to imalo direktan uticaj na povećanje poljoprivredne proizvodnje namijenjene domaćoj potrošnji i izvozu što će direktno uticati na smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač je dijelom uvažio navedenu sugestiju, dodajući u okviru tačke 4.3.3.2, pored usitnjenosti parcela, I nedovoljnu iskorišćenost poljoprivrednih parcela u državnom vlasništvu kao jednu od barijera razvoju poljoprivrede. Tako je u okviru prioritetnih plnova reformi, tekst proširen I na ostale mjere podrške iz Agrobudžeta koje se između ostalog, odnose i na bolju iskorišćenost poljoprivrednog zemljišta.

PKCG : dokumentu nije definisana nijedna mjera iz oblasti šumarstva i drvoprerade (osim generalno kroz prerađivačku industriju), iako šume koje pokrivaju 60% površine predstvljaju najvažniji resurs sjevera Crne

Gore.Predložemo da bi u ovom segment trebalo obuhvatiti proces sertifikacije šuma po FSC standardima, koji potvrđuju da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama i dokazuje da nije bilo nekontrolisane eksploatacije šuma. Sa certifikacijom šuma pomoglo bi se domaćoj drvnoj industriji da plasira svoje proizvode na evropsko tržište, gdje je uslov da drvo potiče iz certifikovanih šuma, kojima se gazduje na održiv način.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

U dokumentu nije posebno izdvojena oblast šumarstva, prije svega zbog ograničenosti broja oblasti i mjera koje se mogu analizirati PER-u, što ne znači da je to manje važna oblast u okviru ukupnih prioriteta reformi. Kada je riječ o drvopreradi, ova oblast je u PER-u analizirana kao dio industrijske proizvodnje (tačka 4.3.3.1) I u okviru ove oblasti su predložene 2 mjere za unapređenje konkurentnosti industrije, a time i drvoprerade.Takođe, prioritetne reformske mjere koje se odnose na oblast podrške razvoju malih I srednjih preduzeća su takođe u funkciji podrške i razvoju drvoprerade.

PKCG: Poglavlje 4.3.2.1 koje se odnosi na energetiku ne obuhvata gradnju velikih hidroenergetskih objekata iako su u prethodnim godinama sprovedene brojne aktivnosti na pripremi realizacije projekata izgradnje hidroelektarna na rijekama Morača i Komarnica[76].

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedeno nije detaljnije obuhvaćeno PER-om 2017 iz razloga što dokument treba da sadrži mjere za koje je izvjesno da će se na njihovoj realizaciji intezivno raditi u 2017. godini.

PKCG: Mišljenja smo da bi u dijelu koji se odnosi na jačanje saobraćajne infrastrukture trebalo dodati projekat rekonstrukcije Aerodroma Tivat budući da je planiran u srednjoročnom periodu, te da je i u samoj informaciji aviodostupnost okarakterisana kao ograničenje konkurentnosti turizma. Pored toga, izuzetno bi bilo značajno u dokumentu pomenuti/definisati aktivnosti na realizaciji brze saobraćajniceod granice sa Hrvatskom do granice sa Albanijom, uključujući i most Verige. Kada je u pitanju saobraćaj posebnu pažnju zavređuje ponovno uspostavljanje brodske veze Bar-Bari, kao i razvoj i perspektive pomorskih kompanija Crnogorska plovidba i Barska plovidba.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Sugestija je djelimično uvažena kroz razradu teksta "prioritetni planovi reformi" u tački 4.3.2. – Saobraćaj, navođenjem uanpređenja infrastrukture aerodroma, kao I infrastrukture za razvoj pomorskog saobracaja.

PKCG: Dio 4.3.6. Spoljna trgovina i investicije treba da sadrži pored predložene i druge reformske mjere posebno imajući u vidu visok robni deficit. Iako su definisane mjere koje na posredan način mogu doprinijeti unapređenju izvoza mišljenja smo da je potrebna mjera koja će direktno uticati na poboljšanje izvoznih rezultata. Naime, samo povećanjem učešća proizvoda s većom dodatom vrijednošću u izvozu, moguće je postići dugoročnu konkurentnost i veću zaposlenost. Stoga je neophodno kao prioritetnu mjeru uvesti aktiviranje postojećih i/ili izgradnju novih prerađivačkih kapaciteta uz određene benefite.

[76] 23. oktobra 2015. godine potpisan Memorandum o razumijevanju za izgradnju hidroelektrana na rijekama Morača i Komarnica između Vlade Crne Gore i kineske kompanije NORINCO International Coorporation Ltd; 26. oktobra 2015. godine u Ljubljani je potpisan Memorandum o razumijevanju o saradnji u oblasti hidroenergetskog razvoja Crne Gore između Ministarstva ekonomije Crne Gore, Ministarstva vanjskih poslova Republike Slovenije i Ministarstva šumarstva i vodoprivrede Republike Turske; 18. decembra 2015. godine potpisan je Memorandum o razumijevanju za izgradnju hidroelektrana na rijekama Morača i Komarnica između Vlade Crne Gore i turske kompanije Bereket Enerji; Ministar ekonomije je 11.05.2016. godine donio Rješenje o imenovanju Komisije za ocjenu ponuda potencijalnih investitora za izgradnju HE na Morači.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač smatra da je odgovor na ovu sugestiju već sadržan u predloženim reformskim mjerama u oblasti sektorskog razvoja (industrija, poljoprivrede I usluga), gdje se jasno ističu aktivnosti na povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji, kao i u reformskim oblastima 4 i 6 tj. u poglavlju koje se odnosi na unapređenje poslovnog ambijenta, spoljnu trgovinu I podsticanje investicija.

PKCG: U dijelu nefinansijske podrške razvoju MSP (informativne i savjetodavne usluge, obuke iz preduzetništva, mentoring usluge, usluge poslovnog povezivanja i organizovanog sajamskog nastupa) koje se u kontinuitetu pružaju od strane Ministarstva ekonomije/Direkcije za razvoj MSP mišljenja smo da je potrebno priključiti i aktivnosti i usluge koje pružaju i druge institucije prije svega Privredna komora Crne Gore.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač je uvažio navedenu sugestiju, dodajući i značaj ostalih udruženja privrednika za razvoj malih i srednjih preduzeća.

PKCG: U dijelu 3.3: Razvoj uslužnog sektora (str. 17), osim prioritetne reformske mjere br. 10: Unapređenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima potrebno je dodati, u skladu sa Programom rada Vlade za 2017.godinu[77], još dvije aktivnosti i to:

- Unapređenje nautičke ponude kroz izgradnju turističkih kompleksa, marine i prateće infrastrukture
- Unapređenje turističke ponude kroz izgradnju turističkih naselja i hotela

Finansijski aspekti ove dvije aktivnosti su navedene u Prilogu 2: Tabela 8.1: Prioritetni razvojni projekti na kojima se zasniva projekcija ekonomskog rasta 2017-2019. – dio TURIZAM.

Pored toga, obzirom da je programom Vlade predviđena izrada Strategije razvoja ruralnog turizma za period 2018-2022. godine smatramo da ovaj strateški dokument treba dopuniti ovim aktivnostima.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač je najvećim dijelom uvažio navedenu sugestiju (u tački 4.3.3.2- razvoja turističkih usluga) u okviru prioritetnih planova reformi.

PKCG: U dijelu Projektovani rast BDP-a (str. 28), stoji: "u ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 4,5%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a." Po procjenama Svjetskog savjeta za putovanja i turizam, za naredni desetogodišnji period očekuje se rast po stopi od 8,8% prosječno godišnje (1.877,3 miliona eura ukupan doprinos od turizma u 2024. godini, tj. 37,2% BDP-a).[78]

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Kretanja u 2016. pokazuju da to nisu najrealnije projekcije. Učešće turizma u BDP u 2024. od 37% je prilično optimistično.. Učešće od 37% BDP je moguće pod pretpostavkom da će svi ostali sektori o rasti po stopi 0% što je nerealno imajući u vidu projektovana kretanja ostatka ekonomije. Zato ova sugestija nije prihvatljiva za predlagača I smatramo da je projektovani rast realan.

[77] Iz Programa rada Vlade za 2017.g. (str. 5)
- Valorizacija lokaliteta Bjelasice i Komova, Durmitora
- Izgradnja turističkih kompleksa, marine i prateće infrastrukture Porto Montenegro, Tivat, Kumbor – Herceg Novi
- Izgradnja turističkih naselja Luštica – Tivat, Plavi horizonti – Tivat
- Izgradnja hotela Kraljičina plaža – Sveti Stefan, hotela Kristal Rivijera - Petrovac

[78] Podaci Ministarstva održivog razvoja i turizma

PKCG: U dijelu Rizici za ostvarenje makroekonomskog scenarija: (str. 28), stoji:"…- nepovoljne vremenske prilike mogu u značajnoj mjeri uticati na sektore turizma, poljoprivrede i proizvodnje električne energije;…" Smatramo da pored vremenskih prilika, i saobraćajna infrastruktura, a samim tim i dostupnost destinacije, siva ekonomija, nedostatak visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta, kvalifikovanog stručnog kadra, su ključni izazovi/rizici razvoja turizma u Crnoj Gori.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

U projekciji se pod rizicima posmatraju rizici za njeno ostvarenje, a ne opis trenutne situacije, tj. ono što je već poznato u momentu projekcije.Zato smatramo da ovu sugestiju nije moguće prihvatiti.

PKCG: U dijelu 2.2.1.2 Potencijalni rast (str. 29), stoji: "…U sekotru turizma se prepoznaje nedostatak hotelskog smještaja visokih kategorija, slaba saobraćajna povezanost, niska ekološka svijest i nedostaci vezani za vanpansionsku ponudu. Ponuda radne snage, je drugi ograničavajući faktor, jer je evidentno nepodudaranje ponude i tražnje za radnom snagom. . …" Treba dopuniti na način: "…U sekotru turizma se prepoznaje nedostatak visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta, nezadovoljavajuća saobraćajna infrastruktura, a samim tim i loša dostupnost destinacije, niska ekološka svijest i nedostaci vezani za vanpansionsku ponudu. Ponuda radne snage, je drugi ograničavajući faktor, jer je evidentan nedostatak kvalifikovanog stručnog kadra budući da sistem obrazovanja i osposobljavanja za rad u turizmu još uvijek ne odgovara zahtjevima i potrebama turističkih preduzeća. Unapređenje obrazovnih programa u pravcu veće orijentacije prema praktičnom radu, primjena dualnog sistema obrazovanja, stipendiranje učenika i promovisanje turističkih zanimanja, kao i stimulisanje zapošljavanja domaće radne snage, treba da budu među prioritetnim aktivnostima na planu unapređenja stručnog kadra…."

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač smatra da se suštinski radi o istom kao u predloženom tekstu, te da isti nije potrebno mijenjati.

PKCG: U dijelu 2.2.1.4 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost, treba preformulisati ili izbrisati pasus (str.31) koji glasi: "…U slučaju Crne Gore, zbog korišćenja eura kao platežnog sredstva, kao i značajnog gotovinskog plaćanja, pogotovo u oblasti turizma (siva ekonomija), nije jednostavno obuhvatiti sve transakcije, jer ne postoji mogućnost razlikovanja domaćeg, od eura stranog porijekla."

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedena formulacija je neznatno izmijenjena shodno sugestiji, ali je zadržana budući da dijelom objašnjava rast neto greški i propusta u Platnom bilansu.

PKCG: U dijelu 2.1.4 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost, pasus (str. 33) koji glasi: "…Mjerenje konkurentnosti crnogorske ekonomije, uobičajenim indikatorima kroz realni efektivni kurs nije pouzdano, s obzirom da Crna Gora ima značajne izvore prihoda od turizma, koji je sezonske prirode, pa su ponderi za izračunavanje efektivnog kursa promjenjljivi u toku godine (ponder Rusije, zbog visokog priliva prihoda od turizma u ljetnim mjesecima). Ovo ukazuje na nedostatke analize konkurentske pozicije Crne Gore mjerene REER, uključivanjem turizma, koji ima značajno učešće u ekonomiji Crne Gore, a ima naglašen sezonski karakter. Analiza REER za oblast turizma, pokazuje da je raspoloživi dohodak za potrošnju u Rusiji u 2016, opao zbog visoke inflacije od oko 7%, uz stabilan kurs rublje u odnosu na euro, dok je raspoloživi dohodak u Srbiji, na istom nivou, s obzirom na stabilan kurs dinara i relativno nisku inflaciju. Prognoze za 2017 godinu predviđaju dalji pad kupovne moći ruskih građana, koji može imati negativne efekte na prihode od turizma…"

Treba preformulisati na način: "…Mjerenje konkurentnosti crnogorske ekonomije, uobičajenim indikatorima kroz realni efektivni kurs nije pouzdano, s obzirom da Crna Gora ima značajne izvore prihoda od turizma, koji karakteriše visoko izražena sezonalnost i oslanjanje na mali broj emitivnih tržišta, (noćenja stranih turista iz deset zemalja čine 83% od ukupnih noćenja) pa su ponderi za izračunavanje efektivnog kursa promjenjljivi u toku

godine.Ovo ukazuje na nedostatke analize konkurentske pozicije Crne Gore mjerene REER, uključivanjem turizma, koji ima značajno učešće u ekonomiji Crne Gore. …"

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač smatra da se suštinski radi o istoj stvari kao u predloženom tekstu, te da isti nije potrebno mijenjati.

PKCG: U dijelu 2.1.4 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost, pasus (str.32) koji glasi: "…Poređenje prihoda od turizma i broja noćenja daje konstantu (79€), što implicira stalne prosječne prihode inostranih turista. Ovo ne korenspondira sa jačanjem ponude kroz izgradnju objekata visokih kategorija (a time i očekivanja viših prosječnih prihoda po noćenju), pa ovako procjenjeni prihodi od turizma, ukazuju na mogućnost njihove značajne podcijenjenosti i mogu, djelimično objasniti, visok nivo greški i omaški u bilansu…."

Treba dopuniti na način: "…Poređenje prihoda od turizma i broja noćenja daje konstantu (79€), što implicira stalne prosječne prihode inostranih turista. Ovo ne korenspondira sa jačanjem ponude kroz izgradnju objekata visokih kategorija (a time i očekivanja viših prosječnih prihoda po noćenju), jer Crna Gora ima nepovoljnu strukturu smještajnih kapaciteta gde dominira individualni smještaj (74%). Turisti koji pretežno borave u privatnom smještaju na dnevnom nivou ostvaruju nižu potrošnju, što ukazuje da rast broja ostvarenih noćenja ne prati istim intezitetom rast ukupnih prihoda. Ovako procjenjeni prihodi od turizma, ukazuju na mogućnost njihove značajne podcijenjenosti i mogu, djelimično objasniti, visok nivo greški i omaški u bilansu…."

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar PKCG na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač smatra da se suštinski radi o istoj stvari kao u predloženom tekstu, te da isti nije potrebno mijenjati.

-Montenegro biznis alijansa. Direktor Montengro biznis Alijanse, Zoran Vujović je uzeo učešće u radu okruglog stola I

Kao učesnik Okruglog stola u okviru Javne rasprave o Nacrtu programa ekonomskih reformi za Crnu Goru 2017-2019.godina, Montenegro Biznis Alijansa (MBA) dostavio svoje komentare u pisanoj formi. Komentari su sljedeći:

MBA:
"U oblasti Zapošljavanje i tržište rada (4.3.7, strana 79), u okviru prioritetnih planova reformi navodi se da je jedna od predviđenih mjera donošenje novog Zakona o radu. Međutim, prioritetna reformska mjera u ovoj oblasti (br. 19) glasi "Realizacija ugovora o uslugama i grant šeme sa ciljem unapređenja ljudskih resursa i povećanja zapošljivosti". Smatramo da je neophodno dati veću važnost u Dokumentu donošenju Zakona o radu i ne vidimo zašto to ne bi bila prioritetna reformska mjera. Smatramo da ne treba odlagati raspravu i usvajanje novog Zakona o radu, pogotovo ako je, kako se navodi u dokumentu *"radna verzija pripremljena i predstavlja osnov za dalje pregovaranje sa socijalnim partnerima"*.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Budući da je izrada i usaglašavanje nacrta Novog zakona o radu u planu Ministarstva rada I socijalnog staranja I obaveza u skladu sa Akcionim planom za pregovaračko poglavlje 19, kao i da je u toku javne rasprave bilo više predloga da se razmotri problematika nedovoljne fleksibilnosti an tržištu rada, predlagač Programa ekonomskih reformi je uvažio ovu sugestiju, da se donošenje Novog zakona o radu u Programu ekonomskih reformi 2017-2019. predloži kao posebna mjera I to je prioritetna mjera br. 19 u Finalnom dokumentu Programa ekonomskih reformi 2017-2019.

MBA:
Takođe, u Dokumentu se ne spominje minimalna zarada. U prethodnom periodu smo imali prilike da čujemo suprotstavljene najave vezano za ovaj instrument. Smatramo važnim da se u Programu ekonomskih reformi jasno naznače planovi Vlade Crne Gore u ovoj oblasti. U svakom slučaju, bilo kakva rasprava o minimalnoj zaradi mora biti zasnovana na temeljnoj analizi efekata i uz konsultacije sa poslodavcima. U suprotnom, rizik da se eventualnim

povećanjem minimalne zarade ostvare kontraefekti u vidu smanjenja ukupne zapošljenosti i povećanja neformalne zapošlenosti je veliki.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Od strane predlagača se smatra da je bilo kakva aktivnost na promjeni visine minimalne zarade pitanje razgovora sa svim zainteresovanim stranama, i da bilo kojoj aktivnosti u pravcu promjene visine minimalne zarade mora prethoditi detaljna analiza efekata navedenog, koja zahtijeva dosta vremena, te se zbog toga ovo pitanje ne može obuhvatiti u PER-u 2017-2019.

MBA:
Takođe smo mišljenja da bi trebalo razmotriti mogućnost produženja roka sa zaposlenim na određeno vrijeme do 24 mjeseca, nakon kojeg je, prema važećem Zakonu o radu, poslodavac obavezan da sa zaposlenim raskine radni odnos ili ga zasnuje na neodređeno vrijeme. Ovakvo zakonsko rješenje postoji u više razvijenih država.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedena sugestija će biti razmatrana prilikom izrade novog Zakona o radu I predmet konsenzusa.

MBA:
U dijelu Nacrta programa pod nazivom Unapređenje poslovnog ambijenta, ocjenjujemo da bi mogla naći mjesto slijedeća rečenica: "Nastaviti i dalje unapređivati saradnju sa poslovnim asocijacijama koje su angažovane na stvaranju što podsticajnijeg poslovnog ambijenta."

Navedena sugestija je djelimično prihvaćena, tj. uvrštena u Program ekonomskih reformi 2017-2019.uz dodatak da se navedena saradnja odnosi ne samo na poslovne asocijacije veća na sve zainteresovane strane koje svojim aktivnostima u saradnji sa Vladom doprinose unapređenju poslovnog ambijenta.

d) Sindikati

Unija slobodnih sindikata. Srđa Keković, generalni sekretar, uzeo je učešća u radu okruglog stola I nakandno dostavio komentare na nacrt Programa ekonomskih reformi u pisanoj formi kako je navedeno u nastavku.

USSCG:Ključna primjedba USSCG je što su mjere fiskalne konsolidacije predviđene Nacrtom programa uglavnom bazirane na smanjenju zarada zaposlenih (umanjenje minulog rada, produžavanje važenja kriznog poreza za tri godine) i na smanjenju socijalnih davanja (umanjenje naknada po osnovu rođenja troje i više djece iprolongiranja prava na dječiji dodatak). Na taj način teret budžetske krize se, po ko zna koji put, rješavana teret zaposlenih i građana/ki, koji ni na koji način ne mogu biti odgovorni za budžetski deficit i rastjavnog duga. Predložene mjere doprinijeće dodatnom urušavanju njihovog i onako lošeg materijalnog položaja i povećanju jaza između šačice enormno bogatih i privilegovanih pojedinaca i većine crnogorskih građana/ki, što će dodatno podići socijalne tenzije.

Napominjemo da je USSCG, kao odgovoran socijalni partner, zainteresovana i spremna da pruži doprinos u očuvanju stabilnosti budžeta i smanjenju javnog duga. Međutim, mi smatramo da je mjere fiskalne konsolidacije trebalo bazirati zahvatanjem od onih koji imaju i koji su svih ovih godina tranzicije bili pošteđeni i privilegovani. Zato USSCG predlaže da se u Nacrtu programa gore navedene mjere fiskalne konsolidacije zamijene sledećim mjerama:

- povećanje poreza na dobit (Naš porez na dobit je trenutno najniži u Evropi i postoji dovoljan prostor za povećanje. Na drugoj strani, nizak porez na dobit nije efektuirao očekivanim privlačenjem

investicija, pogotovu ne kvalitetnih investicija kojima porez na dobit nije od presudnog značaja za investiranje u jednu zemlju.)

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Odogovor predlagača Programa ekonomskih reformi je da budući da su mjere fiskalne konsolidacije već usvojene u Skupštini, ove sugestije nijesu mogle uticati na izmjenu teksta Nacrta Programa. Što se tiče povećanja stope poreza na dobit, bilo kakvo razmatranje promjene poreskih stopa, mora biti predmet detaljnije analize kako bi se sagledali efekti, te zahtijeva dodatno vrijeme, i ne može biti predmet ovogodišnjeg Programa. Predlagač se ne slaže sa konstatacijom da "porez na dobit nije efektuirao očekivanim privlačenjem investicija", budući da su neto strane direktne investicije u Crnooj Gori tokom 10 godina od obnove njene nezavisnosti prosječno godišnje iznosile oko 19% BDP. To je doprinijelo ekonomskom rastu, I prosječna stopa realnog ekonomskog rasta je bila 3,2% tokom istih 10 godina. BDP per capita po PPS se povećao na 42% EU prosjeka. Iako je to još uvijek daleko od EU, činjenica je da je upravo konkurentan poreski ambijent doprinio privlačenju investicija, povećanju BDP I povećanju zaposlenosti.

Svakako, razmatranje bilo kakve promjene poreskih stopa zahtijeva detaljnu analizu i sagledavanje pozitivne I negativne strane .

USSCG: Zaustaviti dalji rast poreskog duga (U periodu od 2013. godine do danas poreski dug je prosječno rastao 120.000.000€ na godišnjem nivou. To znači da bi samo sprječavanjem nastajanja novog poreskog duga u 2017. godini u budžet očekivano prihodovali najmanje 120.000.000€.);

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedeno predstavlja redovnu aktivnost poreskih organa i Radna grupa za izradu PER-a je svakako saglasna sa tim da treba preduzeti sve moguće mjere da se poreski dug ne povećava u narednom periodu. Vlada je navedeno već sagledala prilikom izrade Plana sanacije i Program ekonomskih reformi u dijelu jačanja fisklane discipline, te je navedeni komentar USSCG u skladu sa tim.

Što se tiče podatka o prosječnom rastu poreskog duga, nije jasno kako se do njega došlo, i da li je zasnovan na pretpostavci da je u Crnoj Gori psotojao poreski dug i prije 2013. godine.

USSCG: Ukinuti poreske i druge olakšice povlašćenim kompanijama, tim prije što mnoge od njih ostavljaju prostor za manipulacije na štetu budžeta (Ovo se odnosi na olakšice kao što su oslobađanje od poreza i doprinosa, smanjenje cijene goriva, smanjenje stope PDV-a…);

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Poreske olakšice su važne sa aspekta konkurentnosti zemlje kao investicione destinacije. Svakako, i ovaj dio poreske politike odnosno njeni efekti će biti predmet detaljnije analize ključnih elemenata ekonomske politike u narednom periodu, te zahtijeva dodatno vrijeme, i ne može biti predmet ovogodišnjeg PER-a 2017.Poreske olakšice su već uzete u razmatranje prilikom izrade sanacionog plana, i ukidanje jednog od poreskih izuzetaka je jedna od mjera već predložena u Sanacionom planu i PER-u 2017-2019.

- uvođenje u legalan radni odnos lica koji rade "na crno" (Prema nezvaničnim podacima, sa kojima se već godinama barata i na nivou zvaničnih institucija, u našoj državi "na crno" radi cca 40.000 lica

Potrebna je konkretna, a ne deklarativna, aktivnost kako bi se dio ove populacije doveo u legalan radni odnos, za što je potrebna jedna posvećena i dobro osmišljena sveobuhvatna akcija na nivou državnih organa.

Osim punjenja budžeta, benefiti za društvo bi bili veliki i višestruki, kao što je npr. eliminisanje nelojalne konkurencije društveno odgovornim kompanijama i preduzetnicima koji poštuju svoje zakonske obaveze prema društvu.);

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Predlagač nije upoznat koji je to zvaničan podatak državnih organa da „u našoj državi "na crno" radi cca 40.000 lica" . Postoji procjena koju je radio UNDP o neformalnoj zaposlenosti u Crnoj Gori, kao i podaci iz Ankete o radnoj snazi, na osnovu kojih je takođe moguće uraditi procjene, ali ne psotoji zvaničan podatak o tome.

Slažemo sa sugestijom u smislu jačanja mjera u pravcu povećanja neformalne zaposlenosti i ona je već dio sanacionog plana iz decembra 2016. (u okviru mjera povećanja fiskalne discipline).Takođe, odogovor na ovu sugestiju je sadržan i u okviru Oblasti 7, 8 i 9, nacrta Programa ekonomskih refomi, koje se odnose na obrazovanje, tržište rada i socijalnu inkluziju i u kojima je neformalna zaposlenost upravo identifikovana kao jedna od prepreka povećanju konkurentnosti i unapređenju kvaliteta života građana.Takođe, u skladu sa većinom komentara, koji su se mogli čuti od strane zainteresovane javnosti, uključujući i ovu sugestiju USSCG, kao i u skladu sa obavezama iz Akcionog plana za poglavlje 19 u procesu pristupnih pregovora za članstvo u EU, Vlada će pristupiti izradi novog Zakona o radu, koji treba da se finalizuje uz konsenzus sa scijanim aprtnerima. Time će se doprinijeti većoj fleksibilnosti tržišta rada i smanjenju neformalne zaposlenosti, što je na liniji sugestije USSCG.

USSCG: domaćinski trošiti budžetska sredstva, što podrazumijeva drastično sankcionisanje svakog neodgovornog i nezakonitog postupanja u upravljanju budžetskim sredstvima (Činjenica je da se po ovom osnovu na godišnjem nivou iz budžeta odliva desetine miliona eura na troškove koji nastaju kaoposljedica pogrešnih odluka nadležnih.);

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

U PER-u 2017. je jedna od mjera u oblasti upravljanja javnim finansijama u poglavlju IV dokumenta, upravo usmjerena na jačanje upravljačke odgovornosti u javnom sektoru.

USSCG: uvesti porez na luksuz (oporezivanje viška stambenog prostora, skupih automobila, jahti…);

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Odogovor je isti kao i prethodni odgovori koji se odnose na neophodnost izrade detaljne analize u ovoj oblasti.

USSCG:Efikasnije otkrivati i konfiskovati nezakonito stečenu imovinu.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedeno je stvar zakonske procedure, i svakako je u funkciji doprinosa povećanju prihoda budžeta.

USSCG: ukinuti privilegiju javnih funkcionera da godinu dana, odnosno tri godine ukoliko im je toliko preostalo do penzije, primaju naknade zarada iz budžeta (Ovaj institut neopravdano dovodi, inače privilegovane, pojedince u povlašćeni položaj u odnosu na sve druge državne službenike i namještenike, a istovremeno ostavlja i veliki prostor za manipulacije na štetu budžeta.).

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedena zakonska norma postoji usljed činjenice da javni funkcioneri u skladu sa članom 15 Zakona o sprečavanju korupcije ne mogu u periodu od dvije godine po prestanku javne funkcije da zasnuju radni odnos, odnosno uspostave poslovnu saradnju sa pravnim licem, preduzetnikom, medjunarodnom ili drugom organizacijom, koji na osnovu odluka organa vlasti u kojem je javni funkcioner obavljao funkciju, ostavruju korist. Postoji još nekoliko tačaka u članu 15 ovog zakona, koje ograničavaju bivšeg javnog funckionera da pronađe novo zaposlenje, zbog čega je zakonom o zaradama zapsolenih javnom sektoru, omogućen navedeni prelazni period od godinu dana, koji bivšem javnom funkcioneru, finnsijski olakšava da prevazidje period po odlasku sa javne fuinckije, zobg suženog prostora za novo zaposlenje.

USSCG: Pored navedenog, USSCG se posebno ne slaže sa zaključcima iz poglavlja 4.3.7 "Zapošljavanje i tržište rada". Naime, kako je u samoj dijagnozi ovog poglavlja istaknuto, tržište rada karakteriše niska stopa zaposlenosti, visoka neaktivnost radne snage i dugoročna nezaposlenost. Ovo poglavlje kao mogućnost za rješavanje ovih problema, na žalost, ne predviđa kreiranje novih radnih mjesta, niti dosledno poštovanje propisa iz radnih odnosa, već kao uzrok ovakvom stanju prepoznaje isključivo Zakon o radu koji se, potpuno neutemeljeno, smatra najvećom barijerom za stvaranje fleksibilnosti na tržištu rada. Pod pojmom fleksibilnosti uvijek se misli na mogućnost lakog otpuštanja zaposlenih od strane poslodavaca. Pri tom, kreator Nacrta programa prenabjegava činjenicu da je ugovor o radu na određeno vrijeme u praksi postao pravilo, a ne izuzetak kako je to Zakonom o radu propisano, o čemu svjedoči procenat zaključenih ugovora o radu na određeno vrijeme. Osim toga, Zakon o radu poznaje i institut Agencije za privremeno ustupanje zaposlenih koji je jedan od najčešćše zloupotrebljavnih instituta radnog prava i koji, kao takav, daje mogućnost poslodavcima da izbjegnu zapošljavanje na neodređeno vrijeme, i to na onim radnim mjestima koja su sistematizovana i za kojima postoji konstantna potreba. Sa druge strane, Zakon o radu i Opšti kolektivni ugovor prepoznaju 19 situacija u kojima poslodavac može otkazati ugovor o radu, od čega u 8 slučajeva bez potrebe poštovanja otkaznog roka, dok u 5 slučajeva bez obaveze sprovođenja disciplinskog postupka. Posebno treba naglasiti činjenicu, da u veoma pojednostavljenoj proceduri, poslodavac može zaposlenom otkazati ugovor o radu po osnovu tehnološkog ili ekonomskog viška uz obavezu isplate, najčešće, simbolične otpremnine. Takođe, kada je u pitanju prvo zaposlenje, pripravnički staž ne ulazi u vremensko ograničenje koje važi za zaključivanje ugovora o radu na određeno vrijeme čime se dodatno produžava rok za angažovanje tog zaposlenog na određeno vrijeme za šest, odnosno devet mjeseci. Zabrinjava i činjenica da kreatori Nacrta programa niti jednom riječju ne komentarišu pojam fleksibilizacije kroz sigurnost zaposlenih na tržištu rada (tzv. fleks-sigurnost), odnosno ne analiziraju položaj zaposlenih, angažovanih po osnovu nestabilnih ugovora o radu, koji su najčešće uskraćeni za mnoga prava s obzirom da su u podređenom položaju kod poslodavca.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Budući da i sindikati i predstavnici privrede, poslanici u Skupštini, kao i Vlada, prepoznaju /identifikuju slične probleme na tržištu rada, a to je niska aktivnost, visoka nezaposlenost, visoka stopa neformalne zaposlenosti itd. onda je radno zakonodavstvo svakako jedan od aspekata koji treba sagledati u cilju prevazilaženja ovih problema. Pojedina zakonska rješenja iz oblasti rada i socijalne zaštite u Crnoj Gori, prepoznaju i referentne medjunarodne institucije i organizacije kao barijeru koja destimuliše otvaranje novih radnih mjesta. EU, je upravo u svojoj preporuci br. 6 sa Ministarskog sastanka iz Brisela održanog u maju 2016. godine, preporučila Crnoj Gori da „smanji destimulanse za rad". Stoga, u skladu sa ovom sugestijom USSCG, ali s druge strane u skladu sa sugestijama poslodavaca, kao i u skladu sa obavezama Crne Gore iz Akcionog plana za poglavlje 19 u procesu pregovora za članstvo u EU, u PER 2017. uključujemo i reformsku mjeru koja će se odnositi na izradu Novog zakona o radu i negovo utvrđivanje nakon postizanja konsenzusa sa svim zainteresovanim stranama.

USSCG: USSCG već godinama predlaže Vladi da kroz svoju ekonomsku politiku u praksi implementira navedene mjere, ali do danas nijedna od navedeneh mjera nije primijenjena. Ujedno, ne možemo a da ne primijetimo da se i ova javna rasprava o Nacrtu programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017 – 2019 održava *post festum*, nakon što su u Skupštini krajem prošle godine već usvojena pojedina zakonska rješenja radi implementacije nekih od predloženih mjera fiskalne konsolidacije, dok je Skupštinski odbor za ekonomiju, finansije i budžet, na sjednici održanoj 18.01.2017.g., već usvojio Nacrt programa."

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Navedena konstatacija nije tačna, budući da je Vlada dio predloženih mjera o jačanju fiskalne discipline i suzbijanju neformalne ekonomije, već predvidjela Planom sanacije i nacrtom PER-a 2017-2019.

Takođe, po pitanju „post fetum" konstatacije, predlagač ističe da su predložene i usvojene mjere fiskalne konsolidacije ključni dio fiskalnog okvira Programa ekonomskih reformi, jer se Program ekonomskih reformi odnosi na dio perioda na koji se odnosi i Sanacioni plan tj. na period 2017-2019. tako da mjere moraju biti konzistentne.

Napominjemo da je Nacrt Programa ekonomskih reformi ostavljen Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet radi upoznavanja u okviru šireg konsultativnog procesa, te nije riječ o tome da je dokument Odbor i usvojio. Ovaj dokument usvaja Vlada Crne Gore.

e)Građani i preduzeća

1) Zarija Pejović, građanin I član radne grupe, predložio je:

-uvođenje progresivnog oporezivanja dobiti pravnih lica. On smatra da prihod od progresivnog oporezivanja poreza na dobit treba biti supstitut za prihod koji se ostvaruje od uvedene akcize na gorivo, koja bi bila ukinuta.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Odgovor predlagača Programa ekonomskih reformi je da budući da su mjere fiskalne konsolidacije već usvojene u Skupštini, ove sugestije ne bi mogle uticati na izmjenu teksta Nacrta Programa. Što se tiče povećanja stope poreza na dobit, bilo kakvo razmatranje promjene poreskih stopa mora biti predmet

detaljnije analize kako bi se sagledali ukupni efekti, I nije predmet ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi.

- Uvođenje veće stope poreza na dodatnu vrijednost, koja bi se primjenjivala u ugostiteljskim objektima u primorskim opštinama, čime bi se bolje valorizovala turistička sezona.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Odogovor predlagača nacrta Progrma ekonomskih reformi je da ovaj predlog nije moguće uzeti u obzir u Programu ekonomskih reformi za 2017-2019. godinu, budući da bi navedeno moralo biti predmet detaljne analize, u smislu da li bi povećanje PDV-a na primorju uticalo na rast neformalne ekonomije i usporavanje rasta ekonomije, budući da turizam daje značajan doprinos ekonomskom rastu).

- Selektivno smanjenje naknada za majke sa troje i/ili više djece, umjesto linearnog smanjenja za sve korisnice naknade. Smanjenje bi se vršilo u skladu sa imovinom i prihodima koje ostvaruje porodica. Majkama u dobrostojećim porodicama, bi se ukinule naknade, dok bi se zadržale u porodicama u stanju dodatne materijalne potrebe. Kriterijumi i utvrđivanje visine naknade vršiće se u koordinaciji sa Centrima za socijalni rad.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Mišljenje predlagača *nacrta Programa ekonomskih reformi je da je ovaj predlog moguće dijelom uzeti u obzir, I da je se prioritetna reformska oblast br. 9 odnosi na povećanje socijalne inkluzije I smanjenje nezaposlenosti izmjenama ovog zakona koje su već bile u Skupštini krajem 2016. Svakako, za očekivati je da će puna impelmentacija II faze projekta Socijalnog kartona doprinijeti većoj pravednosti u raspodjeli socijalnih fodova iz budžeta države.dakle, predlog će se razmotriti u prestojećoj sveobuhvatnijoj analizi efekata postojećih ekonomske I razvojne politike I sagledavanja novih mjera.*

- Promocija investicija u proizvodnju kroz organizovanje biznis foruma (kao dopuna prioritetne reformske mjere br.16 : Razvoj biznis zona u cilju podsticanja direktnih investicija i povećanja zaposlenosti.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Komentar je uvažen od strane predlagača I dopunjena je prioritetna reformska mjera 14 (a ne br. 16) u dokumentu koja se odnosi na nefinansijsku podršku malim I srednjim preduzećima.

Sugestija g-dina Pejovića je i ustanovljenje nacionalnog inovativnog centra *(kao dopuna prioritetne reformske mjere br. 15: Ustanovljavanje naučno tehnološkog parka u Podgorici)*.

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Ovdje je riječ dijelom o preklapanju sa postojećim mjerama u oblasti nauke I inovacija koje su u toku.

2)Doprinos preduzeća Markt invest AD i Atlas penzija AD, upućen na email adresu koordinatora izrade PER-a 2017-2019.

Na osnovu obavještenja o pokretanju procesa konsultacija sa javnošću o Nacrtu programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017-2019 koji traje od 13. Do 23. Januara 2017 godine, u prilogu šaljemo komentare I sugestije:

Na putu ka Evropskoj Uniji reforma penzionog osiguranja je jedno od važnih pitanja kojem se mora posvetiti posebna pažnja. U Bijeloj knjizi, dokumentu Evropske komisije, iz februara 2012.godine detaljno se opisuju trenutni izazovi sa kojima se suočavaju penzioni sistemi u Evropskoj Uniji.

Takođe, opisuje se i potreba za reformom penzionih sistema, koja podrazumijeva nekoliko mjera, među kojima je najvažnija razvijanje komplementarnih privatnih penzionih fondova, a koji moraju imati veću ulogu u osiguravanju budućih adekvatnih penzija.

Način na koji trenutno funkcioniše Prvi stub penziong sistema je ekonomski neodrživ, u dugom roku. Penzioni sistem u Crnoj Gori je potrebno reformisati na način da budući penzioner prima penziju iz više međusobno komplementarnih izvora.

PER - Program ekonomskih reformi 2015-2017 Vlade Crne Gore od januara 2015. godine takođe predviđa reformu penzionog sistema u vezi iznalaženje novog modela penzijskog sistema, koji bi više počivao na individualnoj odgovornosti za starost, poštovanjem standarda socijalne sigurnosti, koji proističu iz ratifikovanih međunarodnih konvencija.

Kako Crna Gora nema adekvatan penzioni sistem tj. akumuliranu penzionu štednju, gdje prvi stub penzionog sistema (PIO) funkcioniše na principu međugeneracijske solidarnosti I koji je po svim pokazateljima neodrživ, a treći stub – dobrovoljni penzioni fondovi - postoji samo u formalnom smislu i nije zaživio u pravoj mjeri, to je očigledno da se uveliko kasni sa reformom penzionog sistema za zemljama u okruženju.

Shodno tome smatramo da je potrebno što prije ovaj predlog uvrstiti u program ekonomskih reformi za period 2017-2019 kako bi se na taj način postepeno rasterećivao I stub penzionog sistema.

OBRAZLOŽENJE

Afirmacijom trećeg stuba penzionog sistema u Crnoj Gori se može bitno promijeniti način alokacije sredstava, preusmjeravanje iz potrošnje u investicije, kao i postepeno rasterećivati postojeći penzioni sistem, a odgovornost za vlastitu penziju prenijeti na svakog pojedinca. Dobrovoljni penzioni fondovi su jedan od mogućih vidova štednje za tzv. treće doba, gdje se pojedincima pruža mogućnost ostvarivanja dodatnih primanja u starosti (dopuna državne penzije), odnosno budućim penzionerima omogućava održavanje odgovarajućeg životnog standarda u starosti.

Rad dobrovoljnih penzionih fondova je u interesu države Crne Gore koja se na ovaj način može finansirati iz domaćih izvora i ujedno reformisati postojeći penzioni sistem.

Preporuka svjetske banke je da se krene u suštinsku reformu kroz uvođenje trostubnog penzionog sistema.

- I stub Obavezni državni fond-PIO
- II stub Obavezni privatni fondovi
- III stub Dobrovoljni privatni fondovi

I stub obavezni državni fond PIO koji funkcioniše na principu međugeneracijske solidarnosti (sadašnji zaposleni uplaćuju doprinose za sadašnje penzionere) ne moze obezbijediti adekvatnu penziju za starost te dobrovoljni penzioni fondovi predstavljaju isključivo namjensku štednju koja će nadopunjavati državnu penziju koja je zakonom obezbijeđena iz prvog stuba.

Prvi stub odnosno sistem tekućeg finansiranja moze da funkcionise samo ako pet radnika uplaćuje doprinose za jednog penzionera.

Trenutno je u Crnoj Gori odnos 1,56 radnika na jednog penzionera što govori da prvi stub državni fond PIO ne može dugoročno opstati bez trećeg a kasnije II drugog stuba penzionog sistema.

Deficit Fonda PIO za 2015 godinu je iznosio oko 40 posto ukupne sume koja je bila potrebna za isplatu penzija, pa se taj iznos obezbjeđuje iz državnog budžeta.

To su razlozi koji zahtijevaju hitnu reformu I stuba penzionog sistema.

II stub obavezni privatni penzioni fondovi – Nije donesen Zakon

III stub dobrovoljni privatni penzioni fondovi

2007.godine,donesen je Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima (III stub) ali nije regulisano pitanje koje se odnosi na kapitalizovani penzioni sistem odnosno međunarodne standarde koji tretiraju poreske olakšice ili državne podsticaje na uplate članova u Dobrovoljne penzione fondove.

Sve države članice moraju svoja zakonodavstva uskladiti sa relevantne dvije direktive koje je donijela Evropska komisija *(Bijela knjiga).* U prilog tome govori i interesovanje i pitanje Evropske komisije u Upitniku Vlade Crne Gore, iz oblasti Finansijska tržišta broj 63 vezano za kapitalizovani penzioni sistem i teškoće sa njegovim unapređenjem. U odgovoru Vlada se obavezala da ovo pitanje riješi do kraja 2012. godine. *(Upitnik EK)*

Iz ovih razloga su i formirana dva dobrovoljna penziona fonda koja se od svog osnivanja finansiraju na račun svog osnivačkog kapitala.

Na inicijativu Društava za upravljanje krajem 2013 godine, Ministarstvo finansija je formiralo radnu grupu koja je izradila Analizu efkata uvođenja poreskih oklakšica ili državnih podsticaja na uplate članova u privatne penzione fondove i koja je usvojena na sjednici savjeta za unapređenje poslovnog ambijenta,regulatornih I strukturnih reformi sa zaključkom:

"Savjet za unapredjenje poslovnog ambijenta,regulatornih I strukturnih reformi preporučuje da Ministarstvo finansija svake godine prilikom usvajanja zakona o budžetu razmotri mogućnost za uspostavljanje podsticajnih uslova za industriju dobrovoljnih penzionih fondova u zavisnosti od ekonomske situacije I stanja javnih finansija".

Ovom anlizom se jasno pokazuju efekti:

Pozitivni efekti

Dobrovoljni penzioni fondovi, kao institucije dugoročne namjenske kolektivne štednje i investiranja u hartije od vrijednosti, jedan su od mogućih odgovora na pogoršanu demografsku sliku Crne Gore, jer na osnovu očekivanih prinosa fondovi mogu obezbijediti veće penzije.

Pored toga, ovaj oblik penzijskog osiguranja predstavlja alternative dugoročne štednje za starost stanovništvu, koje nije uključeno u obavezno penzijsko osiguranje. U tom smislu, ciljevi daljeg razvoja i usavršavanja dobrovoljnih penzionih fondova su:

- omogućiti funkcionisanje posebnog oblika štednje za obezbjeđenje dodatnih penzijskih prihoda u starosti, odnosno poboljšanje životnog standarda, dopuna postojećeg sistema obaveznog penzijskog osiguranja;
- doprinijeti socijalnom razvoju, smanjenju rizika siromaštva i nesigurnosti prihoda starije populacije;
- doprinijeti ekonomskom razvoju kroz podsticanje domaće štednje i sprečavanje odliva domaće štednje u inostranstvo preko raznih oblika životnog osiguranja i drugih, alternativnih oblika štednje i
- kreirati nove institucije kolektivnog investiranja preko kojih će se obezbijediti da akumulisani individualni doprinosi efikasno učestvuju na tržištu kapitala

Među pozitivnim efektima je prije svega akumulaciju sredstava iz potrošnje u štednju, kroz štednju u investicije. Veliki broj sitnih uplata se akumulira i stoji na raspolaganju za različite oblike investiranja- na tržištu hartija od vrijednosti, tržištu nepokretnosti ili kroz privatno-javno partnerstvo. S toga se pozitivni ekonomski efekti ulaganja u penzione fondove i značaj penzionih fondova za privredni razvoj i tržište kapitala mogu se sažeti u slijedećem:

- povećanje štednje
- efikasnija alokacija štednje
- smanjivanje troškova kapitala za privredne subjekte
- razvoj finansijskog tržišta - tržišta kapitala
- razvoj domaćeg (primarnog i sekundarnog) tržišta javnog duga
- finansiranje izgradnje infrastrukture u lokalnim samoupravama i
- ubrzavanje procesa privatizacije.

Pored navedenih društvenih ciljeva i efekata koji se očekuju uspostavljanjem dobrovoljnih penzionih fondova, potrebno je istaći nesporne pojedinačne prednosti koje trebaju motivisati građane da, koliko danas, počnu izdvajati skromna sredstva za kasnije prihode u starosti. Na ovaj način se razvija svijest kod građana da se trebaju na vrijeme pobrinuti o svojoj penziji (a u tome im značajno pomaže država dajući olakšice), ne čekajuci samo i uvijek da država o tome vodi računa.

Osnovni motivi za štednju u dobrovoljnim penzionim fondovima su:

- obezbjeđuje disperziju ulaganja i disperziju izvora prihoda u starosti;
- obezbjeđuje realnu stopa prinosa u dugom roku štednje;
- svuda je podržana nekim oblikom poreskih olakšica ili drzavnih podsticaja
- striktan nadzor i regulativa osiguravaju sistemsku sigurnost i diversifikaciju rizika.

Veoma značajan pozitivan efekat je da država dobija stalnu mogućnost zaduživanja po povoljnim uslovima iz domacih izvora i na dugi rok. Na strani tražnje za Državnim zapisima,pored

banaka,osiguravajućih društava javiće se i dobrovoljni penzioni fondovi te na taj način uticati na smanjenje kamatnih stopa i jeftinije zaduzivanje Države.

Pružanjem mogućnosti da štede u dobrovoljnim penzionim fondovima, trenutno zaposleni, a budući penzioneri, će primati penzije iz dva izvora-iz fonda PIO i dobrovoljnog penzionog fonda u kome su štedjeli. Na ovaj način država dobija mogućnost za rasterecenjem fonda PIO u srednjem i dugom roku.

Na tržištu kapitala poslednjih godina prisutan je trend pada indeksa zbog slabe berzanske aktivnosti i ekonomske krize na globalnom nivou. Svakako bi afirmacija industrije penzionih fondova značajno doprinijela razvoju tržišta kapitala kroz pojavljivanje novog tržišnog materijala i više učesnika na tržištu kapitala.

Negativni efekti

Negativni efekti nisu prepoznati, ako ih i ima, oni su značajno manji od pozitivnih.

Uvođenjem državnih podsticaja na uplatu doprinosa u dobrovoljne penzione fondove u dužem roku benefite ostvaruju kako pojedinci tako i država. Država bi alociranjem malih uloga i njihovim angažovanjem u primarne emisije državnih zapisa ili obveznica, kojim bi se finansirali infrastrukturni objekti, u primarne emisije akcija novih preduzeća ostvarila višestruki efekat za dalji razvoj tržišta kapitala u Crnoj Gori. Sa tim u vezi ističemo pozitivne efekte kroz akumulaciju sredstava iz potrošnje i plasman kroz investicije, rasterećenje fonda PIO, razvijanje svijesti kod gradjana o svojoj penziji, stalna mogućnost zaduživanja države pod povoljnim uslovima iz domacih izvora i na dugi rok, osnivanje novih penzionih fondova, razvoj tržišta kapitala...

Postupanje/mišljenje predlagača dokumenta u odnosu na komentar MBA na nacrt Programa ekonomskih reformi 2017-2019

Vlada je aprilu 2014. usvojila Analizu efekata uvođenja poreskih olakšica ili državnih podsticaja za uplate članova u dobrovoljne penzione fondove. Izradom Analize, u čijoj izradi su učestvovali i predstavnici privatnih penzionih fondova, koordiniralo je Ministarstvo finansija. Tom, veoma kompleksnom Analizom, su osim pozitivnih efekata eventualnog uvođenja poreskih olakšica ili državnih podsticaja za dobrovoljnu penzijsku štednju (koji se navode u primjebama dobrovoljnih penzionih fondova), navode i negativni efekti eventualnog uvođenja poreskih olakšica ili državnih podsticaja, kao što su:

- produbljivanje deficita PIO;
- stvaranje pritisaka drugih interesnih grupa za uvođenje poreskih olakšica i podsticaja;
- produbljivanje jaza socijalno ugroženih, jer se olakšice izdvajaju za one koji imaju višak dohotka umjesto da se ta sredstva usmjere za njihove potrebe.

Prilikom usvajanja Analize efekata uvođenja poreskih olakšica ili državnih podsticaja za uplate članova u dobrovoljne penzione fondove, Vlada je ocijenila, da imajući u vidu stanje javnih finansija i makroekonomski ambijent za 2014. godinu, ne postoje uslovi za podsticaje i olakšice za dobrovoljne penzione fondove.

Vlada je, takođe, zadužila Ministarstvo finansija da svake godine, prilikom usvajanja zakona o budžetu, razmotri mogućnost za uspostavljanje podsticajnih uslova za industriju dobrovoljnih penzionih

fondova, u zavisnosti od ekonomske situacije i stanja javnih finansija, kao i da razmotri i predloži modele održivosti industrije dobrovoljnih penzionih fondova uspostavljanjem saradnje dobrovoljnih penzionih fondova i društava za osiguranje, kao izmjenom postojećeg regulatornog okvira, uvođenjem otvorenih dobrovoljnih penzionih fondova.Imajući u vidu neophodnost sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije i u 2017-2019. godini,

8 PRILOZI

Prilog 2: Tabela 8.1: Prioritetni razvojni projekti na kojima se zasnovana projekcija ekonomskog rasta 2017-2019.

PRIORITETNI RAZVOJNI PROJEKTI (PRP) 2017-2019	mil.€
Naziv projekta	Ukupno 2017-19
SAOBRAĆAJ UKUPNO	839,8
I Autoput Bar-Boljare (dionica Smokovac-Uvač-Mateševo)	602,4
II Regionalni i magistralni putevi	191,3
III VAZDUŠNI SAOBRAĆAJ	29,7
IV ŽELJEZNIČKI SAOBRAĆAJ	12,4
V POMORSKI SAOBRAĆAJ	4,0
ENERGETIKA I INDUSTRIJA UKUPNO	845,1
Izgradnja malih hidroelektrana	76,7
Izgradnja vjetroelektrana	143,0
PROGRAM ENERGETSKE EFIKASNOSTI U JAVNIM ZGRADAMA FAZA II	14,3
ENERGETSKA EFIKASNOST U CRNOJ GORI - DODATNO FINANSIRANJE	1,7
Projekat izgradnje II bloka TE Pljevlja**	295,1
Povezivanje Cg i IT podmor. kabl. - CGES dio	61,8
Terna	123,0
Investicije iz oblasti metalne industrije - Tošćelik Nikšić	16,2
Investicije iz oblasti metalne industrije - KAP	56,9
Programi podrške razvoju preduzetništva, MSP i industrije	3,8
Rudnik Uglja Pljevlja	19,5
Rudnik Mrkog Uglja	6,0
Rudnici Boksita	12,7
TURIZAM-UKUPNO	1.353,6
Izgradnja turističkog kompleksa u Kumboru (Herceg Novi)	180,0
Izgradnja turističkog naselja Luštica (Tivat)	180,0
Izgradnja turističkih kompleksa Plavi horizonti Tivat	162,0
Izgradnja turističkih kompleksa - Porto Montenegro	75,0
Ostali veći hotelski resorti i hoteli:	270,0
- Monterose	140,8
- Maljevik	70,0
- Kraljičina plaža - Dubovica	30,0
- Projekti na sjeveru	35,0
Izgradnja hotela Kraljičina Plaža na Svetom Stefanu,	50,0
Valorizacija lokaliteta Bjelasica I Komovi	33,0
Valorizacija lokaliteta Durmitora	19,8
Izgradnja hotela Hilton u Podgorici,	0,0
Izgradnja hotela Kristal Rivijera u Petrovcu,	14,0
Ostali manji tur objekti visoke kategorije	80,0
Ostrvo Mamula – Herceg Novi (valorizacija)	14,0
UKUPNO-POLJOPRIVREDA	105,8
IPARD Like 2	10,0
Agrobudžet-podrška	25,5
ADMAS	25,6
IFAD	2,7
IPARD	42,0
UKUPNO- PRP	3.144,2

* Informacije dobijene od Investitora I okvirne procjene

PRILOG 3:

Javna potrošnja	2016		2017		2018		2019	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	**1683,66**	**45,14**	**1758,03**	**44,75**	**1832,99**	**43,88**	**1868,61**	**42,9**
Porezi	**999,70**	**26,81**	**1069,77**	**27,23**	**1114,62**	**26,69**	**1143,74**	**26,2**
Porez na dohodak fizičkih lica	153,90	4,13	161,17	4,10	165,11	3,95	168,69	3,9
Porez na dobit pravnih lica	45,54	1,22	46,92	1,19	48,73	1,17	50,75	1,2
Porez na promet nepokretnosti	13,47	0,36	14,70	0,37	14,99	0,36	15,28	0,4
Porez na dodatu vrijednost	494,45	13,26	524,75	13,36	556,53	13,32	574,84	13,2
Akcize	182,52	4,89	210,48	5,36	215,11	5,15	217,91	5,0
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	24,04	0,64	24,43	0,62	24,96	0,60	25,29	0,6
Lokalni porezi	76,52	2,05	77,67	1,98	79,22	1,90	80,80	1,9
Ostali državni porezi	9,26	0,25	9,66	0,25	9,96	0,24	10,18	0,2
Doprinosi	**464,32**	**12,45**	**492,16**	**12,53**	**504,59**	**12,08**	**515,63**	**11,8**
Takse	**19,43**	**0,52**	**19,83**	**0,50**	**20,24**	**0,48**	**20,61**	**0,5**
Naknade	**122,90**	**3,30**	**78,45**	**2,00**	**100,07**	**2,40**	**101,90**	**2,3**
Ostali prihodi	**51,58**	**1,38**	**50,16**	**1,28**	**51,24**	**1,23**	**52,00**	**1,2**
Primici od otplate kredita	**5,43**	**0,15**	**5,51**	**0,14**	**5,63**	**0,13**	**5,71**	**0,1**
Donacije	**20,29**	**0,54**	**42,14**	**1,07**	**36,59**	**0,88**	**29,03**	**0,7**
Javna potrošnja	**1826,82**	**48,98**	**1996,22**	**50,81**	**2064,53**	**49,43**	**2033,17**	**46,7**
Tekuća javna potrošnja	**1677,32**	**44,97**	**1678,14**	**42,72**	**1686,13**	**40,37**	**1702,27**	**39,1**
Tekući izdaci	**816,46**	**21,89**	**839,50**	**21,32**	**801,00**	**19,18**	**818,39**	**18,8**
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	**482,51**	**12,94**	**486,75**	**12,35**	**487,01**	**11,66**	**490,60**	**11,3**
Ostala lična primanja	**17,82**	**0,48**	**17,57**	**0,45**	**17,82**	**0,43**	**17,98**	**0,4**
Rashodi za materijal i usluge	**95,88**	**2,57**	**99,59**	**2,53**	**101,01**	**2,42**	**103,47**	**2,4**
Tekuće održavanje	**28,25**	**0,76**	**26,30**	**0,66**	**25,85**	**0,62**	**26,45**	**0,6**
Kamate	**81,39**	**2,18**	**101,36**	**2,58**	**95,40**	**2,28**	**104,20**	**2,4**
Renta	**9,88**	**0,27**	**9,93**	**0,25**	**9,82**	**0,24**	**9,94**	**0,2**
Subvencije	**27,73**	**0,74**	**25,91**	**0,65**	**26,51**	**0,63**	**27,53**	**0,6**
Ostali izdaci	**36,96**	**0,99**	**35,97**	**0,94**	**37,57**	**0,90**	**38,22**	**0,9**
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	**36,04**	**0,97**	**36,11**	**0,92**	**40,40**	**0,97**	**37,00**	**0,8**
Transferi za socijalnu zaštitu	**578,61**	**15,51**	**574,19**	**14,62**	**581,13**	**13,91**	**590,88**	**13,6**
Prava iz oblasti socijalne zaštite	89,68	2,40	117,99	3,00	120,05	2,87	121,01	2,8
Sredstva za tehnološke viškove	25,72	0,69	20,60	0,53	15,40	0,37	15,00	0,3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	438,11	11,75	411,15	10,47	419,15	10,03	427,15	9,8
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	15,00	0,40	15,93	0,41	16,50	0,40	17,20	0,4
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	10,10	0,27	8,53	0,22	10,03	0,24	10,53	0,2
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	**211,92**	**5,68**	**205,24**	**5,25**	**203,52**	**4,87**	**206,36**	**4,7**
Kapitalni budžet	**149,50**	**4,01**	**318,08**	**8,10**	**378,40**	**9,06**	**330,90**	**7,6**
Pozajmice i krediti	**3,13**	**0,08**	**3,02**	**0,08**	**3,15**	**0,08**	**3,16**	**0,1**
Rezerve	**20,54**	**0,55**	**16,19**	**0,43**	**18,93**	**0,45**	**16,47**	**0,4**
Otplata garancija	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	**0,0**
Neto povećanje obaveza	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,0**
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	**46,66**	**1,25**	**40,00**	**1,02**	**38,00**	**0,91**	**30,00**	**0,7**
Suficit/deficit	**-143,16**	**-3,84**	**-238,19**	**-6,07**	**-231,54**	**-5,54**	**-164,56**	**-3,8**
Korigovani suficit/deficit	**-143,16**	**-3,84**	**-238,19**	**-6,07**	**-231,54**	**-5,54**	**-164,56**	**-3,8**
Primarni deficit	**-61,77**	**-1,66**	**-136,82**	**-3,48**	**-136,14**	**-3,26**	**-60,36**	**-1,4**
Otplata duga	**440,91**	**11,82**	**253,42**	**6,45**	**221,20**	**5,30**	**585,55**	**13,4**
Otplata glavnice rezidentima	65,66	1,76	81,91	2,09	137,00	3,28	171,00	3,9
Otplata glavnice nerezidentima	311,25	8,35	137,79	3,51	69,20	1,66	399,55	9,2
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	64,00	1,72	33,72	0,86	15,00	0,36	15,00	0,3
Nedostajuća sredstva	**-584,07**	**-15,66**	**-491,60**	**-12,52**	**-452,74**	**-10,84**	**-750,11**	**-17,2**
Finansiranje	**584,07**	**15,66**	**491,60**	**12,52**	**452,74**	**10,84**	**750,11**	**17,2**
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	112,39	3,01	110,00	2,80	60,00	1,44	110,00	2,5
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	446,95	11,98	363,17	9,25	376,34	9,01	627,67	14,4
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	6,77	0,18	5,00	0,13	7,00	0,17	8,00	0,2
Transferi iz budžeta CG	2,75	0,07	3,00	0,08	3,00	0,07	4,00	0,1
Korišćenje depozita države	**15,21**	**0,41**	**10,43**	**0,27**	**6,40**	**0,15**	**0,43**	**0,0**

BDP (u mil.€)	3729,5		3928,5		4176,9		4357,8	
Budžet Crne Gore	**Procjena 2016**		**Procjena 2017**		**Procjena 2018**		**Procjena 2019**	
	mil.€	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**
Izvorni prihodi	**1484,1**	**39,8**	**1551,6**	**39,5**	**1602,4**	**38,4**	**1633,5**	**37,5**
Porezi	**876,1**	**23,5**	**944,3**	**24,0**	**986,6**	**23,6**	**1013,2**	**23,2**
Porez na dohodak fizičkih lica	118,8	**3,2**	125,6	**3,2**	128,8	**3,1**	131,7	**3,0**
Porez na dobit pravnih lica	45,5	**1,2**	46,9	**1,2**	48,7	**1,2**	50,8	**1,2**
Porez na promet nepokretnosti	1,4	**0,0**	2,5	**0,1**	2,5	**0,1**	2,5	**0,1**
Porez na dodatu vrijednost	494,4	**13,3**	524,7	**13,4**	556,5	**13,3**	574,8	**13,2**
Akcize	182,5	**4,9**	210,5	**5,4**	215,1	**5,2**	217,9	**5,0**
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	24,0	**0,6**	24,4	**0,6**	25,0	**0,6**	25,3	**0,6**
Ostali državni prihodi	9,3	**0,2**	9,7	**0,2**	10,0	**0,2**	10,2	**0,2**
Doprinosi	**464,3**	**12,5**	**492,2**	**12,5**	**504,6**	**12,1**	**515,6**	**11,8**
Takse	**13,5**	**0,4**	**13,8**	**0,4**	**14,1**	**0,3**	**14,4**	**0,3**
Naknade	**72,5**	**1,9**	**23,4**	**0,6**	**24,0**	**0,6**	**24,3**	**0,6**
Ostali prihodi	**39,0**	**1,0**	**37,4**	**1,0**	**38,2**	**0,9**	**38,7**	**0,9**
Primici od otplate kredita	**5,2**	**0,1**	5,3	**0,1**	5,4	**0,1**	5,5	**0,1**
Donacije	**13,4**	**0,4**	35,2	**0,9**	29,5	**0,7**	21,8	**0,5**
Izdaci	**1613,7**	**43,3**	**1785,4**	**45,5**	**1831,6**	**43,9**	**1803,6**	**41,4**
Tekuća budžetska potrošnja	**1497,9**	**40,2**	**1502,3**	**38,2**	**1509,2**	**36,1**	**1529,7**	**35,1**
Tekući izdaci	**730,4**	**19,6**	**751,0**	**19,1**	**750,7**	**18,0**	**762,0**	**17,5**
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	**434,7**	**11,7**	**438,2**	**11,1**	**437,5**	**10,5**	**440,1**	**10,1**
Ostala lična primanja	**10,6**	**0,3**	**10,2**	**0,3**	**10,3**	**0,2**	**10,3**	**0,2**
Rashodi za materijal i usluge	**79,2**	**2,1**	**82,6**	**2,1**	**83,7**	**2,0**	**85,8**	**2,0**
Tekuće održavanje	**23,2**	**0,6**	**21,2**	**0,5**	**20,7**	**0,5**	**21,2**	**0,5**
Kamate	**76,6**	**2,1**	**95,4**	**2,4**	**88,9**	**2,1**	**96,7**	**2,2**
Renta	**9,3**	**0,2**	**9,3**	**0,2**	**9,2**	**0,2**	**9,3**	**0,2**
Subvencije	**26,8**	**0,7**	**24,9**	**0,6**	**25,5**	**0,6**	**26,5**	**0,6**
Ostali izdaci	**34,0**	**0,9**	**33,0**	**0,9**	**34,5**	**0,8**	**35,1**	**0,8**
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	**36,0**	**1,0**	**36,1**	**0,9**	**40,4**	**1,0**	**37,0**	**0,8**
Transferi za socijalnu zaštitu	**575,4**	**15,4**	**570,9**	**14,5**	**577,8**	**13,8**	**587,5**	**13,5**
Prava iz oblasti socijalne zaštite	86,5	**2,3**	114,7	**2,9**	116,7	**2,8**	117,6	**2,7**
Sredstva za tehnološke viškove	25,7	**0,7**	20,6	**0,5**	15,4	**0,4**	15,0	**0,3**
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	438,1	**11,7**	411,2	**10,5**	419,2	**10,0**	427,2	**9,8**
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	15,0	**0,4**	15,9	**0,4**	16,5	**0,4**	17,2	**0,4**
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	10,1	**0,3**	8,5	**0,2**	10,0	**0,2**	10,5	**0,2**
Transferi institucijama pojedinicima nevladinom i javnom sektoru	**171,0**	**4,6**	**163,7**	**4,2**	**161,1**	**3,9**	**163,1**	**3,7**
Kapitalni budžet	**115,7**	**3,1**	**283,1**	**7,2**	**322,4**	**7,7**	**273,9**	**6,3**
Pozajmice i krediti	**2,6**	**0,1**	**2,4**	**0,1**	**2,6**	**0,1**	**2,6**	**0,1**
Rezerve	**18,7**	**0,5**	**14,3**	**0,4**	**17,0**	**0,4**	**14,5**	**0,3**
Otplata garancija	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**
Neto povećanje obaveza	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**
Suficit/ Deficit	**-129,6**	**-3,5**	**-233,8**	**-6,0**	**-229,1**	**-5,5**	**-170,1**	**-3,9**
Korigovani suficit/deficit	**-129,6**	**-3,5**	**-233,9**	**-6,0**	**-229,1**	**-5,5**	**-170,1**	**-3,9**
Primarni deficit	**-53,0**	**-1,4**	**-138,4**	**-3,5**	**-140,2**	**-3,4**	**-73,4**	**-1,7**
Otplata duga	**417,9**	**11,2**	**220,4**	**5,6**	**187,2**	**4,5**	**549,5**	**12,6**
Otplata duga rezidentima	44,7	**1,2**	51,9	**1,3**	107,0	**2,6**	139,0	**3,2**
Otplata duga nerezidentima	309,2	**8,3**	134,8	**3,4**	65,2	**1,6**	395,5	**9,1**
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	64,0	**1,7**	33,7	**0,9**	15,0	**0,4**	15,0	**0,3**
Nedostajuća sredstva	**-547,44**	**-14,7**	**-454,2**	**-11,6**	**-416,34**	**-10,0**	**-719,67**	**-16,5**
Finansiranje	**547,44**	**14,7**	**454,2**	**11,6**	**416,34**	**10,0**	**719,67**	**16,5**
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	100,0	**2,7**	100,0	**2,5**	50,0	**1,2**	100,0	2,3
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	444,9	**11,9**	354,2	**9,0**	366,3	**8,8**	619,7	14,2
Prihodi od privatizacije	2,5	**0,1**	0,0	**0,0**	0,0	**0,0**	0,0	0,0
Povećanje/smanjenje depozita	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**

BDP (u mil.€)	3729,5		3928,5		4176,9		4357,8	
Lokalna samouprava	**2016**		**2017**		**2018**		**2019**	
	mil.€	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**	**mil.€**	**% BDP**
Izvorni prihodi	**199,57**	**5,35**	**206,41**	**5,25**	**230,54**	**5,52**	**235,15**	**5,40**
Porezi	**123,64**	**3,32**	**125,50**	**3,19**	**128,01**	**3,06**	**130,6**	**3,00**
Porez na dohodak fizičkih lica	35,06	**0,94**	35,59	**0,91**	36,30	**0,87**	37,0	**0,85**
Porez na promet nepokretnosti	12,06	**0,32**	12,24	**0,31**	12,49	**0,30**	12,7	**0,29**
Lokalni porezi	76,52	**2,05**	77,67	**1,98**	79,22	**1,90**	80,8	**1,85**
Takse	**5,91**	**0,16**	**6,00**	**0,15**	**6,12**	**0,15**	**6,2**	**0,14**
Naknade	**50,39**	**1,35**	**55,00**	**1,40**	**76,10**	**1,82**	**77,6**	**1,78**
Ostali prihodi	**12,58**	**0,34**	**12,77**	**0,33**	**13,03**	**0,31**	**13,3**	**0,30**
Primici od otplate kredita	**0,20**	**0,01**	**0,20**	**0,01**	**0,21**	**0,00**	**0,2**	**0,00**
Donacije	**6,84**	**0,18**	**6,94**	**0,18**	**7,08**	**0,17**	**7,2**	**0,17**
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	**179,37**	**4,81**	**175,84**	**4,48**	**176,94**	**4,24**	**172,6**	**3,96**
Tekući izdaci	**86,11**	**2,31**	**88,54**	**2,25**	**90,69**	**2,17**	**93,4**	**2,14**
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	**47,78**	**1,28**	**48,50**	**1,23**	**49,47**	**1,18**	**50,5**	**1,16**
Ostala lična primanja	**7,27**	**0,19**	**7,38**	**0,19**	**7,52**	**0,18**	**7,7**	**0,18**
Rashodi za materijal i usluge	**16,72**	**0,45**	**16,97**	**0,43**	**17,31**	**0,41**	**17,7**	**0,41**
Tekuće održavanje	**5,00**	**0,13**	**5,08**	**0,13**	**5,18**	**0,12**	**5,3**	**0,12**
Kamate	**4,79**	**0,13**	**6,00**	**0,15**	**6,50**	**0,16**	**7,5**	**0,17**
Renta	**0,60**	**0,02**	**0,61**	**0,02**	**0,62**	**0,01**	**0,6**	**0,01**
Subvencije	**0,98**	**0,03**	**0,99**	**0,03**	**1,01**	**0,02**	**1,0**	**0,02**
Ostali izdaci	**2,97**	**0,08**	**3,01**	**0,08**	**3,07**	**0,07**	**3,1**	**0,07**
Transferi za socijalnu zaštitu	**3,22**	**0,09**	**3,27**	**0,08**	**3,34**	**0,08**	**3,41**	**0,08**
Prava iz oblasti socijalne zaštite	3,22	**0,09**	3,27	**0,08**	3,34	**0,08**	3,4	**0,08**
Transferi inst. pojedinicima NVO i javnom sektoru	**40,93**	**1,10**	**41,55**	**1,06**	**42,38**	**1,01**	**43,23**	**0,99**
Kapitalni budzet	**33,77**	**0,91**	**35,00**	**0,89**	**56,00**	**1,34**	**57,0**	**1,31**
Pozajmice i krediti	**0,58**	**0,02**	**0,59**	**0,02**	**0,60**	**0,01**	**0,6**	**0,01**
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	**46,66**	**1,25**	**40,00**	**1,02**	**38,00**	**0,91**	**30,0**	**0,69**
Rezerve	**1,87**	**0,05**	**1,89**	**0,05**	**1,93**	**0,05**	**2,0**	**0,05**
Otplata garancija	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,0**	**0,00**
Neto povećanje obaveza	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,0**	**0,00**
Suficit/deficit	**-13,57**	**-0,36**	**-4,43**	**-0,11**	**-2,40**	**-0,06**	**5,57**	**0,13**
Korigovani suficit/dficit	**-13,57**	**-0,36**	**-4,43**	**-0,11**	**-2,40**	**-0,06**	**5,57**	**0,13**
Primarni deficit	**-8,78**	**-0,24**	**1,57**	**0,04**	**4,10**	**0,10**	**-1,93**	**-0,04**
Otplata duga	**23,06**	**0,62**	**33,00**	**0,84**	**34,00**	**0,81**	**36,00**	**0,83**
Otplata glavnice rezidentima	20,98	**0,56**	30,00	**0,76**	30,00	**0,72**	32,0	**0,73**
Otplata glavnice nerezidentima	2,07	**0,06**	3,00	**0,08**	4,00	**0,10**	4,0	**0,09**
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0,00	**0,00**	**0,00**	**0,00**	0,00	**0,00**	0,0	**0,00**
Nedostajuća sredstva	**-36,62**	**-0,98**	**-37,43**	**-0,95**	**-36,40**	**-0,87**	**-30,43**	**-0,70**
Finansiranje	**36,62**	**0,98**	**37,43**	**0,95**	**36,40**	**0,87**	**30,43**	**0,70**
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	12,39	**0,33**	10,00	**0,25**	10,00	**0,24**	10,0	**0,23**
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	2,00	**0,05**	9,00	**0,23**	10,00	**0,24**	8,0	**0,18**
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	4,27	**0,11**	5,00	**0,13**	7,00	**0,17**	8,00	**0,18**
Korišćenje depozita lokalne samouprave	15,22	**0,41**	10,43	**0,27**	6,40	**0,15**	0,43	**0,01**
Transferi iz budžeta CG	**2,75**	**0,07**	**3,00**	**0,08**	**3,00**	**0,07**	**4,0**	**0,09**